

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
"ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ"

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія
«Країнознавство
і міжнародний туризм»

ВИПУСК 6

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2019

УДК 327(092)
ББК 66.4(0)
С 88

*Рекомендовано до друку вченою радою
факультету міжнародних відносин
Національного університету «Острозька академія»
(протокол № 8 від 27 березня 2019 року)*

Редакційна колегія: Олександра Фомін, Анастасія Верховецька, Артур Колдомасов.

Рецензенти:

Рудько С. О., кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри країнознавства Національного університету «Острозька академія»;

Шишкін І. Г., кандидат історичних наук, доцент кафедри країнознавства Національного університету «Острозька академія»;

Волинчук І. О., викладач кафедри країнознавства Національного університету «Острозька академія».

С 88   Студентські наукові записки. Серія «Країнознавство і міжнародний туризм». Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2019. Вип. 6. 254 с.

Збірник студентських наукових праць містить результати досліджень з країнознавства та міжнародного туризму, що розкривають проблеми європейської інтеграції, відносин його членів з Україною, динаміки розвитку міжнародного туризму як одного з глобалізаційних процесів сучасного світу.

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2019

ЗМІСТ

Марія Белльвальд СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ПЕРУ	5
Вікторія Бондар ФАКТОРИ СТРИМУВАННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ В КРАЇНАХ МАЛОГО МАГРИБУ	14
Олександра Вакарюк ВИННО-ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ КАТАЛОНІЇ	24
Олена Гаврилук РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В КНЯЗІВСТВІ ЛІХТЕНШТЕЙНІ	32
Мирослава Гриценя ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ В СТРУКТУРІ ТУРИЗМУ КРАЇН МАГРИБУ (ТУНІС, МАРОККО, АЛЖИР)	40
Ярослав Дунець ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТА ВИННИЙ ТУРИЗМ В АРГЕНТИНІ	52
Анастасія Заруцька КРУЇЗНИЙ ТУРИЗМ В ІТАЛІЇ	59
Поліна Іванова ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ У СІНГАПУРІ	69
Альона Ковтонюк ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ШТАТУ КВІНСЛЕНД АВСТРАЛІЙСЬКОГО СОЮЗУ	76
Мирослава Косинська ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ ЧОРНОГОРІЇ	83
Світлана Кравчук ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ НІМЕЧЧИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	92
Ілона Лозіцька ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ В ТУРЕЧЧИНІ	99
Дмитро Матласевич СПОРТИВНІ ПОДІЇ ЯК ВИД ТУРИЗМУ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ	106
Наталія Мініч РЕГІОНАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В ІТАЛІЇ: СИЦИЛІЯ	118

Владислав Наконечний КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ ЯПОНІЇ	128
Юлія Олексіна ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ У НОРВЕГІЇ	137
Олена Парфенюк НАЦІОНАЛЬНІ ПАРКИ КАЛІФОРНІЇ: СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ	148
Василь Підмурняк РИМ ЯК ЦЕНТР ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ	157
Ірина Пінчук РЕЛІГІЙНИЙ ТУРИЗМ В КРАЇНАХ МАГРИБУ	164
Ольга Романюк РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В МОНАКО	172
Марія Руда ПОДІЄВИЙ ТУРИЗМ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ	180
Юрій Стручевський УГОРСЬКИЙ ЕТАП АВТОПЕРЕГОНІВ ФОРМУЛА-1 ЯК ВИД ТУРИЗМУ	188
Ганна Ткачук ЕКСТРЕМАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В ЕКВАДОРІ	196
Світлана Федоренко ТИБЕТ ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕГІОН КНР	206
Катерина Фіщук НАЦІОНАЛЬНА КУХНЯ МЕКСИКИ ТА ЇЇ РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ	215
Олександра Фомін РОЗВИТОК ДІЛОВОГО ТУРИЗМУ В ОАЕ В ХХІ СТОЛІТТІ	222
Кирило Шандалюк ХОКЕЙНИЙ ТУРИЗМ В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ	229
Владислав Яворський КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В НОРВЕГІЇ	239
Надія Яцун ЕКОТУРИЗМ У ШВЕЦІЇ	247

Марія Белльвальд,

Національний університет «Острозька академія»

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В ПЕРУ

У статті розглянуто основні аспекти розвитку туристичної сфери Перу. Також, проаналізовано головні туристичні центри та види туризму країни, їх співвідношення та вплив на сферу в цілому. Додатково, розглянуто транспортну мережу країни, дано оцінку основним типам транспорту та доцільності їх використання в туризмі. В статті досліджено туристичну інфраструктуру, її рівень та основні проблеми функціонування, а також природні ресурси країни і їх використання в туризмі.

Ключові слова: *Перу, туристична інфраструктура, історико-культурні пам'ятки, рекреаційні ресурси, природні ресурси.*

Maria Bellwald

THE CURRENT STATE AND THE CONDITIONS OF TOURISM DEVELOPMENT IN PERU

The article deals with the main aspects of the development of tourism in Peru. The main tourist centers and types of tourism of the country, their correlation and influence on the sphere in all are analyzed. The transport network of the country is considered, the assessment of the main types of transport and the feasibility of their use in tourism is given. The tourist infrastructure, its level and the main problems of functioning, and also natural resources of the country and their use in tourism are investigated.

Key words: *Peru, tourist infrastructure, historical and cultural attractions, recreational resources, natural resources.*

Актуальність. Від початку XXI ст. туризм розвивається досить швидкими темпами, що провокує ускладнення туристичної світової мережі. В цій системі різні держави займають відмінні позиції відповідно до свого економічного та інфраструктурного рівня розвитку. В останні роки країни південної півкулі стають все більш за-

діяними, в тому числі через популяризацію екологічного туризму та місць, які ще не стали великими туристичними центрами. Помітне місце серед таких держав посідає Перу.

Метою статі є визначення основних аспектів та тенденцій розвитку туристичної інфраструктури Перу.

Аналіз останніх публікацій з теми. Тема розвитку туризму в Перу недостатньо досліджена. Більшість науковців вивчали її або поверхнево, або ж лише виокремлювали аспекти. При цьому варто звернути увагу на праці І. В. Зоріна та В. А. Квартальнова [7], які дали коротку характеристику туристичній сфері Перу, заклавши основу для подальшого дослідження теми. Ю. М. Лезгінцев визначив місце туризму в загальногосподарській структурі країни [9]. У процесі дослідження було також проаналізовані статистичні дані на різних ресурсах, матеріали інформаційних, туристичних агентств та туроператорів тощо. При цьому тема потребує подальшого систематичного вивчення пов'язаного зі зміною напрямів туристичних потоків та, як наслідок, поступового прискорення розвитку туристичної сфери Перу та інших країн Південної Америки.

Ліма – офіційна столиця Перу і, одночасно, один з туристичних центрів цієї країни. Час виникнення Ліми датується 1535 р.; тоді це була політична і військова столиця іспанських володінь на теренах Південної Америки. Сьогодні Ліма є містом-мільйонником, яке розташоване на узбережжі Тихого океану, але має досить несприятливі умови для відвідувань. Тут проходить тропічний пояс, тобто на цій території переважає сухий і жаркий клімат; середньорічна температура сягає + 30 °С при 50 мм щорічних опадів. Місцеві називають Ліму – містом, де ніколи не світить сонце, тому що тут постійно жарко, велике скупчення людей, машин і вихлопних газів, а це не зовсім сприятливі умови для життя [6].

Значною популярністю користуються історичні пам'ятки столиці Перу. Це центральна площа Пласа-Де-Армас з кам'яним фонтаном, який збудували ще в XVII ст. і саме цей фонтан вважається найстарішою спорудою міста. Наступний об'єкт – це Кафедральний собор Санто-Домінго; він датується 1540 р. Тут розташовані усипальниця Франциско Пісарро і Палац місцевого уряду, Архієпископський палац та церква Сан-Франциско. Остання є знаменитою тому, що в цій будівлі до нашого часу збереглися катакомби колоніального періоду. Також важливою історичною пам'яткою міста є площа Сан-Мартін з статуєю людини, яка оголосила незалежність Перу, а саме Сан-Мартіна. Також поруч розташовані два храми доінкського періоду, музей інквізиції, музей мистецтва, музей золота,

а також Національний музей археології та антропології й Музей кераміки збудований в честь Раффаеля Ларко Еррері [9].

Околиці міста Ліми набагато колоритніші і мальовничі, ніж її центр. У 80 км від Ліми, розташоване плато Маркауаси на висоті 3900 м над рівнем моря. На цьому місці є велика кількість мегалітичних скульптур та древніх наскельних малюнків. На жаль, вчені не можуть встановити, коли саме і ким були зроблені ці картинки і малюнки на стінах печери. У 29 км на південь від Ліми можна побачити місце поклоніння Творцеві Землі – Пачакамак. У Перу це місце є найважливішим релігійним центром доінського періоду. В сусідній долині, яка називається Римак, височіють цікаві споруди – Пуручуко та Кахамаркілья.

Місто Куско – це наступний важливий туристичний центр Перу. Взагалі назва цього міста з латинської означає «центр землі», тому його вважають найнезвичайнішим містом в цілому світі. Куско – колишня столиця імперії інків. Все місто оголошене унікальною спадщиною та культурним надбанням ЮНЕСКО. Це місто заслуговує на такий статус, тому що всі його будівлі, храми, дороги, камени, інфраструктура було створене декілька тисячоліть тому інками. Всі важливі споруди цього величезного, по тим часам, міста, що споконвічно будувалося у вигляді силуету священної пуми, були створені з величезних каменів без застосування розчину. Його вулиці абсолютно прямі й вузькі (для зручності оборони), а все місто пронизане унікальною системою кам'яних водотоків. Зараз Куско частіше називають «археологічною столицею Америки» [11].

Ще однією визначною пам'яткою для перуанців є площа Пласа-Де-Армас; її будували іспанці на місці древнього центру Уакальпа. У Куско знаходяться собор Ла-Компанья, церква Санто-Домінго, палац правосуддя, Національний інститут археології, Національний музей релігійних мистецьких творів.

На заході Куско, на висоті 3500 м над рівнем моря, височіє монументальний комплекс Сайкайуаман, відомий під назвою «Хижий птах сірокам'яного кольору». Це так званий військово-релігійний центр імперії інків. Цей комплекс є дуже міцним, тому що він побудований із кам'яних блоків великих розмірів і відстані між блоками практично немає. Через те, що робітники добре зробили свою роботу і справді звели монументальну споруду, Сайкайуаман за увесь час свого існування не ремонтували і не реставрували. Мабуть це єдина споруда в Перу, яка збереглась від початку свого створення до сьогодення в ідеальному стані. Поблизу цього унікального комплексу стоять руїни фортець Кенко, Пука-Пукара й Тамбо-Мачай [6].

Взагалі Перу цікаве місце в світі, тому що тут зосереджені унікальні і стародавні історико-культурні пам'ятки. Однією з таких пам'яток культури інків є Мачу-Пікчу; він єдиний на цілому континенті. З латині Мачу-Пікчу означає «стара гора». На території площею близько 33 тис. га розтягнулось древнє священне місто інків, яке знаходиться в долині Урубамба на висоті 2870 м над рівнем моря. У ХХІ ст. були проведені розкопки в Мачу-Пікчу, під час яких археологи віднайшли відомі на увесь світ Ворота Сонця та обсерваторію. Також дослідники знайшли величезні за розміром храми і палаци. Вони були збудовані всередині печер. Серед них варто виділити Храм трьох вікон і «Священну площу», близько 200 житлових будинків, багато поховань і різних предметів побуту доінкського періоду [10].

Арекіпа – друге за розміром місто в Перу і основний економічний центр країни. Місто знаходиться на півдні Перу на висоті 2334 м над рівнем моря. Воно виникло на місці одного єдиного маєтку, що належав конкістадорові Франсиско де Карвахалу, в улоговині між величезними вулканами (Місті, Чачани, Ампато, Корпуна й Пічупічу) [6]. Це найкрасивіше місто в країні, воно відоме своїми колоритними традиційними будинками, які збудовані із білого каменю в традиційному іспанському колоніальному стилі. Визначними пам'ятками міста є жіночий монастир Санта-Каталіна (1580 р.), Кафедральний собор, єзуїтська церква Ла-Кампанья, центральна площа Пласа-Де-Армас, банк у будинку-особняку Каса-Рікеттс (1738 р.), особняк Каса-Морал та інші цікаві будинки, що зараз використовуються як галереї та музеї [4].

Ну і звичайно, не можна не згадати про Тихоокеанське узбережжя країни або як його ще називають Коста. Його не можна назвати найкращим місцем для відпочинку в Перу, однак прибережна лінія, яка простягається від Анд до океану, неймовірно багата на різноманітні важливі історико-культурні пам'ятки. Одними із таких є морський заповідник Паракас, оазиси Іки, долина Уайлас, стародавнє глиняне місто Чан-Чан та інші цікаві міста-курорти Перу. Варто відвідати морський курорт Пикасмайо – краще місце в країні для віндсерфінга і місто-курорт Паракас [3].

Що стосується основних видів туризму, то по всій території Перу найбільш поширеними є екотуризм, який щороку набирає все інтенсивнішого розвитку, культурний туризм, пригодницький, гастрономічний, ну і, звичайно, пляжний.

Найбільший сектор в галузі туризму припадає на культурний туризм. Як вже було зазначено, Перу унікальне місце в світі, тому

що саме тут зосереджена досить велика частка історико-культурних пам'яток світового значення. Імперія Інків, Чавін, Моше та Наска залишили великий археологічний і культурний вплив на націю. Руїни Мачу-Пікчу є найбільш міжнародно визнаними з усіх руїн Перу, тому їх відвідує більшість туристів. Інші популярні руїни – це Чан Чан, Сіпан, Куелап, Наска Ліни, Олантайтамбо, Карал, Саксауаман і Силустань [9].

Щороку Перу приймає велику кількість іноземних туристів (4032000 за 2017 рік). Більшість з них бажають побачити відому на увесь світ іспанську колоніальну архітектуру. Найбільше таких пам'яток є в Лімі, Арекіпі і Куско. Іспанські райони були побудовані 500 років тому, проте такі споруди демонструють гарну винахідливість колоністів у галузі архітектури за час правління віце-королівста Перу.

У порівнянні з іншими галузями туризму, екотуризм можна віднести до сфери, яка розвивається. Цьому сприяє вигідне географічне положення країни; близько 60% від усієї території Перу знаходиться в басейні річки Амазонки, а 74% – густо покриті тропічними вологими лісами. На території країни є достатня кількість заповідників і територій, які охороняються національними парками [6]. Перуанська Амазонка – унікальна територія, яка практично є не змінена людською діяльністю. Найбільший тропічний ліс на Землі, без сумніву, збільшує туристичні потоки до країни. Площі тропічних лісів скорочувалися між 2001–2015 рр. внаслідок таких причин: вирубка лісу і деградація ґрунтів, сільськогосподарської діяльності, влаштування пасовищ для худоби, видобутку золота, вирощування коки та будівництво доріг [1].

Перуанська Амазонка поділяється на два регіони: високі і низькі джунглі. Найлегше дістатися до високих джунглів, а найгірше – до непрохідних низьких. Саме останні джунглі практично недоступні для туриста. Однак, останніми роками влада країни провела відповідні роботи і зробила низькі джунглі більш прохідними для людей. Обидва регіони мають хороший рослинний і тваринний світ. Окрім джунглів, в Амазонці приваблюють великі туристичні потоки Національний парк Ману, Ріо Абісейо, заповідник Пакайя Самірія. Влада країни і туристичні агентства по всьому світу сприяють ще більшому розвитку екологічного туризму за умови цілковитого збереження унікальної екосистеми [5].

Через вигідне географічне розташування країни, в Перу в одну пору року можна займатись альпінізмом в Андах, серфінгом, ралі, раплінгом, організовувати туристичні походи в гори. Великою по-

пулярністю в Перу користується заняття серфінгом. Щороку тут проводяться вітчизняні та міжнародні змагання з цього виду спорту.

Гастрономічний туризм також користується великою популярністю серед іноземних туристів. Перуанська кухня цікава і колоритна, тому що в собі вона поєднує іспанську та перуанську кухні. Свій вплив на гастрономічні особливості Перу зробили Китай, Японія, Італія та країни Західної Африки. Це було спричинено великим потоком іммігрантів до Перу із вищезазначених країн. Однак, на сьогодні тут практично не можливо знайти такі інгредієнти як лимон, ріпа, капуста і каштан. До цього дня неможливо знайти автентичну іноземну кухню через брак інгредієнтів: зокрема, автентичну китайську страву, такі як Маро dofu. Замість цього з'являється суміш китайської кулінарії, яка була адаптована до інгредієнтів, наявних в Перу, відомих як Chifa [8].

Перу має берегову лінію довжина якої становить 2412 км, що сприяє поширенню пляжного туризму. Цей вид туризму стає привабливим для більшості мандрівників та іноземців. У Перу досить хороші і доглянуті пляжі, берегові лінії та узбережжя. Одними з найбільш відомих пляжів вважається Манкора і Пунта Сал. Такі пляжі як Пунта Сал та Манкора доступні для туристів цілий рік, тому що тут середня річна температура сягає +26°C.

За останні 5 років найбільший потік туристів було зафіксовано на пляжі Манкора. І це не дивно, адже тут є чисті пляжі з білим піском, розвиненим готельно-ресторанним бізнесом, великою кількістю пляжних барів та клубів. На північ від Манкори є інший не менш відомий пляж Пунта-Сал. Він менше популярний серед людей молодого віку, а більше призначений для людей середнього віку, які шукають спокійний відпочинок із лікувально-оздоровчими процедурами. Перуанські пляжі мають велику популярність серед туристів з усього світу і, звичайно, відомі професійним заняттям серфінгом і високими хвилями [2].

У порівнянні з Європейським континентом, в Перу розвиток туристичної інфраструктур знаходиться на середньому рівні. Добре розвинені і комфортабельні готелі можна знайти лише у великих містах, а в містечках або селищах готелів, як таких, взагалі немає. Цей факт одночасно є перевагою і недоліком, адже відпочинок в Перу підійде для любителів бюджетного відпочинку. За одну ніч проживання в найдешевших готелях на території Перу турист заплатить від 5 до 8 доларів. Однак, це буде досить скромна і маленька кімната.

За 20-25 доларів можна зняти окрему кімнату в хостелі. Найбільша кількість таких місць для ночівлі зосереджені в містах Куско і Аракіпі. Тут можна зняти за таку ж ціну номер в невеликому готелі. 30 доларів коштуватиме двомісна кімната в такому ж готелі. Звичайно, в Перу є і 5-зіркові готелі, вартість в яких за одну ніч коливається від 250 доларів і вище. Варто вказати готелі в Агуас Калієнтес. Зазвичай тут зупиняються туристи, які їдуть з Мачу-Пікчу. Тут досить дорога їжа і сам готельний номер. За 80-90 доларів можна зняти номер в 3-зірковому готелі неподалік від Агуаси.

Коли турист замовляє кімнату на ніч, йому варто запитати на рецепції, чи в номері є душ і чи взагалі є вода вночі. Це пов'язано з тим, що в Перу після 23:00 відключають гарячу і холодну воду аж до 5 ранку. Однак більшість готелів мають басейни або резервуари з водою [7].

Перу має добре розвинену транспортну логістику. Навколо столиці Ліми є хороша система залізниць і дві залізничні магістралі: Центральна і Південна. Центральна залізниця бере свій початок в Лімі, перетинає гори Анди і піднімається на висоту 4818 м над рівнем моря. Її вважають найбільш високогірною залізницею світу зі стандартною колією. Вона з'єднує столицю Перу з гірничопромисловим центром країни – Сьєра і закінчується у високогірній долині річки Мантаро. «Південна дорога йде від морського порту Мольєндо, переборюючи розчленований гірський рельєф, через оазис, де розташоване місто Арекіпа, до озера Тітікака (3812 м над рівнем моря) і далі в Куско» [6].

Що стосується внутрішніх авіаліній, то в Перу вони досить розвинені, але люди окремо сплачують збір в аеропорту – 6 доларів. Перед початком польоту над лініями Наска туристи теж мають оплатити збір для збереження багажу і також збір від 8 до 12 доларів.

Залізничний транспорт – найдешевший вид транспорту в Перу. Для більшої економії потрібно обирати поїзди першого класу, тому що вони взагалі нічим не відрізняються від класу люкс.

Практично всі населені пункти з'єднані між собою автобусним сполученням, окрім деяких міст у глибоких джунглях Амазонки. В районі Сельви, де взагалі немає доріг, люди пересуваються на каное, моторними катерами або човнами.

У Перу не варто сподіватись на точний графік транспорту. Тому плануючи поїздки країною потрібно завжди мати в запасі декілька годин. На випадок того, що транспорт може запізнитись.

Містами краще пересуватись машиною, автобусом або таксі. Про ціну за таксі варто домовлятися особисто з водієм, тому що

автомобілі не обладнані лічильниками. Як і в будь-якій іншій країні Південної Америки туристам, заради власної безпеки, варто користуватися офіційними таксі жовтого кольору, тому що вони мають ліцензії. Дорога з аеропорту до центру коштуватиме 6-8 доларів. Більшість готелів мають власні таксі, але їх ціна буде в 1,5 або 2 рази вищою, ніж в звичайному таксі.

Туристи, які хочуть взяти машину напрокат, повинні мати водійське посвідчення міжнародного зразка, кредитку картку і мати вік більше 21 року. Вартість такої послуги 30 доларів за день; орендар також платить за паливо.

Подорож поїздом може бути як дорогою, так і дуже дешевою. Це пов'язано з тим, що деякі поїзди призначені лише для туристичних поїздок, інші – звичайних. Однак, всі туристичні поїзди є досить незручними для поїздок. Також значно відрізняються ціни: якщо поїздка звичайним поїздом коштує від 15 до 20 доларів, то туристичним, на таку ж саму відстань, обійдеться в 70-80 доларів [4]. Вагони в таких поїздах абсолютно не відрізняються, тому туристам не варто обирати квиток першого класу.

По всій території країни є 75 природних територій, які знаходяться під охороною. Біля західного кордону департаменту є Національний парк Ману, він занесений до Всесвітньої спадщини людства ЮНЕСКО. Цей парк є найбільшою територією, яка охороняється не лише для Перу, а й у всьому світі. Площа Ману – 19098 км², з них національний парк займає 15328 км², решта відноситься до резервної зони. Амазонські ліси займають основну частину парку, але невелика частина лісів росте в горах Андах на висоті 4200 м над рівнем моря. В цьому парку вчені зафіксували найбільшу кількість різноманітних видів флори та фауни в Перу. Тут нараховують більше 800 видів птахів, понад 200 видів ссавців і близько 100 видів земноводних. Серед рослин найбільш відомими є орхідеї і гігантські дерева, яка ростуть на 45 м у висоту і досягають до 3 м в діаметрі [1]. Особливістю парку Ману є те, що деяким місцевим племенам дозволено жити на території парку в гармонії з усіма рослинами і тваринами. Взагалі, національний парк є історичним місцем проживання різних етнічних груп, більшість з яких веде усамітнений спосіб життя або навіть взагалі ізольовані від усього світу.

Безсумнівною перлиною Перу є Національний парк Паракас, що займає територію площею 335 тисяч га на тихоокеанському узбережжі і півострові Паракас. Сам парк знаходиться на території регіону Іка. В прибережних водах живуть морські леви, дельфіни, черепахи, пінгвіни, пелікани і кондори. На території парку завжди

неймовірно чудові пейзажі, які одночасно поєднуються із стародавніми археологічними історичними пам'ятками.

Отже, плануючи поїздку в Перу туристам варто добре ознайомитись із туристичною інфраструктурою країни, розвитком готельно-ресторанного бізнесу, кухнею Перу та цікавими місцями, які точно варто відвідати. Серед таких місць три найголовніших Національних парків країни, а саме: Національний парк Паракас, Айапауайо-Міша і Національний парк Ману. Щоб дістатись до цих місць турист може скористатись найдешевшим способом – поїздом або таксі. Щодо готелів, то на території Перу хороші 5-зіркові готелі є лише у великих містах, а у малих містечках і селах можна заселитись в хостели або зняти кімнату чи квартиру на добу. Ціни на такі помешкання коливаються від 8 доларів за добу до 30 доларів. Основними галузями туризму в Перу є екотуризм, пригодницький туризм, гастрономічний та історико-культурний. Найбільш поширеним видом спорту цієї країни є серфінг. В Перу проводять щорічні міжнародні змагання із серфінгу.

Джерела та література:

1. Перу. URL. <http://denitour.com/countries/peru.html>.
2. Отели Перу. URL. <https://lifeglobe.net/entry/7386>.
3. Перу. URL. <https://www.newstravel.com.ua/peru/>.
4. Фестивали Перу. URL. <http://www.orangesmile.com/destinations/peru/festivals-holidays.htm>.
5. PIZZATRAVEL.COM.UA. URL. <http://www.pizzatravel.com.ua/ukr/peru>.
6. VipGeo. Климат и география Перу. URL. https://www.vipgeo.ru/countries/peru_geographiya.html.
7. Зорин И.В., Квартальнов В.А. Энциклопедия туризма. М., 2003. 368 с.
8. Страноведческий каталог. URL. <http://catalog.fmb.ru/peru2011-1.shtml>.
9. Лезгинцев, Юрий Михайлович. Перу: особенности современного хозяйственного комплекса. М., 2008. 338 с.
10. Международный туризм. Перу. URL. <http://www.ivolgatour.com/countries/view/34>.
11. More турів. URL. <http://more-turiv.com/uk/node/385>.

Вікторія Бондар,

Національний університет «Острозька академія»

ФАКТОРИ СТРИМУВАННЯ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ В КРАЇНАХ МАЛОГО МАГРИБУ

Стаття аналізує особливості країн регіону малого Магрибу та фактори стримування, що безпосередньо впливають на просування туристичного продукту Алжиру, Марокко та Тунісу.

Ключові слова: Алжир, Туніс, Марокко, малий Магриб, туристичний ринок, фактори стримування.

Victoriia Bondar

FACTORS THAT HAMPER TOURISM MARKET DEVELOPMENT IN SMALL MAGHREB COUNTRIES

The article analyses peculiarities of Small Maghreb region countries, as well as factors that directly hamper the promotion of their touristic products.

Key words: Algeria, Tunisia, Morocco, Small Maghreb, tourism market, preventing factors.

Актуальність. Останнім часом на світовому ринку туристичних послуг з'являється все більше нових локацій, які відразу ж привертають увагу туристів. Алжир, Туніс та Марокко не є виключенням, адже країни малого Магрибу починають активно просувати свій продукт. Варто зазначити, що вони мають великий попит серед туристів завдяки високій якості обслуговування, що є не гіршою від європейської, вдалому географічному розташуванню, багатому ресурсному потенціалу. Зокрема, відома історико-культурна спадщина Карфагену, Марракешу та Касабланки, а також прянощі, національна кухня, звичаї, побут та надзвичайно теплий клімат, і це лише малий список того, чим вабить до себе Магриб.

Туристична індустрія – це доволі складна структура; велике значення для функціонування якої має велика кількість факторів, які потрібно врахувати для задоволення потреб споживача. Одні на-

дають перевагу відпочинку на пляжі, інші – відвідуванню музеїв, парків, галерей, історичних пам'яток та руїн. Треті ж хочуть відпочивати духовно, здійснюючи паломницькі тури до святих місць з метою віднайти душевний спокій та гармонію, четверті – гастрономічно, куштуючи національні страви та напої, п'яті – здійснюючи шопінг-тури, які дають можливість придбати різноманітні сувеніри, обереги, взуття, посуд, текстильні вироби та інші речі, що несуть традиційну та культурну особливість для гостя країни. Все більше подорожуючих надає перевагу складанню власного маршруту подорожі, що включає бронювання готелю, вибір засобу переміщення по країні, оренду авто, екскурсії, супровід гіда та інші потреби. Крім того, головними чинниками вибору тієї чи іншої локації для подорожі виступають: дані про екологічний стан в країні перебування, чистота пляжів та зон відпочинку, рівень медицини, культурні та традиційні особливості, іншими словами, урахування усіх об'єктивних та суб'єктивних факторів для комфортного та безпечного відпочинку. Адже, перш ніж відвідати якесь місце, мандрівник намагається виключити все, що перешкоджає його подорожі.

Мета статті полягає в детальному аналізі факторів стримування розвитку туристичного ринку в країнах малого Магрибу.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Питанню факторів стримування розвитку туристичного ринку в країнах малого Магрибу присвячено низку праць як вітчизняних дослідників, так і зарубіжних, зокрема, М. П. Мальської, М. С. Дорошко, Енвера Думіні, Робін Фредеріка, Саїда Бухеліфа. Проте, існує низка недостатньо досліджених питань, а саме: діяльність внутрішніх органів державної влади у сфері туризму, співпраця із країнами сусідами, міжнародними організаціями з туризму, охорони навколишнього середовища та охорони здоров'я. Ці та інші чинники впливають на розвиток туристичної індустрії країн, саме тому тема дослідження є актуальною.

Сучасний світ розвивається доволі стрімко. Туризм, безумовно, є частиною цього розвитку. Країни, за рахунок наявного туристичного продукту та його вмілого просування, намагаються випередити одна одну з метою приваблення ще більшої кількості туристів. Тому з кожним роком конкуренція зростає, а з нею і попит на різні види туристичних послуг. Поруч із цим, з'являються нові виклики та перепони, що заважають розширити свою туристичну діяльність. Перш за все, це стосується економіки країн та загального добробуту, державного регулювання [3]. Оскільки не всі мають змогу розширювати свої можливості у цій індустрії чи то через фінансову

неспроможність, чи у зв'язку з нестачею ресурсів, адже, в деяких державах туризм приносить значний внесок, тому досить важливою є підтримка локальних органів влади та організацій в створенні нового туристичного продукту, який зацікавить міжнародного споживача. Для прикладу, Алжир – найбільша країна малого Магрибу, де велику частину території займає пустеля Сахара та Атлаські гори. З точки зору відпочинку тут є що побачити. Але, якщо розглядати інфраструктуру, то постає ряд питань з якими бореться місцевий уряд. На відмінну від Марокко та Тунісу, які мають досить високу систему обслуговування, Алжир значно відстає. Перш за все, це стосується фінансування, якого катастрофічно не вистачає. По-друге, окрім сектору розміщення, інвестицій потребує й транспортна індустрія, зважаючи на географічну особливість держави [9]. Оскільки більшість туристичних місць знаходиться на півночі та півдні, дістатися від одного пункту до іншого досить складно, адже маршрут проходить через пустелю та скелясті гори Атласу. Саме через цей факт транспорт в Алжирі є найдорожчим із усіх країн Магрибу, одна поїздка може обійтися туристу до 500 євро. Також, модернізації потребує й повітряне сполучення, адже аеропорт Ахмеда Бен Белли не може приймати велику кількість туристів та не має такого високого рівня обслуговування пасажирів як у європейських, американських чи азійських аеропортах. Варто зазначити, що відвідуючи країни малого Магрибу, доволі часто можна зіштовхнутися із транспортним шахрайством. Перш за все, це стосується екскурсійних поїздок верхи на верблюдах, адже туристу пропонують подорож майже в глиб пустелі та ще й за досить високу ціну. Насправді, ніхто не заходить аж так далеко, оскільки є велика можливість отримати сонячний удар чи навіть просто загубитись. Крім того, вся поїздка триває не більше 5 хвилин. Те ж саме стосується перевезень таксистів, адже більшість водіїв не мають відповідної кваліфікації та часто водійського посвідчення. Тому потрібно бути обачним з вибором транспортного засобу аби вберегтись в подальшому від штрафу та не стати жертвою місцевих махінацій, адже, найчастіше до зони ризику потрапляють подорожуючі з Європи. Досить часто, прибуваючи в арабські країни, туристичні фірми рекомендують туристам відвідати славнозвісні ярмарки та ринки, оскільки саме там можливо вдало поторгуватись з продавцем й купити різноманітні екзотичні спеції, речі хатнього вжитку, підроблений брендовий одяг чи взуття за низьку ціну [11]. Насправді потрібно бути максимально обережним навіть у таких екзотичних торгах, тому що багато подорожуючих попадають на гачок махінаторам і, купуючи якийсь дрібний

сувенір, не питають про справжню ціну. Більшість африканських країн є бідними, а, отже, такими своєрідними обманами місцеві намагаються заробити на туристах. Особливо це стосується жінок, які через шопінг-туризм можуть постраждати від шахрайства та небажаної активної уваги місцевих [20]. До групи ризику потрапляють й групи, що подорожують без супроводу гіда. Найбільш небезпечні в такому випадку є піші прогулянки поза межами міст, оскільки тут екскурсант стикається із місцевим населенням, де життя значно відрізняється від того, що є в містах. В основному, це корінні жителі малого Магрибу, які досі живуть за законами, що склалися багато років тому. Через це вони є дещо консервативними у релігійних, побутових та політичних поглядах на життя. Тому, в разі якихось непорозумінь, іноземний відвідувач може опинитися в небезпеці.

Отже, регіон малого Магрибу є дуже специфічним з точки зору питань, які впливають на туристичний імідж держав. Туризм на цій території почав активно розвиватися не так давно [21]. Відлік туристичного буму країн Північної Африки припав на 1995 р. Тоді Алжир, Єгипет, Лівія, Марокко та Туніс прийняли в сумі приблизно 13 мільйонів іноземних відвідувачів, в той час як решта території прийняла лише 10,5 мільйонів [6]. Такий підйом продовжився і на початку XXI століття внаслідок зростання політичної стабільності на всьому континенту. Магриб став єдиним регіоном, який не постраждав навіть під час світової фінансової кризи 2007-2008 рр. Сума надходжень від туристичних послуг в порівнянні із іншими країнами становила 10,7 мільярдів доларів. Проте, вже за декілька років події «Арабської весни» 2011 року внесли політичну нестабільність на території більшості арабських країн [1]. Як наслідок, відбулось велике скорочення туристичних потоків, що несли за собою втрату значних фінансових прибутків. Масові протести та поодинокі терористичні акції зробили його менш популярним серед подорожуючих. На кордонах було розміщено значний військовий контингент, поліцейські ретельно перевіряли документи та речі усіх іноземців по прибуттю в аеропорт, чим завдавали значних клопотів туристам. Так, для прикладу, у квітні 2011 року в головному з туристичних центрів Марокко, Марракеші, стався потужний вибух, в якому загинуло щонайменше 20 людей [12]. За словами очевидців, було підірване кафе, у якому була велика кількість відвідувачів. Уряд Марокко зробив заяву про те, що до подій були причетні особи Аль-Каїди [4]. Подібний випадок стався 26 червня 2015 року на пляжі готелю Imperial в Тунісі, де терорист здійснив масовий розстріл відпочиваючих [18]. Підпливаючи на човні до берегу, він розпочав

стріляти у туристів з автомату Калашникова. Охорона готелю намагалася зупинити злочинця, але була убита на місці. Всього загинуло 38 осіб, серед яких були громадяни Британії, Бельгії, Німеччини, Тунісу та України. Міжнародна спільнота відреагувала миттєво, уряди вище зазначених країн почали вимагати негайного розкриття злочину і передання терориста під суд. У подальшому з'ясувалось, що ним виявився представник Ісламської Держави. Проте, на сьогодні, тероризм не є головним чинником, що стримує розвиток туристичного ринку малого Магрибу. Згідно останніх статистичних даних стосовно рівня злочинності у країнах Африки варто зазначити, що в Магрибі криміногенна ситуація є більш помірною у порівнянні з Півднем континенту [5]. Відповідно, індекс криміногенності країн визначався наступним чином: від 20 до 40% – рахувався як низький, 40 до 60% – середній, 60 до 80% – високий, 80 до 100% – найвищий рівні. Серед списку із 117 країн світу, цей відсоток криміногенності становить: Алжир – 50,82; Марокко – 48,97, Туніс – 41,19. Експерти оцінювали в таких категоріях як: навмисні вбивства, пограбування, насильство, тероризм. Джерельною базою стали відгуки та опитування як місцевих органів, так і туристів, що відвідували ці держави [5]. До того ж, спираючись на дані Міністерства туризму Марокко, яке оприлюднило звіт про розвиток туристичної індустрії у 2018 році, можна говорити про цілком безпечну ситуацію в регіоні. Адже, кількість подорожуючих склала 8,7 мільйонів, яка крім того, поповнила державну скарбницю на 4,88 мільярдів доларів [9].

Натомість згідно з даними Євро-Середземноморської мережі агентств із сприяння інвестицій стосовно розвитку туристичної індустрії країн Середземномор'я, головними чинниками, які стримують туристичний ринок у цьому регіоні є: дефіцит послуг у сфері розміщення особливо у Алжирі, медицина, якість питної води [6]. Якщо ж характеризувати готельний бізнес то, дійсно, Алжирська Республіка в цьому плані є найменш розвинута. Понад 80% готелів по всій країні не відповідають міжнародним стандартам якості в порівнянні з Тунісом та Марокко. На підтвердження ситуації, що склалась експерт з питань туризму Алжиру Саїд Бухеліф говорить про наступне: «За законодавством 2018 року, у 2012 з 4,2 мільйонів динарів бюджет департаменту скоротився до 3,1. В результаті сьогодні Алжир практично не існує на світовій туристичній карті. Алжирське національне бюро з туризму, а також, відділ Міністерства туризму зазнав значних збитків. Наші сайти, портали, блоги далекі від наших середземноморських конкурентів. Веб-сайт Тунісу пропонує інформацію чотирма мовами, а відвідання сайту Марокко

можна здійснити за допомогою одинадцяти. Сьогодні в Алжирі, як і раніше, нехтують електронними ресурсами стосовно розміщення новинок на форумах. Ще однією чорною плямою алжирського туристичного сектору є жахлива інфраструктура. Апартаменти, які ми пропонуємо, мають лише 50 000 місць. Всього їх по всій країні нараховується близько 110 000. Проекти, запропоновані державним апаратом, не відповідають сучасним вимогам в світі та є застарілими» [2]. Вихід із ситуації знаходять приватні тур-фірми, які пропонують подорожуючому послугу гест-хаус, що представляє собою ночівлю в будинках алжирців. Окрім відпочинку, гостю пропонують сніданок або ж вечерю. Це справді чудова можливість вирішити проблему, адже в цьому є щось нове, оскільки турист зможе на власні очі ознайомитися із життям цих людей, їхньою культурою та звичаями, при цьому заплативши меншу суму, ніж ту, яку б він заплатив у дорогому готелі. Але не всі є прихильниками таких послуг, оскільки варто пам'ятати, що країна є досить бідною, а тому, ніхто не гарантує санітарних умов.

На загал, африканський континент називають «сміттєзвалищем планети», адже тут найгірший екологічний стан та найвища смертність. З кожним роком ситуація погіршується, перш за все, через зміни клімату, спричинену недбалою діяльністю людей. Відповідно, виникають проблеми із здоров'ям, оскільки, з'являються нові види хвороб, які виникають через забрудненість водою, відсутність вакцинації населення та забезпечення медичними препаратами, голод, жаркий клімат. Крім того, високий рівень корумпованості африканських країн в державних органах, що займаються питанням екології та навколишнього середовища ще більше ускладнює ситуацію. Відповідно, з метою виживання більшість населення починає мігрувати до інших країн. Це не вирішує проблеми, а тільки ускладнює їх, тому що велика маса таких біженців є носіями різних хвороб, які передаються повітряно-крапельним шляхом. Звісно, найскладніша ситуація залишається в центральній та південній частині, але все ж є актуальною і для їхніх сусідів. Саме тому, відвідуючи будь-яку із країн Магрибу, потрібно попередньо зробити вакцинацію. Наприклад, плануючи поїздку до Тунісу індивідуально чи через туристичне агентство варто ознайомитися із такими основними типами захворювань як жовта лихоманка, дифтерія, правець, лихоманка паппатачі [17].

За останніми даними ВООЗ, влітку 2018 року в Тунісі був зафіксований спалах епідемії холери [14]. Організація повідомляє, що перші спалахи розпочалися в Алжирі, де на початку літа захворіло

147 людей, двоє з яких померли при госпіталізації. У провінціях Бліда, Тіпаза і Буїра було оголошено надзвичайний стан [16]. Згідно з інформацією Міністерства охорони здоров'я Алжиру, вже в липні повідомлялося про повний контроль епідемії та усунення всіх ризиків поширення її на сусідні території [2]. Та попри все, Туніс вирізняється високим рівнем медицини. Всі лікарні облаштовані найновішим обладнанням; крім того, держава досить добре фінансує місцеві госпіталі та поліклініки. По приїзді до Марокко, більшість туристичних фірм можуть запевняти туриста, що вакцинація не є обов'язковою. Та все ж, ВООЗ рекомендує подорожуючим зробити щеплення проти таких хвороб як гепатит А і тиф [15]. Марокко входить до списку країн з високим рівнем захворюваності на СНІД. Найбільше страждають на недуг жінки, а, відповідно, в групу ризику потрапляють й діти. Подолати цю та інші проблеми, які пов'язані із смертністю дітей, уряд Королівства вирішив у 2015 році, склавши документ під назвою План Марокко [13]. Згідно з яким, 9 найбільш заселених районів отримають допомогу в розширенні доступу матерям і дітям до якісних послуг в лікарнях та медичних центрах. Цей документ був підтриманий регіональною ініціативою проголошеною ВООЗ, ЮНІСЕФ та країнами Середземномор'я.

Відповідно, Середземне море вважається одним із найбрудніших морів. Більшість марокканських пляжів дуже брудні, тому купатись на узбережжі не дозволяється. За даними Екологічної структури ЄС, кожного року сюди потрапляє 700 млн тонн сміття [19]. Тому не дивно, що часто на узбережжі можна побачити мертву рибу та відходи, які виносять на берег морські хвилі. Для того, щоб вберегтись від можливості потрапляння різноманітних інфекцій в організм, рекомендується вживати тільки бутильовану воду. Цей факт тільки підтверджує небезпеку стосовно виникнення нових захворювань та природних змін, що в майбутньому впливатимуть на здоров'я людства, адже питання медицини тісно зв'язане із екологією, оскільки більшість проблем із здоров'ям спричиняє саме відсутність санітарно-епідеміологічних норм питної води. За даними Світового банку Марокко, Алжир та Туніс, які входять до регіону MENA (Middle East and North Africa), забезпечують лише 1700 кубометрів води на душу населення на рік [7]. Ключовими причинами водної кризи є зміни клімату та зрошування сільськогосподарських угідь у регіоні. Для прикладу, в долині Сус (Марокко) кожного року рівень ґрунтових вод зменшується майже на 11 метрів через діяльність садівників та квітників. Крім того, експерти говорять про те, що до кінця століття середні температури в цій місцевості збільшуватимуться

на 5°C, відповідно знизиться кількість опадів [7], адже на сьогодні, опади – це єдине джерело, яке поновлює прісноводні запаси. Координаційна структура ООН з водопостачання та санітарії (UNWater) кожного року випускає звіт під назвою GLAAS (Global Analysis and Assessment of Sanitation and Drinking-water), в якому йдеться про заходи, які були здійсненні упродовж року, стосовно очищення стічних вод та опріснення [10]. Так, для прикладу, в Марокко уряд запустив програму з відновлення водопостачання через збір поверхневих та підземних вод, які прибувають із вершин Атлаських гір. Проте, зважаючи на жаркий клімат, роботи зі збору води ускладнюються через постійні засухи. До цього додається активна людська діяльність у сфері сільського господарства та видобуток корисних копалин. Оскільки основу економіки країни становлять два останні пункти, можновладці, які відповідають за ці сектори досить часто використовують водні ресурси у своїх цілях, чим викликають невдоволення серед місцевих. Крім цього, сюди додається й питання туризму, адже на задоволення потреб туристів йде досить багато ресурсів, в тому числі й водних. Для прикладу, в Марокко досить поширеним є гольф, в який грає навіть королівська сім'я. По всій країні діє безліч гольф-клубів, які щорічно приймають тисячі відвідувачів та поціновувачів цього виду спорту. Але мало хто знає, що на догляд за полем гри потрібно майже 2,3 мільйона літрів води. Велика кількість води витрачається й на басейни, що діють при готельних комплексах, адже їм постійно потрібно змінювати та очищати. Алжир, Туніс та Марокко входять до списку тих країн, де активно проводиться очистка води, перш за все через туристичну діяльність. На жаль, вона здійснюється за допомогою різноманітних хімічних засобів, які в подальшому потрапляють у підземні води, а звідти до ванної кімнати та кухні. Саме тому, у більшості курортних готелях вода у кранах є технічною і не є придатною для споживання. Тут в кожному супермаркеті є можливість купити бутильовану воду [8]. Для прикладу, за 5-10 доларів можна забезпечити місячний запас води на одну людину, але варто враховувати, що тут жаркий клімат і кожного дня людині потрібно випивати не менше 1,5 літрів. Що не скажеш за сільську місцевість, де люди вживають неочищену воду та мають більший ризик заразитись кишковою паличкою та іншими недугами.

Отже, регіон Магрибу має чимало проблем, які потребують вирішення, адже країни з таким великим туристичним потенціалом зазнають не тільки фінансових збитків, а й втрачають можливість показати світу свою культуру та звичаї. Досить важливим для Ал-

жиру, Тунісу, Марокко є співпраця із іншими країнами регіону. Такі актуальні в наш час проблеми як зміна клімату та охорона здоров'я торкаються не лише окремих країн чи регіонів. До того ж, необхідним є співробітництво як державних органів, так і місцевих туристичних фірм, оскільки туристична індустрія є тим фактором, що поповнює бюджет держави. Натомість, більшість гілок влади є корумповані, а населення залишається бідним. Досить важко говорити про наявність фешенебельних готелів в районах, де люди п'ють неочищену воду та харчуються недоїдками. У таких умовах з'являються нові небезпеки, а саме, поява страшних захворювань: СНІДу, дизентерії, тифу та холери, останню з них давно поборолі ще лікарі середньовіччя. Саме тому, подорожуючи сюди, перш за все потрібно ознайомитися із екологічною та санітарно-епідеміологічною ситуацією та заздалегідь провести всі необхідні щеплення, щоб вберегти не тільки себе, а й оточуючих від ризику захворювати смертельними недугами, адже досить часто, повертаючись із відпустки, турист може навіть й не підозрювати про те, що він став носієм хвороби. Наступною проблемою із якою може зіштовхнутися турист це питання прісної води, оскільки майже більшість водних ресурсів місцеві отримують із зібрання дощової води, так як через сухий клімат водні артерії країн часто пересихають. Процес очищення вимагає спеціального обладнання, на яке місцеві не мають коштів. Саме через це, люди вимушені пити брудну воду. Тому варто подбати, за необхідності, про запаси води, оскільки вона виступає головним носієм різних захворювань у малому Магрибі.

Джерела та література:

1. Арабська весна. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%B0%D0%B1%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B2%D0%B5%D1%81%D0%BD%D0%B0.
2. Algerian tourism faces several problems. 2018. URL: <https://www.tourism-review.com/algerian-tourism-deals-with-several-issues-news10810>.
3. Final Report: Understanding the Critical Issues for the Future of Travel & Tourism. March 2017. 12 с.
4. Florentina-Stefania Neagu. The Impact of the terrorism on North Africa. Bucharest, 2015. 7 с.
5. NUMBEO: Crime Index 2018 Mid-Year. 2018. URL: <https://www.numbeo.com/crime/rankings.jsp>.
6. Landry Signe. Africa tourism potential. 2018. 2 с.
7. Tariq Baconi. Testing the water: How water scarcity could destabilize the Middle East and North Africa. Policy Brief. 2018.

8. The Conversation. A worsening water crisis in North Africa and Middle East. 2017. URL: <https://theconversation.com/a-worsening-water-crisis-in-north-africa-and-the-middle-east-83197>.

9. Travel & Tourism Economic Impact 2018: North Africa. 2018. 24 с.

10. World Health Organization: UNWATER Global Analysis and Assessment of Sanitation and Drinking-water GLAAS.2017. URL:https://www.who.int/water_sanitation_health/monitoring/investments/glaas/en/.

11. World Travel Guide: Путеводитель по Алжиру. 2017. URL: <https://www.worldtravelguide.net/guides/africa/algeria/>.

12. World Travel Guide: Путеводитель по Марокко. 2017. URL: <https://www.worldtravelguide.net/guides/africa/morocco/>.

13. ВООЗ: В Марокко сделан важный шаг в области охраны здоровья матери и ребенка. 2014. URL: https://www.who.int/features/2014/morocco-maternal-health/ru/?fbclid=IwAR3NY8fO3x4uH3XCgsibZ1k_QwLTefjbQhS2lejVjqnBP3h1YB9Hd8uJpM.

14. МИР24: «Отпуск под угрозой: на Тунис надвигается эпидемия холеры». 2018. URL: <https://mir24.tv/news/16319940/otpusk-pod-ugrozoj-na-tunis-nadvigaetsya-epidemiya-holery>

15. Міністерство Закордонних Справ України. Рекомендації із правил поведінки в Марокко. Київ, 2012. URL: <https://mfa.gov.ua/ua/consular-affairs/travel-advice/88-ma>.

16. Овчаренко А. Кореспондент. В Алжирі зафіксований спалах холери. тижн. Київ, 2018.

17. Прививки в Тунис: надо ли делать перед поездкой. 2016. URL: <http://o-privivkah.ru/privivki-v-tunis.html>.

18. Теракт в Тунісі. 2015. URL: https://dt.ua/WORLD/terakt-v-tunisi-opublikovano-video-napadu-na-turistiv-177463_.html.

19. Топ 10 самых грязных морей. URL: <https://dekatop.com/archives/10120>.

20. Энциклопедия путешественника: Традиции и обычаи Марокко. 2016. Москва.

21. Салига Н. М. Вплив міжнародного туризму на економіку країн Північної Африки. 2017. Бердянськ. 77-78 с.

Олександра Вакарюк,

Національний університет «Острозька академія»

ВИННО-ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ КАТАЛОНІЇ

У статті проаналізовано винно-гастрономічну культуру Каталонії, яка є визнаною на міжнародному рівні та робить її кухню одним із найкращих способів відкриття регіону. Регіон запропонував багато смачних страв усьому світу, включаючи такі гастрономічні дива як Pan Con Tomate, Calçots, Arròs a la cassola. Його кухня отримала чимало нагород, включаючи зірки Мішлен, завдяки рівновазі між традицією та інноваціями. Великої популярності набули іспанські вина, які приваблюють туристів зі всього світу.

Ключові слова: Каталонія, Барселона, винний туризм, гастрономічний туризм, кухня, виноградники.

Oleksandra Vakariuk

WINE AND GASTRONOMIC TOURISM OF CATALONIA

The articles analyses Catalonia's wine and gastronomic culture, which is internationally recognised, making its cuisine one of the best ways of discovering the region. The region has offered many delicious dishes to the world, including such gastronomic marvels as Pan Con Tomate, Calçots, Arròs a la cassola. Its cuisine has received countless awards, including Michelin stars, thanks to the equilibrium it has found between tradition and innovation. Spanish wines have become very popular, attracting tourists from all over the world.

Key words: Catalonia, Barcelona, wine tourism, gastronomic tourism, cuisine, vineyards.

Актуальність. Подорожі до різних частин світу приносять туристам чимало вражень. А для тих, хто любить їжу та вино, найкращим вибором є винно-гастрономічний туризм. І це йдеться не тільки про звичайне дегустування різних вин чи смакування різних делікатесів, а мається на увазі вникання у процес виноробства та приготування традиційних страв, його технології та історії виникнення. Винно-гастрономічний туризм набирає нових обертів серед

інших різновидів відпочинку. Декілька років тому гастрономію країни не вважали окремим видом туризму, а лише доповненням до подорожі. Сьогодні ж, відповідно до досліджень, 53% туристів зі всього світу надають перевагу саме такому відпочинку, який буде їх знайомити з культурою держави через їжу.

Метою дослідження є аналіз винно-гастрономічного туризму Каталонії.

Аналіз основних досліджень та публікацій. На сьогодні тема винно-гастрономічного туризму є досить актуальною. Безліч дослідників розглядають це питання у своїх працях. Насамперед варто розглядати думку іспанських вчених, а саме López Palomeque F. [7], Gómez B. [1], Armesto X. [1]. Незважаючи, що об'єкт досліджень вищезгаданих науковців є однаковим, кожен з них розглянув різні гастрономічні вподобання туристів Каталонії. J. Van Westering [8] акцентує увагу саме на винному туризмі, описуючи найвідоміші виноробні регіони.

Щоб відчутти гастрономічну спадщину Каталонії, необхідно насолодитися суттю кухні, чий страви є свідченням багатой історії, географії та культури регіону. Кулінарна спадщина Каталонії має широкий спектр для задоволення потреб туристів. Товари на виставках, на ринку, дегустація якісних продуктів, розмови з професійними кухарями, відкриття секретів винних льохів та кулінарні поради від фахівців чекають на всіх тих, хто прагне насолодитися гастрономічним туризмом у цій країні.

Багато подій, що проводяться протягом року, роблять Каталонію активною вітриною для просування своєї кухні. Одним з них є Saló Alimentària, що проходить у Барселоні, міжнародному місці зустрічей для професіоналів, задуманих як форум для діалогу та для виявлення нових тенденцій [4]. Ярмарок Barcelona Degusta надає широкий громадськості можливість скуштувати, придбати та дізнатися про все, що пов'язане з харчовою промисловістю, кухнею та гастрономією, а Mercat de Mercats сприяє продажу свіжих продуктів регіону [7].

Fòrum Gastronòmic, який відбувається у Жироні, відомий своїми нововведеннями, дегустаціями, відповідними стравами та винами, презентаціями продуктів, діалогами між гурманами та шеф-кухарями, а також тематичними семінарами, які проводять експерти. Це головний форум гастрономії країни, а з 1999 р. він проводить найбільший у світі кулінарний ярмарок [5].

Огляд гастрономічного туризму в Каталонії не був би повним без винного туризму, прогулянок серед виноградарників і відчуття

спокою підвалів. Для любителів ігристого вина проводиться захід – Cava Tast, ярмарок кави та гастрономії, що відбувається кожного жовтня у Sant Sadurní d'Anoia [10].

Упродовж своєї історії, каталонська кухня була збагачена різними культурами та цивілізаціями. Від греків і римлян успадкували оливкову олію, пшеницю і вино. Араби принесли каталонцям нові агротехнічні прийоми та продукти: рис, цукор та баклажани, які стали невід'ємними інгредієнтами для іспанських страв.

Одним із скарбів їхнього середньовічного минулого є *Llibre del Sent Soví*, найстаріша книга рецептів, написана ще у XIV ст. каталонською мовою. В останні роки творчість, інновації та досвід престижних каталонських шеф-кухарів дозволили зберегти помітний середземноморський характер іспанської кухні і позиціонувати її серед найбільш шанованих в усьому світі.

Географічно різноманітний регіон, Каталонія виробляє різноманітні свіжі, високоякісні морепродукти, м'ясо, птицю, дичину, фрукти та овочі. Страви можуть бути виконанні в незвичайних поєднаннях: м'ясо і морепродукти, птиці і фруктів, риби і горіхів.

Каталонцям важко зрозуміти, чому інші люди кладуть на хліб вершкове масло, коли *Pan Con Tomate*, смажений хліб потертий томатами, оливковою олією, часником і сіллю – набагато смачніше [2]. Шинка і сир є основою кулінарних шедеврів. Головні центри виробництва сиру в Каталонії знаходяться в *La Seu d'Urgell*, районі Черданья і районі Палларса на північному заході. Хоча багато традиційних сирів зникають, все ще можна знайти такі речі, як *formatge de turí*, козячий сир, просочений оливковою олією, і *gorritxa*, інший козячий сир зроблений з цвіллю [12]. Каталонці захоплені *bolets* (дикими грибами), які можна зібрати лише за декілька днів осені. Їх можна знайти у продажі лише на ринку Бокерія у Барселоні [4]. *Calçots* (велика солодка весняна цибуля), обсмажена на гарячому вугіллі, змочена в гострому соусі *romesco* (тонко подрібнена суміш томатів, перцю, цибулі, часнику, мигдалю та оливкової олії), яку можна смакувати в період з січня по березень – це ще один національний фаворит [1]. Каталонці радять спробувати ці страви у одному з традиційних ресторанів фермерського дому, розташованих по всій гірці *Collserola* за межами міста Барселона [8].

Популярною стравою серед туристів є *Suquet de Peix*: тушковані морепродукти з картоплею, часником і помідорами. Для приготування страви можна використовувати будь-яку рибу, в залежності від того, що було сьогодні спіймано [10].

Рис вирощується в районі Delta de l'Ebre на півдні Каталонії і застосовується в різних цілях. Arròs a la cassola або arròs a la catalana – це каталонська паелья, приготована в глиняному горщику без додавання шафрану [5]. Іншою традиційною стравою є fideuà, яка схожа на паелью, але кухарі в приготуванні використовують локшину, а не рис. Рекомендують спробувати в Can Ros або Bar Joan, залежно від бюджету.

Невід'ємною частиною гастрономічного туризму Каталонії є tapas, закуска, що подається в барі до пива або вина. Це можуть бути традиційні оливки, тонкі скибочки хамону або морські рачки, засмажені в клярі. Іспанці пропонують спробувати їх у будь-якому спеціалізованому Tapas Bar у будь-якому містечку регіону [4].

Каталонські оливкові масла холодного віджиму з оливок сорту Арбекіна вважаються найкращими в Іспанії. Масло Фрутадо, яке готується із зелених оливок, має яблучні ноти і злегка гіркуватий мигдальний аромат; а масло Дульче, що готується з чорних оливок, має насичений жовтий колір, солодкуватий і м'який смак. Деякі оливкові дерева в Каталонії є найстарішими в Іспанії, їм налічується більше 1000 років.

Серед найпопулярніших виноробних регіонів Каталонії – Пріорат, Пенедес, Монсант, Конка де Барбера, Алелья.

Сьогодні, можливо, найвідомішим каталонським виноробним регіоном на міжнародній арені є Пріорат. Це один з двох регіонів в Іспанії, який має спеціальну назву DOC або Denominació d'Origen Qualificada, визнаючи видатну якість і послідовність своїх вин. Особливі вулканічні властивості ґрунту в районі надають напою свій смак і означають, що врожайність на лозах особливо низька в порівнянні з іншими регіонами. Виноградні лози в основному ростуть на сильно похилих схилах, що в багатьох випадках унеможливило механічний збір винограду. Легко зрозуміти, чому це одне з найбільш затребуваних вин у країні [11].

Панадес – це найбільший виноробний регіон в Каталонії. Він є одним з найстаріших в Європі, що відноситься до VI ст. до нашої ери. Різноманітність ландшафту робить його особливо вдалим для різних сортів винограду. Варто зазначити, що регіон також є визнаним центром іспанського ігристого вина, відомого як кава. Незважаючи на наявність власного контрольованого найменування (DO або Denominació d'Origen), він не обмежується тільки однією конкретною областю Іспанії.

Виноробний регіон Монсант виробляє майже виключно червоні вина, які, як правило, повнотілі. Варто також відзначити, що це єди-

ний винний регіон Каталонії і один з небагатьох в Іспанії, який виробляє кошерні вина. Більше 60% вироблених там вин призначені для іноземних ринків [11].

Конка де Барбера – це історичний виноробний район в провінції Таррагона, який славиться своїми білими винами, на частку яких припадає понад 60% всієї продукції регіону. Найвідоміший різновид – біле вино *Parellada*, зроблене повністю з однойменного сорту винограду. Рожеві вина регіону також популярні і зроблені з аборигенного сорту *Тера*. Червоні вина також можна знайти в цьому районі, включаючи *Tempranillo*, відомий локально, як *Ull de Lebre*, що означає «Око зайця» [8].

Алелья – цей невеликий регіон, менш ніж за півгодини від Барселони, є домівкою для всього дев'яти різновидів винограду. Вина цього регіону були вперше вироблені в римські часи і стали персональними улюбленими винами двору королів Арагона. Популярними є вина *Maresme*, які, як правило, мають низьку кислотність. Він також виробляє вина *Valles* з більш сильним смаком і набагато більш високою кислотністю [8].

Заклади, де можна поїсти та випити келих вина, зустрічаються в Каталонії всюди. Це і ресторани, де середній рахунок на персону становить не менше 80 EUR, і заклади, де вас смачно нагодують місцевою кухнею за 10 EUR. Ресторани пропонують місцеву каталонську кухню, широкий вибір фірмових страв інших провінцій, а також іноземну кухню. Так само, як і готелі, їх класифікують за рівнем кухні і сервісу по 5 щаблях:

1. «*Restaurant*» – ресторан, кафе, бар;
2. «*Cellers*» – винний льох;
3. «*Champanyeries*» – шампаньєрії, в яких дегустують відоме місцеве ігристе вино «*Cava*»;
4. «*Charcuteria*» – лавочки, де торгують м'ясними копченостями і сирами, де відвідувачам дають продегустувати товар і пропонують випити келих вина. Рибу краще їсти в ресторанах ближче до порту, де вона завжди свіжого улову, а м'ясо – в ресторанчиках «*Massia*» або «*Granjas*», які існують при невеликих фермах, і в яких завжди є домашнє вино.

5. «*Tapas*» – закусокні з широким асортиментом алкогольних напоїв і легких закусок – бутерброди, канапе, оливки, горішки тощо. Гарячих страв тут не подають, зате закусокні найчастіше відкриті в період сієсти, коли не працюють інші заклади громадського харчування.

Список з 5 закладів харчування Каталонії, які обрані за результатами відгуків на сайті *TripAdvisor*. За них голосували самі каталонці

та туристи, в цілому, результати відображають реальне співвідношення ціни і якості [9].

6. Cap Per

Адреса: Pl. de les Olles, 8. Станція метро: Barceloneta (L4), Jaume I (L4).

Одна з найвідоміших закусочних Барселони. Відмінний винний льох. Закуси варіюються відповідно до сезону. Недороге і приємне місце. Найширший вибір тапас в усьому місті. Cal Per представляє новий спосіб приготування їжі, який відрізняється від типового формату закусок. Мають свіжий і яскравий кулінарний погляд на традиційні страви.

Вартість страв: від 4 EUR.

Оцінка: 4,5 з 5.

7. CA L'LSIDRE

Адреса: Les Flors, 12. Станція метро: Parallel.

У цьому ресторані іноді буває сам король Іспанії. Тут розкішне меню, високоякісне обслуговування і чудові десерти. Відмінні страви з морепродуктів і чудовий винний льох. Стіл краще резервувати заздалегідь.

Вартість страв: від 20 EUR.

Оцінка: 5 з 5.

8. Cala Blanca

Адреса: Carrer Dr. Trueta, 211. Станція метро: Poble Nou (L 4).

Стильне місце недалеко від Ла Рамбли. Столик краще резервувати заздалегідь. Відмінні страви з морепродуктів і чудовий винний льох. Музичний супровід – «живий» звук. Ексклюзивна кухня від шеф-кухаря. Затишна домашня атмосфера.

Вартість страв: від 35 EUR.

Оцінка: 4 з 5.

9. Torre d'Alta Mar

Адреса: Passeig de Joan Borbb, 88. Станція метро: Barceloneta.

Висококласний дорогий ресторан на оглядовому майданчику старого маяка. Тут відпочивають такі знаменитості як Френсіс Форд Копполла, Шакіра або Луїс Роналдо. Відмінна їжа, невимушена атмосфера. Особливо смачні фірмові кальмари.

Вартість страв: від 50 EUR.

Оцінка: 5 з 5.

10. Xiringuito d'Escriba

Адреса: Ronda del Litoral, 42. Станція метро: Llacuna.

Один з найпопулярніших ресторанів серед місцевого населення. Стіл краще бронювати заздалегідь. Тут відмінна фірмова кухня

з найсвіжішого м'яса з місцевих ферм. Авторське меню від шеф-кухаря. Гарний вибір для великої компанії.

Вартість страв: від 30 EUR.

Оцінка: 4,5 з 5.

Каталонська кухня – найбагатша, найскладніша і найбільш розкішна в Іспанії. Її страви з риби і морепродуктів користуються незаперечним авторитетом. Каталонці відомі своєю пристрастю змішувати солоне з солодким, солодке з кислим, подавати м'ясні страви з фруктами, а морепродукти з м'ясом. Тут родзинки і горіхи є загальноприйнятими гарнірами. Для приготування страв у великій кількості використовується вино, а шоколад можна виявити як в десертних, так і в основних стравах. Деякі зі своїх страв каталонці називають «barros і saboròs», що можна перекласти як ласощі в стилі бароко.

Каталонія, розташована на березі Середземного моря, дає поживу для фантазії і приготування різних страв. Завдяки своєму прибережному розташуванню, страви з морепродуктів тут чудові, а такі овочі як помідори, червоний перець, гриби, артишоки і баклажани, тут завжди в достатку. У Каталонії можна також скуштувати безліч сортів сиру, масла, ковбас, різні сорти саямі та випити келих найсмачнішого вина, що дуже приваблює туристів з усього світу.

Джерела та література:

1. Armesto, X. & Gómez, B. (2006) «Tourism and quality agro-food products: An opportunity for the Spanish countryside» Royal Dutch Geographical Society KNAG 97(2). ст. 166-177.

2. Catalonia is gastronomy. URL: http://act.gencat.cat/wp-content/uploads/2014/09/03_Gastronomia_ANG.pdf.

3. Food and Wine Tourism in Barcelona Catalonia. URL: <http://cocinaen.com/noticia/food-and-wine-tourism-in-barcelona-catalonia/>.

4. Gastronomic tourism of Catalonia. URL: <https://igtm.wtm.com/novadocuments/494507?v=636688033844730000>.

5. Gastronomic Tourism. URL: <http://www.laboella.com/en/gastronomic-tourism/>.

6. Kivela, Jaks. (2006) «Tourism and gastronomy: Gastronomy's influence on how tourists experience a destination». Journal of Hospitality & Tourism research.. pp. 354-377.

7. López Palomeque F. y Font X.(2010). «Desarrollo turístico e institucionalización de la gestión turística local en los espacios de interior en Cataluña». en memorias XII Coloquio de Geografía del Turismo, Ocio y Recreación, Madrid.

8. Ravenscroft, N. y J. Van Westering (2001). «Wine tourism, culture and the everyday: A theoretical note». *Tourism and Hospitality Research* 3-2. pp.149-162.
9. Restaurantes en Cataluña, 2019. URL: <https://www.tripadvisor.es/Restaurants-g187496-Catalonia.html>.
10. Scarpato, Rosario (2002). «Gastronomy as a Tourist Product: The Perspective of Gastronomy Studies», in Anne-Mette Hjalager and Greg Richards(eds). *Tourism and Gastronomy*. Routledge. New York. pp. 139-149.
11. The Ultimate Guide to Drinking Catalan Wine in Barcelona, 2018. URL: <https://lazenne.com/blogs/lazenneblog/the-ultimate-guide-to-drinking-catalan-wine-in-barcelona>.
12. Food, eating habits and cuisine of Spain. URL: <https://www.study-country.com/guide/ES-gastronomy.htm>.

Олена Гаврилюк,

Національний університет «Острозька академія»

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В КНЯЗІВСТВІ ЛІХТЕНШТЕЙНІ

У статті досліджуються особливості розвитку туризму в Князівстві Ліхтенштейн. Зокрема, висвітлено загальні положення про державу, її географічне положення і природно-кліматичні умови, акцентовано увагу на розвитку туризму в столиці держави – Вадуці та інших адміністративно-територіальних одиницях держави. Аналізується розвиток готельно-ресторанного сервісу, а також акцентовано увагу на проблемах туристичної галузі.

Ключові слова: князівство Ліхтенштейн, туризм, Вадуц.

Olena Havryliuk

DEVELOPMENT OF TOURISM IN PRINCIPALITY OF LIECHTENSTEIN

The article deals with the features of tourism development in the Principality of Liechtenstein. In particular, the article analyzes the general provisions on the state, its geographical location and the natural and climatic conditions, emphasizes the development of tourism in the capital of the state – Vaduz and other administrative-territorial units of the state. The development of hotel and restaurant service is analyzed, and attention is paid to the disadvantages of the tourism industry.

Key words: Principality of Liechtenstein, tourism, Vaduz.

Актуальність. Туризм як соціальне явище являє собою пересування з метою пізнання своєї або інших держав світу, а також відпочинку і розваг, пов'язане із багатовіковою традицією. Тому вже у ХХІ столітті стає цілком закономірним, що сучасна індустрія туризму – це одна з найбільш прибуткових та найбільш перспективних галузей стосовно темпів зростання світового господарства. Крім того, туризм суттєво впливає на економічний розвиток не лише на національному рівні, а й зумовлює зміни в розвитку певного регіо-

ну держави, видозмінюючи його інфраструктуру, споживчий ринок, інші галузі підприємницької діяльності, навіть сьогодні. Туризм є однією з найбільших і найбільш динамічних галузей економіки [1].

У зв'язку з цим, дослідження розвитку туризму в окремих регіонах світу має важливе практичне значення, оскільки дозволяє розкрити особливості вказаної галузі у відповідному регіоні, історико-культурні цінності регіону, а також інші аспекти туристичного продукту, що можуть зацікавити туристів. Особливо актуальним з точки зору науки, постає дослідження розвитку туризму в Ліхтенштейні, оскільки на сьогодні науковці фактично не досліджували туризм цієї країни.

Метою статті є дослідження особливостей розвитку туризму в Князівстві Ліхтенштейн.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Варто зазначити, що туризм у зарубіжних країнах досліджувала велика кількість як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема, І. Бутирська, М. Мальська, Т. Ореховська, В. Федорченко, О. Школа, В. Кифяк. Але безпосередньо розвиток туризму в Ліхтенштейні дослідники аналізували в контексті туристичної галузі Швейцарії, Німеччини чи Австрії, оскільки, як правило, туристи поєднують відвідання Ліхтенштейну з поїздками по Швейцарії чи Австрії, не приділяючи особливої уваги розвитку туризму в Князівстві Ліхтенштейн.

Князівство Ліхтенштейн – це невелика країна без виходу до моря, яка має дуже високий рівень життя. Князівство Ліхтенштейн було створене в рамках Священної Римської імперії у 1719 році й стало суверенною державою в 1806 році [2].

Князівство Ліхтенштейн – одна з найменших держав на Землі (четверта з кінця за площею держава в Європі після Ватикану, Монако і Сан-Марино, та шоста в світі після Науру та Тувалу), а його площа 157 кв. км, протяжність з півночі на південь всього 28 км, а зі сходу на захід – менше як 10 км. Населення Ліхтенштейну становить 34,7 тисяч осіб, дві третини з них є корінні ліхтенштейнці, а решта – іммігранти з сусідніх Німеччини, Австрії та Швейцарії, а також з Туреччини. Державна мова Ліхтенштейну – німецька, проте місцевий (альпійський, або алеманський) діалект далекий від літературної німецької мови. Більшість (80%) населення в Ліхтенштейні – католики, протестанти – 8%. Столиця Ліхтенштейну – місто Вадуц (5 тис. жителів). Інші міста – Шан (5,1 тис.), Бальцерс (3,3 тис.), Маурен (2,5 тис.), Трізенберг (2,1 тис.). Високо в горах є села і курорти з постійним населенням не більше 10-20 чоловік [3].

Отже, можна помітити, на політичній карті Європи Ліхтенштейн займає не дуже впливове місце, але ця країна, ніби казкове містечко для туристів. По-перше, тут все ще існує міцна монархія, причому Князівство названо на честь панівної династії, подібно до правителів Йорданського Хашимітського королівства і Саудівської Аравії. По-друге, місцева архітектура – ніби ілюстрація до романтичної середньовічної балади: скрізь замки, каплиці та інші старовинні пам'ятки.

Але не тільки величністю замків та історією славиться Ліхтенштейн. Ландшафти Князівства приваблюють мільйони туристів щорічно, а підтвердженням цьому слугують безкраї смарагдові долини, засніжені вершини та густі ліси. Адже саме географічне положення країни зіграло важливу роль в її економічному, соціальному та культурному розвитку. Тому туристи їдуть сюди, щоб кататися на лижах, насолоджуватися архітектурою старовинних будівель та вулиць середньовічного типу, ходити по музеях, дегустувати вина і сир.

Щоб зрозуміти таку популярність країни у туристів і високий рівень життя, потрібно ознайомитись з її економікою. Ліхтенштейн – найбагатша країна світу. Це звучить неймовірно, але це правда. Близько чверті прибутку крихітного альпійського князівства походить від виробництва і продажу дорогих марок. Цікаво, що завдяки малому населенню країни поштові марки значною мірою успішно забезпечують один із найвищих стандартів життя у світі. В іншому випадку, саме туристична галузь є найбільшим джерелом доходу. Через неймовірну атмосферу середньовіччя в поєднанні з новітніми технологіями, країну щорічно відвідують мільйони туристів. Також тут бренди займають гідне місце. Велика кількість туристів приїжджає сюди заради музеїв, а поштовий музей Князівства Ліхтенштейн – один з найпопулярніших. Людей, які перебувають цілий рік у Ліхтенштейні, приваблюють не тільки бренди, які є важливою частиною місцевої культури, але й одні з найкрасивіших гірських ландшафтів у світі. Дивовижний і панорамний вид на добре збережену природу «зеленого Ліхтенштейну» є фундаментом розвитку сільського туризму. До речі, туристи, які лякаються досить високих цін, можуть спокійно їхати до країни та купувати все, що бажають. У Ліхтенштейні існує система повернення ПДВ: здійснюючи покупки в магазинах, позначених логотипами «Tax Free» або «Global Blue», можна заощадити 6,5% податку. Але країна майже не залежна від брендів та туризму. Слід також зазначити, що це один з найбільших у світі виробників протезів. Офіційною валютою Ліхтенштейну є

швейцарський франк, а Швейцарія представляє Ліхтенштейн у міжнародних відносинах. Обидві країни дуже тісно пов'язані між собою [8].

Сучасний активний розвиток туризму в Ліхтенштейні є запорукою досить вдалого географічного положення держави й природно-кліматичних умов. Так, Ліхтенштейн – це гірська країна. Гори, що займають три чверті території країни, представлені відрогами хребта Ретікон (Ретійські Альпи), які складені доломітом, вапняками, мергелями та флішем (багатошаровими пластами мергелів і глинистих сланців) і сильно розчленовані. Гірський масив складається з декількох хребтів, які тягнуться з півдня на північ, і міжгірських долин (Мальбун, Валорш, Заміна, Лавена, Валона). Східні хребти на півночі змінюються горбистим передгір'ям. Варто також зауважити, що гори в державі «порізані» численними струмками й декількома швидкими річками. На деяких з них побудовані гідроелектростанції. Приблизно чверть території країни доводиться на родючу долину верхнього Рейну, що утворює кордон зі Швейцарією.

Клімат Ліхтенштейну помірний континентальний, альпійський. Клімат у долині Рейну м'який, вона з усіх боків захищена горами від холодних вітрів. У Ліхтенштейні переважають теплі південні вітри. Взимку температура рідко опускається нижче -15°C (середня температура січня 0°C), влітку коливається від $+20^{\circ}\text{C}$ до $+28^{\circ}\text{C}$ (середня температура липня $+18^{\circ}\text{C}$). Клімат гір суворіший: середня температура січня -8°C , липня $+13^{\circ}\text{C}$. Взимку в горах довго лежить сніг [3].

Зауважимо, що в Ліхтенштейні практично немає центрів античної історії та «Діснейлендів». Але при цьому, в Ліхтенштейні є одне з найбільш привабливих міст Європи – Вадуц, тому туристам, в першу чергу, варто відвідати серце і душу країни – столицю Вадуц, оскільки це колоритне середньовічне місто захоплює з першого ж погляду. Його візитною карткою є замок Вадуц, розташований на горі, звідки відкривається чарівний панорамний вид. Ця будівля, побудована в середньовічному стилі, є типовою і єдиною будівлею того часу, що збереглась. Будинок із загостреними формами і ступінчастим дахом. Під час створення, будівля належала знаменитому монастирю святого Іоанна, і ченці пристосували її під виноробство. У 1525 році будинок придбали нащадки Вайстлиса. Після них будинок був куплений Йоганном Райнбергером і до сьогодні його нащадки залишаються власниками пам'ятки. Під час володіння будинком Егона Райнбергера, він був реконструйований і його вигляд істотно змінився, набувши нинішнього вигляду [4].

Крім того, неймовірно гарні вулиці Вадуца встелені бруківкою, де розташовані сучасні й старовинні ресторани й кафе, які приваблюють погляд витонченим екстер'єром та запашною випічкою.

У Вадуці також досить популярним є Музей сучасного мистецтва, здатний силою креативу успішно ввести у ступор будь-якого шанувальника прекрасного. Біля музею розташована екстравагантна бронзова скульптура «Лежача жінка», теж «візитівка» Вадуца. Об'єкти сучасного мистецтва межують із патріархальними завітчаними балкончиками. Музей марок представляє дві провідні індустрії Ліхтенштейну – філателію та туризм.

Хоча Вадуц і є столицею Князівства, він все ж не найбільше місто в країні. У сусідньому Шан проживає на 700 осіб більше. Шан – це найбільша комуна, де базується єдина в Князівстві залізнична станція. Звідси рукою подати до Швейцарії, тому взимку сюди з'їжджаються гірськолижники і сноубордисти, влітку – шанувальники верхової їзди і прогулянок. У Шані є театр, чий вистави відомі у Європі, а ще – декілька нічних клубів і барів, досить несподіваних для пасторального Ліхтенштейну [7].

Неподалік від Шана, на висоті 1600 м над рівнем моря, розкинувся гірськолижний курорт Мальбун – ідеальне селище на південному сході, в муніципалітеті Трізенберг, вільне від автомобілів і будь-якої метушні. Висота – 1600 м над рівнем моря, до австрійського кордону всього декілька кілометрів, від пейзажів захоплює дух: навіть сама назва в перекладі означає «красива урожайна долина». До недавнього часу мальовничі околиці використовувалися виключно як сільськогосподарські угіддя, але близько століття тому місцеві жителі, все-таки, розгледіли їх туристичний потенціал. Щорічно взимку сюди приїжджають багато лижників та сноубордистів. Невеликий курорт з комфортним сервісом та розумними цінами – справжня знахідка. На курорті обладнані 23 км схилів для спортсменів з різним рівнем підготовки: 8 легких синіх трас, 10 червоних і 3 чорні, перепад висоти – близько 400 м. Траси придатні для швидкісних спусків і класичного катання на лижах, є фан-парк для сноубордистів й каток для фігуристів. Втомившись від катання, можна прогулятися пішохідними стежками й насолодитися найчистішим морозним повітрям. Серед розваг також є басейни, солярій, бари, диско-клуб та дитячий парк «Кіндерленд» – Мальбун взагалі орієнтований на сім'ї з дітьми. Елегантні готелі, шале і котеджі розраховані на 600 спальних місць, і це лише початок – курорт продовжує рости і розвиватися. Гірськолижний сезон триває з грудня по квітень, але зміцнювати тут тіло і дух приємно в будь-який час року.

Крім того, протягом усього року в країні популярні походи, прогулянки на велосипедах та оздоровчий відпочинок у затишних місечках та селах [1].

Любителям шопінгу також можна не хвилюватись, адже ця індустрія розвинена, як у будь-якій іншій країні. Ціни в Ліхтенштейні, як зазначалось вище, високі, але це не означає, що потрібно засмучуватись і їхати додому без сувенірів. У Вадуці та в інших містах є багато великих магазинів та колоритних крамниць, де можна знайти, як стандартні туристичні дрібниці, так і щось неймовірно вишукане та незабутнє.

Місцеві майстри створюють вишукані керамічні вироби та прикраси для інтер'єру з видобутого в околицях мармуру. Нагадування про Швейцарію – дуже смачні сири та шоколад, армійські ножі, майстерна вишивки, різьблені дерев'яні фігурки і респектабельні годинники. Класика альпійського жанру – статуетки корів і голосні дзвіночки. Заслужують на увагу і вина з гірських виноградників. Але найкращий подарунок з Ліхтенштейну – поштові марки, які в яскравих фарбах і образах ілюструють багатовікову історію. Дохід від продажу марок туристам становить цілих 10% від загального державного бюджету.

Разом з тим, необхідно зазначити, що активний розвиток туризму в Ліхтенштейні зумовив також подальше удосконалення готельно-ресторанного бізнесу. Так, у країні дуже високий рівень сервісу. Але готелів, пансіонів і «guest house» не так багато, проте сервіс майже всюди бездоганний: номери чисті, комфортабельні, оснащені всім необхідним, обслуговування ввічливе, але і ціни відповідають якості. Більшість готелів відкриті у Вадуці, а також неподалік від головних визначних пам'яток і вздовж гірськолижних трас. Всесвітньо відомих мережових гігантів зовсім немає, замість них – сімейні готелі, котеджі і переобладнані старовинні замки. Деякі туристи, які не мають достатньої кількості грошей на високоякісні готелі, воліють зупинитися в сусідньому австрійському Фельдкірху, або ж у хостелі в Шан, який відкритий тільки влітку. В такому хостелі вартість ліжка в 6-місній кімнаті – 40 € за ніч, сніданок входить у вартість. Апартаменти на двох можна зняти за 88 € на добу без урахування податків і зборів, двомісний номер в Трізенберзі – за 97 €, на схилах Мальбуна – від 124 €. У сучасних умовах країна розвиває так звані «гірські готелі» (без галасливих дискотек, розвинутої інфраструктури і скупчень туристів) – ідеальний вид відпочинку для любителів тиші і самоти [7].

Що стосується ресторанного комплексу, то національна кухня Ліхтенштейну мало чим відрізняється від кулінарних традицій сусідніх країн – Швейцарії та Австрії, але місцеві кухарі завзято вважають її унікальною та самобутньою. Як би там не було, готують вони і справді чудово: щедрі порції м'яса, свіжі овочі, чудові сири, пікантні спеції – меню рясніє розмаїттям смаків, текстур і ароматів. У кожному містечку чи селищі розташовані комфортні кафе з невимушеною атмосферою, затишні кав'ярні, кондитерські та пекарні. У Вадуці є ще і фешенебельні ресторани, заклади з азіатським, італійським та американським колоритом і навіть «Макдоналдс» – однак, лише один на все Князівство. Ланч у закладі швидкого харчування обходиться в 7-9 €, обід у недорогому кафе – 13-18 € на особу, вечеря в вишуканому ресторані – 106-115 € на двох. Щодо самої кухні, то від Швейцарії запозичили шницелі, фуа-гра і фондю з «емменталю» і «грюйера», що розплавленні в киплячому білому вині. З Німеччини перейняли різні види ковбас, реберця, сосиски, наваристі супи з копченими продуктами й гарніри з кислотою капусти. Десерти також не самобутні: від австрійського захера до французьких круасанів. А ось вишукані вина, саме з місцевих виноградників. У пріоритеті такі як біле шардоне та червоний блаубургундер. Хоч все виглядає дуже вишукано й аристократично, та все ж національний напій у Князівстві – молоко.

Хоч і вище було сказано, про пам'ятки величного міста Вадуц, але це не єдине місце, де середньовічні вулиці наповнені церквами, музеями та будинками, над дахами яких височіють замки й гори. На території комуни Бальцерс, на пагорбі висотою близько 70 м, розташований старовинний замок Гутенберг, який оточений виноградними терасами та луками. Ця славнозвісна фортеця пережила велику кількість воєн та пожеж, але на початку XX століття її відновив скульптор Рейнберг, а після – королівська сім'я. Туристи можуть відвідати лише нижній двір і руїни церкви. До речі, саме відвідування таких історичних місць приносить високий відсоток прибутку в туристичній галузі та набирає ще більшої популярності серед туристів.

У столиці відвідуванням є Кафедральний собор з лаконічним фасадом та з вежею з яскравим червоно-блакитним годинником і витонченим готичним шпилем. Готель Gasthof Lowen безперервно працює з XIV століття, а Будинок уряду, в стилі неobaroko здається старовинним, але, насправді, побудований у XX столітті [7].

Обличчя Тризена – гора Три Сестри, яка відділяє Ліхтенштейн від Австрії. Найвища точка, що нагадує корону, сягає 2053 м. На

вершинах гір видніються готичні руїни та розвалини. Стрімкі схили добре підходять для трекінгу, хайкінгу та скелелазіння.

В общині Шелленберг варто відвідати руїни лицарської фортеці, дерев'яний маєток Бідерманн Хаус, церкву Діви Марії та каплицю св. Георгія. В Шані збереглися дзвіниця храму Св. Лаврентія, зведеного в 1100 р., і церква Св. Петра – одна з найстаріших в Європі, що датується V-VI століттями.

Разом з тим, слід зауважити, що в країні також є певні й негативні моменти в туристичній сфері. Так, зокрема, ціни в Ліхтенштейні вище, ніж в сусідніх державах. Наплив туристів припадає на період з травня по серпень, в цей час ціни стають ще вище, але це не відлякує заможних туристів, оскільки туристичний потік в Ліхтенштейні постійно збільшується. [1].

Таким чином, проаналізувавши особливості туристичного розвитку Князівства Ліхтенштейн, зрозуміло, що в сучасних умовах Князівство активно розвивається завдяки своєму природно-кліматичному становищу, оскільки Ліхтенштейн – це насамперед гірська країна. Але в цілому, Ліхтенштейн цікавить туристів як додаток до Швейцарії чи Австрії. Проте, сьогодні туристична галузь у Князівстві Ліхтенштейн перебуває на активній стадії свого розквіту і має потенціал для підвищення туристичного потоку.

Джерела та література:

1. Білецька І.М. Сучасний стан та перспективи розвитку замкового туризму в Україні. Збірник наукових праць «Проблеми підвищення ефективності інфраструктури». 2011. URL: http://tourlib.net/statii_ukr/bilecka.htm.
2. Ліхтенштейн: Загальні відомості. URL: https://travel.tochka.net/ua/countries/86_Liechtenstein/.
3. Ліхтенштейн туризм. URL: <https://stranamira.com/turizm/lihtenshtejn/>.
4. Вадуц – столиця князівства Ліхтенштейн. URL: <http://andy-travel.com.ua/vaduc-stolicya-knyazivstva-lihtenshteyn>.
5. Ліхтенштейн. URL: https://travel.tochka.net/ua/countries/86_Liechtenstein.
6. Все про Ліхтенштейн. URL: <http://poizdka.net/1094-vse-pro-lihtenshteyn.html>.
7. Ліхтенштейн. URL: <https://tonkosti.ru/Лихтенштейн>.
8. Ліхтенштейн. URL: <http://touristmaker.bg/liechtenstein>.

Мирослава Гриценя,

Національний університет «Острозька академія»

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНІ ПАМ'ЯТКИ В СТРУКТУРІ ТУРИЗМУ КРАЇН МАГРИБУ (ТУНІС, МАРОККО, АЛЖИР)

Стаття присвячена вивченню розвитку історико-культурного туризму в африканських країнах. Зокрема, досліджено найвідоміші історико-культурні пам'ятки країн Магрибу, а саме Марокко, Алжиру і Тунісу. Також, охарактеризовано рівень розвитку культурного туризму в регіоні. Додатково, вивчено найвідоміші археологічні пам'ятки, сільські поселення, культову та цивільну архітектуру, храми, фортеці, мечеті і етнографічні об'єкти корінного населення кожної із країн, їх побут, національний одяг, ремесла і мистецтво.

Ключові слова: *країни Магрибу, ЮНЕСКО, мечеть, арабська культура, пустеля Сахара, бербери.*

Myroslava Gritsen

HISTORICAL AND CULTURAL MONUMENTS IN THE STRUCTURE OF TOURISM MAGHREB COUNTRIES (TUNISIA, MOROCCO, ALGERIA)

The article is devoted to the study of the development of historical and cultural tourism in African countries. It presents the most famous historical and cultural monuments in the Maghreb countries, namely Morocco, Algeria and Tunisia. The level of development of cultural tourism is characterized. I learned the most famous archaeological objects, rural settlements, religious and civil architecture. Temples, fortresses, mosques and ethnographic objects of indigenous people of each of the countries, their life, national clothes, crafts and art are researched.

Key words: *Maghreb countries, UNESCO, mosque, arab culture, Sahara, berbery.*

Актуальність. Сьогодні тема історико-культурного туризму країн Магрибу, є досить актуальною, адже Марокко, Алжир і Ту-

ніс займають одне з провідних місць за кількістю прийнятих туристів на африканському континенті. Ці країни мають потужний, відмінний від європейського історичний та культурний потенціал, і, своєю чергою, приваблюють велику кількість туристів. Для будь-якої людини, не дивлячись на те чи пов'язана вона якимось чином з туристичною галуззю чи ні, було б цікаво дослідити цей регіон з такою унікальною туристичною базою, з метою отримання як досвіду, так і нових вражень та емоцій. З огляду на це, актуальність теми не викликає жодних сумнівів.

Метою наукової роботи є визначення ролі і місця історико-культурних пам'яток і туризму загалом у регіоні Магрибу. Для досягнення мети було сформульовано наступні завдання: проаналізувати країни Магрибу як історико-культурні центри, вивчити архітектуру міст, які мають велике релігійне значення в мусульманському світі, дослідити етнографічні об'єкти, ознайомитись з кожною з країн як осередком культурної спадщини всього континенту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання становлення і розвитку історико-культурного туризму в країнах Магрибу є досить актуальною темою на сучасному етапі розвитку туристичної індустрії. Зокрема, ґрунтовно і об'єктивно тему вивчали як зарубіжні, так і вітчизняні вчені та науковці, а саме: Ю.С. Скороход [11], В.В. Макух [7], Л.С. Васильєв [4], Ш.А. Жюльєн [6].

Країни Магрибу – це арабські країни, які мають власну та унікальну культурну спадщину, відмінну від європейської чи азійської. До країн малого Магрибу відносять Алжир, Туніс і Марокко, які є чудовими прикладами в плані археологічних пам'яток, культової та цивільної архітектури, історичних міст, мечетей, цитаделей та інших етнографічних об'єктів арабського світу.

Перш за все, при вивченні історико-культурного туризму, варто звернути увагу на культову і цивільну архітектуру, до яких відносять храми, фортеці, амфітеатри та різноманітні будинки. Туніс в цьому питанні один з найяскравіших прикладів серед інших представників малого Магрибу. Це країна, в якій переплітаються дороги, торгові шляхи, культури та релігія Африки, Близького Сходу і Єгипту. Туніс можна легко порівняти з Єрусалимом, тому що вони мають велике релігійне значення для цілого світу і також те, що ці два туристичних культурних центра стали так званими культурними перехрестями світу [4; 336].

Велика мечеть (мечеть Укба) – є одночасно однією з найбільших та найважливіших пам'яток мусульманського світу. Вона розташована в священному місті Магрибу – Кайруан, яке займає четверте

місце після Мекки, Медини і Єрусалиму. В арабському світі існує неписане правило, яке каже: «Якщо людина не може один раз в житті поїхати в Мекку, то їй потрібно сім разів відвідати Кайруан».

У IX-XI столітті Кайруан був першою столицею Республіки Туніс, сьогодні столицею є однойменне місто Туніс. Однак, Кайруан і досі залишається релігійною столицею країни. Коли місто лише починали будувати, воно мало стати військовим табором і місцем зупинки торгових караванів. Однак на його території є велика кількість історичних пам'яток, які відіграють важливу роль для людей мусульманського світу. Саме місто невелике і всі споруди пофарбовані в біло-золотистий колір, а побудовані з матеріалів, які привезли з ще одного визначного міста Тунісу – Єль-Джема [9].

Ще одна країна Магрибу, Марокко також славиться багатою історико-культурною спадщиною. Наприклад, знамените місто-фортеця Тарундант XVI століття. За розмірами це невелике місто, яке по всьому периметру оточене високою мурованою стіною. Воно розташоване в центрі долини Сус, яка простягається всіма країнами малого Магрибу.

Якщо в Кайруані будинки пофарбовані в білий і золотий кольори, то в Тарундаті є багато глиняних будинків, а всі інші, більші за розмірами, будівлі фарбують у червоний або гранатовий кольори, які створюють колорит для туристів.

Взагалі, Марокко як країна має певну кольорову гамму, притаманну всьому арабському світу. Саме тому більшість міст, а саме їх старі частини, пофарбовані в коралові, червоні кольори. Відповідно наступна історична пам'ятка – Червоне місто, в яке можна зайти через червоні ворота. Марракеш Джем ель Фна – центральна площа міста, де, як і на більшості площ, розташовані місцеві базари як для туристів, так і для місцевих. Раніше вона виконувала роль арени для фокусників, військових, акторів і музикантів [3].

Алжир. Мало хто скаже, що він асоціюється з стародавніми містами часів фінікійців, римлян, карфагенян і візантійців. Звичайно, Алжир, як і вищезазначені країни Магрибу має потужний історико-культурний потенціал. Він підтверджується великою кількістю мечетей, цитаделями, базиліками тощо. Характерною рисою Алжиру також є будинки місцевих в східному стилі. На відмінну від Тунісу і Марокко, тут вони одноповерхові з плоским дахом, зазвичай пофарбовані в будь-який світлий колір.

Варто звернути увагу на одну із найдревніших мечетей – Джами аль Джадід або Нова мечеть. Побудована вона в центрі Старого міста і за часи свого існування стала найсвятішою серед усіх свя-

тинь Алжиру [1]. Як і всі будівлі арабського світу, вона збудована зі світлого каменю, що надає їй ще більшої пишності і розкоші. Вона має форму восьмикутника. Четверо дверей служать входом всередину, так вони символізують чотири сторони світу. Цікавим є те, що період зведення мечеті датується XVII ст., тобто Алжир вже був колонією Франції. Однак, багато науковців стверджують, що саме цю будівлю проектували східні майстри.

Ель-Джем. Визначне історичне місто Тунісу, побудоване на місці одного з давньоримських полісів. Саме тут знаходиться ще один об'єкт зі списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Це третій за розмірами амфітеатр у світі, датується 232-238 роками. Його арена була місцем для боротьби між гладіаторами або перегонів на колісницях. Він настільки великий, що вмщував у себе близько 30 тис. глядачів. З часом для розбудови Ель-Джему та Мечеті в Кайруані з амфітеатру брали кам'яні брила і блоки [9]. Однак, до сьогодення часу амфітеатр знаходиться в хорошому стані. Всі підвальні приміщення для тварин, місця для глядачів і перший поверх збереглися досить добре. Другий і третій поверхи, а також балкони для знаті в напівзруйнованому стані. У 1999 році тут проходили зйомки відомого фільму «Гладіатор», головну роль в якому грав Рассель Кроу. Ель-Джем унікальне місто-амфітеатр, з багатою історичною пам'яттю, яке точно заслуговує уваги туристів з усього світу. Серед усіх країн Магрибу, лише в Тунісі є настільки відомий і великий амфітеатр, який зберігся до наших днів, що, на мою думку, підвищує історичну цінність всієї країни загалом.

Туніс, єдина країна Магрибу, в якій до сьогодні стоїть величний амфітеатр, однак не єдина країна, в якій він був побудований. Місто Джеміла, розташоване в Алжирі. На жаль, воно не збереглося до наших днів, зараз на його місці є лише руїни, за якими можна зрозуміти, яким насправді було це місто. Його ще називають музеєм під відкритим небом. Згідно з дослідженнями науковців та істориків відомо, що місто побудував імператор Нерва в 96-98 роках як військову охоронну вежу, яка з часами свого розвитку стала великим торговим і сільськогосподарським центром Римської імперії. Місто мало добре розвинену інфраструктуру, тут були зведені храми, мечеті, капітолій, тріумфальна арка і амфітеатр, який вмщував в себе 5 тис. осіб (що в 6 разів менше, ніж амфітеатр в Ель-Джемі) [6]. З плином часу місто практично не збереглося, окрім Будинку Європи, в якому під куполом і досі туристи можуть побачити стародавню мозаїку, мармурові статуї та інші важливі історичні цінності [10, 356]. У 1982 році місто Джеміла також було занесене до списку об'єктів

Світової спадщини ЮНЕСКО, проте місцевому населенню це не заважає розбирати місто на каміння, щоб побудувати власні будинки.

Марокко також має потужний історико-культурний потенціал, який видно в архітектурах, стародавніх будинках тощо. Найяскравішим представником Марракешу був і залишається Палац Бахія, його вважають вершиною марокканської архітектури. В порівнянні з вищезазначеними історичними пам'ятками, цей палац є досить молодим, його побудував візір Марракешу в 1880 році для однієї зі своїх дружин. Як і більшість будівель цього географічного району, палац висвітлює арабський стиль в фарбах, проектуванні кімнат, куполах, різноманітних узорах. Ця пам'ятка нагадує лабіринт, тому що план проектування увесь час змінював візір, для того, щоб вразити свою дружину. Він боявся заздрощів людей і тому наказав, щоб ззовні цей палац був якомога простішим і не відрізнявся від будинків місцевого населення. Однак, всередині майстри оздобили стелю кедром, підлогу виклали дорогим мрамуром, стіни прикрасили мозаїкою і візерунками в арабському стилі. Лише на першому поверсі є 150 кімнат, які зараз відкриті для відвідування туристами [5].

Загалом, як можна зрозуміти, країнам Магрибу в зовнішньому оздобленні будівель притаманний мінімалізм, а в середині – максималізм, розкіш, пишнота [6]. На території цих країн знаходиться велика кількість важливих історико-культурних пам'яток, замків, палаців і мечетей, які схожі за стилем побудови, оздоблювальних робіт, єдине, що їх відрізняє – це історія. В кожного вона своя і унікальна, саме історія створює колорит країни. Тому варто звернути увагу на одні з найбільш відомі і важливі об'єкти, які крізь час і віки несуть саме ту історичну цінність, яка в нашому сучасному світі відіграє неймовірно важливу роль.

Наступним етапом у вивченні культурного туризму країн Магрибу, а саме Марокко, Алжиру і Тунісу будуть музеї, галереї і все те, що сьогодні дає унікальну можливість туристам побачити і торкнутися до стародавніх артефактів і витворів мистецтва.

В Тунісі є велика кількість цікавих музеїв, проте є один, який мусять відвідати всі туристи обов'язково – музей Карфагену. Карфаген – знамените місто побудоване ще в XIII ст. до н. е.. Багато відомих голлівудських режисерів знімали фільми про гладіаторів або інші історичні кінострічки саме тут. У цьому музеї можна побачити історію створення міста, період його розвитку і занепаду від рук фінікійців та інших ворожих народів. Експозиція музею представляє

до уваги туристів саркофаги, речі та атрибути культури язичників і місця жертвоприношення.

Наступним не менш цікавим музеєм Тунісу є музей етнічних традицій і мистецтв у місті Сфакс. Він орієнтований на те, щоб показати африканську культуру без впливу країн-колонізаторів, сусідніх регіонів і материків. Музей розташований у замку XVIII ст., який, все ж таки, притаманний іспанській культурі [2]. Однак, серед виставкових експозицій музею можна побачити стародавню зброю, прикраси та одяг місцевого населення, предмети побуту і витвори мистецтва такі, як малюнки по склі.

Музей Дар Ель Анабі. Побудований у вигляді палацу знаті або найбагатших людей того часу в Тунісі. Музей розподілений на окремі зали, які відрізнялись одна від одної. Можна чітко побачити як змінювався побут і життя місцевих. У кожній залі є манекени людей, які займаються звичними побутовими справами: виховують дітей, займаються ремеслом, готують їжу тощо. Кожний манекен одягнений у традиційний одяг Тунісу, окрему увагу привертають до себе вбрання наречених. Туніс – не єдина країна світу, в якій наречена в день весілля мусила вдягнути всі прикраси, які в неї були, обрати найдорожчу весільну сукню і щоб все її вбрання загалом важило декілька кілограмів. Так можна визначити статус нареченої і всієї її сім'ї.

На території Марокко та Алжиру також розташована велика кількість цікавих музеїв, які мають велику популярність серед туристів. Серед них є такі, як Національний музей Бардо (Алжир, також є в Тунісі), Музей Le Musee National Des Beaux Arts (Алжир), музей сучасного мистецтва Алжиру [10, 389].

Марокко – це країна стародавньої історії та мистецтва. Всі вулички цього міста пронизані культурно-історичними об'єктами, музеями, художніми галереями тощо. Музеї тут створювали не лише для того, щоб продемонструвати всім охочим історію створення та розвитку країни від часів неоліту і до правління Римської імперії, культури, релігії, мови, а ще й те, що музеї «віддають данину і традиції, і всьому новому». В столиці Марокко можна відвідати музей сучасного вуличного мистецтва, різні археологічні музеї. На території Маракешу є музей Бербера (корінні жителі країн Магрибу), музей Бата, Національний музей кераміки, палац Дар Джамаї і ще багато інших [7]. На півдні країн Магрибу простяглась пустеля Сахара, про яку також не варто забувати, адже вона кардинально впливала і впливає на події в суспільстві і всередині країни, на роз-

виток культури і мистецтв. Є декілька музеїв, які показують життя кочівників в пустелі, стародавні артефакти, речі побуту місцевих.

Країни Магрибу мають добре розвинуту туристичну інфраструктуру. І не дивлячись на те, що політична ситуація всередині кожної з них ще досі не стабілізувалась після подій 2015 року, а саме серії терактів у всіх арабських країнах (ці події отримали назву «арабська весна»), на сьогоднішній день потік туристів знову збільшується і уряди країн забезпечують безпеку кожному з гостей і, що найголовніше, розвивають туристичну сферу в усіх її аспектах.

Корінних жителів країн Магрибу називають берберами. Зазвичай вони живуть великими поселеннями, які простягаються вздовж головної дороги. Усі будинки одноповерхові, глиняні і з плоским дахом. Це так звані будинки арабського стилю. Взагалі під поняття арабського стилю підпадають найрізноманітніші види помешкань. Наприклад, будинки побудовані з очерету і гілок мають назву кіб, їх будують на короткий термін проживання. Маамра – глиняні будинки із солом'яним дахом. Загалом житло будують із тих матеріалів, які є найбільш поширеними і доступними для берберів. У лісових зонах – із деревини і гілок, в горах – з каменю, на інших територіях – з глини. Якщо ж сім'я заможна, то вони мають дах із черепиці, тоді такий будинок називають демсил. В усіх вищезазначених помешканнях немає вікон і димаря, тому що, кімнати зовсім невеликі і робити місце для вікон не практично. Бербери живуть великими родинами в будинках на 3-4 кімнати [5].

Пласку покрівлю будинків місцеві жителі використовують у сільському господарстві, наприклад під час сушіння плодів, зберігання хмизу тощо. У будинках заможних людей на ній більшу частину свого часу проводять жінки, тому що, за мусульманськими правилами, вони не можуть виходити на вулицю із відкритим обличчям. Однак, це правило не поширюється на жінок, які живуть в селах і на корінних жителів берберів. Вони мають більшу свободу і звичаю носити чадру в них взагалі не має.

Житлом кочівників служить фелідж – шатро з верблюжої або козячої шкіри, розтягнутий на кілках. Широко розкинуті низький і плоский шатер пристосований до суворих умов кочового життя. Він прекрасно протистоїть вітрам Сахари, несучим хмарами піску. У кожному наметі живе зазвичай одна сім'я – чоловік, дружина і їхні діти [5].

Серед місцевих ремесел найбільш поширеними є килимарство і виготовлення виробів із вовни. Зазвичай виготовленням цих речей займаються жінки, а чоловіки їх продажем. На ткацьких станках

жінки і дівчата тчуть вовняні смуги для наметів, мішковину, яку потім будуть використовувати в господарстві або для поїздки на верблюдах. Однак, з початком ХХ ст. місцеве ремесло занепадає, у зв'язку із ввезенням на місцеві ринки Магрибу іноземних фабричних товарів.

Поширеним є і гончарство, деякі місцеві майстри навіть не користуються гончарним кругом. Всі речі, які створюють бербері, потім вони їх використовують у побуті, у сільському господарстві. Гончарі роблять посудини для зерна, вина, місцевих трав'яних чаїв, лампи, підсвічники. Після цього вони їх розфарбовують барвниками, які також зробили самі і наносять на них різноманітні геометричні орнаменти, притаманні їхній місцевості і культурі. Велике значення має також обробка альфи. У селах з неї плетуть цинкові кошики, мотузки і т. п. [5].

В селах ремесло керується принципом цехової організації, де на чолі кожного цеху стоїть амін. Він контролює процес виготовлення виробів, за якістю і швидкістю роботи працівників. Колись за порушення своїх обов'язків майстра могли посадити у в'язницю, тепер йому можуть дати штраф або закрити крамницю, в яку він виготовляв продукцію.

Для Марокко характерне виготовлення виробів із металів. Цим займаються в таких містах як Марракеш, Тетуан і Фезе [8]. Відомі марокканські майстри, які оволоділи різними ремеслами за кордоном тепер створюють історичні шедеври на території своєї держави, наприклад: вироби зі срібла, міді, латуні, лампи, унікальні глечики. В Сафі користується популярністю рідкісна кольорова кераміка. Візитними картками Марокко стали підсвічники, люстри, дзеркала та абажури, вироби із лози та пальми. Свої будинки місцеві прикрашають виробами із глини або найчастіше гіпсу, зазвичай їх ставлять у внутрішньому дворіку будинку заможних місцевих людей.

У країнах Магрибу кількість сільського населення переважає над міським на 70%. Усі міста складаються з наступних частин: медіни (власне місто), Мелло (єврейського кварталу) та європейської частини міста. Те, що колись Туніс був колонією Франції відчувається в архітектурі міста, а саме вузькі вулички, колоноподібні арки. Будинки заможних місцевих і сільських людей кардинально відрізняються в усіх факторах. Місцеві мають високі 6-8-метрові помешкання. На першому поверсі є декілька кімнат, двері яких виходять у внутрішній двір, на верхній частині розміщена веранда. Кімнати не мають спільного виходу або якогось сполучення дверима, кожна має окремий вихід у двір [2].

Національним одягом Тунісу є звичайна для європейців туніка, яку одягають поверх сорочки. Буржуазія та вищі класи одягають туніки виготовлені з кольорового шовку, а ремісники і місцеві торговці з чорної або коричневої шерсті. Часто одягають накидки або інша назва бурнуси. «Кадрун – грубі туніки, носять робітники, рибалки, дрібні торговці; Джубба – тонку туніку, зазвичай чорного кольору, з багатою вишивкою, носять жінки у великих містах; хайку (чотирикутним плащем) покриваються жінки, уазроц – чоловіки» [4; с. 346]. Цей одяг шиють на місцях звичайні працівники. Однак, всі види національного одягу не доступні для більшості верстви населення, тобто для робітників, торговців і навіть для тих, хто шие його. Про низький рівень економіки в країнах Магрибу каже їхній зовнішній вигляд. Наприклад, сільське населення носить те ж саме, що і міські безхатьки або люди, які проживають за межею бідності, тобто лахміття.

«Велике значення в минулому мало виготовлення головних уборів – тетія, що обробляються зазвичай темно-голубим шовком. Цим ремеслом була зайнята значна частина населення Тунісу. Тетія розходилися по всій Лівії, Єгипту, Алжиру і Марокко. Виробництво їх було підірвано іноземною капіталістичною конкуренцією: після першої світової війни в Чехословаччині, Югославії та Італії розвинулося машинне виробництво подібних же головних уборів. Будучи більш дешевими, вони швидко витіснили вироби місцевих ремісників майже по всій півночі Африки» [5].

Що стосується марроканців, то в своєму національному одязі вони надають перевагу прикрасам із бісеру, дорогоцінним прикрасам і каменям. Пояси, шарфи, жилетки та вишиті хустинки – це все є не відмінним атрибутом в їхньому традиційному вбранні.

Так як це країни одного регіону, то вони мають практично однакові або схожі національний одяг, ремесла, побут, промисел і мистецтво, тобто спільні етнографічні об'єкти. Звичайно, як і в будь-якій країні є різні регіони, південні, північні або центральні які мають свої особливості і культурну ідентичність, яка відрізняє їх від інших сусідніх поселень.

Ну й звичайно, неможливо не згадати про таку унікальну особливість країн цього регіону як наявність великої пустелі Сахара. Її не можна віднести ані до пам'яток ландшафтної архітектури, ані до технічних комплексів та споруд, ані до археологічних пам'яток. Однак, Сахара також має великий вплив на розвиток туристичної індустрії країн Магрибу, історико-культурний туризм і на життя в цих країнах загалом.

Велика кількість туристів їдуть в Туніс для того, щоб замовити тури по Сахарі, які активно рекламують гіді і місцеві жителі, які також завдяки цьому зароблять гроші на власне життя.

Сахара – головна південна пам'ятка Тунісу. Це кам'янисте плато, піщані рівнини, де ростуть рідкісні, притаманні саме для цього регіону рослини. Хоча до пустелі і прокладена асфальтована дорога довжиною 87 км до оазису Дуз, однак саме це місце можна назвати незайманою природою. Траса простягається вздовж кам'янистого ландшафту без будь-яких поселень берберів чи кочівників. Справжні дюни і бархани – територія пустелі Сахара від містечка Дуз до найпівденнішої точки Тунісу Бердж-ель-Хадра біля кордону з Лівією [5].

Сахара вважається найбільшою пустелею світу. Пустелю в своєму природному ландшафті мають 11 країн. В Тунісі це південна частина, яка займає близько 40% усієї території країни. Як вже зазначалося, тури в Сахару є візитною картою Тунісу. Всі маршрути та екскурсійні подорожі такого типу затверджені в міністерстві туризму Тунісу. «Він представляє різні варіанти турів в Сахару з різних курортних зон країни, але об'єкти для відвідування однакові. Туристичний сезон в цьому регіоні Тунісу найбільш сприятливий навесні та восени, коли в пустелі не так спекотно. Більшу частину шляху туристи проводять в комфортабельних екскурсійних автобусах з кондиціонерами. Містечко Дуз – туристичний об'єкт, звідки починається реальна пустеля Сахара в Тунісі з хиткими пісками і барханами» [3].

Сахара – це поїздки на верблюдах, прогулянки на джипах з місцевими, траса Париж-Дакар, піщані бурі, оазиси посеред пустелі із зеленими пальмами, гори Атлас. Унікальним місцем оазису є підводні термальні води, які утворюють невелике за розмірами озеро із голубою водою, де туристи можуть зробити фото на пам'ять і охолодитись у воді посеред найбільшої у світі пустелі Сахара.

З міста Дуз туристам можуть запропонувати трьохгодинну екскурсію, а саме: поїздка на верблюдах, квадроциклах або на джипах. За окрему плату можна придбати національні хустки, костюми, ароматичні олійки, окуляри тощо. До заходу сонця караван із верблюдами повертається в Дуз, де туристи ночують у готелі, а наступного дня знов відправляють в екскурсійну подорож. Однак варто бути обережним, тому що в цьому регіоні дуже часто бувають піщані бурі. Місцеві звикли і пристосувались до цього природного явища, але туристів це можна налякати. «Троянди пустелі» – сувеніри з Ту-

нісу, що представляють собою природні утворення з солі, гіпсу і піску в формі бутона троянди. Їх можна купити у берберів» [5].

Отже, країни Магрибу – це унікальний регіон у географічному та історико-культурному плані. Щороку ці країни приймають мільйони іноземних туристів і за прогнозами Туніської асоціації туристичних агентств, у 2019 році Туніс прийме 8 млн. іноземців [12]. Марокко, Алжир і Туніс – країни з великим історичним надбанням та історією і туристичним потенціалом, які в комплексі утворюють добре розвинену систему на прикладі історико-культурного туризму. На територіях цього регіону розташовані цінні для історії світу архітектура, храми, колізеї, мечеті – все те, що творить історію людства. Серед них є: Велика мечеть (мечеть Укба), місто Ель-Джем, третій за величиною в світі амфітеатр, палац Бахія, місто-фортеця Тарундант, мечеть Джамі аль Джадід та ще багато пам'яток, які занесені до списку Світової спадщини ЮНЕСКО. Варто відзначити, що країни Магрибу не можна назвати розвиненими, у порівнянні із сусіднім Єгиптом вони дещо відстають в економічному, політичному та інших факторах. Проте, уряди цих країн піклуються про свою історико-культурну спадщину, виділяють кошти на підтримання їх технічного стану, реставрування чи відбудову, залучають іноземні інвестиції в розвиток туристичної галузі. Це добре видно на організації екскурсійних турів в Сахару, які уряди держав затвердили на офіційному рівні. Країни Магрибу – хороший приклад того, як країни, які розвиваються, бережуть свою культуру, історію, цінності для того, щоб донести це до усього світу.

Джерела та література:

1. InfoGlobe. Алжир – поєднання європейської та ісламської культур. 2018. URL: <http://ru.infoglobe.cz/traveller-guide/algeria-algiers-fusion-of-european-and-islamic-arc/>.
2. Saga. Марокко, Алжир, Туніс: приховане саяво Магриба. 2018. URL: https://www.saga.ua/43_articles_showarticle_1183.html.
3. Агенство подорожей. Марокко. 2018. URL: <http://www.rgb-tour.ru/country/morocco/region/>.
4. Васильев Л.С. История Востока: Учеб. по спец. «История» в 2 томах. Т. II. М.: Высш. шк. 495 с.
5. Етнографія та побут народів світу. *Сільське господарство країн Магрибу. Поселення. Міста*. 2016. URL: <http://04.com.ua/afrika/1907-selskoe-hozjaistvo-magrib.html>.
6. Жюльєн Ш. А. История Северной Африки. Тунис, Алжир, Марокко. Т. 1-2. М., 1961.

7. Макух В. В. Країни Союзу арабського Магрибу у регіональному та міжрегіональному співробітництві (1990-2004 рр.) : дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. К., 2005. URL: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/144137.html>.

8. Марокко. Музеї і художні галереї. 2018. URL: <https://www.visitmorocco.com/ru/%D0%BC%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B8-%D0%B8-%D1%85%D1%83%D0%B4%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5-%D0%B3%D0%B0%D0%BB-D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B8>.

9. Марокко. Традиційні ремесла. 2018. URL: <https://www.visitmorocco.com/ru/%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5-%D0%B8-%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BE%D1%81%D0%BC%D1%8B%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8B%D0%B5-%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%91%D1%81%D0%BB%D0%B0>. — Заголовок з екрана.

10. Путівник по країнах. Амфітеатр Ель-Джем – африканський колізей. 2013-2018. URL: http://jj-tours.ru/articles/tunis-pi-el_djem.html.

11. Скороход Ю. Союз арабського Магрибу. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. К.: Знання України, 2004. Т. 2: 812 с.

12. Турпром. Туристичний потік в Туніс. 2019. URL: <https://www.tourprom.ru/news/39378/>.

Ярослав Дунець,

Національний університет «Острозька академія»

ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТА ВИННИЙ ТУРИЗМ В АРГЕНТИНІ

У статті розглядається гастрономічний та винний туризм країни Південної Америки – Аргентини. Додатково, описуються популярні види страв національної кухні, які пропонуються туристам, а також описуються різні сорти вина для дегустації та місця вирощування винограду в країні.

Ключові слова: гастрономічний туризм, національна кухня, винний туризм, виноробство.

Yaroslav Dunets

GASTRONOMIC AND WINE TOURISM IN ARGENTINA

The article deals with gastronomic tourism and wine tourism in the country of South America – Argentina. In addition, it describes the popular types of dishes of national cuisine that are offered to tourists, as well as describes the various varieties of wine for tasting and places of growing grapes in the country.

Key words: gastronomic tourism, national cuisine, wine tourism, wine-making.

Земля Аргентини славиться своїм делікатним приготуванням їжі. Особливість аргентинських харчових продуктів полягає в тому, що це поєднання смаків з усієї Південної Америки. Кухня цієї держави знаходиться під сильним впливом європейської кухні. Кожна іммігрантська група, яка прибула в країну, привезла з собою улюблені рецепти зі своєї батьківщини. Це, значною мірою, вплив іспанської, італійської та французької кухонь. Аргентинська кухня є дуже різноманітною і містить найбільшу кількість вишуканих страв, які користуються популярністю у всьому світі. Зараз продукти харчування з усього світу можна знайти й в Аргентині.

Особливістю Аргентини, в гастрономічному плані, є м'ясні продукти. М'ясо є дуже популярним в країні, особливо яловичина, і для аргентинців є нормою їсти його двічі на день. Країна є найбільшим виробником м'яса в Південній Америці. Вона виробляє всі сорти м'яса, але яловичина охоплює найбільшу частину серед усіх. Це також відіграє життєво важливу роль у харчовій традиції аргентинців. Найпопулярніші страви – італійські: равіолі, лазанья, спагеті, піца. Соя і піца є також дуже популярними серед мешканців країни. Соя – це дуже здоровий продукт харчування, оскільки, вона має великий вміст білків і вітамінів. Піца ж робиться з особливого виду тіста, приготованого з пшеничного борошна. Ці два продукти є невід'ємною частиною щоденного раціону жителів Аргентини. Також, серед жителів цієї країни переважають любителі червоного м'яса і, особливо, приготованого на грилі. Воно використовується в якості основного м'ясного продукту в країні. Аргентинці люблять вживати ці страви з кров'яною ковбасою і солодким м'ясом. Також, їх подають з великою кількістю червоного перцю. Однак, в умовах глобалізації, практики вживання харчових продуктів, країна розробила деякі нові харчові смаки, які включають в себе салати і овочі. Аргентинці також вживають помідори, цибулю, кабачки [2].

Інші харчові звички народу Аргентини включають в себе:

- альфохорес – дуже популярні чайні тістечка в Аргентині;
- бутерброди де міга – дуже ніжні канапки зі свіжим маслом і хлібом. Вони делікатно подаються зі скибочками в'яленого м'яса і салатом. Вживається ця страва, здебільшого, на вечерю;
- мате – особливий вид напою, який жителі Аргентини дуже люблять. Він готується з натуральних інгредієнтів, таких як гарбуз і гілки рослини мате. Вживається цей напій за допомогою металевої трубочки або солом'яної соломинки.

Найвідомішими регіонами гастрономічного туризму Аргентини є Куйо, Кордова та Патагонія [4].

Куйо вирізняється як своєю природною красою, так і продуктами харчування: м'ясом, фруктами, овочами, бобовими, а також хорошими винами. Кожна провінція має власні характеристики зі своїми традиційними стравами. Виноград, оливки, яблука, персики, груші, сливи, вишні, кавуни, дині, разом з волоськими горіхами, мигдалем і каштанами використовуються для приготування делікатесів, таких як джеми, сухофрукти, консервовані огірки і зацукровані фрукти. Альфохорес – виноградний сироп, відмінно підійде для сніданку і полуденку. Кожен ресторан або готель включає в своє меню млинці з м'ясом, хумітас на листках кукурудзи, патітас-де-

вака (коров'яча нога). Також, печеня з козлятини або страви, приготовані з козла, такі як чанфаїна, не має собі рівних, особливо, коли додаються місцеві малі штрихи (наприклад, листя сільської харил'ї на тліюче вугілля). Сільська харил'я – це дикий куш, що росте в регіоні Куйо і надає цим делікатесам неповторний аромат. Регіон Куйо також пропонує хороші ароматичні трави, якими приправляють страви чи напої. На додаток до чудового вина, у цьому регіоні виробляють хороший сидр, свіжі і смачні фруктові соки, особливо виноградний. Для тих, хто шукає більш екзотичне меню, як у північній частині регіону, підійде сиров'ялене м'ясо і інші варіанти. Майже кожне меню ресторану включає в себе місцеві продукти, і повністю відображає дух заміського життя. Ці страви, приготовані кращими шеф-кухарями, які створюють цікаві сучасні страви в елігантних бутик-ресторанах [6].

Провінція Кордова розташована в центральній частині країни. Це земля холодного м'яса і фернету (гіркий трав'яний лікер). У цій провінції, виробництво продуктів харчування відіграє важливу роль в економіці, зокрема, регіональні страви та напої, такі як сир, м'ясне асорті, джеми і соління, а також пиво і вино. Кухня Кордови відрізняється від кухні інших місць в Америці завдяки величезному європейському впливу, що робить її унікальною. Одним із цікавих звичаїв в цій області є пікади (схожі на іспанські тапас) перед обідом, в якості післяобідньої закуски або на вечерю. В основному в цьому регіоні популярні м'які і блакитні сири, саламі, оливки в розсолі, квадратики піци, чіпси, горішки і інші інгредієнти які кухар хоче включити. Як і в решті частини Аргентини, мате є одним з типових гарячих напоїв, що подаються в будь-який час. Можна також згадати каву, чай, мате-косидо (яке відрізняється від мате тим, що подається в чашках), кава з молоком і чай з молоком, які є типовими варіаціями чаю і кави. Тим не менш, Кордова славиться напоєм, який дуже популярний у всій Аргентині, але споживається в значно більших кількостях в цій провінції. Це напій фернет – гіркий напій, приготовлений з натуральних трав і алкоголю. Він може бути поданий в якості аперитиву, хоча через його гіркий смак і високий вміст алкоголю, він зазвичай подається з газованою водою або напоями коли, а в деяких випадках ароматизований з відтинком м'яти. Фернет дуже добре поєднується з популярними пікадами [4].

Особливістю Патагонської області є не тільки природна краса і приголомшливі простори, але і натуральні продукти високої якості, які складають основу вишуканої кухні. Патагонське середовище включає гірські пейзажі, континентальні льодовики, пустель-

ні степи, велику прибережну зону і сільські ранчо, що зберігають свій первісний дух. Поєднання звичаїв корінних народів з півдня і європейських іммігрантів сформували свої особливі традиції. Патагонія – це ідеальне місце, щоб насолодитися смачним лотком з копчених продуктів і сирів, келихом вина місцевого виробництва та широким вибором пива. Патагонські ягнята, місцевий делікатес, відомий у всьому світі – одна з найбільш традиційних страв цього регіону, яку відвідувачі не можуть не скуштувати. В горах страви зазвичай готують зі свіжої форелі, лосося та дикого м'яса, такого як оленина або дикий кабан. Патагонська кухня в значній мірі перейняла традиції від європейської кухні, особливо з Німеччини, Австрії, Швейцарії, Англії і Уельсу. Дуже популярні такі страви як квашена капуста, ракет, фондю, чай, валлійський торт, рагу, супи [1, 4].

Аргентина має важливу вино-культурну спадщину, що на сьогодні, є частиною її ідентичності як виробника, споживача і країни-експортера. Аргентина вирощує в цілому близько 230 000 га виноградної лози, з них 38 846 га відводяться для сорту Мальбек. 86% посаджених в країні гектарів знаходяться в провінції Мендоса, що вважається батьківщиною винограду Мальбек. Мендоса вирощує в цілому близько 160 000 га виноградних лоз. Таким чином, регіон Мендоса є найбільшим виноробним регіоном Латинської Америки і одним з найбільших виноробних регіонів світу [3].

Кожен виноробний район надає різні туристичні пропозиції. Площею виноградників, що зростає, 9 провінцій нині формують винний маршрут, поєднуючи ландшафти і унікальні вина. Всі вони створюють особливий і неповторний маршрут, багатий природною красою і ароматами, кидаючи виклик почуттям тих, хто вирішив відвідати їх. Незважаючи на явні відмінності між кожним контуром – від кущових виноробень до сучасних виробничих потужностей – сьогодні більшість виноробень мають сучасну технологію, що дозволяє виробляти високоякісне вино, яке, згідно з характеристиками, підкреслює унікальність кожної виноробної зони [7].

Мендоса є головною виноробною провінцією Аргентини і з липня 2005 р., є за даними міжнародної мережі «Great Wine Capitals», однією з найбільших світових столиць виноробства. Це ставить Мендосу на один рівень з іншими важливими напрямками винного туризму, такими як Бордо, Флоренція, Кейптаун, Ріоха-Більбао, Сан-Франциско – Долина Напа, і Майнц-Райнхессен, де щороку присуджуються нагороди установам різної категорії та послуг, пов'язаних з винними технологіями.

Велика кількість діючих виноробних господарств відкриті для туризму, що дозволяє відвідувачам насолодитися дійсно всебічною екскурсією. Туристи можуть відвідати музеї, погребі, замиські садиби і старовинні особняки, ранчо посеред гір; великомасштабні, преміальні або сімейні виноробні, часто керовані їх власниками [8].

Вина є невід'ємним елементом аргентинського повсякденного столу. Технології їх виробництва передаються з покоління в покоління. Понад 400 років підтримуються історичні традиції, які поєднують в собі суть старого і нового виноробного світу. Ці традиції були засновані першими поселенцями, які приїхали на ці землі і привезли лозу з собою. Впродовж XIX століття виробництво вина стало більш актуальним з введенням нових європейських сортів, привезених іммігрантами, в основному в регіоні Куйо. Тут особливості ґрунту і погоди сприяли розвитку лоз. У цей час 90% виробництва вина в цьому регіоні сконцентроване, в основному, в Мендосі; слідом за обсягом виробництва йде Сан Хуан. Крім того, винно-промислова карта поширюється серед інших аргентинських провінцій. Всі з них підходять для розвитку високоякісних виноградників завдяки неперевершеним умовам аргентинського клімату [5].

Крім особливо хороших умов напівпустельних або пустельних ґрунтів, оптимальних для вирощування винограду, хороші погодні умови поліпшують здоров'я виноградників. Відповідне сонце і гарячий сухий вітер з морським впливом, система зрошення талими водами з Анд, а також інші функції роблять аргентинські виноробні регіони унікальними. Теплова амплітуда може варіюватися до 20° С вдень і вночі. Висота, на якій ростуть виноградники буває різною, починаючи з 300 м над рівнем моря в Патагонії, в середньому від 800 до 1200 м в регіоні Куйо і між 1700 та 2400 м на гірських рівнинах півночі, сягаючи навіть 3000 м. Такий набір різноманітних висот сприяє тому, що аргентинські виноградники вважаються одними з кращих у світі. В Аргентині вино виробляється на основі широкого спектру запасів лози. Однак країна має два характерні види, що представляють свої вина усьому світу: Мальбек, цариця серед червоних вин, і Торронтес, цариця білих вин [9].

Окрім звичайних відвідувань виноробень і дегустації, туристам пропонують відвідати різноманітні винні фестивалі в Аргентині. «Fiesta Nacional de la Vendimia» (Національний фестиваль збору винограду) – це єдина свого роду подія, є найважливішим національним фестивалем в Аргентині. Кожен рік, в перші вихідні березня, Мендоса приймає тисячі туристів, які розділяють це свято з місцевими жителями. Більше 1200 артистів виступають у природному

амфітеатрі «Fray Romero Day», а близько 50 000 чоловік відвідують шоу, присвячене збору врожаю. Незважаючи на те, що інші місцеві свята в різних районах починаються майже за місяць до цього, є три найбільш насичених дні з парадами, урочистостями, даниною Діві Карродилле (покровительці виноградних лоз) і обранням королеви врожаю винограду [5].

«Classical Music in the Wine Route» (Класична музика на винних маршрутах). Цей відомий міжнародний фестиваль, що відзначається вже більше 10 років, проходить на винних маршрутах Мендоси. Щоб відсвяткувати святий тиждень, місцеві жителі і гості міста насолоджуються класичною музикою в оточенні приголомшливих пейзажів і в супроводі чудового вина. У ці дні відомі запрошені художники з різних країн, поряд з місцевими виконавцями, діляться своїми талантами по туристичних маршрутах, об'єктах спадщини, виноробнях, парках і каплицях, які є ідеальним місцем для цих шоу, де поєднуються мистецтво, вино і природа [10].

«Танго і винна діяльність»— ще одна подія, яка починає в останні роки набувати значення, поєднує в собі два національних символи: танго і вино. Цей фестиваль, організований у Мендосі, представляє серію танго-шоу в різних виноробнях по всій провінції протягом двох тижнів у вересні.

El Rally de las Bodegas (Винне Ралі). Кожен рік, в березні, в рамках святкування врожаю винограду проводиться унікальна подія: змагання між класичними спортивними автомобілями на вражаючому тлі Андського хребта, а також ексклюзивна траса навколо виноградників і виноробень Мендоси [9].

Для туристів, які полюбляють вишукані страви та вина, Аргентина є райським місцем. Сприятливий клімат дозволяє вирощувати найкращі сорти винограду і частувати приїжджих кращими сортами білого та червоного вина, а аргентинські ресторани нагодують туристів екзотичними стравами на будь-який смак. Країна має дуже сприятливу атмосферу для гастрономічного туризму, і однією з найкращих в світі в якості винного туризму. До елементів винного туризму входить знайомство із цілою культурою вирощування і приготування цього напою, а також участь в різноманітних фестивалях, які є унікальними в світі.

Але як видається, цей напрям здійснення гастрономічного та винного туризму не підходить для європейського туриста через ряд причин:

1) географічне положення країни: Аргентина розташована досить далеко від Європи;

2) ціни на авіаквитки є дорогі і не доступні для ощадливого туриста;

3) наявність в Європі аналогічних центрів винного туризму, а саме у Флоренції та Бордо;

4) кухня Аргентини запозичена в європейців і не дозволяє відчувати гастрономічний контраст.

Отже, європейцям, вирушаючи на інший континент, слід добре зважити аргументи «за» і «проти». Можна спрогнозувати, що розвиток гастрономічного та винного туризму в Аргентині, скоріш за все, залишиться на нинішньому рівні. І найбільша кількість туристів прибуватиме з сусідніх країн Південної Америки.

Джерела та література:

1. Barrios M., A successful tourism destination in Patagonia Argentina: The case of El Calafate-Glacier Perito Moreno, 2016. URL: <https://myadventuresacrosstheworld.com/perito-moreno-glacier-guide/>.

2. Bello M., Sistema de salud en Argentina: Becerril-Montekio, 2011. URL: https://www.scielosp.org/article/ssm/content/raw/?resource_ssm_path=/media/assets/spm/v53s2/06.pdf.

3. Emiliano C. Wine Tourism in Mendoza, Argentina: A Proposal for the Marketing of «Wine Heritage Trails» in the Malbec Landscape. *World Review of Business Research*, 2016. URL: <http://www.wrbpapers.com/static/documents/September/2016/7.%20Emiliano.pdf>.

4. Famous Food of Argentina. 2012. URL: <http://www.rocketswag.com/travel/south-america/argentina/Famous-Food-Of-Argetina.html>.

5. Gourmet Argentina. Buenos Aires: Beats to your rhythm, 2010. URL: <https://www.chimuadventures.com/blog/2016/08/find-rhythm-buenos-aires/>.

6. GROWS IN ARGENTINA. URL: <https://www.enel.com.ar/Home-Enel/stories/a201802-biomass-grows-in-argentina.html>.

7. H. Kunc M., A Review of the Development of Wine Tourism in Chile. School of Business: Universidad Adolfo Ibañez, 2008. URL: http://academyofwinebusiness.com/wp-content/uploads/2010/04/A-Review-of-the-Development-of-Wine-Tourism-in-Chile_paper.pdf.

8. M. Petrenko, I. Dovgun. Wine tourism in Argentina. National University of Food Technologies, 2014. URL: <http://www.argentinawinetourism.com>.

9. Williams S., Tourism Geography a New Synthesis. Routledge, 2009. URL: https://www.researchgate.net/publication/257087074_Tourism_Geography_A_New_Synthesis.

10. Wine Tourism grows in Argentina, World Docslide, 2014. URL: <https://docslide.net/documents/wine-tourism-grows-in-argentina.html>.

Анастасія Заруцька,

Національний університет «Острозька академія»

КРУЇЗНИЙ ТУРИЗМ В ІТАЛІЇ

Стаття присвячена розвитку круїзного туризму в Італії. Був проведений аналіз становлення та здійснення круїзних турів в Італії. Встановлено етапи зародження водного круїзу, пріоритетні напрями розвитку на міжнародній арені. Здійснено аналіз цього виду туризму, його інфраструктури, впливу на суспільство, природу та на туризм в загальному. Наведено позитивні та негативні чинники динамічного розвитку водного круїзу.

Ключові слова: туризм, круїзний туризм, водний круїз, водні маршрути, круїзний відпочинок, відпочинок, тур, морські подорожі, круїзинг, порт.

Anastasiia Zarutska

CRUISE TOURISM IN ITALY

The article is devoted to cruise tourism, especially in Italy. An analysis of the development and implementation of cruise tours in Italy was conducted. Stages of the emergence of a water cruise, prior directions of development on the international arena were established. This type of tourism, its infrastructure, the impact on society, nature and tourism in general were analyzed. The positive and negative factors of the dynamic development of a water cruise are presented.

Key words: tourism, cruise tourism, water cruise, water routes, cruise vacation, rest, tour, sea trips, cruise, port.

Актуальність теми полягає у тому, що на сучасному етапі розвитку світу та суспільства туризм є одним із чинників як соціального, так і економічного розвитку. Щоденно міжнародний туризм розвивається всупереч міжнародним конфліктам, кризам, нестійкому валютному курсу та багатьом іншим чинникам, що мають безпосередній вплив на нього [1]. Сотні країн щороку приймають понад мільйон туристів. Італія кожного року приймає понад 44 млн. туристів. Популярність набирають подорожі морем, так звані круїзні

тури. Океанські та морські круїзи стали найперспективнішою галуззю розвитку світового туризму, і попит на цей вид туризму зростає щоденно. Водний туризм є досить поширеним та популярним в Італії. Але чому? Італія – це країна, яка має велике історичне минуле, неповторні традиції, свою унікальну культуру та історію, саме тому користується популярністю серед туристів. Вони приїжджають на шопінг у Мілан, їдуть до Риму, щоб відвідати відомий Колізей і познайомитися з творчістю відомих живописців. Відвідують Італію і поціновувачі винного та гастрономічного туризму. Очевидно, що з цієї країни можна здійснювати й круїзні тури [4].

Метою наукової роботи є характеристика круїзного туризму в Італії.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Якщо ж говорити про ступінь вивчення цієї проблеми, то ця тема є досить популярною серед науковців, проте більшість праць мають описовий характер. Якщо ж звертатися безпосередньо до круїзного туризму, то варто зазначити, що у вітчизняній літературі цій темі приділяли незначну кількість уваги. Але такі автори, як М. Г. Долматов, А. Ю. Олександрова, займалися вивченням сутності круїзних турів та географією маршрутів, за якими здійснюється круїз [7]. Про проблеми розвитку круїзного бізнесу, судноплавних компаній та морських перевезень писали І. Л. Мельник, Н. А. Логунова, С. Буянова.

Італія – сучасна держава, яка розташована в південній частині Центральної Європи. Також Італії належать острови – Сицилія і Сардинія. До складу країни входить 20 адміністративних центрів, 5 з яких наділені автономним статусом, серед яких Сардинія, Сицилія, Валле-д'Аоста.

Безумовно, майже вся територія Італії складається з гірської системи, що становить постійну загрозу землетрусів. Також в Італійській Республіці знаходяться активно діючі вулкани – Етна і Везувій [5].

Варто зазначити, що територію держави омивають п'ять морів: Адріатичне, Іонічне, Середземне, Лігурійське і Тірренське. Річки Італії утворюють повноводну мережу, яка найбільше виражена у північному регіоні країни. Найбільш повноводними з них є По, Арно і Тібр. Зрештою, географічне розташування Італії дає можливість розвивати таку галузь туризму як круїзний.

Італія дивує не лише неймовірною архітектурою, а й гарною природою. Відвідати державу можна, наприклад, задля відпочинку на морському узбережжі або ж гірськолижного відпочинку. До

Італії приїждять туристи з усього світу, але переважно з Франції, Німеччини, Австрії, Іспанії, США, Швейцарії [1].

На сьогодні Італія є одним із провідних напрямів для туристичних подорожей, тому що ця країна додатково має імідж музею під відкритим небом, оскільки в Італії зібрано 49 об'єктів, які внесені до Списку культурної спадщини ЮНЕСКО.

Поняття «круїзний туризм» з'явилося нещодавно, але термін «круїз» вже існує понад століття. Під круїзом розуміють морську подорож, яка здійснюється по колу, вже на сучасному етапі розвитку цієї галузі поняття набуває більш широкого значення [5]. Круїз – мандрівка, яка здійснюється виключно на водному транспорті, включає берегові екскурсії. Круїз передбачає відвідування відомих пам'яток архітектури у портових містах та велику кількість розваг на борту лайнера. Круїзний туризм об'єднав у собі декілька галузей туризму: пізнавальний, рекреаційний (моря, озера, канали та річки), лікувально-оздоровчий та спортивний. Це і сприяє зростанню його популярності, бо є можливість поєднати декілька видів туризму одночасно під час круїзної подорожі, зекономивши гроші та час.

Разом з тим, впродовж останніх 25 років, приріст вартості круїзної індустрії щороку збільшується в середньому на 8%. Якщо звертатися до туристів, що їх кількість щорічно збільшується приблизно на 1 млн. осіб. На цю індустрію туризму не вплинула криза 2009 р., світовий туризм у цей час мав набагато більші втрати. Варто звернути увагу на те, що кількість круїзних туристів динамічно зростала протягом 2011-2016 рр., але з 2016 р., розпочалося зменшення приросту на 3%.

Дослідження показують, що світова промисловість круїзних суден продовжує зростати, незважаючи на кризу та інші негативні чинники, і формує можливості для швидкого розвитку італійських портових міст, які входять до найпопулярніших напрямків світу [8].

Перші морські рейси з пасажирями на борту були здійснені у 1935 р., у цей час були організовані рейси, що курсували між Оркні, Шотландськими островами та Ісландією. Лише з початку XXI ст. круїзна індустрія почала розвиватися надзвичайно швидкими темпами. Варто зазначити, що існує досить велика кількість чинників, що впливає на розвиток водного туризму, зокрема культурні та історичні місця, які викликають інтерес у туристів. До таких чинників також відносяться: гарантія безпеки, стабільна економіка та забезпечення комфортних умов перебування та високого рівня обслуговування [2]. Італія є високорозвиненою країною, тому всі ці

фактори вона може забезпечити на гідному рівні. Саме тому в цьому регіоні круїзний туризм набуває більшої популярності.

Звернімо увагу на те, що наземні подорожі поступаються водним, бо водні мають велику кількість переваг, зокрема: вищий рівень комфорту, можливість забезпечити різні види та цілі туризму, високий обсяг завантаження [9]. Круїзна подорож – це відпочинок, що підійде для будь-якого туриста, тому і сім'ї, і поодинокі туристи, і люди літнього віку знайдуть щось для себе. Проте, цей вид туризму має і певні недоліки. По-перше, повільне пересування транспортного засобу, по-друге, висока плата, по-третє, схильність великої частини туристів до «морської хвороби» [5]. Але ж чому попри низку недоліків така велика кількість туристів обирає водні подорожі? Головним аспектом є бажання відпочити у водному середовищі. Цей вид туризму дає змогу відвідувати нові міста, пам'ятки архітектури. Науковці стверджують, що такий відпочинок є найкориснішим для здоров'я.

Морські та річкові круїзи, подорожі на поромках, катамаранах або яхтах, морські і річкові прогулянки – це все належить до перевезень водним транспортом. Звернімо увагу на те, що круїзний туризм поділяють на річковий та морський, відповідно, подорожі водним транспортом по внутрішніх водах – річковий круїз, а подорожі по замкненому колу з поїздками із портів у внутрішні райони країн класифікуються як морські круїзи [4].

Як було вже зазначено, однією з особливостей круїзних подорожей є організація розваг різного типу на борту. Тому на круїзних лайнерах працюють різні клуби, влаштовуються шоу, організовуються виступи гуртів, діє спортивний клуб, відкрито безліч ресторанів. Однією з переваг круїзів є можливість подорожувати без візи протягом 72 годин. Але великим недоліком є високі тарифи. Ціни поділяють на економні, класичні, преміум, люкс та ексклюзивні. На борту є каюти різного типу, з балконами, з видом на море та без.

Зазвичай подорожі такого типу здійснюються за допомогою лайнерів, але наразі набирають популярність тури на поромках. Подорожувати на них, по-перше, швидше, по-друге, дешевше. Для водних турів використовують парусні яхти, це є зручний транспорт, бо для в'їзду в іншу країну пасажиром не потрібна віза, так як реєстрація відбувається через паспорт судна [9].

США – найбільший ринок-постачальник круїзних туристів. Друге місце посідає Великобританія, за нею – Німеччина. Крім цих країн-лідерів, попитом також користуються Франція, Швейцарія та Італія. Детально розглянемо круїзний туризм останньої країни.

Круїзний туризм є однією з найперспективніших галузей туризму в Італії. З кожним роком через італійські порти проходить все більша кількість круїзних туристів, зокрема, щороку їх кількість збільшується на 10-12%. Найбільші порти Італії входять у п'ятірку найкращих портів світу. Приблизно 30% від загальних круїзних подорожей Європою припадає саме на італійські порти. На сьогодні 44 італійські порти задіяні в транспорті круїзних суден.

Якщо ж говорити про статистику, яка показує продуктивність даної галузі у 2017 році, то у звіті Turismo Answers видно, що 5 круїзних портів Італії увійшли в 10 найкращих портів Середземномор'я, а саме Чевітавекк'я, Венеція, Неаполь, Генуя, Савона [10].

Кількість круїзних подорожей зростає і продовжить цей ріст. Усі показники говорять про те, що Італійська Республіка має найбільше перспектив у розвитку цього сектору. Зокрема, це стосується Неаполя, який уже впродовж багатьох років залишається одним із найпопулярніших напрямів для круїзних суден. Про це повідомляють також і з італійського міста Трієста, де щороку проходить «День італійського круїзу». Під час нього відбувається аналіз поточного року для галузі та обговорюють перспективи на майбутнє.

Звернімо увагу на те, що без портової інфраструктури, без ефективної та функціональної підтримки, італійські порти ризикують залишитися ізольованими від решти портів. Проте в Італії процвітає суднобудування, яке заслуговує особливої уваги та інвестицій.

При цьому, за останні два десятиліття Італія вийшла на новий рівень і відтепер отримує вигоду від сектора з оборотом у 13,2 млрд. євро, що являє 27,6% від загального обсягу в 48 млрд. [10].

Найбільшою популярністю круїзні тури користуються в Англії, Іспанії, Франції та Італії, яка має 7500 км берегової лінії і займає високе місце у рейтингу круїзів європейського напрямку. Крім того, Італія є головною стоянкою міжнародних круїзних лайнерів. Серед портів популярністю користуються Венеція, Неаполь, Савона, Чевітавекк'я [5]. Останній порт є лідером за кількістю прийнятих пасажирів. Порт Неаполя використовують як стоянку для європейських круїзів або як відправну точку для подорожі до островів Прочіду та Капрі. Порт Венеції – відомий порт як серед італійських, так і серед іноземних судноплавних компаній, оскільки Венеція є одним із найгарніших міст світу, тому і користується попитом серед туристів [3].

Звернемо увагу на те, що Італія є фундатором багатьох великих судноплавних компаній, що проклали популярні круїзні маршрути по усьому світу. Це такі компанії, як «MSC» та «Costa Cruise Lines»

[8]. Ці компанії пропонують широкий вибір неймовірних круїзних турів не лише Італією, але й за її межами. Саме через це багато туристів, що приїхали на відпочинок в Італію, можуть з легкістю відправитися в морську подорож.

Італія має широкі можливості вибору турів, можна обрати круїзний тур з виходом із Італії та з заходом до багатьох інших країн Європи. Зокрема, чудовим є круїз в напрямку Італія–Іспанія–Португалія. У цьому випадку лайнер виходить з одного з італійських портів – Генуя [6]. Цей маршрут передбачає візит до іспанського міста Малага і до португальського Лісабона. Набуває популярності ще один не менш цікавий та вражаючий круїз «Alluring Mediterranean», у цьому випадку лайнер виходить з Генуї та заходить до Марселя у Франції, Барселони в Іспанії, Тунісу в Африці. Якщо ж говорити про ціну такої подорожі, то ціни є досить демократичними. Для прикладу семиденний круїз обійдеться в 500 євро. Компанія «Costa Cruise Lines» організовує круїзні подорожі тривалістю 122 дні. За такий круїз доведеться заплатити близько 20 тисяч євро [4].

Програми круїзів можуть бути у будь-якому напрямку, потрібно лише обрати той маршрут, який ви хочете. Це дає змогу відвідати більшу половину острова та побачити найбільші міста та острови Італії. Наприклад, у Римі – Колізей, фонтан Треві, музей Ватикан та інші історичні місця. Венеція вражає своєю неповторністю та вишуканістю. Неаполь є справжнім портовим містом [4]. Також, у Неаполі можна скуштувати найсмачніші страви з морепродуктів; на острові Сицилія розташований найбільший активний вулкан Старого світу – Етна. Безумовний інтерес представляє острів Капрі, який ще називають «синім». Тут чимало гарних пляжів, де можна чудово провести час на побережжі.

Крім запланованих зупинок у найбільших портових містах на борту будь-якого лайнера є запланована розважальна програма, діють ресторани, магазини, бари, кінотеатри. На борту розташовані басейни, солярії, сауни та спортзали – всім цим турист має право користуватися, проте деякі з цих послуг є платними. Кожен день круїзу є розпланованим, заплановані різноманітні концерти, виступи, події. На кораблі проходять святкування, влаштовуються тематичні дні [2].

Як вже було згадано, за часту лайнери обирають тематику своєї подорожі. Круїзний лайнер Costa Serena, який є одним із чотирьох лайнерів італійської компанії Costa Cruises, завжди має обрану тематику подорожі. Кожен лайнер цієї компанії має своє оформлення та тематику, але комфорт, якість обслуговування завжди на висо-

кому рівні. Зокрема, цей лайнер оформлений в античному стилі. Все прикрашене статуями та картинами давньогрецьких богів та богинь. Інтер'єр виконаний в старовинному стилі, але з елементами сучасного мистецтва. На лайнері грає відповідна музика, що змушує розслабитися та поринути в давньогрецьку атмосферу. Цікавим фактом є те, що в останній день кожної своєї подорожі на борту лайнера Costa Serena проводять «Римський вечір», під час якого всі перевдягаються в тоги – чоловічий одяг у Стародавній Греції та Римі.

Популярними серед туристів також є річкові круїзи Італією, зокрема річкою По, яка є найдовшою, а на її берегах розміщені найстаріші міста Італії, а саме Кремона, Мантуя. Відправившись у такий тур можна відвідати Верону, Флоренцію та Пізу. Під час такої подорожі можна відчутти неймовірний смак італійської кухні. Кожна провінція має свої унікальні страви, які не залишать байдужим жодного гурмана, а ще буде змога продегустувати вина з різних провінцій [6]. Прикладом може слугувати річковий круїз Dolce Vita, який триває 8 днів і розрахований на 4 міста. Важливим фактом є доступність таких турів, ціни є відносно низькими. Деякі круїзи передбачають зупинку в одному з міст, в які він прямує. Це, зазвичай, довготривалі подорожі із зупинкою у Венеції.

Під час круїзної подорожі є чудова можливість відкрити для себе ще один вид туризму – гастрономічний. В Італії він розвинений на високому рівні, тому не варто прогавити таку можливість. Італійська кухня сповнена вишуканими стравами та рецептами з незвичним поєднанням продуктів та спецій. Під час круїзної подорожі є багато зупинок і у кожному куточку Італії можна скуштувати щось особливе. Такі страви як піца, спагеті, равіолі, ризото, лазанья, карпачо, мінестроне, тірамісу здобули світову славу та стали популярними у всьому світі [9]. Вина – ще одна особливість Італії. Виноробство культивують у кожному регіоні, але вино різниться кольором, смаком, якістю, витримкою.

Рівень безпеки під час круїзних подорожей є досить високим, аварії трапляються рідко. Зокрема, якщо аналізувати статистику італійських судноплавних лайнерів, то остання велика катастрофа, була зафіксована у 2012 р., коли у ніч з 13 на 14 січня в Тиранському морі затонув італійський круїзний лайнер Costa Concordia. Цей лайнер став найбільшим пасажирським судном, який потерпів трощу. Поблизу італійської Тоскани лайнер Costa Concordia наткнувся на риф, в результаті з'явилася пробоїна і корабель стало заливати водою. Під час аварії на судні перебувало близько 4200 особи, з них 32 загинули. Аналогічних ситуацій більше не було зафіксовано.

За прийнятою класифікацією круїзні компанії поділяють на 3 класи: стандарт, преміум, люкс. На цей час у світі діє понад 60 круїзних ліній, але більшість з них – це «преміум» та «люкс». До таких відомих судноплавних компаній як Royal Caribbean Cruise Lines (США), Carnival Corporation & plc (США) входять майже всі круїзні лінії різних класів, за винятком «люкс», тому що компанії цього класу є незалежними [9].

Варто звернути увагу на те, що саме в Італію був здійснений перший круїз класу «люкс». Цей круїз здійснив Франческо І, який був великим герцогом Тоскани. У подорож він вирушив з Неаполя у 1833 р. Про неї було відомо завчасно і готувалися до круїзу старанно та довго. За час своєї подорожі, яка тривала трохи більше, ніж 3 місяців, кораблю вдалося зайти в порти Катанії, Мальти, Корфу, Патри, Дельфи, Афін. На борту вже в той час були різноманітні розважальні програми: музика, танці, велика кількість карткових ігор. Саме під час цього круїзу вперше було введено в практику екскурсії на побережжі [2]. Це плавання вважається початком ери подорожей класу «люкс», але після цього круїзу протягом 70 років ніяких подорожей такого типу не було. Лише у 1900 р. німецька судноплавна компанія продовжила такі круїзи.

Римляни завжди вважалися чудовими мореплавцями, тому зараз велика кількість круїзних лайнерів здійснює круїзи по їхнім слідам. Італія дає широкий вибір круїзних маршрутів, тому можна обрати на свій смак: сімейний круїз, тематичний круїз або ж якийсь унікальний круїз [2]. Особливою популярністю користуються круїзи на італійські острови – Катанія, Палермо, Коста Смеральда.

До найвідоміших круїзних компаній належать: Royal Caribbean Int., Costa Cruises, Norwegian Cruise Line, Disney Cruise Line, Carnival Cruises, Princess Cruises, Holland America Line, Oceania Cruises, Crystal Cruises [7].

Звернімо увагу на те, що круїзний туризм може нести небезпеку для Італії, зокрема для Венеції. Саме тому у 2018 р. влада Італії заборонила вхід великих судноплавних лайнерів до історичних місць Венеції. Міністерство транспорту Італії навіть схвалило рішення про те, що з 2022 р. буде заборонений вхід кораблям, тоннаж яких більший за 55000 тонн, в бухту Сан-Марко та канал Джудекка у Венеції. Для того, щоб потрапити до історичного центру Венеції туристам буде необхідно пересісти на інший транспорт: автобуси або ж маленькі човни. Ці дані обмеження були запроваджені і раніше, тому великі лайнери не заходили до Венеції, тим самим вони позбавили місто прибутку.

Наразі Італія посідає третє місце серед постачальників круїзних туристів, хоча за останній рік потік зменшився на 3%. Це пов'язане з повільним розвитком інших регіонів [2].

Отже, досліджено туристичний потенціал Італії, а основну увагу зосереджено на круїзному туризмі. Розвитку туризму у цій країні сприяють: кліматичні умови, географічне розташування, історичне та культурне минуле країни. Серед водних подорожей найбільшою популярністю користуються круїзи. Цей вид туризму дає змогу поєднати і наземний, і морський відпочинок. Він має як переваги, так і недоліки.

Щодо круїзного туризму в Італії, то на сьогоднішній день він розвивається швидкими темпами: круїзний флот збільшується, удосконалюються пасажирські судна, рівень комфорту зростає, з'являються нові морські маршрути. США та Німеччина користуються найбільшою популярністю серед країн для морських подорожей. Італія входить у п'ятірку найкращих країн, що практикуються на цьому виді туризму. Тим більше, країна має усі умови для розвитку морського туризму, але найголовнішим фактором є розташування Італії, саме воно зіграло ключову роль для розвитку круїзного туризму.

В Італії багато діючих портів, які щоденно приймають великі судноплавні лайнери з туристами. Всі вони є важливими портами Середземномор'я для розвитку круїзної індустрії та щороку приймають достатню кількість суден великих судноплавних компаній: Costa Crociere та Royal Caribbean.

Проаналізувавши перспективи розвитку круїзного туризму в Італії, можна зробити висновок, що цей вид туризму розвивається досить швидко і має всі шанси згодом стати найпопулярнішою індустрією туризму.

Джерела та література:

1. В. С. Семенов, О. В. Дишкантук, В. Д. Олійник. Туристичне країнознавство. Херсон, 2013. 392 с.
2. Глушко А. А., Сазыкин А. М. География туризма. Владивосток, 2002.
3. Ефремова М. В. Основы технологи туристического бизнеса. Москва, 2001. 192 с.
4. Кузнецова Е. Италия. Ваш карманный гид. Москва, 2016. 190 с.
5. Стадник О. Г. Країни світу. Великий довідник. Харків, 2010. 480 с.
6. Бабкин А. В. Специальные виды туризма. URL: http://tourlib.net/books_tourism.

7. Італія. Країна смачної їжі, шопінга та футболу. URL: <http://www.pizzatravel.com.ua/ukr/italy>.

8. Как продавать морские круизы, в чем тонкости их продаж?. URL: http://www.turkompas.com/all/news/main_news/929/.

9. О морских круизных лайнерах: типы и классификация. URL: <http://tourweek.ru/articles/cruises/255124/>.

10. 10 Incredible cruises to Italy in 2018. URL:

11. <https://www.telegraph.co.uk/travel/destinations/europe/italy/articles/The-top-10-cruise-holidays-in-Italy/>.

Поліна Іванова,

Національний університет «Острозька академія»

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ У СІНГАПУРІ

У статті розглянуто сучасний стан пізнавального туризму в Сінгапурі. Також, визначено його роль у туристичному секторі країни. Додатково, проаналізовано перспективи та основні тенденції розвитку пізнавального туризму. У дослідженні описано найпопулярніші туристичні об'єкти Сінгапура.

Ключові слова: Сінгапур, пізнавальний туризм, туристичний об'єкт, центр туризму, культурні ресурси.

Polina Ivanova

COGNITIVE TOURISM IN SINGAPORE

The article examines the current state of cognitive tourism in Singapore. It determines its role in the tourism sector of the country. The prospects, main tendencies of development of cognitive tourism are analyzed. The most popular tourist attractions in Singapore are described.

Key words: Singapore, cognitive tourism, tourist object, tourism center, cultural resources.

Сфера туризму посідає чільне місце у соціально-економічному розвитку будь-якої держави та приносить значні доходи в її бюджет. Прикладом такої держави є Сінгапур. Упродовж останніх років, туристична індустрія Сінгапуру досягла значних успіхів та нині відіграє провідну роль в економіці країни. Завдяки туризму створюються нові робочі місця, розвиваються інфраструктура та національні господарства. Найпопулярнішим видом туризму в Сінгапурі є пізнавальний туризм, адже ця країна приваблює відвідувачів своєю культурною спадщиною, славиться багатим різноманіттям архітектурних та природних пам'яток. Стрімкий розвиток галузі туризму в Сінгапурі актуалізує низку проблем, які потребують детального вивчення.

Пізнавальний туризм у Сінгапурі є малодослідженою темою, яка потребує більш детального, поглибленого опису та розгляду.

© Поліна Іванова, 2019

Певні дані є частковими та неактуальними. Проблема особливостей організації туризму в Сінгапурі була описана лише вітчизняним науковцем О.О.Шаповаловою [12, 182-184] – кандидатом історичних наук, доцентом Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Проте, дослідження саме пізнавального виду туризму в Сінгапурі не було, тому ця тема залишається дуже актуальною і потребує детальнішого вивчення.

Культурно-пізнавальний туризм щороку набуває все більшої популярності серед інших видів туризму у світі, активно розвивається та розширюється. Згідно з прогнозами Всесвітньої туристичної організації (ВТО), до 2020 року частка пізнавального туризму становитиме не менш 25% [2]. Під терміном «культурно-пізнавальний туризм» ми маємо на увазі різноманітні подорожі та поїздки, основною ціллю яких є задоволення пізнавальних вподобань та допитливості туриста [3,73]. Це можуть бути відвідини природних, історичних, культурних пам'яток, ознайомлення з побутом, традиціями та звичаями, досягненнями науки та культури місцевого населення. Нерідко культурно-пізнавальний туризм ототожнюють з екскурсійним туризмом, адже основною формою його організації є екскурсії [[4].

Організація культурно-пізнавального туризму не має чітких географічних рамок чи меж. Такі подорожі можуть здійснюватися як на території, де проживає турист, так і в зовсім різних країнах. Пізнавальні тури організовуються у двох напрямках: стаціонарному – відвідування пам'яток одного міста, перебування подорожуючих в одному туристичному центрі, та маршрутизованих турах – охоплює відвідини декількох міст та центрів, передбачає створення заздалегідь маршрутного плану подорожі. Стаціонарні тури дозволяють туристу детально розглянути пам'ятки в межах одного міста. Зазвичай, це столиця держави або ж інші туристичні центри. Маршрутизовані тури створюються з урахуванням розташування відвідуваних міст – вони повинні знаходитися недалеко один від одного. Здійснюється це з метою економії часу на переїздах [5].

Пізнавальний туризм за метою подорожі можна розділити на такі підвиди: культурно-розважальний, пізнавально-культурний та власне пізнавальний туризм, що тісно взаємодіють та переплітаються між собою. Також пізнавальні тури різняться за тематикою: літературні, театральні, фольклорні, етнографічні тощо.

Основними передумовами формування та розвитку пізнавального туризму є наявність різноманітних історико-культурних об'єктів та доступність до них, відмінна туристична інфраструктура, що

містить транспортну мережу, заклади розміщення та харчування. У Сінгапурі культурно-пізнавальний туризм стрімко розвивається в пізнавально-екскурсійному та культурному напрямках, займаючи вагоме місце на світовому туристичному ринку. Це пояснюється великим розмаїттям культурних, мистецьких, природних пам'яток, вдалим географічним розташуванням та добре розвиненою транспортною логістикою [6].

Центр міста Сінгапур має безліч туристичних пам'яток, які треба обов'язково побачити кожному, хто приїхав у цю країну. Особливої уваги заслуговують етнічні квартали міста – Чайна Таун, Маленька Індія, Арабський квартал.

Арабський квартал – один з етнічних районів Сінгапура, історичну спадщину яких держава ретельно оберігає. Головною пам'яткою Арабського кварталу є Султанська мечеть з її сяючими золотом куполами і величезним молитовним залом, яка справедливо вважається однією з найбільших культових споруд Сінгапуру. Колорит допоможуть відчуті і місцеві крамниці зі східними солодощами та традиційними сувенірами, прикрашені графіті вулиці. Закінчується цей квартал фонтаном багатства, який офіційно вважають найбільшим у світі. Цікаво, що побудований він за всіма правилами фен-шую [7].

Маленька Індія – район, що вразить кожного великою різноманітністю кольорових будинків, буддистських храмів (Храм Шак'я Муні Будда Гайя, Храм Леонг Сан), мечетей. Також, варто відзначити Музей шанхайських іграшок, де можна побачити різні фігурки з олова, ляльки, книжки з коміксами [8]. У неділю цей район особливо переповнений, адже це день відпочинку. На вулицях знаходиться багато людей у національних костюмах, а в повітрі вирує пряний аромат спецій.

Найбільш популярним вважають китайський квартал, або Чайна-таун, куди в 1920 році на джонках прибули китайські мігранти з провінції Фудзян. Сьогодні вони становлять більшість населення Сінгапуру. У Чайна-тауні збереглися традиційна китайська архітектура, старовинні храми. Всюди можна побачити ієрогліфи, червоні ліхтарі та дзеркала, які, за повір'ям, оберігають від злих духів. Варто відзначити храм, присвячений богині моря – Тіан Хок Кен («Храм небесного блаженства»). Цей храм був побудований у 1842 році без жодного цвяха, та є найстарішим у Сінгапурі. Також у китайському кварталі є багато святинь інших народностей та релігій – буддійський храм-музей, індуїстський та даоський храми, мусульманські мечеті [9]. Для прихильників китайської кухні розташовані

численні ресторани, кафе, паби. На ринку продають дешеві овочі та фрукти, серед яких можна знайти й дуріан, який в Сінгапурі називають «Королем плодів».

Велике значення для пізнавального туризму мають історичні будівлі, численні музеї, театри колоніального району Сінгапура. Він був побудований згідно з планом першого губернатора острова Томаса Рафелза. Особливість цього місця в тому, що тут збереглося цікаве поєднання сучасних хмарочосів та старих історичних будівель. В колоніальному районі знаходяться такі визначні пам'ятки, як будівля Верховного суду з коринфськими та іонічними колонами, театральнo-концертний зала «Вікторія», що була колись міською ратушею, будівля парламенту зі скульптурним зображенням слона перед входом. Серед інших пам'яток, які варто відвідати, є католицький собор Святого Андрія Первозванного, найстаріша церква Сінгапуру – вірменська церква Святого Григорія, гарна будівля колоніального стилю Інституту Святого Йосипа, Національний музей, Сінгапурський музей мистецтв. Тут же розташований й найстаріший крикетний клуб Паданг («зелене поле») – символ демократії [10]. Поблизу знаходяться Мерліон-парк, де стоїть знаменита статуя символу Сінгапуру (міфічний напівлев-напівриба), форт Каннінг та всесвітньо відомий готель «Раффлз», де зупинялися багато знаменитостей (Редьярд Кіплінг, Чарлі Чаплін, Герман Гессе). Готель, що оголошений національною пам'яткою культури, відомий розкішними номерами, в його комплекс входять тропічний сад, музей і театр в вікторіанському стилі.

Варто відзначити також готель «Фуллerton», названий на честь Роберта Фуллертонa, першого губернатора Стрейт-Сетлментса. Сінгапур був раніше столицею володінь Великої Британії в Південно-Західній Азії. Цей готель вважається одним з найкращих на острові. Розташований в історичній будівлі біля річки Сінгапур, в місці, де вона впадає в бухту Марина-Бей. Ця будівля створена в неокласичному стилі та немовби уособлює велич та розкіш Британської Імперії. Колись ця споруда була символом всієї західної цивілізації в Сінгапурі [11].

Пішохідний міст Кавена – найстаріший зі збережених і перший сталевий підвісний міст в Сінгапурі – побудований в 1869 році. Його загальна довжина 79 м., Ширина 9,5 м. Спочатку планувалося, що міст буде підйомним, але недоліки конструкції, виявлені при будівництві, не дозволили реалізувати цю ідею. У минулому він був відомим як Единбурзький міст на честь візиту герцога Единбурзького, однак, його назва була змінена на честь генерал-майора Вілья-

ма Кавена. Герб його сім'ї Cavenagh досі можна побачити на вершині вивіски на обох кінцях моста [12]. Особливо гарним він стає вночі, оскільки міст прикрашений синіми вогнями у 1990-х роках.

Варто відвідати також Національний музей Сінгапура, який є зібранням історичних експонатів з усього острова. Він є найстарішим музеєм країни, та одним з чотирьох, що носять назву національного. Найважливішими експонатами музею є Сінгапурський камінь з нерозшифрованими надписами (наймовірніше санскрит), що датується X-XI століттям та золоті орнаменти Священного пагорба острова Ява. Також тут можна побачити заповіт малайського просвітителя і письменника XIX століття Абдуллаха ібн Абдул-Кадира, автора відомих історичних і філософських творів. Серед нових розділів музею цікавими є зала кінематографу та національної кухні. Також тут організовуються майстер-класи з мистецтв народів, що населяють Сінгапур, наприклад, розпису на порцеляні [13].

Одним з найяскравіших зразків колоніальної архітектури вважається комплекс двох будівель, що сполучені між собою годинниковою вежею – театральньо-концертна зала «Вікторія». Вони були побудовані з різницею в 40 років та раніше виконували функцію Ратуші та Меморіальної зали. У 1992 р. ці дві будівлі були удостоєні статусу пам'ятника Сінгапура. Спорудам надали назву «Концертний зал Вікторії». Після їх реставрації у другій половині XX століття, було облаштовано галерею та збільшено загальну кількість місць до 937-ми. З того часу він став «домом» для Сінгапурського симфонічного оркестру [14].

Прихильникам сучасного мистецтва необхідно відвідати Національну галерею, яка курує провідну в світі колекцію сучасного мистецтва Сінгапуру і Південно-Східної Азії. Вона містить в собі більше 8 000 робіт XIX і XX століть у всіх видах образотворчого мистецтва, включаючи живопис, скульптуру, гравюру, фотографію та відео. National Gallery Singapore прагне забезпечити розуміння і оцінку мистецтва та культури через різні засоби самовираження, приділяючи особливу увагу культурі та спадщині Сінгапуру, а також його відносинам з іншими культурами Південно-Східної Азії та світу в цілому [15]. Національна галерея складається з двох постійних виставок: UOB South East Asia, де розповідається про неімовірну історію людської культури в регіоні, який був місцем сплетіння різних релігій, цивілізацій і колоніальних дежав що боролися за національну незалежність та модернізацію; та галерея DBS Singapore, що стала платформою для вивчення і презентації куль-

турної та естетичної ідентичності Сінгапуру з колоніального періоду і по сьогоднішній день.

Музей азіатських цивілізацій – сінгапурський музей, що розповідає про історію країни через опис культур народів, що проживали в ній упродовж останніх 5 000 років. Він розташований у будівлі Empress Place Building, яка збудована в 60-х роках XIX століття. У музеї зберігається понад 1300 артефактів: твори мистецтва азіатських народів, ювелірні прикраси, одяг, предмети побуту та зброю, музичні та робочі інструменти. Всі експозиції музею займають в цілому 14 тисяч кв.м. і підрозділяються на 11 залів. Кожна зала присвячена культурі і способу життя одного з регіонів або країни Азії: Китаю, Індії, Шрі-Ланці, Індонезії, Філіппінам, Малайзії, Таїланду, Камбоджі, В'єтнаму, острову Борнео. Всі вони внесли вагомий вклад у спадщину і розвиток острова-держави Сінгапур [16].

Одним з найбільш популярних місць в Сінгапурі є Мерліон Парк, що був відкритий 15 вересня 1972 року прем'єр-міністром Лі Куан Йу. Він розташований у бухті Марина Бей поблизу відомого готелю Marina Bay Sands. Головною пам'яткою парку є статуя Мерліона висотою 8,6 метрів і вагою 70 тонн, що встановлена в 1972 році. Мерліон – символ міста-держави, його талісман, фантастична істота з головою лева і тулубом риби, піднята хвилею. З її появою пов'язана легенда про відкриття острова у XI столітті принцом Санг Нілу Утама, який зійшов на берег невідомої землі та зустрів гігантську тварину. Принцу здалося, що це був лев і він назвав невідомий край «Містом лева» – «Сінгапуром» [17]. А риб'ячий тулуб у лева з'явився як нагадування про те, що корінні жителі виявленого острова займалися риболовством та все життя були пов'язані з морем. Створив статую сінгапурський скульптор Лім Нанг Сенг. До міфічно-легендарного сенсу левової голови у статуї наклався ще й символічний, адже лев є уособленням сили.

Туризм є найбільшою галуззю економіки Сінгапура, та приносить бюджету цієї країни значні доходи. Також він є однією з найбільш туристично привабливих держав світу, зокрема серед країн Південно-Східної Азії. Пізнавальний туризм у Сінгапурі розвивається стрімко, адже основними умовами його вдалої організації є політика сталого розвитку цієї держави, що полягає у підтримці місцевої культури, збереженні культурно-пізнавальних і природних об'єктів та покращенні життєвого рівня місцевого населення. Саме через багату культурну спадщину Сінгапура, країна має високі показники відвідуваності серед держав Південно-Східної Азії.

Джерела та література:

1. Шаповалова О.О. Особливості організації туризму в Сінгапурі: 50 кроків на шляху до успіху. URL: <http://international-relations-tourism.karazin.ua/themes/irtb/resources/3bd7a2e3788080d43a09e6d5b6732e29.pdf>.
2. Кузьмук О. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності. URL: http://www.tourlib.net/statti_ukr/kuzmuk.htm.
3. Федорченко В.К. Туристський словник-довідник: В.К. Федорченко, І.М. Мініч. Київ: Дніпро, 2000. 155 с.
- 4 Туризм: реалії та перспективи сталого розвитку : матеріали доп. Міжнар. наук.– практ. конф. (Київ, 23–24 жовт. 2014 р.). Київ , 2014. 418 с.
5. Пізнавальний туризм. URL: <https://thecity.com.ua/piznavalnij-turizm.html>
6. Дацко О. І. Культура як чинник сталого розвитку регіонів: європейський досвід. Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами ЮгоВосточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ : сб. науч. тр. – 2009. С. 224–230.
7. 20 місць, які варто відвідати в Сінгапурі. URL: <https://tripmydream.ua/blog/podborki/20-mest-kotorye-stoit-posetit-v-singapore>.
8. Маленькая Индия в Сингапуре (Little India). URL: <https://wikiway.com/singapore/malenkaya-indiya-v-singapore/>.
9. Сингапур. Чайнатаун. URL: <https://dergachev-va.livejournal.com/207518.html>.
10. Сингапур. Исторический центр. URL: <https://dergachev-va.livejournal.com/207138.html>.
11. The Fullerton Hotel URL: http://actravel.ru/fullerton_hotel_singapore.html.
12. Мост Кавена. URL: <http://miroved.net/most-kavena/>.
13. Национальный музей Сингапура. URL: https://www.votpusk.ru/country/dostoprim_info.asp?ID=3953.
14. Сингапур: Колоніальний район. URL: <https://andy-travelua.livejournal.com/584904.html>.
- 15.Национальная галерея Сингапура. URL: <https://www.hisour.com/ru/national-gallery-singapore-6313/>.
16. Музей азиатских цивилизаций в Сингапуре. URL: <http://www.travel-sgp.ru/sights/museums-and-art/asian-civilisations-museum/>.
- 17.ПаркМерлиона.URL:<https://agentika.com/ru/encyclopedia/1ff98cfe-a582-446b-ae6f-4828228dd462/places/root/d2d7f095-d957-4ad8-a1ed-da12885bdbfe?version=DRo-0>.

Альона Ковтонюк,

Національний університет «Острозька академія»

ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ШТАТУ КВІНСЛЕНД АВСТРАЛІЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті досліджено основні туристичні ресурси штату Квінсленд Австралійського Союзу, встановлено їх значення для туристів та роль у туристичній галузі країни. Також розглянуто основні туристичні пам'ятки штату, національні парки, культуру, кухню, транспорт.

Ключові слова: *штат Квінсленд, туристичні ресурси, Австралія, Брісбен, національні парки, пам'ятки.*

Aliona Kovtoniuk

QUINSLAND STATE TRAVEL RESOURCES AUSTRALIAN UNION

The article explores the main tourist resources of the state of Queensland, the Australian Union, their importance for tourists and the role in the tourism industry of the country. Also reviewed are them a in tourist attractions of the state, national parks, culture, cuisine and transport.

Key words: *Queensland, tourist resources, Australia, Brisbane, national parks, attractions.*

Актуальність теми зумовлена тим, що туризм в Австралії дуже швидко зростає, збагачується та розвивається його потенціал. Країна має не тільки унікальну природу і безліч історичних пам'яток, а й незвичайну культурну спадщину. Одним із головних та найкрасивіших штатів Австралії – Квінсленд, який надзвичайно багатий різноманітними туристичними ресурсами. Завдяки цьому кількість туристів до штату з усього світу щороку збільшується рекордними темпами, що й сприяє прогресу в туристичній галузі країни.

Метою статті є дослідження та аналіз туристичних ресурсів штату Квінсленд Австралійського Союзу.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Вивчення штату Квінсленд Австралійського Союзу зараз є дуже важливим та по-

пулярним напрямком дослідження. Особливостям розвитку туристичних ресурсів у цьому штаті присвячено ряд праць вітчизняних та зарубіжних науковців: Р. Пірс [3], А. Романов і Г. Саакянц [4], А. Кіст [1]. Вивченням національних парків займалися такі вчені як: А. Шматков, Л. Голубєва і Н. Оденцова [6], М. Моретті [2].

Одним з найбільш привабливих місць для туристів в Австралії вважається штат Квінсленд. Він захоплює туристів своїми нескінченними пляжами, первозданною дикою природою та найчистішою теплою водою впродовж року. В Квінсленді налічується величезна кількість пам'яток, різноманіття розваг та туристичних послуг, але в основному туристи сюди їдуть, щоб поспостерігати за міграцією китів. Переважно таке видовище можна побачити у зимовий та весняний періоди, коли кити знаходяться на максимально малій відстані від берега. Однак, це ще далеко не все, чим приваблює відвідувачів Квінсленд [3, 45].

Штат розташований на північному сході Австралії, а це дуже зручно та комфортно для розвитку туризму та промисловості. Квінсленд омивається водами Коралового моря, а також затокою Карпентарія з півночі, а зі східної сторони відкривається вид на Тихий океан. Він вважається найвідомішим з шести австралійських штатів. У Квінсленді проживає майже 4 млн. людей, з яких основна частина розміщується на південному сході [1, 198].

Столицею штату Квінсленд вважається місто Брісбен. Як і всі інші найбільш розвинені регіони, воно розташоване у південній частині штату. В останні декілька років тут активно почали розвиватися такі галузі, як сільське господарство, гірничо-видобувна промисловість і туризм [5, 87]. Саме завдяки останньому Австралія продовжує захоплювати багатьох туристів з усього світу.

Цей штат відомий також своїми значними розмірами, а, отже, і клімат тут вкрай різноманітний. На півночі переважно волога і вітряна погода, але прибережна сторона славиться теплим і помірним кліматом. Захід вирізняється високою температурою, посушливими сезонами і короткочасними дощами. На півдні та південному сході переважно тепле та чисте повітря, яке звісно ж дозволяє збирати багаті врожаї. Саме тут виготовляють знамениті австралійські вина, якими захоплюються багато гурманів [2, 60].

Завдяки своєму клімату, штат приймає туристів круглий рік. Навіть у зимовий період погода в Квінсленді сприятлива для відпочинку. Температура переважно не опускається нижче 16°C. На півночі штату завжди спекотно. У літній період там близько 30°, а взимку

не нижче 25° С. Тому, це ідеальний варіант для тих, хто не любить холоду і мріє зустріти Новий рік на спекотному пляжі [4, 321].

Квінсленд – це дійсно загадкове та унікальне місце, яке варто побачити. Тут кожен турист може відпочити та знайти розвагу саме в розрізі своїх інтересів. Територією штату тягнеться нескінченна смуга найчистіших пляжів з блакитною теплою водою, які розділені дуже красивими блакитними лагунами. Крім того, тут є велика кількість різноманітних водоспадів, гірських вершин тощо. А завдяки унікальній красі природи і відмінній погоді, це місце стало справжньою частинкою раю на Землі [6, 123].

Крім заповідних зон і неймовірних пляжів, у штаті розташовано дуже багато цікавих та красивих культурно-історичних пам'яток. Наприклад, туристам варто:

- відвідати Великий водороздільний хребет і ущелину Карнарвон;
- здійснити прогулянку на яхті навколо декількох з груп островів Уйтсандей;

- відвідати Порт-Дуглас;
- прийняти сонячні ванни на Золотому узбережжі;
- здійснити прогулянку по тропічному дощовому лісі Дейнтрі;
- дослідити водний світ Коралового узбережжя, поспостерігати за великими черепахами;

- відвідати міста Маккей і Буддабер, де туристам дається можливість познайомитись з традиціями і побутом місцевого населення, скуштувати їх національні страви, помилуватися місцевою флорою та фауною, по засмагати на пляжах, а також дізнатися про цукрову тростину і спробувати найсмачніший у світі ром та ін.

Основною туристичною пам'яткою Квінсленда є Великий Бар'єрний риф [5, 14]. Він являє собою дивовижну екосистему і відноситься до семи чудес підводного світу. Основу цієї туристичної пам'ятки складають острівці та коралові рифи, які розташовані в Кораловому морі. Великий Бар'єрний риф розташований на Австралійському материку і займає територію понад 2500 км. Більша частина поверхні та рифів знаходяться під водою, тому їх можна побачити тільки під час відпливів. Цікавим фактом є те, що територія Великого Бар'єрного рифу не постійна і змінюється кожного року, а деякі території поповнюються новими кораловими островами. На цих островах мешкають їх жителі – корали (живі істоти, які постійно збільшуються і розмножуються) [9].

Територія Великого Бар'єрного рифу має шість зон, з яких тільки частина доступна та відкрита для відвідувачів. Інші ж зони суворо охороняються і туди можуть потрапити тільки вчені, які отрима-

ли на це дозвіл. Вся територія цього рифу вважається національним парком, тому спеціальні служби за охороною таких унікальних пам'яток вдаються до суворих заходів, щоб убезпечити його від знищення туристами [6, 43].

Також у штаті Квінсленд варто відвідати ущелину Мосмен у національному парку Дейнтрі. Вона приваблює тим, що тут в оточенні інжирових дерев протікає надзвичайно чиста річка Мосмен. Крім того, тут мешкає велике різноманіття дивовижної фауни, зокрема: квітчастий лісовий дракон Бойда, східні жовті малинівки, метелики Уліс. Через територію Мосмен прокладена 400-метрова пішохідна стежка для спостереження за мешканцями та природою цього місця. Екстремали та більш витривалі відвідувачі можуть здолати 2 км, пройшовши через густі ліси, щоб більше дізнатися про місцеві рослини і як їх застосовують місцеві аборигени Куку Яланджі [4, 46].

Печери світлячків гір Тамбурін, які розташовані в Сідар-Крім – не менш цікаве видовище та туристична пам'ятка. Вони являють собою дві великі зали, які з'єднані тунелями. У першій показують аудіовізуальний запис, який розповідає про саму конструкцію печер та про світлячків. Також тут можна побачити різні химерні геологічні утворення і сталактити зі сталагмітами [2, 54].

Лавові тунелі Ундари знаходяться в 3,5 годинах їзди від Кернса. Це одні з найдовших і найбільш добре збережених лавових тунелів у світі, які славляться своєю незайманою дикою природою. Плато Атертон – дуже цікавий напрямок з красивими озерами і водоспадами, тропічними лісами і родючою червоною землею. Тут можна подивитися на водоспади Міллан-Міллан, різноманітні озера в кратерах і красиві скелясті освіти [7, 112].

А тим, хто віддає перевагу більш активному відпочинку, варто відвідати Рівер Файр у Брісбені. Це Річковий фестиваль, який проводиться кожного року. У цей вечір всі жителі міста виходять на вулицю, щоб поспостерігати за красивим феєрверком і світловим шоу. У місті практично усі вершини будівель та міські мости зайняті туристами та місцевими жителями [8].

Штат Квінсленд славиться величезною кількістю національних парків (близько двохсот), кожен з яких унікальний по-своєму та має свою власну історію. Найпопулярнішими вважаються парки Ламінгтон і Бордер Ренджес. Тут можна подивитися на незаймані зелені джунглі, в яких розташовані неймовірні водоспади [1, 102].

Уолламен Фоллс – національний парк штату Квінсленд, більша територія якого займана вологими тропічними лісами. Тут знаходиться найвищий однокаскадний водоспад Австралії, який відомий

тим, що ніколи не пересихає. У парку живе безліч казуарів і мускатних шурів-кенгуру. Туристам пропонують прогулятися по стежці Бангуру (у супроводі гіда) довжиною біля 800 м від берега струмка Стоуні-Крік, щоб дізнатися більше про ліс, поспостерігати за качкодзьобом в струмку або пройти по самій ущелині (дорога близько 3 км). А натренованим мандрівникам пропонують залишитися тут на ніч, щоб здійснити цікаву прогулянку по одному з трьох розроблених маршрутів [6, 86].

На півдні штату Квінсленд хоч і немає такої великої кількості пляжів, пам'яток, розваг, проте і сюди їде велика кількість туристів. Сюди їдуть, щоб подивитися на крокодилів, яких тут незліченна кількість, а в місцевому музеї знаходиться унікальний експонат – опудало найбільшого алігатора. І вже протягом декількох років це опудало лякає місцевих жителів [9].

Окремо варто відзначити унікальне явище як міграція китів. Щорічно біля узбережжя Австралії проходять тисячі горбатих і австралійських південних китів. Туристи з усього світу приїжджають в Сідней і на Золоте узбережжя Квінсленду, щоб на свої очі побачити ці величезні створіння. Така поїздка триває близько 4-х годин. Спеціальне судно виходить у відкриті води, де повз нього пропливають величезні тварини. Організатори поїздок обіцяють стовідсоткову гарантію, що турист побачить кита, і це дійсно так [3, 34]. Тому, можна з упевненістю сказати, що ця розвага дійсно варта своїх грошей.

Екстремали та любителі дикої природи можуть «поспілкуватися» з морськими черепахами в Квінсленді. На узбережжі від Бундаберга до Кейпата на деяких островах Бар'єрного рифу з жовтня по березень черепахи відкладають свої яйця. Відвідувачі можуть побачити як вилуплюються десятки і сотні маленьких черепашок одночасно, а потім біжать до моря [8].

Компонентом культури штату Квінсленд є кухня. Кожен регіон відомий своїми екзотичними стравами: в Уйтсандей це цукрова тростина, в Кінгарое – арахіс, в Боуен – манго. Але саме Квінсленд вважається найбільш родючим в країні. В Австралії немає як такого поняття «австралійська кухня», адже більша частина страв тут європейські з певним акцентом екзотики цього регіону. З цікавих смаків варто спробувати баррамунді, мулистого краба, м'ясо крокодила, соковиті манго і горіхи макадамії. Також різні види свіжої риби присутні у «фішенд чіпс», якими туристи можуть досхочу полакувати. Ресторани та різного роду фастфуди розташовані в Брісбені, на Сонячному і Золотому побережжі. Страви тут високої якості,

тому відвідувачі уже самі обирають, що їм більше до смаку [6, 403].

«Форекс» – так місцеві жителі називають пиво, яке в Квінсленді виготовляють з надписом «XXXX». А відвідувачі полюбують замовляти «горщик форекса», що означає «келих пива». Воно тут дуже смачне та не зрівняється ні з чим в Австралійському регіоні. Також Квінсленд славиться «бунді» – ромом, який виготовляють в Бундаберзі. До речі, відомі шардоне і шираз теж виготовляють саме в цьому штаті [5, 97].

Велика кількість національних шосе проходять через Квінсленд, у тому числі автомагістраль М1, яка зосереджена на південному сході штату. Квінсленд-Рейлі і Пасифік-Нешнл – основні залізничні компанії штату, які зайняті обслуговуванням прибережних портів. Серед них: Брісбенський порт і порти Гладстона і Таунсвіла [1, 92].

Аеропорт Брісбен штату Квінсленд є головним серед інших аеропортів та забезпечує міжнародне та місцеве авіасполучення. Він обслуговує найбільшу частку туристів. Своєю чергою, аеропорти Голд-Коста і Кернс також досить популярні серед мандрівників. Грейт-Баррієр-Риф, Харві-Бей, Маккай, Маунт-Айза, Прозерпайн / Уйтсанді-Кост, Рокгемптон, Саншайн-Кост і Таунсвіл – інші відомі аеропорти Квінсленда, які зосереджені на внутрішніх перевезеннях [3, 46].

Пересування туристів у південно-східному Квінсленді здійснюється через систему громадського транспорту Транс Лінк. Вона включає в себе три види сполучення: залізничне, автобусне та паромне. Крім того, існує не тільки міжнародне сполучення, а й регіональне, яке допомагає мандрівникам пересуватися між штатами. Автовокзали розташовані у великих регіональних центрах штату Квінсленд [4, 256].

Квінсленд – унікальний австралійський штат і, напевно, найбільш відомий та найкрасивіший. Саме він асоціюється у туристів з відомими історико-культурними пам'ятками всього Австралійського регіону, такими як: Великий Бар'єрний риф, національний парк Дейнтрі. Також у штаті Квінсленд варто відвідати ущелину Мосмен, печери світлячків, національний парк Уолламен Фоллс тощо. Спостереження за міграцією китів – це унікальна візитна картка штату Квінсленд, яка дуже популярна серед туристів.

Кухня Квінсленда дуже смачна та якісна; всесвітню славу мають пиво «XXXX» та ром «бунді». У штаті добре розвинена транспортна інфраструктура: є декілька аеропортів, злагоджено працює автобусний, залізничний та паромний транспорт.

Джерела та література:

1. Кист А. Австралия и острова Тихого океана: пер.с англ. М. А. Богуславка, Л. Л. Жданова. Москва: Прогрес, 2011. 304 с.
2. Моретти М. Австралия: история и достопримечательности. Москва, 2013. 82 с.
3. Пирс Р. Далекая и ближняя Австралия. Москва, 2010. 97 с.
4. Романов А. А., Саакянц Р. Г. География туризма: учеб. пособие. Москва, 2012. 464 с.
5. Роуз Ф. Аборигены Австралии. Москва, 2011. 205 с.
6. Шматков А. С., Голубева В. Л., Одинцова Т. Н. Рекреационная география: учеб. пособие. Москва, 2012. 504 с.
7. Cardoso M. J., Mooney, N., Eldridge, M. D. B., Firestone, K. B., Sherwin, W. B. Genetic monitoring reveals significant population structure in eastern quolls: implications for the conservation of a threatened carnivorous marsupial. *Australian Mammalogy*. 2014. N 36 (2). P. 169–177.
8. Квинсленд, Австралия: Тонкости туризма. URL: <https://tonkosti.ru/Квинсленд>.
9. Штат Квинсленд – Австралия. Вся планета, так просто увидит весь мир. URL: <https://vsya-planeta.ru/shtat-kvinslend-avstraliia-pogoda-dostoprimechatelnosti/>.

Мирослава Косинська,
Національний університет «Острозька академія»

ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ ЧОРНОГОРІЇ

У статті охарактеризовано стан гастрономічного туризму в Чорногорії. Також, проаналізовано ресурси розвитку гастрономічного туризму в країні. Додатково, описано традиції національної кухні та основні гастрономічні продукти. У дослідженні перераховано переваги, недоліки та перспективи розвитку гастрономічного туризму в Чорногорії.

Ключові слова: гастрономічний туризм, ресурси гастрономічного туризму, традиції національної кухні, Чорногорія.

Myroslava Kosynska

GASTRONOMIC TOURISM OF MONTENEGRO

The article describes the being of gastronomic tourism in Montenegro. The resources of development of gastronomic tourism in the country are analyzed too. In addition, traditions of national cuisine and main gastronomic products are described. Advantages, disadvantages and prospects for the development of gastronomic tourism in Montenegro are listed.

Key words: gastronomic tourism, gastronomic tourism resources, traditions of national cuisine, Montenegro.

Актуальність. Чорногорія характеризується своєю багатою культурною та продовольчою спадщиною та добре збереженою природною красою, що дає їй змогу розвивати туризм. Швидко зростаюча туристична індустрія країни вже складає близько чверті ВВП Чорногорії, причому більша частина цього туризму зосереджена на узбережжі Адриатики [3].

Мета роботи полягає в тому, щоб дослідити, яку роль відіграє гастрономія в розвитку туризму Чорногорії, окреслити взаємозв'язок між продуктами харчування, туристами і туристичними напрямками. Задля досягнення поставленої мети слід виконати наступні завдання: охарактеризувати роль гастрономічного туризму в Чорногорії,

описати національну кухню, вказати на переваги та недоліки стану гастрономії в країні.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Гастрономічному туризму Чорногорії присвячена невелика кількість праць. При дослідженні цієї теми слід звернути увагу на роботи таких іноземних дослідників як Весна Вуячич, Грета Крешич, Марія Бодрожа, Недіта Дашич, Добриця Йовичіч. У своїх працях вони описали стан гастрономії та гастрономічного туризму в країні, його проблеми та можливості подальшого розвитку у майбутньому.

Гарна обізнаність про багату харчову спадщину Чорногорії серед туристичних операторів та туристів має важливе значення для стратегії туризму, оскільки красу чорногорських пейзажів та автентичний досвід можуть чудово доповнити аромати та смаки, які вам запропонують. Гастрономія Чорногорії відображає те, що можна побачити в країні та її природі – відкриті простори, пагорби і море. Туристи подорожують по країні з одного кінця до іншого, в пошуках гастрономічних задоволень цієї місцевості. Відповідно до цього, подорожуючі сприймають куштування етнічних страв як «must-have» для себе.

Вигідне положення дає значні переваги державі, наприклад, в розташуванні природних ресурсів, тим самим створюючи і зберігаючи оригінальність та автентичність Чорногорії. В країні туристи можуть, у перше в житті, спробувати різноманітні страви зі знайомими для себе інгредієнтами, які представлені в новому форматі. Також країна відома своєю гостинністю, яка підсилює позитивні враження від скуштованих страв [3].

Качамак – кашоподібна страва з пшеничного, гречаного, ячмінного або кукурудзяного борошна, подається з сиром і кислим молоком. Качамак з сиром називається «мокрим». Його можна знайти в меню будь-якого національного ресторану. Також дуже цікавим різновидом є качамак, виготовлений з картоплі [5].

Цицвара (каша) – суміш деяких видів зернових (овес, пшеничне або житнє борошно або рис), зварених у воді або молоці. Зазвичай її подають з кислим молоком як гарнір до картоплі. Це страва високої енергетичної цінності, що є приємною на смак – вона буквально тане в роті [12].

Варена картопля, здавалося б, що нового з нею можна скуштувати в Чорногорії? Виявляється, в цій державі її подають з сиром та кислим молоком. Також вона чудово смакує з попарою, однією з запозичених страв чорногорської кухні, яка являє собою суміш хліба, молока, олії і сиру [7]. Вам набрид буденний суп-пюре? В Чорно-

горії також можна скуштувати суп-пюре, зроблений з кропиви, що може зацікавити вас та розкрити цю рослину по-новому [11].

Сарма – це надзвичайно багата і поживна страва. У листя капусти загортають телятину, рис, перець. При приготуванні жир випаровується з м'яса, а їжа отримує приємний аромат. Сарма, фарширований перець, тушковане м'ясо, плов – це лише деякі страви, які можна скуштувати не лише в Чорногорії, а й в інших балканських країнах. Вони є візитівкою гастрономічного профілю держави та рекомендуються місцевими до обов'язкового куштування [5].

Чорногорська баранина в молоці є ще однією стравою, про яку варто розповісти більше. Для її приготування використовують приблизно 2 кг м'яса, яке готується в домашньому молоці з додаванням спецій і картоплі. Ця страва зазвичай подається під час урочистих заходів [8].

Ковбасу та пршут у Чорногорії найчастіше виготовляють в місті Негуш за спеціальною методикою. Вони виділяються серед інших своїми екстраординарними смаковими якостями. Найвідоміший «пршут» виготовляють в цьому ж місті. Можна сказати, що він перевершує якість, перш за все, продукту італійських виробників. Це м'ясо, яке висушується виключно на букових колодах протягом кількох місяців. Страву подають з національними напоями, найчастіше з виноградною ракією, а також з твердим сиром з Негуші [14].

Всім відомо, що страви, приготовані в посуді з чавунною кришкою є набагато смачнішими за інші. Цікаво, що в Чорногорії інгредієнти викладають під чавунну кришку в так званому «мішечку», який потім покривається вугіллям і попелом. Таким чином, аромат зберігається всередині, а їжа рівномірно просмажується. Баранина, приготована таким чином, вважається більш смачною. Національні ресторани Чорногорії готують її так і сьогодні [4].

Попеці з Подгориці – цікаво організована страва: в стейк з телячого м'яса нарізають шматочок сиру і шматочок «пршуту». Тоді далі обсмажують у великій кількості олії. У результаті виходить дуже соковита страва з вишуканим смаком всередині і хрусткою скоринкою зовні [14].

Чорногорці відомі як любителі їжі, приготованої на грилі. Особливу увагу привертають «кебаб» і смажений пиріг з м'ясом, що чудово komponують з цибулею. Це дві найпопулярніші страви серед молодого покоління і вони доступні в меню ресторанів швидкого харчування [11].

Також чорногорська гастрономія приваблює туристів своїми десертами. Наприклад, баклава – популярне турецьке тістечко, яке

також готується й в Чорногорії. У ньому є багато волоських горіхів і родзинок. Рідко буває, коли чорногорське застілля проходить без кремowego пирога. Варення в Чорногорії є особливим фруктовим десертом. Його готують з усіх видів фруктів, які ростуть в країні. До речі, якість продукту є нічим не гіршою за закордонні аналоги. Пончики – це універсальний десерт, без якого не обходиться жодне чорногорське застілля, де його, в основному, подають з цукровим сиропом або шоколадними крихтами [8].

Чорногорія характеризується надзвичайно великим запасом водних ресурсів. Вона вважається еко-державою та докладає багато зусиль для збереження екологічної чистоти, особливо якщо говорити про їжу і напої.

Якщо у більшості європейських країн звикли пити бутильовану воду, то у Чорногорії можна пити воду з будь-якого фонтану з питною водою, і можна бути абсолютно впевненим, що ця вода тече з колодязю. Безумовно, вона є багатою на мінерали та інші корисні елементи. Вода річок Чорногорії надзвичайно багата на кальцій і гідрокарбонати, тому вся вода, що надходить до кранів всієї Чорногорії, зберігає свою якість і рекомендується для пиття протягом будь-коли [9]. Зокрема, в околицях Бієло-Поля туристи можуть набрати собі води з джерел. Ці свердловини відомі століттями, а місцеві жителі і численні туристи не пропускають можливості випити склянку води прямо з колодязя в незвичайному сільському середовищі. Якість води була підтверджена найвищими європейськими інституціями, тому останнім часом говорять про проект експорту чорногорської води на світовий ринок [13].

В Чорногорії традиційним є виробництво домашніх соків. Майже кожен у Чорногорії має власну техніку виробництва соків, найчастіше з того, що вирощують власноруч. Найбільш популярними серед них є ті, які виготовляються з ягід та фруктів, наприклад, з малини та ожини, що поширені на півночі Чорногорії. Також популярні соки з чорниці, лісової полуниці, сливи, бузини, гранату тощо. Сік часто використовують, коли людина має високу температуру, адже він має лікувальний ефект. Особливо популярним є сік, виготовлений з ківі або лимону, при виготовленні якого плоди повністю, включаючи шкірку, розмелюють і змішують з цукром і водою. Такий напій з лимону здебільшого готується деякими старими домочадцями Бару. Подібна процедура застосовується і для виробництва соку з винограду, в якому особливо обізнаними є мешканці Подгориці, долини Дзети і області Црмниці. Такі напої, безумовно, будуть гідними особливої уваги туристів [11].

На півдні Чорногорії вирощують два види виноградної лози: Вранац і Крстач. На сьогоднішній день, це відомі в Чорногорії бренди вина. Недалеко від Подгориці розташовується виноградник компанії Плантаже (Plantaže), яка виробляє вишукане вино високої якості. Вранац, або чорне вино – таку назву носить червоне вино в деяких слов'янських мовах, характерне для області Сербії, Республіки Македонія і Чорногорії. Виготовляють його з крупного і дуже темного винограду, який збирається в період з середини вересня до кінця жовтня. Якщо говорити про чорногорську екологію, то варто згадати спосіб виробництва вина в Крмниці, яке сьогодні є майже культовим місцем.

Святування Дня вина дає можливість зустріти не менше 20 виробників вина з різними технологіями, якими вже кілька століть роблять біле і червоне вино. Найчастіше вони зберігають вина впродовж року у великих дерев'яних бочках з волоського горіха, в яких аромат і смак зберігаються найкращим чином. Бувають випадки, коли вино зберігається навіть протягом кількох десятиліть. Рекомендується, щоб його подавали при кімнатній температурі, воно добре поєднується з копченим м'ясом або м'ясом, смаженим на грилі, а також з різними видами сиру [14].

Пиво Niksić сьогодні є справжньою візитівкою Чорногорії. Його виготовляють з ячменю, гірської води, гіркого та ароматичного хмелю. Зазвичай його подають охолодженим при температурі 5°C. Воно містить 11,8% різноманітних екстрактів і близько 5% спирту. Сьогодні у продажу можна знайти такі його види: Nik, Nik Gold, Nik Cool і Nik dark. Кожен з них відрізняється власним специфічним смаком.

Греція славиться своєю метаксою, Шотландія віскі, а в Чорногорії є ракія. На чорногорських виноградниках вирощують вишуканий виноград і працюють найкращі майстри приготування цього міцного алкогольного напою. Ракія виготовляється у спеціальних котлах, де виноград бродить протягом дня. В результаті виходить напій, схожий на горілку, але міцніший за неї і з більш приємним ароматом. Крім винограду, для виробництва ракії використовують сливи, яблука та груші. Старше покоління виготовляє цей напій навіть з інжиру і дерену. У відповідності до фрукту, з якого виготовлено напій, його види розрізняють за назвою: «lozovaca» (з винограду), «sljivovica» (з сливи), «krusku» (з груші) і т.д. [14].

Ракія подається як аперитив і добре поєднується зі знаменитими солоними закусками. З цим напоєм також іноді подають фруктову нарізку. У Чорногорії жодна визначна подія не може пройти без

ракії та тосту, який супроводжує її розпиття. Техніка виробництва цього напою відома майже всім в Чорногорії, і для кожного господаря його ракія – його гордість.

Заклади харчування в містах і на курортах пропонують широкий спектр страв національної кухні і страв різних народів світу, а модні кафе пропонують закуски разом з різними напоями. Серед закладів харчування є ті, які мають на меті обслуговувати будь-кого, незалежно від того чи це туристи, чи місцеві жителі. Такі кафе пропонують відвідувачам прості місцеві страви. Інша категорія ж включає в себе ті заклади, які намагаються привабити відвідувачів краєвидами та морськими пейзажами, комфортним розташуванням на провідних курортних комплексах, не акцентуючи увагу на кухні. Перші, як правило, розташовуються далеко від людних міських маршрутів і пляжів. Незважаючи на доволі невисокі ціни, розміри порцій великі, а якість їжі на високому рівні, тоді ж як більшість так званих «туристичних» ресторанів знаходяться на набережних і пляжах курортів. Вид, який відкривається з терас ресторанів, безперечно, вражаючий, але їжа, найчастіше, посередня, а порції – скромні [2].

Традиційні ресторани Чорногорії – це заклади з привітними господарями, досить простим, але приємним інтер'єром, і національною кухнею. Хороший обід з вином, у подібному закладі, обійдеться в середньому в 40 € на двох. У Чорногорії також популярні італійські ресторани і піцерії. Є також ресторани тайської та китайської кухонь [15].

Незалежно від того, чи є ви гурманом, чи ні, поїздка на один з продовольчих ринків у чорногорських містах є необхідним досвідом, тому що Чорногорія є країною, в якій все ще можна знайти багато органічних продуктів, які вирощуються на сімейних фермах і невеликих домогосподарствах. Багато сімей, які вирощують свої овочі, фрукти, квіти, виготовляють сир і всі інші продукти, продають свою продукцію на ринках у Подгориці, Колашині, Барі, Улцині, Которі, Будві та інших містах [13].

Поколіннями чорногорці вирощують фрукти та овочі, роблять сири, оливкову олію, а також все інше, що вони продають, так само, як їх навчали їхні предки, які дізналися про це від своїх предків. З покоління в покоління батьки передають свої традиції вирощування і виробництва продуктів, які й сьогодні зберігають свої оригінальні смаки і красу. Традиційні продукти, такі, як сири каймак або ліснати, в'ялене м'ясо, мариновані і консервовані фрукти та овочі, часто досі виробляються чорногорськими фермерськими сім'ями і

є типом продуктів, пов'язаних із спадщиною, які можуть охопити інтереси споживачів [5].

Туристів все більше цікавить знайомство з особливостями нації, тим більше, що споживання їжі є однією з первинних потреб людини, а також одним з улюблених видів діяльності туристів. Особливість гастрономічного туризму полягає в тому, що він доступний для туристів у будь-який час доби 365 днів на рік. Споживання їжі залишає надзвичайно сильне і довготривале враження у туристів і стає однією з найважливіших причин відвідати країну [10].

Враховуючи туристичний продукт, тобто туристичну пропозицію Чорногорії в цілому, очевидно, що гастрономія відіграє важливу роль, оскільки вона інтегрована в готельний і громадський продукт, і представляється як специфічний продовольчий ринок. Гастрономічний продукт є важливим фактором у стратегії поліпшення туристичної пропозиції Чорногорії. Гастрономічна спадщина країни – це широкий спектр смаків з Середземномор'я. Створення специфічних культурних і життєвих стилів, а також різноманітних традиційно-гастрономічних пропозицій на території Чорногорії стало ознакою багатовікового соціально-історичного розвитку держави. Національна кухня країни створювалась під впливом італійської, турецької, угорської та інших кухонь, але має й унікальні національні страви.

Гастрономія в Чорногорії не існує без низки традиційних туристичних подій, які є популярними серед туристів, наприклад «Фестиваль вина» у Вірпазарі, «Оливковий фестиваль» у Барі. Метою цих заходів є пов'язання національних страв з національними напоями, перш за все з вином, яке впродовж останніх років набирає все більшого попиту [1].

Аналізуючи національну кухню можна виділити кілька її переваг і недоліків. Однією з важливих переваг чорногорської гастрономії є те, що вона дуже багата і різноманітна, її відрізняє велика кількість місцевих страв на невеликій території, що пов'язано з географічним розташуванням. В Чорногорії можна виділити три типи кухні: прибережна, озерна та гірська. Кулінарну пропозицію можна позначити як «безпечну», оскільки немає значної кількості харчових отруєнь.

Свою чергою, недоліками є те, що в закладах громадського харчування старі рецепти не рідко інтерпретуються неправильно, з використанням концентратів і промислових готових добавок. Тоді колорит національної кухні представлений у недостатній мірі; як наслідок, це спричиняє недостатнє захоплення культурною спад-

щиною Чорногорії. Можливі переваги гастрономічного туризму для такої країни, як Чорногорія, різноманітні, зокрема, серед них є:

- Зростання попиту на продукти харчування;
- Зменшення безробіття та підвищення доходів;
- Створення власного бренду;
- Зміцнення зв'язку між туристами та туристичними напрямками;
- Локалізований розподіл споживання [9].

Гастрономічний туризм в Чорногорії має гарну перспективу подальшого розвитку. Враховуючи теперішню ситуацію, необхідно проводити більше тематичних гастрономічних та кулінарних заходів, які будуть приваблювати туристів та будуть гідною мотивацією для відвідування країни. Вони допоможуть туристам ознайомитись і краще зрозуміти чорногорців, їх культуру та традиції. Також, варто й далі розширювати використання цілої низки екологічно чистих продуктів. Додатково, слід докласти зусиль для того, щоб чорногорська кухня була представлена в світі з метою поліпшення іміджу держави. Їжа має зростаючу роль у туризмі, тому можна сказати, що порівняно невелика кількість дослідників описала зв'язок між продуктами харчування, туристами та туристичними напрямками, так як він є дуже складним і багат шаровим, оскільки інші форми туризму тісно переплітаються з гастрономією.

Джерела та література:

1. Вуячич В., Паунович М. Национальная гастрономия как фактор развития туристического предложения и управления туристской отраслью. Подгорица: Университет Черногории, 2015. 6 с.
2. Игнатов А. Черногория: путеводитель. М.: АРРИВО, 2013. 94 с.
3. Dašić Nedica, Jovićić Dobrica Selective forms of tourism in Montenegro. Kotor: University of Montenegro, 2011. 24 p.
4. Deliso Christopher Culture and Customs of Serbia and Montenegro. London: Greenwood, 2008. 196 p.
5. Medaković V. M. G. Život i običai Crnogoraca s. Novi Sad, 1860. 186 p.
6. Miller Frederic, Vandome Agnes, McBrewster John Montenegrin Cuisine. Bergisch Gladbach, 2010. 164 p.
7. Montenegrin gastro products. *Podgorica*, 2017. 28 p.
8. Montenegro Cuisine: Taste the ancient menu of Montenegrin Cuisine. *Visit Montenegro*, 2014. 43 p.
9. Montenegro tourism development strategy to 2020. Podgorica: Montenegro Ministry of Tourism and Environment, 2008. 106 p.
10. Montenegro Travel. The official website for Montenegro tourism. URL: <https://www.montenegro.travel/en>.

11. Montenegro travel: Montenegrin cuisine. URL: <https://go.montenegro.travel/en/montenegrin-cuisine>.

12. Once in a lifetime journey: The most delicious local food in Montenegro. URL: <https://www.onceinalifetimejourney.com/inspiration/the-most-delicious-local-food-in-montenegro/>.

13. Sheward Tamara, Dragicevich Peter Montenegro travel guide: guidebook. 3rd edition. Melbourne: Lonely planet, 2017. 193p.

14. Visit Montenegro: Montenegro Wine and Dine. URL: <https://www.visit-montenegro.com/montenegro/traditional-montenegrin-meals/2/>.

15. Vujačić Vesna, Krešić Greta, Bodroža Solarov Marija Culinary tradition part of the tourism products in Montenegro. Kotor: University of Montenegro, 2017. 4 p.

Світлана Кравчук,

Національний університет «Острозька академія»

ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ НІМЕЧЧИНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

У дослідженні розглянуто особливості та розвиток гастрономічного туризму Німеччини, його роль у туристичній індустрії країни, охарактеризовано місця проведення турів, класифікацію готелів і ресторанів. Проаналізовано сучасний стан гастрономічного туризму в країні та окреслено перспективи розвитку туризму Німеччини на світовому ринку.

Ключові слова: *Німеччина, гастрономічний туризм, туристичні фірми, туроператори, готелі.*

Svitlana Kravchuk

GASTRONOMIC TOURISM OF GERMANY IN THE MODERN STAGE

The study examines the features and development of gastronomic tourism in Germany, its role in the tourism industry of the country, describes the place of tours, the classification of hotels and restaurants. The current state of gastronomic tourism in the country is analyzed and prospects of development of tourism of Germany on the world market are outlined.

Key words: *Germany, gastronomic tourism, travel companies, tour operators, hotels.*

Актуальність. Туризм відіграє важливу роль в структурі національних економік багатьох країн, є містоутворюючим і ключовим для ряду територій. Для Німеччини туризм є позитивною галуззю як з точки зору національного, так і регіонального розвитку. Країна володіє численними і диференційованими туристичними ресурсами, залучаючи мільйони мандрівників щорічно і це дає підстави розглядати туристичну галузь як важливий чинник відновлення національної економіки Німеччини. Одним із перспективних напря-

мів розвитку ринку туристичних послуг слугує саме гастрономічний туризм.

Метою статті є вивчення основних аспектів розвитку туристичних послуг та дослідження гастрономічного туризму Німеччини на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі функціонування та розвитку гастрономічного туризму Німеччини присвячено низку праць, як вітчизняних так і зарубіжних вчених. Серед зарубіжних вчених варто відзначити науковий доробок М. Абрамова [1], В. Бородіна [2], Г. Папіряна [7], А. Каурова [4], М. Мальської [6], які досліджували проблеми організації туристичної діяльності в цілому. Проте тема гастрономічного туризму Німеччини потребує більш ґрунтовного вивчення з огляду на те, що відсутні дослідження безпосередньо присвячені цій проблемі. Саме в цьому полягає наукова актуальність теми.

Для досягнення мети були поставлені наступні **завдання**:

- дослідити готельно-ресторанну сферу Німеччини;
- охарактеризувати заклади харчування та їх розміщення;
- дати оцінку розвитку гастрономічного туризму в країні.

Готелі є досить важливим компонентом у туристичній сфері. Вони сприяють загальному досвіду в галузі туризму через стандарти пропонованих ними послуг. Варто зазначити добровільну схему класифікації готелів, яку визначає Міністерство туризму: 1 зірка, 2 зірки, 3 зірки, 4 зірки, 5 Star Delux, 5 Star. Потрібно розрізнити готелі за певними критеріями, зокрема, які існують в Німеччині. До прикладу, 1 зірка найнижчий клас німецьких готелів туристський. Він повинен відповідати мінімальним вимогам комфорту; 2 зірки Standart (стандартний), який майже ідентичний з 1 класом, але все ж повинен відповідати трохи вищим вимогам. Готелі, що мають 3 зірки Komfort (комфортний) це звичайні готелі. Готелі класу «Komfort» від готелів нижчого рівня в першу чергу відрізняються простором; 4 зірки First Clas (першого класу) середні готелі чотирьох зірок. Аби готель набрав достатню кількість балів і отримав ранг 1 класу в Німеччині, йому необхідно не лише розширювати свої номери і встановлювати в них сучасну техніку, але й відповідати ряду інших вимог; і Luxus (люкс) – безперечно п'ять зірок [1].

Попри те, що існує велика кількість тур фірм, більшість людей бронюють готелі, квитки на проїзд самостійно і таким чином організовують власну поїздку за своїми побажаннями. Міжнародна система бронювання значно допомагає у підготовці до організації поїздки. Використовуючи дану систему, турист легко може забез-

печити собі приємний відпочинок відповідно до власних побажань.

Проживання в комфортних умовах є досить важливим для кожного туриста, тож турист має пам'ятати, про найкращі готелі Німеччини (4 і 5 зірок), тобто First Class (першого класу) та Luxus (люкс) являються досить популярними. Варто зауважити, що багато готелів Німеччини пропонують великий спектр послуг, завдяки яким проживання навіть в готелі 3 зірки Komfort (комфортний) зможе бути досить цікавим [7].

Індустрія розміщення являє собою один з двох стовпів готельної та ресторанної індустрії, крім комерційного харчування. За даними Німецької асоціації готелів і ресторанів (DEHOGA), вона розділена на різні види бізнесу. Найпоширеніший вид бізнесу – класичний готель, що пропонує стійку реєстрації, послуги, щоденне прибирання номера та, принаймні, один ресторан для гостей готелю і перехожих. Існує додаткова диференціація між цими типами розміщення: ліжка і сніданок, гуртожитки, будинки відпочинку, кемпінги. В останні роки зростання доходів в німецькій індустрії житла показало стійке зростання. В даний час в Німеччині налічується понад 51 тисячі відкритих і діючих закладів розміщення. Німеччина входить в десятку провідних туристичних напрямків по всьому світу, крім Франції, Іспанії та США. Частка ночівель, які проживають за кордоном, становить в середньому близько 18% в німецьких установах розміщення. Великі міста особливо набирають попиту від цього розвитку. Загалом, за підрахунками 2018 року, житлові заклади в столиці Німеччини нараховували майже 28,7 мільйона ночівель. В даний час Гамбург має найвищий рівень реєстрації гостей серед міст Німеччини, складаючи приблизно 80%. Готелі від 30 до 99 ліжок були найбільш поширені на німецькому готельному ринку. Середня ціна за готельний номер в Німеччині становить 89 євро за ніч, станом на 2015 р., дохід в розрахунку на номер (RevPAR) є найвищим в Мюнхені [6].

Завдяки потужній економіці і високому рівню споживчої довіри, німці все частіше харчуються в закладах, багато з яких регулярно відвідують відносно дорогі (в порівнянні з іншими закладами громадського харчування) ресторани з повним спектром послуг. Очікується, що ця тенденція продовжиться протягом прогнозованого періоду, (а саме 2017-2020 рр.), якщо економіка буде зростати. У 2017 році найефективніший заклад громадського харчування простежувався в ресторанах американської кухні з повним спектром послуг, хоча продажі виросли з досить низької бази [3]. Значну частину зростання закладів громадського харчування викликали такі

мережі, як Hans im Glück і Peter Pane, які зосереджені на гамбурге-рах. Стосовно конкуренції, то в результаті панування незалежних операторів конкурентність в ресторанах з повним спектром послуг в 2017 році залишався сильно фрагментовано, і не передбачалося, що вона зміниться протягом прогнозованого періоду. В німецьких ресторанах з повним спектром послуг контролюючі оператори докладають значних зусиль, щоб підкреслити їх індивідуальність, наприклад, пропонуючи місцеві або регіональні напої або створюючи магазини з акцентом на місцевість, за допомогою зображень або інших меблів і аксесуарів. Подальші подібні заходи очікуються протягом прогнозованого періоду, щоб зробити мережу більш конкурентоспроможною з незалежними торговими точками. Постійне зростання послуг на замовлення і доставка додаткових послуг значно впливає на ресторани з повним спектром обслуговування в Німеччині. Основні проблеми – це витрати, так як для багатьох з цих додаткових служб необхідно заплатити значні комісії і організаційні внески. За останні 10 років німецький готельний ринок подвоївся. Брендований готельний сегмент в країні поряд зі збільшенням пропозиції сприяв зростанню ринку. Значне збільшення зайнятості і вартості номерів збільшило RevPAR в готелях Німеччини до 66,70 євро, в порівнянні з 49,90 євро, зареєстрованим в 2016 році [8]. Можна виділити топ 5 найкращих готелів та ресторанів Німеччини, де ви зможете насолодитися високим показником сервісу, а саме: Brenners Park-Hotel & Spa – який розташований за декілька хвилин ходьби від чарівного містечка Баден-Баден, і в 20 хвилинах їзди від Шварцвальда, де гості зможуть познайомитися з гірськими прогулянками на велосипедах. На території готелю також є великий спа-салон, який обладнаний басейнами та косметичними послугами, а також медичний центр, який надає послуги стоматології, офтальмології та послуги OBGYN, серед інших послуг охорони здоров'я. Також досить популярним є готель Das Stue. Він розташований у дипломатичному районі Берліна на південній околиці Тиргартена. Це розкішний бутик-готель з окремим входом в сусідній Берлінський зоопарк. Готель Adlon Kempinski, теж користується великим попитом і розташований в центрі Берліна недалеко від Рейхстагу і Тиргартена, Hotel Adlon Kempinski пропонує гостям набагато більше, ніж зручне місце для відпочинку. Тут мандрівники можуть зробити розкішний тур по місту на лімузині, побалувати себе в спа-центрі Adlon by Resense. В Гамбурзі досить відомим є готель Fairmont Hotel Vier Jahreszeiten. Цей величний форпост Фермонт, розташований в самому центрі міста з видом на внутрішнє

озеро Альстер, був відкритий в 1897 році і знаходиться недалеко від головних визначних пам'яток Гамбурга, таких як Ратуша і парк Плантен-у-Блом. У цьому готелі також є кілька ресторанів і барів, в тому числі модний лаундж і ресторан Haerlin, нагороджений зірки Michelin. Також, не можна не згадати Grand Hyatt Berlin, який розташований в декількох кроках від Тіргартен і знаменитої Potsdamer Platz [5]. У готелі є спа-салон на даху і фітнес-центр, а також великий критий басейн [1]. Отож, туристам варто враховувати свої інтереси при виборі готелів. Перераховані вище готелі є досить популярними за показниками відвідування не лише місцевих жителів, але й іноземних туристів. Туристична індустрія харчування є досить широкою, яка включає в себе кафе, бари, ресторани, їдальні, закусочні, тощо. Варто розглянути, що собою являє ресторанний бізнес. Отже, ресторанний бізнес є провідним медіа-брендом в індустрії комерційного громадського харчування, приділяючи особливу увагу підприємництву, інноваціям та зростанню.

Ресторани відіграють важливу роль в індустрії харчування, а також являються невід'ємною частиною в процесі обслуговування туристів. Ресторани набувають ряд специфічних рис завдяки розширенню запитів клієнтів. У міжнародній туристичній практиці харчування, як правильно поєднується з розміщенням. Вартість якого разом з проживанням входить в готельний тариф. Варто зазначити, що турист має право вибрати номер у комплексі з одно-разовим або дворазовим типом харчування. Загалом, туристи мають право вибирати підприємство громадського харчування [4]. Важливе питання стоїть для розгляду стосовно традицій німецької національної кухні. Якби то дивно не звучало, це скоріше мультинаціональна кухня, враховуючи жителів цієї багатокультурної країни, якби дивно не звучало.

Високою популярністю користуються також туристичні фірми як в самій країні так і поза її межами з маршрутами до Німеччини. Досвідчені туристи, звичайно, часто організовують поїздки самостійно включаючи підбірку готелів і відвідування ресторанів. Проте існує багато туристичних організацій для задоволення потреб туристів в країні, серед яких можна виділити: Компанія «Acanthus Tours» пропонує туроператорам, організаторам групових поїздок та туристичним агентствам широкий спектр послуг з в'їзного туризму по всій Німеччині та в сусідніх країнах. Згідно з побажаннями та ідеями кожного бувалоного туриста фірма «Insight Vacations» працює над створенням пам'ятних вражень для подорожуючих понад 40 років. Поїздки в їхній компанії не просто тур до видатних місць, а ще

продумана захоплююча дорога з особливим підходом до кожного клієнта заброньованого туру.

Існує загальна статистика провідних онлайн-агентств подорожей в Німеччину з 2013 по 2017 рік, за кількістю замовлень. Ця статистика показує результат опитування найпопулярніших онлайн-туристичних агентств в Німеччині з 2013 по 2017 рік. У 2017 році приблизно 17,3% німецькомовного населення у віці 14 років і старше, які забронювали поїздку в Інтернеті до цього, забронювали на «abin-den-Urlaub.de» (до відпустки на німецькій мові). Цей німецький туристичний портал був найпопулярнішим вибором для організації онлайн-бронювання в 2018 році. «Expedia.de» посів друге місце в 2018 році, причому 13,4% респондентів віддали перевагу забронювати їх поїздку, а «booking.com» посів третє місце, причому 12,4% респондентів використовували веб-сайт для свого бронювання [5]. У той час як особисті зустрічі або зустрічі в туристичному агентстві як і раніше популярні в Німеччині в якості методу бронювання поїздок, подбали про бронювання онлайн. Все більше мандрівникам до вподоби замовляти тур по телефону, електронною поштою або факсом. Фактично, в середньому за останні роки більше половини всіх людей, які користуються Інтернетом в Німеччині, скористувалися цим.

Варто відзначити найкращі туроператори і туристичні агентства країни. Серед таких агентств в Німеччині, є ті, які пропонують в цілому 102 тури на свята в Німеччині. У поєднанні вони отримали 363 відгуків клієнтів і середній рейтинг 5 з 5 зірок [4, 33]. Серед кращих туристичних заходів у Німеччині, варто виділити: екскурсії на човнах, водні види спорту і морська дика природа, визначні пам'ятки, культура та історія. Варто відзначити підбірку кращих туроператорів та туристичних агентств Німеччини: Компанія «Tordeck» спеціалізується на наданні незабутніх пригод, епічних подорожей і багато цікавого, особливо для вікової категорії від 18 до 30 років. Tordeck поєднує в собі ці дві функції, щоб представити кураторські тури, які зазвичай бувають веселими, але загалом зосереджені на своєму досвіді. Компанія «Eurohike Walking Holidays», чії послуги підходять для всіх, хто не може обійтися без цінного ноу-хау і сервісу професійної пішохідної компанії. В цій компанії є можливість визначити індивідуальні дати вашого пішохідного туру, місце і час, щоб оглянути визначні пам'ятки, відновити сили або просто розслабитися. Завдяки їхній ретельно підбраній інформації про маршрут, у туристів немає підстав турбуватися. Варто згадати також про компанію «Euroventure». Користуючись їхніми послугами, ви можете

вибрати їхні популярні маршрути або створити свій власний. Клієнти цієї компанії люблять особистий підхід, і вони вважають, що це те, що відрізняє їх від більшості туристичних компаній, тому їхні послуги досить відомі і 99% клієнтів часто їх рекомендують.

За умови, що все вищезгадане є основною причиною або мотивацією для поїздок туристів у конкретне визначене місце, туристичні організації визнають потенціал гастрономічного туризму як потужного інструменту для просування напрямків. Мета цієї статті полягала у вивченні ключових питань стратегічного процесу гастрономічного туризму країни. Загалом інфраструктура Німеччини охоплює велику кількість готелів та ресторанів.

Туризм сприяє економічному зростанню країни та підвищенню добробуту місцевого населення без будь-якої шкоди для довкілля. Наявність готельних та ресторанних місць приваблює прихильників всіх видів туризму. Також важливим у сфері туризму є наявність вище згаданих готелів й ресторанів, які користуються популярністю в Німеччині своїм сервісом та комфортом. Велика кількість закладів харчування та розташування робить відпочинок для туристів більш простішим та комфортнішим. Заклади харчування спеціалізуються на кухнях різних країн світу, щоб задовольнити потреби примхливих туристів. Проте німецька кухня також має свої особливості та прагне ідентичності.

Джерела та література:

1. Абрамов М.А., Географія сервісу (сфера обслуговування). М., 1985.
2. Бородіна В.В., Ресторанно-готельний бізнес: облік, податки, маркетинг, менеджмент. М.: Книжний світ, 2001. 165 с.
3. Вишневська Г.Г. Потенціал гастрономічних турів у контексті спеціалізованого туризму, 2010.
4. Каурова А., Організація сфери туризму: навч. посіб. Видавничий дім Герда, 2004.
5. Офіційний сайт Портал статистики, 2017. URL: <https://www.statista.com/topics/3374/accommodation-industry-in-germany/>.
6. Мальська М. П. Організація готельного обслуговування, 2011.
7. Папірян Г.А. Менеджмент в індустрії гостинності (готелі та ресторани): навч. посіб. 2-ге вид., доп. М.: 2000.
8. Роглев Х. Основи готельного менеджменту: навч. посіб. Київ: Талком, 2005.

Ілона Лозицька,

Національний університет «Острозька академія»

ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ В ТУРЕЧЧИНІ

У статті розглядається лікувально-оздоровчий туризм Туреччини. Розглянуто основні види послуг для туристів цього виду туризму в країні. Досліджено сучасний стан та останні тенденції розвитку медичного туризму Туреччини. Висвітлена сутність медичного туризму, як складового елементу туристичного ринку та ринку медичних послуг. В роботі аналізуються основні мотиви медичного туризму. Проаналізовано функціонування ринку послуг даного виду туризму в країні. А також, виявлено тенденції розвитку цієї галузі на території Туреччини.

Ключові слова: лікувально-оздоровчий туризм, медичні подорожі, медичний турист, лікувальні процедури, лікувальний комплекс, лікувальні послуги, пацієнт.

Ilona Lozitska

TREATMENT AND WELFARE TOURISM IN TURKEY

The article deals with health-improvement tourism of Turkey. The main types of services for tourists of this type of tourism in the country are considered. The present state and recent trends in the development of medical tourism in Turkey are explored. The essence of medical tourism as an integral part of the tourism market and the market of medical services is highlighted. The paper analyzes the main motivations of medical tourism. The functioning of the market of services of this type of tourism in the country is analyzed. Also, trends in the development of this industry in Turkey are revealed.

Key words: health tourism, medical travel, medical tourist, medical procedures, medical complex, medical services, patient.

Актуальність. На даний час, сучасне суспільство приділяє особливу увагу для зміцнення та охорони свого здоров'я. Туреччина – є одним із найпопулярніших регіонів для відпочинку і оздоровлення у всьому світі. Країна приваблює величезну кількість туристів не лише неймовірними пляжами і різноманітними розвагами, але

і численними термальними джерелами, за допомогою яких можна позбавитися різних захворювань. Вони поєднують в собі відносну дешевизну і висококласний сервіс. Саме лікувально-оздоровчий туризм в Туреччині надає прекрасну змогу підтримувати свій стан здоров'я в комфортних та невимушених умовах.

Метою статті є дослідження розвитку лікувально-оздоровчого туризму Туреччини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сьогодні особливостям розвитку лікувально-оздоровчого туризму в цій країні присвячено чимало праць українських вчених, зокрема, О.О.Бейдик, І.А.Дубович, П.О.Масляк. Також, цінними в дослідженні є праці зарубіжних учених: Л.П.Воронкової, М.В.Соколової, Ю.А.Мурадян, Г.С.Усикіна. Дані матеріали, які присвячені тематиці медичного туризму в Туреччині, свідчать про те, що у наведених працях не повною мірою представлені усі елементи сучасного ринку послуг медичного туризму та їхній вплив на його подальший розвиток. Також в цих джерелах недостатньо висвітлені головні тенденції цього різновиду туризму та не визначені основні проблеми, які мають безпосередній вплив на майбутній розвиток.

Медичний туризм може бути широко застосований як частина доступного приватного медичного лікування у зв'язку з туристичною нішею для пацієнтів, які шукають хірургічні медичні процедури, а також інші види конкретного лікування.

Медичний туризм, подорожі з метою лікування або лікувально-оздоровчий туризм – це процес планування поїздки в іншу країну або місто з метою лікувальних процедур.

Цьому процесу сприяв корпоративний сектор, пов'язаний з медичним обслуговуванням, крім туристичної ніші, як державної, так і приватної. Медичний туризм визначає планування поїздки в інші країни для отримання лікування і медичних процедур. Крім того, іноземні пацієнти також можуть вибрати тур, і повністю відвідати усі пам'ятки в межах країн, які вони відвідують [3].

Зростання витрат на медичну допомогу у розвинених країнах призводить до збільшення рентабельності медичних подорожей. Також технології, що швидко розвиваються і медичні стандарти надання медичної допомоги в багатьох країнах світу демонструють безпеку медичної допомоги в зарубіжних країнах і мають можливість привести до зростання медичного туризму.

Все більше число людей подорожують за кордон в якості бюджетного, відповідного і безпечного варіанту для лікування. Медичні туристи, як правило, громадяни розвинених країн зі всьому

світу, в основному подорожують з Австралії, США, Канади, Великобританії, західних країн, Близького Сходу та багатьох інших країн світу, намагаються знайти напрямки, де вони можуть поєднати дивовижний відпочинок з отриманням медичної допомоги за найбільш вигідними цінами [5].

Туреччина є однією із провідних країн медичного туризму в світі. Крім високої якості надаваних послуг, медичні туристи мають доступ до термальних спа і велнес-послуг, які включають п'ятизірковий готель у свої турпакети. Туреччина стала місцем вибору для медичних туристів, що приїжджають з європейських країн, таких як Україна, Німеччина, Англія, Нідерланди, Румунія, Болгарія та інших, а також країн Близького Сходу і Латинської Америки.

Термальні джерела, історичні лікарні та турецькі лазні є традиційними прикладами медичних послуг в Туреччині. В останні роки османської держави, а також 80-річної історії Турецької Республіки, турецькі громадяни і туристи, які приїжджають до цієї країни, обслуговувалися добре підготовленими лікарями, сучасними лікарнями та розвинутими медичними службами [2].

В даний час Туреччина прагне приєднатися до Європейського Союзу в найближчому майбутньому. У рамках підготовки до цього як державні, так і приватні медичні установи здійснюють суворий контроль якості, технічних і медичних стандартів. Ці стандарти постійно контролюються незалежними "сторожовими псами", заснованими Міністерством охорони здоров'я. Міністерство охорони здоров'я спільно з незалежною Турецькою Медичною Асоціацією встановлює місцеві стандарти і керівні принципи, яким слідують лікарні, медичні установи та практикуючі лікарі.

Міністерство охорони здоров'я Туреччини володіє і керує приблизно 55% лікарень Туреччини, в той час як інші належать університетам, приватним компаніям та іноземним організаціям. Багато лікарень мають місцеві і міжнародні акредитації, включаючи JCI (Joint Commissions International), JACHO (Joint Commission on Accreditation of Healthcare Organizations), ISO (International Organization for Standardization) і членство в західних медичних групах і установах [6].

У більшості лікарень Туреччини є російськомовні лікарі і медичний персонал. Усі вони сертифіковані в Турецькій медичній асоціації, а також є членами організації відповідно до їх спеціальності, такими як: турецької Стоматологічної Асоціації, турецької Гінекологічної та Акушерської Асоціації, турецької Ортопедичної і Травматологічної Асоціації, та інших спеціалізованих організацій.

Завдяки «програмі трансформації охорони здоров'я», яка була реалізована на практиці протягом останніх дев'яти років, завдяки використанню всього цього досвіду, в Туреччині був досягнутий значний прогрес і прорив в області охорони здоров'я, який має стати прикладом для всього світу. Основна мета програми може бути визначена як «надання якісних і стійких медичних послуг, доступних для всіх ефективним, якісним і справедливим чином». З допомогою цієї програми орієнтованої на людину Туреччина за вісім років досягла того, чого розвинені країни не змогли досягти за двадцять років [1].

В Туреччині 42 лікарні мають міжнародну акредитацію JCI. В першу чергу лікарні Стамбула і Анкари, приватні, державні та університетські лікарні оснащені найвищими технологіями в світі. Передові технології медичних послуг надаються в багатьох лікарнях Туреччини в області онкологічного лікування, серцево-судинної хірургії, ортопедії, хірургії головного мозку, дитячої хірургії, естетичної хірургії, офтальмології та ортодонтології. Ці лікарні також надають кіберніж, роботизовану хірургію, послуги MR і виконують трансплантацію кісткового мозку і органів [2].

Послуги надаються арабською, англійською, німецькою та російською мовами на 112 лініях в надзвичайних ситуаціях і по 184 лініях у зв'язку з скаргами, які діють під егідою Департаменту медичного туризму Міністерства охорони здоров'я. Всі лікарі зобов'язані прийняти страхування професійної відповідальності і в разі медичних помилок або недбалості відбувається, негайна компенсація, яка виплачується пацієнтові страховкою. Надаючи послуги з національної акредитації, всі турецькі лікарні перевіряються два рази в рік. Всі процедури і координація щодо медичного туризму за законом знаходяться у віданні Міністерства охорони здоров'я.

Деякі лікарні, зокрема, наприклад, зразковий навчальний і науково-дослідний госпіталь Анкари, Турецькі спеціальні лікарні, надають послуги протягом певного періоду часу від 50 до 100 років де були зроблені тисячі операцій. Крім того, приватні і державні лікарні, побудовані за останні десять років, з їх технічним оснащенням і фізичними умовами аж ніяк не відстають від лікарень західних країн [2].

Більше того, Туреччина займає сьоме місце в світі і перше в Європі з термального туризму. Добре обладнані і вкорінені термальні готелі швидко будуються в цій області. Існує безліч стимулів для інвесторів. Країна пропонує клімат, природну красу, історичні та

культурні регіони, медичні послуги по західним стандартам і термальні послуги всім людям.

Більшість туристів які прагнуть в Туреччині скористатись послугами лікувально-оздоровчого туризму в основному відвідують приватні лікарні та оздоровчі комплекси. За статистикою 2016 року 94% туристів відвідали приватні лікарні і лише 6% державні, це є доказом того, що люди більше довіряють лікарням які добре фінансуються і мають найсучасніше обладнання. 80% пацієнтів прибувають за офтальмологічною допомогою, стоматологічною ортопедією, кардіологією, онкологією, пластичною хірургією та хірургією головного мозку. Близько 70% туристів прибувають з Німеччини, Франції, Нідерландів, Австрії та країн Близького та Середнього Сходу [1].

Серед популярних оздоровчих комплексів та лікарень які відвідують туристи є: Медичний Центр «Анадолю», який працюючи в стратегічному партнерстві з Johns Hopkins Medical, Фонд «Анадолю» заснував сучасну лікарню в Стамбулі з міжнародним визнанням. Співробітники Медичного центру «Анадолю» можуть зв'язатися з фахівцями Johns Hopkins для отримання другого медичного висновку та проведення брифінгів в режимі телеконференції. Послуги, які пропунують в рамках співпраці JHM: клінічні та операційні програми, медичне обладнання і технологічні опції, інформаційні технології, управління людськими ресурсами та ефективністю, клінічний менеджмент якості, впровадження клінічних шляхів стандартизації в галузі охорони здоров'я та управління ризиками. Крім того, медичний центр має сертифікацію JCI. Ще однією популярною лікарнею серед туристів є Медична Група Охорони Здоров'я, яка має криту площу 30 000 м² Вона складається з двох пов'язаних між собою відділень, включаючи стаціонарні та амбулаторні поверхи. Лікарня була побудована з потенціалом і технічними характеристиками, щоб забезпечити обслуговування пацієнтів, які прибувають зі Стамбула, Фракії та Європи [4].

Пропонуючи всі види інфраструктури і комфорту відповідно до вимог сучасного лікарняного бізнесу та готельного менеджменту, лікарня має 115 ліжок в 1 СІР, 5VIP і 109 стандартних кімнат для пацієнтів. На додаток, 14 загальних ліжок реанімації, 13 – судинної хірургії, інтенсивної терапії, 7 – коронарної інтенсивної терапії, 8 – інтенсивної терапії для новонароджених і забезпечує високий рівень медичних послуг для пацієнтів. Цей комплекс теж має сертифікацію JCI [4].

За останні дев'ять років в Туреччині був досягнутий значний прогрес в секторі охорони здоров'я. Завдяки ряду реформ підвищилася якість і ефективність системи охорони здоров'я. В доповнення до державних медичних послуг в останні роки почали швидко поліпшуватися і приватні медичні послуги (чому є свідченням те, що більше 90% туристів відвідують саме приватні заклади). Туреччина надає послуги європейського стандарту з її сучасними лікарнями, кваліфікованою робочою силою, лікарями, які є експертами в своїх областях, своєю технологічною інфраструктурою і накопиченням досвіду.

Якість послуг більшості приватних лікарень Туреччини підтверджено всесвітньо відомими акредитаційними інститутами. З 42 організаціями охорони здоров'я, 37 лікарнями, 3 лабораторіями, одна з яких є транспортним засобом, а інша – амбулаторним центром, які були акредитовані JCI (Joint Commissions International), за цим показником Туреччина займає друге місце в світі. Туреччина є центром тяжіння в медичному туризмі з точки зору її географічного положення, організації охорони здоров'я, термальних джерел і природної краси. Туреччина, з її історичними та культурними багатствами, а також рівнем розвитку в галузі охорони здоров'я, входить в десятку найулюбленіших країн світу [6].

Туреччина має дуже добре підготовлену і освічену робочу силу в секторі охорони здоров'я. Жодних проблем у спілкуванні з лікарями та медичним персоналом, що володіє англійською мовою, не виникає. Турист може легко отримати відповідь на будь-яке питання, яке може виникнути в його думках. Більше того, як лікарі, так і медсестри адекватно інформують хворого медичного туриста до і після операції і тим самим забезпечують його психологічний стан. Підвищений попит на термальний туризм спостерігається в країнах Північної Європи і Скандинавії, де через несприятливі кліматичні умови широко спостерігаються ревматичні захворювання.

Туреччина – країна, яка є більш вигідною з точки зору клімату, цін, безпеки й транспортування, має неймовірно вигідне положення в медичному туризмі, спа туризмі і оздоровчому, а також термальному туризмі, туризмі для людей похилого віку, а також спортивному туризмі. Крім того, Туреччина також може стати важливою країною призначення для туризму в галузі охорони здоров'я і термального туризму для країн Близького Сходу з точки зору географічної близькості, природних і кліматичних умов, не представлених в тих країнах, і факторів культурної схожості [1].

Значне збільшення числа візитів з цих країн спостерігається у зв'язку з взаємними візовими пільгами, зробленими з країнами Близького Сходу в останні періоди, зручностями, що надаються на кордонах і за допомогою інших політичних і культурні відносин.

Слідом за Швецією, Норвегією та Данією, деякі приватні страхові компанії в Німеччині і Голландії прийняли рішення покрити витрати пацієнтів, яких вони відправляють до Туреччини на термічні процедури, що дало Туреччині важливу частку ринку термального туризму [7].

Отже, підсумовуючи можна зазначити, що медичний туризм буде демонструвати більше зростання в майбутньому лише у тому випадку, якщо люди надаватимуть більшого значення своєму здоров'ю, медичні послуги стануть конкурентоспроможними, а різниця у вартості залишиться головною складовою. Експерти прогнозують зростання попиту на пластичну хірургію, зокрема, послідовне зростання попиту на закордонні послуги і її заміну кардіохірургічним операціям, що є ключовим компонентом оздоровчого туризму. Туреччина, з її якісними та економічними медичними послугами, готова надати пріоритетне медичне обслуговування приблизно мільярду населення сусідніх країн в рамках медичного туризму. Зовсім скоро ця країна займе перше місце в оздоровчому туризмі.

Джерела та література:

1. Dursun A., Turkey Health Tourism Pocket Book. 2016.
2. Medical Tourism to Turkey, 2015. URL: <https://www.health-tourism.com/country.aspx?co=turkey>.
3. Medical Tourism, 2013. URL: <http://healthtourismtoturkey.com/medical-tourism/>.
4. Turkey Hospitals and Clinics, 2015. URL: <https://www.health-tourism.com/search.aspx?sch=1&co=turkey>.
5. What is Health Tourism?, 2017. URL: <http://www.testud.org/en/what-is-health-tourism/>.
6. What Makes Medical Tourism Turkey Ideal, 2013. URL: <http://healthtourismtoturkey.com/medical-tourism/medical-tourism-turkey/>.
7. Туристичний ресурс «Країни світу», 2017. URL: <https://stranamira.com/turizm/turechchina/>.

Дмитро Матласевич,

Національний університет «Острозька академія»

СПОРТИВНІ ПОДІЇ ЯК ВИД ТУРИЗМУ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

У статті розглянуто аспекти розвитку спортивного туризму Великобританії. Також, перераховані найважливіші спортивні заходи на території країни, проаналізовані передумови для розвитку індустрії, оцінена вигода від проведення спортивних подій та перспективи їх подальшого розвитку.

Ключові слова: Великобританія, спортивний туризм, Олімпіада 2012, Англійська Прем'єр-ліга.

Dmitry Matlisevich

SPORT EVENTS AS A TYPE OF TOURISM IN GREAT BRITAIN

The article examines different aspects of development of the sport tourism in Great Britain. It also describes the most important sport events on the territory of the country; it analyzes conditions for development of the industry, profit from hosting of sport events and perspective of their future development.

Key words: Great Britain, sport tourism, Olympics-2012, English Premier League.

Великобританія є однією з провідних туристичних країн світу. Про це говорить те, що Сполучене Королівство входить у більшість світових та європейських рейтингів з відвідуваності. В 2018 році держава зайняла сьоме місце у світі за кількістю іноземних туристів за рік, прийнявши 40 мільйонів туристів за календарний рік, а Лондон став другим найпопулярнішим серед туристів містом у світі, поступившись лише тайському Бангкоку та досягнувши позначки в 20,4 мільйони відвідувачів. Частка країни в світовому туризмі – 3,4%. Окрім того, саме в економіці Британії туризм займає помітне місце. Більше 6% працездатного населення, що складає приблизно

2,1 мільйона осіб у Великобританії зайняті в сфері туризму. Відсоток малих компаній, що працюють в цій сфері складає 8%. Через певні історичні передумови, велику частку туризму складає відвідування спортивних подій.

2017 року на спортивний туризм з бюджету Сполученого Королівства було виділено 2,4 мільярда фунтів. Цього ж року зайнятість британців в цій сфері туризму склала 775 тисяч робочих місць.

Серед причин успішного розвитку спортивного туризму можна назвати багато, включаючи як ті, що, власне, є заслугою вдалих дій британського уряду так і вдалі умови, якими Сполучене Королівство володіло вже давно. Для початку розглянемо другу категорію.

Перш за все, варто назвати історичний фактор. Історично склалось так, що спорт є невід'ємною частиною життя британців. Як і будь-яка невід'ємна сфера життя, спортивний туризм потребував розвитку. Про те, що британці без спортивних подій не можуть уявити свою повсякденність, говорить те, що велика частка популярних сучасних спортивних дисциплін походить або набула свого розвитку на теренах Сполученого Королівства.

Футбол – це найпопулярніша спортивна гра і вид спорту в всьому світі загалом набув своєї сучасної форми на території сучасної Англії. Тут з'явився перший професійний футбольний клуб, відбулись перші футбольні змагання та було встановлено більшість сучасних правил гри. Це сталося ще в середині XIX століття.

Також сучасної форми в Британії набув лаун-теніс, більш відомий нам, як великий теніс. Перекочувавши з Франції наприкінці XIX століття, правила та інвентар гри були запатентовані британським військовим і саме там набули поширення та престижу.

Гольф – одна з найпрестижніших та найдорожчих спортивних розваг у світі, яка зародилась в XV столітті та сформувалась в XIX столітті в Шотландії.

В процесі формування єдиних правил футболу, від нього відділився ще один вид спорту – регбі, що також набув свого першого поширення у Британії. Регбі не тільки стало популярною у Британії та за її межами грою, а ще й розділилось на безліч інших не менш цікавих, а іноді і більш популярних дисциплін. Серед таких модифікацій є регбі-7, американський футбол, австралійський футбол, а американський футбол, відомий також як хендег, набув надзвичайної популярності на Північноамериканському континенті.

Також до спортивних змагань, що походять з британських островів належить сквош – набуваюча популярності гра, що спорід-

нена з тенісом і грається у приміщенні. Вона з'явилась як гра для в'язнів на початку XX століття.

Також в різних графствах королівства набули поширення крикет, снукер, бадмінтон та ін.

Неформальні, жартівливі і екстремальні змагання, які винайшли у Британії, не має сенсу перераховувати, адже їх кількість значна і збільшується з кожним роком.

Ще один історичний фактор, який позитивно вплинув на індустрію спортивного туризму Великобританії – велика соціальна нерівність. Це сприяло популяризації, як «багатих» видів спорту (гольф, теніс, снукер, крикет і т.д.), так і ігор для бідноти (футбол, сквош, регбі). Можна навіть сказати, що перший фактор частково впливає з цього соціального розшарування.

Наступна причина успіху спортивного туризму – економічний чинник. Великобританія є однією з провідних економік Європи та світу, а в середині XIX століття (в час, коли більшість спортивних дисциплін почали поширюватись), Британія мала найрозвиненішу промисловість і отримала неофіційну назву «фабрики світу». Це давало і дає змогу зараз вкладати значні кошти у будівництво спортивних об'єктів, виробництво екіпірування, розвиток інфраструктури та покриття інших важливих для індустрії витрат. Звісно, на зародковому етапі розвитку спорту і спортивного туризму індустрія не потребувала значних фінансових впливів. Проте, зараз вона потребує значних інвестицій. До прикладу, на організацію Літньої Олімпіади у Лондоні в 2012 році пішло 8 мільярдів 921 мільйон фунтів стерлінгів. Ці ігри стали другими найдорожчими за всю історію сучасних Олімпійських ігор після змагань в Пекіні (Китай) 2008 року, де було витрачено фантастичні 43 мільярди доларів. Величезні кошти залучаються і для проведення регулярних змагань. Це можна побачити хоча б на прикладі сум призових, які отримують переможці певних престижних змагань. Переможець одиночного розряду тенісного турніру Вімблдон, як в жіночих, так і в чоловічих змаганнях, отримує 2,2 мільйони фунтів. Також значних вкладень потребує будівництво сучасних спортивних арен, забезпечення високого рівня безпеки під час проведення змагань, заробітна платня обслуговуючому персоналу та ін. Це говорить про те, що без належного рівня економічного розвитку країна не змогла б приймати таку кількість змагань та мати таку розвинену індустрію спортивного туризму.

Варто також згадати й культурні чинники. По-перше, певні види спорту невідворотно стали частиною культури британців. В

першу чергу, мова, звісно йде про футбол. Британське населення максимально залучене у футбольне життя країни. Про це свідчать перегляд матчів вдома у фан-зонах та у пабах, гра на аматорському рівні (який за допомогою «футбольної піраміди» поєднується з найвищими професійними турнірами Англії, в тому числі й з Прем'єрлігою), фанатські рухи, висвітлення та обговорення змагань у ЗМІ та соцмережах. Те, що одним з «китів», на яких тримається британська культура, є футбол, по-перше, не залишає можливості ігнорувати розвиток цієї гри, а по-друге, приносить значні вкладення в економіку (продаж квитків, постійна клієнтура відповідних закладів, продаж атрибутики та ін.), що робить інвестиції в футбольну індустрію вигідними для держави. Так само, гольф є традиційним видом проведення часу для заможних британців, які готові витрачатись на аренду полів чи купівлю прав на гру, екіпірування та інші суміжні покупки. Іншим культурним фактором, що сприяє поширенню розвитку, а особливо різноманітності спорту сприяє особливість сучасної Британії, що полягає в поєднанні консерватизму та модернізму. Таким чином шанс на розвиток і популярність мають як традиційні для Британії змагання так і види спорту, що з'явилися, або почали поширюватись в кінці 20-го чи вже в 21-му столітті. Розвиток таких ігор як гольф, крикет, бадмінтон чи снукер є, так би мовити, даниною традиції. В той час, як екстримальні дисципліни як рафтинг, кайтинг, кайтсерфінг чи віндсерфінг, або ж сучасні неолімпійські дисципліни представлені на Всесвітніх іграх, є результатом віяння сучасних тенденцій у розвитку спорту та туризму. І такі тенденції підтримуються як молоддю так і іноді старшим населенням, при цьому, отримуючи належну підтримку від уряду. Також на популяризацію спортивних змагань в країні є розвинена культура університетських змагань, як в середині навчальних закладів, але в основному це стосується турнірів між університетами. Серед студентів популярні змагання з футболу, лакросу, деяких легкоатлетичних дисциплін, академічного веслування, фехтування. Чого вартує тільки багаторічна традиція змагань з веслування між Оксфордським та Кембріджським університетом. Така культура активно залучає молодь до участі в спортивному житті країни, як в якості глядачів, так і в якості атлетів.

Не можна забувати і про природні фактори. Здавалося б, що помірний клімат островів не є сприятливим ні для зимових ні для літніх видів спорту. Однак погодного і рельєфного різноманіття вистачає для того, щоб як зимовий так і літній спортивний туризм отримав шанс на розвиток. Розгалужена та неоднорідна берегова

лінія островів робить можливим розвиток пляжних та водних видів спорту. Особливо сприятливим такі умови є для дайвінгу. Окрім дайвінгу завдяки особливостям узбережжя поширені кайтинг, серфінг, віндсерфінг, вітрильний спорт. Окрім того відсутність яскраво вираженої морозної зими в Британії дає змогу за правильної організації продовжувати сезон літнього туризму на цілий рік. Що ж до зимового туризму, то гірська місцевість Шотландії сприятлива для розвитку гірськолижного спорту та сноубордингу.

Проте країн з подібними чи навіть кращими передумовами існує ще немало. Вирішальним же фактором для успіху індустрії спортивного туризму у Великобританії є вдала політика відповідних міністерств, місцевої влади та організаторів подій. Розбудова інфраструктури цієї сфери дає змогу вигравати конкурси на проведення масштабних подій, а проведення таких подій дає змогу ще більше розвивати сферу. Створивши такий «кругообіг розвитку» уряд Британії отримає максимум вигоди як для розвитку індустрії так і для економіки в цілому: популяризація спорту в країні, розвиток інфраструктури, величезні прибутки, підвищення рейтингу країни. Найяскравішим прикладом вдалої політики проведення спортивного заходу звісно є Олімпійські ігри 2012 року. Ставши другою найзатратнішою Олімпіадою в історії, вона окупила вже за рік, а очікувані прибутки в 2020 році мають перевищити 40 мільярдів фунтів [9]. В чому ж полягають такі вдалі менеджерські рішення британських спортивних організаторів? По-перше, і найголовніше – ефективне використання спортивних об'єктів. Після Олімпіади усі тимчасові конструкції були демонтовані відразу ж по завершенню змагань, щоб швидше звільнити важливу для міста площу. З аренами, які будуються для постійного користування, інша історія. Вони активно використовуються надалі для проведення регулярних спортивних змагань. Стадіони, побудовані та реконструйовані до Євро-1996, після проведення чемпіонату стали багатомісними аренами для клубів Англійської прем'єр-ліги, що значно підняло престиж та популярність ліги. Багато користі приносить мультифункціональність подібних споруд. Тобто стадіони, або комплекси, основною «спеціалізацією» яких є один вид спорту, сплановані так, що за невеликих перестановок, вони можуть приймати змагання і з інших дисциплін. В приклад можна навести, як і споруди, збудовані до Олімпійських ігор: Коппер-Бокс, Рівербанк арена, Водний центр та ін; так і, до прикладу, проекти нових футбольних стадіонів, таких як Тоттенхем стедіум – нова арена, що будується для команди з Північного Лондона – Тоттенхем. На ньому застосують систему

висувного поля, яка (окрім того, що забезпечить стабільність газону) дасть можливість проводити ігри з американського футболу. Можна сказати, що спортивні менеджери витискають максимум з того, що мають. Як наприклад із узбережжя островів. Здавалось би, ц місцина не мала бути надто популярною серед прихильників літнього спортивного туризму, через недостатню теплу погоду і воду. Утім, уся берегова лінія Британії всяяна дайвінг-центрами, пляжами для серфінгу та вінд-серфінгу, а також всією необхідною для подібного відпочинку інфраструктурою. Проблему температури вирішують частково штучними центрами, а більшою мірою, налагодженим продажем утеплених гідрокостюмів. Туристи закликаються продуманим маркетингом та різноманітністю наявних пляжів. Схожа ситуація також із зимовим туризмом, точніше кажучи з гірськолижними курортами. Маючи невелику кількість потрібних природних ресурсів потрібних для цього, на території Шотландії створено достатню кількість курортів, щоб забезпечити життя індустрії. Також варто додати про вдале залучення медіа і укладання вигідних контрактів з телекомпаніями. Найяскравішим прикладом у цьому випадку є менеджери Англійської футбольної прем'єр-ліги, які ще з середини 90-их років змогли значно випередити інші топ-європейські ліги за вартістю прав на трансляцію матчів [10].

Іншою заслугою уряду у розвитку туризму слід вважати інвестиції у майбутні перспективні проекти спортивних споруджень. Тільки у Лондоні на момент кінця 2018 року на різних стадіях реалізується проекти реконструкції 4-ох футбольних стадіонів: нова арена для Тоттенхем Хотспур з Північного Лондона, реконструкція Стенфорд Брідж для Челсі, реконструкція Олімпійського стадіону для Вест Гему та реконструкція Селхарст Парку для Крістел Пелесу. Окрім футбольних проектів існують і інші. До прикладу – реконструкція легкоатлетичної арени Alexandr Stadium в Бірмінгемі. Бірмінгем вирішив позмагатись за проведення Ігор Співдружності, які є аналогом Олімпіади серед країн-членів Британської Співдружності. Тобто можна помітити, що британські організатори не зупиняються на здобутках від проведених подій, і збираються боротись за проведення нових спортивних форумів. До слова, другим головним претендентом на проведення Ігор Співдружності 2022 є ще одне британське місто – Ліверпуль [1].

Можна підсумувати, що Великобританія це країна, яка мала досить непогані історичні та природні передумови для проведення та розвитку спортивних подій. В основному ці умови склались так, що найвигіднішим та найвигіднішим стало поширення цілоріч-

них видів спорту, які не надто залежать від погодних умов, або ж і зовсім не залежать. Попри це вирішальним фактором, все ж варто вважати вмлі менеджерські рішення урядових структур та організаторів змагань. Ці рішення дали змогу розвивати велику кількість спортивних дисциплін та проводити змагання високого рівня та масштабу, а головне отримувати від цього достатню вигоду для подальшого розвитку індустрії.

Спортивні події умовно можна розділити на дві категорії (хоча варіантів поділу може бути безліч): регулярні змагання та поодинокі проте масштабні заходи. До другої категорії слід відносити Зимові та Літні Олімпійські та Паралімпійські ігри, світові та континентальні форуми з найпопулярніших видів спорту. Що ж до Британії, то за історію спорту на її території тричі проводились Літні Олімпійські ігри (1908, 1948, 2012), та по одному разу Чемпіонат світу (1966) та Чемпіонат Європи (1996) з футболу. Найдоречнішим прикладом для розгляду спортивного туризму на подібних заходах, вочевидь, буде Лондон-2012. По-перше, це подія, що минула відносно нещодавно (єдиний з цих спортивних форумів, що відбувся у нашому десятиріччі), а по-друге, він найяскравіше описує специфіку організації та проведення масштабних спортивних подій у Британії. Отож, Двадцять літніх олімпійських та Паралімпійських ігри, стали, як вже зазначалось, одними з найвитратніших в історії, а також встановили надзвичайно високі показники відвідуваності: за час проведення змагань Лондон відвідало близько 20 мільйонів туристів, головною метою яких була Олімпіада. На різні заходи Олімпіади було продано 8,8 мільйонів квитків. В середньому в день, Олімпійську зону відвідувало 140 тисяч глядачів. 21 тисяча різноманітних медіа висвітлювала змагання на аудиторію в понад 4 мільярди людей. Про масштабність події говорить і кількість спортивних об'єктів, задіяних для її проведення. 34 різноманітних арен, споруд та трас були побудовані чи підготовані для проведення Олімпіади. 9 з них вмістились у Олімпійському парку, що розташувався в Стенфорді – одному з районів Лондона. Всі об'єкти цієї зони були побудовані спеціально для проведення «Лондону-2012». До їх числа входять Олімпійський стадіон, Рівербанк арена, Копшер-бокс, Водний центр, Баскетбольна арена та інші. Загальна місткість усіх олімпійських об'єктів склала 736 тисяч глядацьких місць [6]. Масштаб дійства, звісно, передусім визначається популярністю і значення Олімпійських ігор, як таких, але не варто забувати, що ці ігри стали одними з найвідвідуваніших в історії сучасності, що є свідченням високої популярності подібних подій саме у Британії та належного

рівня організації спортивних змагань подібного рівня та масштабу.

Іншою важливою подією став Чемпіонат Європи з футболу 1996 року. Ця подія стала інноваційною в плані футбольних нововведень. Це був перший чемпіонат Європи на якому брало участь 16 національних команд, що значно збільшило увагу до змагань. Також це перший з масштабних турнір, на якому було дозволено 3 заміни під час гри замість двох, команди за перемогу у матчі отримували не 2 а 3 бали, а також вперше було введено правило «Золотого м'яча», за яким у додаткових таймах матч припинявся після забиття голу будь-якою з команд. Зважаючи на прогресивність чемпіонату, його хорошу організацію та той факт, що він проходив на батьківщині футболу він став досить успішним з точки зору відвідування: всього за час турніру було продано 1 мільйон 275 тисяч квитків. В середньому за матч на стадіонах була присутня 41 тисяча 158 глядачів. Найбільше матчів, включно з фіналом прийняв лондонський Вемблі – 6 ігор. Він же і став найвідвідуванішим стадіоном змагань – 75 857 глядачів за матч. Другим став стадіон Олд Траффорд у Манчестері, його середній показник – 45 764 глядачів за гру. Всього матчі приймало 8 стадіонів у 8 містах: Вемблі у Лондоні, Олд Траффорд в Манчестері, Енфілд у Ліверпулі, Вілла Парк в Бірмінгемі, Еллан Роад в Лідсі, Хілсборо в Шелфілді, Сіті Граунд в Ноттінгемі та Сент Джеймс Парк у Ньюкаслі [2].

Що ж до регулярних спортивних подій, то вони теж користуються непоганою популярністю. Особливо це стосується регулярних футбольних змагань між клубами. Футбольні турніри Англії та Вельсу всіх рівнів та регіонів об'єднані в одну систему ліг, яку прийнято називати «футбольною пірамідою». Вона включає в себе 480 дивізіонів, у яких грає понад 7000 команд. Така система є унікальною для всіх світових клубних чемпіонатів і створює максимальну залученість до футбольного життя країни. Для аматорів участь у нижчих дивізіонах дає відчуття пов'язаності з топ-клубами країни, які грають у вищих лігах [8]. В той же час для команд Англійської прем'єр-ліги елементи «піраміди» – хороший шанс знаходити кадрів для своїх складів. І вони цим шансом чудово користуються. В період з кінця 90-их років минулого століття і по сьогоднішній день Англійська прем'єр-ліга стала внутрішнім чемпіонатом з найбільшою конкуренцією та відповідно найбільшою кількістю прикутої уваги. Відвідуваність клубних матчів у Англії одна з найбільш високих у світі. Останні три сезони (2015/2016, 2016/2017, 2017/2018) Англійська прем'єр-ліга за рік збирали більше 14 мільйонів глядачів [7] Це найкращий показник серед європейських ліг. В

інших європейських лігах також є топ-клуби на рівні з англійськими «топами» і стадіони, що навіть вміщають більше ніж англійські арени, але конкурентність АПЛ робить цю різницю. Тобто у більшості ліг матчі між топ-клубами та клубами нижчого рівня зазвичай не збирають повні стадіони, в той час, як в Англії ігри настільки непередбачувані, що навіть гра команди з останнього місця турнірної таблиці може зібрати повний стадіон. Це основний фактор такої популярності Англійської прем'єр-ліги, проте окрім цього ще варто назвати велику кількість принципових матчів – так званих «дербі». Це найчастіше ігри між командами з одного міста, або ж клуби з довгою історією протистояння. В англійському футболі присутні обидва потрібні фактори: це найстаріша футбольна країна, а також є велика кількість команд з Лондону (6 команд у Прем'єр-лізі) і міста, в яких є 2 топ-клуби, між протистояння між якими привертає увагу як у Британії, так і по всьому світу. Світова увага – ще один критерій успіху англійського футболу. Клуби з Туманного Альбіону мають фан-бази, що поширюються на весь світ. Манчестер Юнайтед – клуб з найбільшою у світі фан-базою і найдорожчий футбольний бренд на сьогоднішній день. Популярність клубів за межами країни спричинює суттєве підвищення продажу атрибутики та має позитивний вплив на розвиток зовнішнього туризму у Великобританії. Адже безліч людей з Європи та всього світу витрачають гроші на те, щоб приїхати на вікенд в Англію та подивитись на гру улюбленої команди.

Окрім футбольних змагань існують і інші популярні та престижні заходи, що періодично проходять на території Великобританії. До прикладу ряд тенісних турнірів, що входять до серій головних тенісних асоціацій WTA та АТР. До їх числа входять: WTA Birmingham Classic, Міжнародний жіночий турнір в Істборні, Queens Club Championships та інші. Вони входять до літньої трав'яної частини сезону та проходять наприкінці червня та в липні. Загальний призовий фонд цих змагань коливається в районі 900 тисяч фунтів. Проте, очевидно, що найвизначнішим тенісним змаганням на території Сполученого королівства є Вімблдонський турнір. Ця тенісна подія входить до серії Великого Шолому – 4 головних турнірів року, в яких бере участь найбільше спортсменів, видається найбільше призових та очок за виграш у матчах, а відповідно до змагань прикута найбільша увага глядачів по всьому світу. Це єдиний з турнірів «Гренд Слему», де змагання відбуваються на трав'яному покритті. Для проведення матчів задіюється 19 ігрових та 22 тренувальні корти. Найбільший з них – Центральний корт,

вміщає 15 тисяч глядачів. За ігровий день всі корти ігрові Вімблдо-ну можуть прийняти 39 тисяч уболівальників. 2017 та 2018 на розіграш Вімблдонського кубку приїхало поглянути 437 тисяч глядачів, які понад два тижні спостерігали за змаганнями. Логічно, що за відомими турнірами спостерігають популярні особи. Вімблдон не виключення. До того ж, тут, у Британії, на найгучніших матчах присутня королівська родина. Раніше навіть існувала традиція, за якою гравці на будь-якому матчі Вімблдонського турніру мали привітати Королеву Великобританії. Згодом цю традицію звели до привітання лише на матчах, де присутні члени королівської родини. турніром часто. Що ж до кількості спортсменів, то на минулорічному турнірі за перемогу в 5-ти номінаціях змагалось 800 спортсменів. Сума призових за перемогу у Вімблдоні в одиночному розряді дорівнює 2,2 мільйони фунтів. Можна зробити висновок, що мотивація у вигляді значної грошової винагороди, хороших рейтингових пунктів та престижу турніру зумовлює стабільно високий та видовищний рівень гри на кортах Вімблдону. Спортсмени повністю лишають свої сили на корті, щоб пройти у наступний тур. І за цим завжди цікаво спостерігати прихильникам великого тенісу. Для гравців з високим рейтингом це можливість підтвердити свій рівень та битись за найвищі місця таблиці, для «андердогів» турніру ці змагання – шанс заявити про себе на весь світ та згодом стати в один ряд із знаменитостями цього виду спорту. Трибуни кортів Вімблдону є багатомісткими за мірками лаун-тенісу, утім, бажаючих подивитись на турнір Великого Шолому значно більше. Видовищність і значущість змагань зумовлюють інтерес до купівлі прав на теле-трансляцію змагань. 250 мільйонів фунтів щороку складає сума за яку купують права на показ Вімблдону [3].

Теніс є класичним видом змаганням для Британії. Іншою «класикою» можна вважати і бокс, який став популярним явищем у Королівстві ще в середині 19 століття, особливо серед військових. На сьогодні з території Великобританії походить безліч відомих боксерів, так само як і відбувається безліч поєдинків. На Олімпіаді 2012 року боксерські змагання проходили на території Виставкового комплексу. Але мультифункціональність спортивних комплексів Британії дозволяє проводити боксерські поєдинки на різного роду стадіонах та інших спорудах. Наприклад Манчестер Арена (місткість – 21 тисяча), що в середньому за рік приймає в середньому 250 різноманітних заходів та є однією з найбільш завантажених арен світу, в тому числі є популярним місцем для вечорів боксу. На цій арені 2018 року свій титульний бій проводив кращий бок-

сер року за версією WBO, важковаговик Олександр Усик. Будучи державою, де шанують бокс, Великобританія приймала найвизначніші боксерські протистояння в історії. В 2008 році на O2 арені проводився бій між двома чемпіонами важкої ваги: Девідом Хеем та Енцо Маккаринелі. Бій між Карлом Фрончем та Джроджом Гровсом 2014 року пройшов на стадіоні Вемблі. Він зібрав фантастичні 80 000 глядачів, увійшовши до десятки найвідвідуваніших боїв в історії сучасного боксу. У професійному боксі зазвичай немає чітко вираженого сезону, у подій не має регулярності як такої. Попри це різноманіття вагових категорій та боксерських асоціацій спричиняє велику кількість боксерських подій протягом року. Також плюсом цього виду спорту є те, що зазвичай бої проходять на критих аренах, що дає змогу проводити бої цілорічно. Популярність спорту серед британців спричиняє в тому числі наявність боксерів топ-рівня, що представляють Туманний Альбіон. Як тих, що виступають, так і «ідолів», що вже завершили кар'єру. Серед них Ентоні Джошуа, Тоні Белью, Тайсон Фьюрі, Карл Фроч, Люк Кемпбелл та інші [5].

Також популярними у всьому світі є британські вітрильні регати. Cowes Week – гонка, в якій бере участь 8500 тисяч яхтсменів та 1000 вітрильних човнів. У гонці JP Morgan Round the Island Race бере участь майже 2000 яхт щороку. Цетром вітрильних змагань є острів Вайт, де знаходиться один з найдавніших вітрильних клубів Island Sailing Club. Вітрильний спорт є одним з тих видів спорту, який є традиційним для Британії, тож стабільно збирає цілий фестиваль шанувальників спорту, що спостерігають протягом тижня за гонкою. До того ж, вітрильний спорт є досить витратним для спортсменів, а отже прибутковим для туристичної сфери: купівля та обслуговування човнів, екіпірування та рятувальне спорядження та інше [4].

Отож, Великобританія є країною з великим спектром спортивних подій, які збирають велику кількість туристів. Ці події різняться престижем, регулярністю, масштабністю, затратністю та іншими показниками. Утім, вони усі є прибутковими зараз або в перспективі для туристичної галузі країни. Основними тенденціями у поширенні спортивних подій в Британії є поєднання традиційних та сучасних видів спорту, перевага цілорічних над сезонними видами спорту, поступовий розвиток водних видів спорту на узбережжі. Також як особливість можна назвати надзвичайну популярність футболу, а відповідно і неймовірні прибутки, які приносить спортивний футбольний туризм. Варто також виділити, те, що вдале проведення одних спортивних заходів приносить достатній при-

буток, який використовується на подальший розвиток сфери та проведення майбутніх спортивних подій, утворюючи таким чином «замкнений цикл», в якому спортивний туризм розвивається на постійній основі.

Джерела та література:

1. Alexander Stadium at heart of Birmingham Commonwealth Games bid. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-england-birmingham-40334223/>.
2. Euro 1996: When football came home. URL: <https://www.bbc.com/sport/football/18077057>.
3. Facts and Figures on frequently asked topics about The Championships. URL: https://www.wimbledon.com/en_GB/atoz/faq_and_facts_and_figures.html.
4. JP Morgan Round the Island Race. URL: <http://www.edemvlondon.ru/jpmorgan-race/>.
5. Modern Boxing. URL: <https://boxinghalloffame.com/history/modern-boxing/>.
6. Olympic Park venues. URL: <https://archive.is/20120906204358/www.london2012.com/games/venues/index.php>.
7. Premier League 2018/2019 » Attendance » Home matches. URL: <https://www.worldfootball.net/attendance/eng-premier-league-2018-2019/1/>.
8. The Pyramid.info. URL: <http://www.thepyramid.info/stats/stats.htm>.
9. Лондонська олімпіада окупилась через рік. URL: [://www.ukrinform.ua/rubric-sports/1521524-londonska_olimpiada_okupilasya_cherez_rik_1846465.html](http://www.ukrinform.ua/rubric-sports/1521524-londonska_olimpiada_okupilasya_cherez_rik_1846465.html).
10. Феномен ТВ-прав Английской Футбольной Премьер Лиги. URL: <https://www.sports.ru/tribuna/blogs/top1football/1570454.html/>.

Наталія Мініч,

Національний університет «Острозька академія»

РЕГІОНАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В ІТАЛІЇ: СИЦИЛІЯ

У статті проаналізовано роль туризму в Сицилії, як однієї із галузей, що нині є перспективною. Також, проведено аналіз та систематизацію рекреаційних ресурсів в регіоні. Додатково, проаналізовано основні тенденції розвитку гастрономії Сицилії. В статті теж розглянуто сучасний стан розвитку пляжного туризму в регіоні; було встановлено беззаперечний вплив різних видів туризму на загальну картину туристичної індустрії Сицилії.

Ключові слова: міжнародний туризм, Сицилія, культура, пляжний туризм, гастрономічний туризм, регіон, спадщина, сервіс.

Nataliia Minich

REGIONAL TOURISM IN ITALY: SICILY

In the article the role of tourism in Sicily as one of the sectors that is promising nowadays are analyzed. The analysis and systematization of recreational resources in the region is carried out. The main tendencies of gastronomic tourism in Sicily are researched. The current status of beach tourism development in the region is highlighted too. The unconditional link between different types of tourism was established for the overall picture of the tourism industry in Sicily.

Key words: international tourism, Sicily, culture, beach tourism, gastronomic tourism, region, heritage, service.

Актуальність дослідження полягає в тому, що туризм на сучасному етапі є одним із найголовніших чинників розвитку – як соціального, так і економічного. Нині міжнародний туризм поєднав у собі соціальний, економічний та культурний аспекти. Саме невичерпність потенціалу для безперервного розвитку та зв'язок з багатьма важливими галузями економіки дають підстави давати туризмові одне із провідних місць у соціально-економічному житті країн. Це найбільш динамічна сфера людської діяльності, один із головних елементів стабільного розвитку національної та світової

економіки. Також туризм завдяки своїй розповсюдженості є чинником, що сприяє інтеграційним процесам. Туристична галузь є чинником створення нових робочих місць, а у деяких країнах часто виступає єдиним джерелом податкових доходів. Завдяки зростаючому авторитету міжнародного туризму, відбувається активний туристський обмін, який нині тлумачиться як важливий чинник інтеграції, а також одна зі складових розвитку міжнародного гуманітарного співробітництва [1,10-15].

Завдяки внеску туризму в національний сектор економік деяких країн, вони досягли значного піднесення. Однією із країн, де туристична галузь має надзвичайно велике значення, є член Великої сімки – Італія. Важливим аспектом розвитку туризму в країні є вдосконалення теорії економіки регіонального туризму з врахуванням перспективної соціально-економічної ситуації. Одним із найперспективніших регіонів країни є Сицилія – область з особливим статусом. Завдяки красі дикої природи, численним архітектурним пам'яткам, цікавим релігійним святкам, м'якому клімату та неперевершеній гастрономії Сицилія є важливим туристичним регіоном Італії.

Проаналізувавши стан наукової розробки цього питання, можна сказати, що туризм в Італії є досить популярною темою серед науковців, проте розгляд проблем та перспектив туризму в регіональному контексті є досі мало дослідженим. Нині немає жодної узагальнюючої праці щодо характеристики видів туризму, перспектив і проблем їхнього розвитку в Сицилії. До цієї проблеми частково зверталися Пітер Робб, Еллен Греді, Філіп Ворд, Джон Кегі та Дафн Фелпс. Варто виділити також працю італійського автора Джорджіо Локателлі «Made in Sicily», що присвячена гастрономічному туризму.

Метою наукової роботи є аналіз та характеристика розвитку туризму в Сицилії.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Сицилія є найбільшим з італійських островів, який відокремлений від континенту Мессінською протокою й оточений Іонічним, Тірренським та Середземним морями, що робить цей острів одним із найкращих курортів з його м'яким кліматом, термальними джерелами та чудовими пляжами. Неможливо не згадати про найбільший діючий вулкан в Європі – Етна, який знаходиться на східному узбережжі Сицилії і є неодмінною частиною подорожі на острів. Регіон поділяється на дев'ять провінцій: Палермо (столиця Сицилії), Агрідженто, Катанія, Кальтанісsetта, Енна, Мессіна, Рагуза, Сіракуза і Трапані [8].

Відповідно до даних, оприлюднених Економічною обсерваторією Конфартіганато в Сицилії в 2017 році, регіон опинився на одному із провідних місць у туристичному секторі Італії. Що стосується провінцій, то туристи надають перевагу Мессіні (23,8% від регіонального туризму), Палермо (20,3%), Трапані (15,8%) та Катанії (14,2%). У листопаді 2018 року у Палермо відбувся захід під назвою «Туризм у Сицилії. Потенціал для розвитку», де були представлені нові дані щодо відвідування регіону іноземними туристами, і було встановлено, що частка іноземних туристів зросла на 22,2% в порівнянні із ситуацією, що була десять років тому. Таким чином, можна сказати, що Сицилія стає більш привабливою для відвідування іноземними туристами, адже туристичні послуги цього регіону створені для того, щоб максимально задовольнити клієнтів, які прибувають з-за кордону [10]. Сицилія має багато сильних сторін із туристичної точки зору, бо цей регіон може похвалитися більше 1500 кілометрів прекрасної берегової лінії. Це чудове місце для тих, хто хоче відкрити для себе мальовничі і, перш за все, автентичні місця, далекі від масового туризму, який часто спотворює дикі місцевості. У Сицилії літо триває набагато довше, ніж в середньому по країні, що робить острів ще більше привабливим місцем для відпочинку у різні пори року.

Аби проаналізувати розвиток туристичного потенціалу Сицилії необхідно розглянути найважливіші види туризму, які забезпечують регіону стабільний потік як іноземних, так і національних туристів.

Безумовно, одним із найперспективніших видів туристичної діяльності в регіоні є курортно-пляжний туризм, завдяки якому Сицилію відвідує все більша кількість туристів. Окрім берегової лінії, Сицилія може похвалитися ще й своїми мальовничими пейзажами та чистими прибережними водами. Від Палермо до Катанії, майже всі сицилійські провінції мають вихід до моря.

Невеличке місто Таорміна на східному узбережжі Сицилії є одним із найбільш відвідуваних туристичних курортів в усій Італії. Містечко розташоване між Мессіною і Катанією, тому можна сказати, що це досить вигідне місцезнаходження. Історія Таорміни сягає IV сторіччя, а його відвідувачів приваблюють важливі історичні пам'ятки, вражаючі фестивалі, а також прекрасні види з міста на море та на вулкан Етна [9].

Природний заповідник Vendicari (провінція Сіракузи) є чудовим місцем для екскурсій в будь-який час року. Це місце відоме не тільки своєю багатою історією, а й кришталево чистими водами, а

також тим, що сонце тут дуже повільно заходить і майже годину можна спостерігати як небо поступово змінює свої кольори. Саме це рожеве світло говорить мандрівникам, що вони знаходяться в південній частині Європи [4,15].

Сицилійський острів Лампедуза є найбільшим з Пелазьких островів. Він є справжньою перлиною Середземного моря, яка зачаровує мандрівників чистими морськими водами та захоплюючими пейзажами в будь-яку пору року. Саме тут розташований відомий Пляж кроликів (Spiaggia dei Conigli), який у 2013 році був визнаний найкращим пляжем світу за версією Travel Trip Advisor [9].

У західній частині регіону поблизу столиці – міста Палермо – знаходиться парк-заповідник Зінгаро – один із найкрасивіших куточків Сицилії. Тут є безліч бухт і гротів у вапнякових скелях, які нависають над блакитним морем. Пляж в природному заповіднику Зінгаро, недалеко від міста Сан-Віто-Ло-Капо є чудовим місцем для тих, хто хоче провести свою відпустку дещо ізольовано від галасливих пляжів [7].

Ще одним курортом, вартим уваги є Чефалу – містечко в провінції Палермо. Його вважають одним із найпривабливіших в регіоні завдяки місцевим пляжам, де завжди чисте море, а берегова лінія настільки різноманітна, що кожен зможе знайти щось для себе. В межах міста знаходиться безкоштовний пляж Lungomare, куди туристи зможуть прийти із маленькими дітьми. Також цей міський пляж цікавий тим, що там зазвичай відпочиває багато місцевих жителів, тому можна спостерігати за реальним життям городян та поспілкуватися з ними. Для серфінгістів буде цікавим пляж Capo Plaia, де завжди є високі хвилі, а також завжди вітряно. За містом розпочинається смуга пляжів Salinelle. Там добре відпочивати гучними компаніями, адже пляжі Чефалу часто стають місцем для проведення різних музичних фестивалів, спортивних змагань та вечірок [9].

На півдні острова знаходиться провінція Сіракуза, що є одним із найкращих місць для відпочинку. Саме тут берегова лінія є найбільш придатною до відпочинку і тут знаходяться відомі у всій Європі сицилійські курорти: Аренелла, Лідо ді Ното, Марзамемі та Сан Лоренцо. Завдяки високорозвиненій туристичній інфраструктурі ці курорти відвідує велика кількість іноземних гостей. Також на південній частині знаходяться затишні пляжі, які омиває тепле Середземне море. До цих пляжів дуже легко дістатися – приблизно година від Катанії або Сіракузи. Важливим є те, що Європейський Союз відзначив ці курорти як найчистіші в Європі. Найкращими

місцями для плавання вважаються Сан Леоне, Капо Б'янко, Сицилійська Марина і Ераклеа Міно, тому що це зона довгих білосніжних просторих пляжів, на яких знайти собі місце не буде проблемою [5].

Сьогодні якості розміщення туристів в Сицилії позаздрить будь-який регіон в Італії. Висока популярність сицилійських пляжів та відомих курортів зумовила стабільний потік туристів. Іншим важливим аспектом у сформованій туристичній привабливості Сицилії відіграє величезна культурна спадщина острова.

Культура Сицилії, як і в інших країнах, є надзвичайно різноплановою та цікавою. У сицилійській культурі наявні європейські впливи (наприклад, з Греції), чітко виражені північноафриканські та східні риси. Саме це різноманіття сформувало ідентичну та особливу культуру регіону. Давні греки прозвали острів «Трінакрія», що означає «трикутний» і відображає форму острова. Символом регіону стала Медуза Горгона, чий погляд, за грецькими міфами, міг перетворити будь-кого на камінь. Сицилія, що символізує унікальну автономію – це Тринакрія на золотому з червоним щиті.

Культура Середньовічної Європи оживає у вигляді ремісничих маріонеток і яскраво пофарбованих візків. Важливою частиною культури Сицилії є мандрівні лялькарі, які століттями розважали сицилійців своїми казками про бандитів і героїв. Ці вистави також дають можливість глядачеві подивитись на феєричні бої проти чудовиськ, а також складні костюми, реквізит і гучні звукові ефекти. Яскраво пофарбовані візки ж – це нагадування про те, як середньовічна історія Сицилії живе у свідомості її мешканців. Там зображувалися бої лицарів або сцени із біблійних епосів, які були прикрашені химерними конструкціями, часто спираючись на арабські мотиви використання абстрактного дизайну. На жаль, традиція пофарбованих візків вийшла з моди, і їх, як правило, можна побачити лише в туристичних зонах, за винятком проведення фестивалів та карнавалів [3,10-11].

Завдяки близькому сусідству із Балканським півостровом у сицилійській культурі наявні також албанські мотиви, які відобразились у змісті псалмів і декламацій, заснованих на священних текстах. Вони характеризуються модальною музичною системою, яка чітко нагадує візантійські музичні моделі.

Також, щорічно під час різдвяних свят в Кутоначі (Трапані) відбувається вистава народження Ісуса Христа. Майстри, які приїжджають з Кутоначі та околиць, беруть участь у цих дійствах та виконують ту роль, яку вони мають у своєму реальному житті (коваль, тесляр і пастух).

Додатково варто згадати й про тематичні парки, пов'язані з літературними персонажами, які є альтернативним способом насолоджуватися подорожжю та літературою одночасно. Ці літературні парки присвячені Сальваторе Квазімодо, Луїджі Піранделло, Джованні Верга та Еліо Вігторіні [4, 69-70].

Не можна забути й про архітектурне надбання регіону, яке поєднало у собі впливи різних тенденцій. Більшість пам'яток, які збереглися з часів Античності та Середньовіччя в Сицилії є досить унікальними і привабливими для сотень тисяч туристів. Для того, аби подумки переміститися в античну Грецію, необхідно відвідати острів Ортіджія, де збереглися невеличкі вулички, величні палаци та храми, побудовані пізніше. У невеликому містечку Монреалі (провінція Палермо), до прикладу, знаходиться унікальний собор Богородиці, відомий у всій Європі. Це комплекс, який був побудований у XII ст., і його унікальність полягає в тому, що він поєднав в собі кілька архітектурних стилів. Ще одна важлива архітектурна пам'ятка регіону – Долина Храмів, яка знаходиться в провінції Агрідженто. Це величезний археологічний комплекс, який включає в собі давньогрецькі храми та театри. Місто Ното у провінції Сіракуза ж вважають столицею сицилійського бароко, оскільки воно було побудоване після сильного землетрусу, викликаного вулканом Етна. Городяни згодом побудували нове місто, яке стало справжньою архітектурною перлиною. Ці дві пам'ятки знаходяться в списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Місто Сіракуза відоме своїм кафедральним собором, який знаходиться саме на тому місці, де раніше розташовувався давньогрецький храм, побудований на честь богині Афродіти. Храм був перебудований кілька разів, в результаті чого вийшов оригінальний архітектурний стиль. У столиці Сицилії варто звернути увагу також й на Норманський палац, який є своєрідною візитівкою і найголовнішою пам'яткою Палермо [5].

Сицилія дуже багата на різноманітні релігійні урочистості, які неможливо точно підрахувати. Кожне місто та село має свого святого покровителя, в честь якого відбуваються святкові процесії на вулицях. Весною розпочинається урочиста хода, де повністю розкривається значення впливу Сходу. Серед цих урочистостей найпопулярнішими є Марсала (Трапані) та Сан-Каталдо (Кальтанісетта). Неділя Воскресіння є тріумфом життя над смертю і тут вона характеризується присутністю десяти гігантів із пап'є-маше, які втілюють апостолів та супроводжують Богородицю після її зустрічі з сином. Крім великодніх святкувань в Сицилії відбуваються й інші релігійні урочистості, до прикладу свято св. Агати, покровительки

Катанії. Свято відбувається щорічно на початку лютого і закінчується процесією на Стрітення [4,78-79].

Регіон також відомий своїми гучними фестивалями, подивитися на які приїжджають тисячі туристів. Одним із найкрасивіших є Фестиваль Квітів у провінції Агрідженто. Окрім звичного для городян фестивалю, у цей час також проходить Міжнародний Фольклорний Фестиваль. У квітні у місті Віццині відбувається щорічний триденний Фестиваль Рікоти. На ньому можна знайти і відібрати найкращу рікоту, яка виготовляється в Сицилії, але крім цього на фестивалі можна насолодитись музикою і традиційними розвагами. З липня по серпень в Таорміні проходить Міжнародний Фестиваль Мистецтв світового рівня. Він проводиться в греко-римському театрі, де проводиться ще й Міжнародний Кінофестиваль, на якому відбуваються покази головних фільмів незалежних режисерів з усього світу [6]. З травня по вересень проходить фестиваль Орестіади Гібелліні (Трапані), який поєднує в собі поезію, театр та фольклорну музику. Фестиваль Петра Габріеля ж повністю присвячений народній музиці, а також він є прекрасною можливістю для молодих митців показати свою творчість.

Карнавали в Сицилії характеризуються великою традицією талановитих ремісників, які виготовляють до свята спеціальні карнавальні човни. Найбільш відомими є Ачіреале (Катанія), Шакка (Агрідженто) і Терміні Імерезе (Палермо), які завдяки красі карнавальних човнів та масовій участі людей в урочистостях стали візитівкою міст [4,80-83].

Не менш важливою складовою туристичної галузі є гастрономічний туризм. З кожним роком гастрономічні тури стають все більш популярними для гостей різних країн. У деяких країнах, як от в Італії, національна кухня є всесвітньо відомою, тому це ще одна з причин відвідування цієї країни, оскільки багато людей в світі хочуть познайомитися з автентичною італійською кухнею. Цей вид туризму дозволяє не лише спробувати якісь екзотичні страви, а й відчутти цю країну через призму її страв.

Кухня Сицилії – це дещо більше ніж піца та паста. Вона виникла з великої різноманітності іноземних впливів. Свіжі овочі та фрукти, вирощені на родючому вулканічному ґрунті навколо Етни та багатий вибір морепродуктів роблять цю кухню справді унікальною. Сніданки в регіоні є менш важливими за обід та вечерю. Сицилійці вечеряють значно пізніше, ресторани тут відкриваються не раніше 19:30, а місцеві жителі починають відвідувати ці заклади близько 21:00 [3,11]. Говорити про гастрономію у Сицилії означає говорити

про сицилійське ДНК. Для них їжа – це святе, адже вони можуть навіть годинами обговорювати конкретну страву.

Кухня регіону дещо схожа з італійською, але має свої особливі риси. Популярними є різні види сирів і ковбас: пекоріно, рікота, качокавалло, формаджо кон пістачіо (сир із фісташками), пеперончіно (з перцем). Безумовно, не можна забувати й про пасту, серед якої популярними є «макарони аль-форно», фаршировані всім, що може дозволити фантазія кухаря: томатним соусом, фаршем, яйцями, сиром, салями, іншими видами пасти та іншими інгредієнтами. Варто спробувати також пасту «кон тенерумі», «а-ля трапанезе» зі свіжими помідорами і часником.

Подорож гастрономічним туром Сицилією обов'язково повинна включати різні морепродукти. Риба-меч, тунець, сардини, креветки, гребінці та кальмари тут зазвичай смажать або готують на вогні. Щодо овочів, то, як правило, в стравах використовують свіжі помати, фенхель, цибулю, часник та салат. Також варто звернути увагу й на десерти, такі як «frutta martorana» з мигдальним борошном, «cuddureddi» – тістечко з медом або сиром рікота і цукатами, та «reginelle» – печиво, покрите кунжутом [4, 90-93].

Під час подорожі необхідно відчутти смак справжнього життя Сицилії. Для цього варто поблукати на ринках, а також спробувати їжу в «friggitorie» – кафе зі стріт-фудом. Популярними стравами цього напрямку є аранчіні – рисові кульки, фаршировані соусом з м'яса і сиру. Також, всім смакує смажений хліб із квасолі гарбанзо, або просто смажені овочі.

Арабський вплив сприяв змішуванню солодких та солоних інгредієнтів, як от у «carponata» – кисло-солодкому рататуті, виготовленому з томатів, баклажан, маслин та анчоусів (кожна сицилійська господиня має свій варіант рецепту цієї страви). Найвідомішою сицилійською пастою є «alla Norma»: паста аль-денте, приготована з повільно обсмаженим баклажаном з томатним соусом і зеленню, гарним доповненням є сир рікота [3, 11].

Ринки Сицилії, які присутні у багатьох містах і в маленьких містечках, зберегли свою оригінальність завдяки арабським впливам. Там є велике різноманіття сушених фруктів, різних спецій та інших екзотичних продуктів із Близького та Далекого Сходу. На сицилійських ринках можна обговорювати все на світі та зануритися у їхнє повсякденне життя, яке здається майже театром [4, 94-95].

Неможливо не згадати про традиційне сицилійське вино, адже у регіоні знаходиться велика кількість виноградників, проте більша частина з них експортується в Північну Італію та Францію. Доне-

давня вино із Сицилії було відоме за рахунок кількості, а не якості виробництва, проте ситуація змінилася. Сицилія має десятки сортів вин, які варто спробувати, бо більшість із них виробляється з рідкісних видів винограду, який росте тільки в цьому регіоні [3,12].

Ще одною важливою частиною кухні Сицилії є традиційний промисел тунця – *mattanza* – щорічний ритуал, під час якого рибу виловлюють сітками, а потім жорстоко вбивають. Це все відбувається поблизу острова Фавіньяна. Цей ритуал є дуже давнім. Есхіл пов'язував його з холоднокрівною розправою греків над персами в битві при Саламіні. Сучасні історики тим ж словом називають кровопролитну війну, що відбувалась між 1970 і 1983, коли мафія хотіла встановити контроль над усіма злочинними угрупованнями острова [2].

Взагалі, слово «мафія» є одним із тих понять, які першими спадають на думку, коли чуєш про Сицилію. Загалом, це форма організованої злочинності, яка охоплює весь південь Італії. Сицилійську мафію ж прийнято називати «Коза-Нострою». Невід'ємною частиною успіху мафії є кодекс тиші, що називається «*omertà*», та дає можливість діяльності мафії залишатися у таємниці. Туристи відвідують Сицилію завдяки фільму режисера Френсіса Форда Копполи «Хрещений батько» для того, аби зануритися в атмосферу гангстерського світу, але зазвичай більшість гостей не бачать жодного натяку на мафію, окрім кричущих вітрин і поодиноких пам'ятників. Мафія продовжує залишатися силою, що пронизує всі зони легітимного бізнесу та політики своєю незаконною діяльністю, що перешкоджає розвитку економіки Сицилії у певних сферах [3, 13-14].

Отже, підбиваючи підсумки ми можемо сказати, що туризм на Сицилії є досить популярним і відомим завдяки відмінному сервісу та самобутності сицилійських провінцій. Нині сучасний турист жадає досвіду, емоцій, нових та незвичайних відкриттів – все це може дати цей регіон. Тут можна знайти і розкішні 5-зіркові готелі, і невеличкі селянські ферми, на яких можна буде доторкнутися до природи Сицилії. Селянські тури стають все більш популярними завдяки традиційним урокам неповторної кулінарії від шефів. Не варто також забувати про неймовірну історичну та культурну спадщину регіону, бо саме тут поєдналися у собі різні сторони світу, які утворили новий неповторний стиль у всьому – починаючи від архітектури та закінчуючи різними діалектами місцевих жителів. Сицилія – це один із найзагадковіших регіонів Італії, оточений міфами та розповідями. Перша асоціація з островом – мафія, яку так жадають побачити туристи, але якщо ці горезвісні клани й існують,

то не поспішають показуватися туристам. Цей регіон багато в чому унікальний, завдяки цікавій культурі, прекрасним місцям для пляжного відпочинку, смачній кухні та гостинності місцевих жителів Сицилія роками залишається улюбленим місцем для відпочинку.

Джерела та література:

1. Великочий В.С., Дутчак О.І., Шикеринець В.В. Міжнародний туризм. Івано-Франківськ, 2015. 254 с.
2. Matthew Fort. Sweet Honey, Bitter Lemons: Travels in Sicily. Ebury Press. 2009. 352 p.
3. Secret Sicily Tour. Triq Tal Hierieb. 2014. 48 p.
4. Sicily. A journey to the heart of the island. Refoine Siciliana – Assessorato Turismo. 2008. 119 p.
5. Об острове Сицилия на русском языке. URL : <https://sicily-travel.ru/>.
6. Festivals of Sicily. URL : <http://www.sicily-tour.com/festivals-of-sicily/>.
7. Mini guide to Sicily, Italy. URL : <http://www.bbc.com/travel/story/20120110-mini-guide-to-sicily-italy>.
8. Sicily. URL : <http://www.italia.it/en/discover-italy/sicily.html>.
9. Top 15 Places to visit in Sicily. URL : <https://www.charmingsicily.com/en/top-places-to-visit-in-sicily>.
10. Turismo in Sicilia: trend positivi, fondamentali le presenze straniere. URL : <https://www.ragusanews.com/2018/11/09/economia/turismo-sicilia-trend-positivi-fondamentali-presenze-straniere/9>.

Владислав Наконечний,

Національний університет «Острозька академія»

КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ ЯПОНІЇ

У статті досліджено сучасний стан культурно-пізнавального туризму в Японії. Проаналізовано проблеми та перспективи розвитку цього виду туризму, а також охарактеризовано основні культурно-історичні пам'ятки.

Ключові слова: Японія, культурно-пізнавальний туризм, турист, музей, замок, сад.

Vladyslav Nakonechnyi

CULTURAL AND COGNITIVE TOURISM OF JAPAN

The article examines the current state of cultural-cognitive tourism in Japan. The problems and perspectives of the development of this type of tourism are analyzed, as well as the main cultural and historical monuments are described.

Key words: Japan, cultural and cognitive tourism, tourist, museum, castle, garden.

Культурно-пізнавальний туризм – це подорожі, основною метою яких є ознайомлення туристів з культурною сферою країн світу [7]. Це можуть бути пам'ятки архітектури, мистецтва, історії та археології. Культурно-пізнавальний туризм включає в себе такі підвиди: історико-археологічний, релігійно-пізнавальний, культурно-етнографічний, природно-пізнавальний, та літературно-художній туризм. В свою чергу об'єктами цього виду туризму є: пам'ятки людства, руїни стародавніх міст, культові споруди та храми, різноманітні традиції, обряди, свята, національна кухня, танці які відносяться до культурної спадщини країни, Національні природні парки та багато інших. Тобто культурно-пізнавальний туризм – це ознайомлення туриста з культурою країни, шляхом відвідування туристичних об'єктів характерних для цього виду туризму.

Культурно-пізнавальний туризм в Японії є малодослідженою темою. Дослідженням туризму в Японії займалися: Г. Б. Бессонова, Д. Д. Гурова, Д. Ф. Дрегер, Я. І. Алмашій. Проте ці науковці розглядали обрану мною тему лише частково. В свою чергу Г. Б. Бессонова, Д. Д. Гурова та Я. І. Алмашій в своїх наукових працях розглядали особливості міжнародного та внутрішнього туризму в Японії, а також перспективи розвитку туризму Японії в цілому. Д. Ф. Дрегер в своїй науковій праці охарактеризував бойові мистецтва принаманні для Японії. Проте науковці в своїх наукових працях недостатньо уваги приділили культурно-пізнавальному туризму. Також варто зазначити, що індустрія туризму приносить значний дохід для держави, а оскільки цей вид туризму є основним в Японії, то безумовно тема обрана мною є актуальною на сучасному етапі.

Передумовами формування та розвитку культурно-пізнавального туризму є наявність в країні історико-культурних пам'яток, а також відкритий доступ до них. Не менш важливим фактором розвитку є туристична інфраструктура: розгалужена транспортна мережа, а також заклади розміщення та харчування. Останнім часом культурно-пізнавальний туризм займає чільне місце в Японії. Це можна пояснити значною кількістю історичних, культурних, мистецьких пам'яток розміщених на території країни, та збільшенням відвідуваності цих місць туристами.

Японія пропонує безліч культурних пам'яток, одна із таких – Святилище Іцукусіма. Розташоване на острові відомому під назвою Міядзіма, за переказами було збудоване у 593 році [13], проте сучасного вигляду набуло лише у XIV-XVI століттях. Святилище Іцукусіма є національним скарбом Японії та об'єктом світової спадщини ЮНЕСКО з 1996 року. Храм вміщає в собі складний комплекс із 17 дерев'яних будівель. Головний зал присвячений Аматаресу, тут виконують танець-пантоміму «кагура», що розповідає історію повернення богині сонця. Саме через давню історію храму та природу навколо, святиню відвідує тисячі туристів та паломників. Кращий час для відвідування острова – осінь, оскільки навколишні ліси забарвлюються в усі відтінки червоного та жовтого.

Одним з найкрасивіших зразків архітектурного мистецтва є Замок Мацумото побудований в 1560 році кланом Ісикава. Навідміну від інших замків або фортифікаційних споруд, які розміщені переважно на високих холмах або берегах швидких річок, Мацумоту розташований на болотистій місцевості, що викликає значний інтерес з боку туристів. Ще однією особливістю замку є те, що він має 3 потаємних ходи (у всіх інших замках країни лише 1). Турист, який

потрапляє в замок Мацумото, в першу чергу, звичайно ж, направляється в центральну шестиповерхову цитадель. Саме в ній розташований музей, в якому як експонати виставлені стародавні безцінні самурайські мечі і японська вогнепальна зброя. Цей музей знаходиться на одному з поверхів замку Мацумото. В головній цитаделі замку є поверх, який взагалі не має вікон. У туристичних путівниках він значиться, як «Темний». Будівельники фортеці вирішили зробити цей поверх повністю закритим, щоб уникнути попадання в нього палаючої стріли або артилерійського снаряда. «Темний поверх» був надзвичайно важливий для захисників Мацумото: саме в ньому зберігалося продовольство, питна вода і порох. Восени замок Мацумото стає місцем проведення фестивалю, який отримав назву «Місячний»[4]. У цю пору року туристи мають змогу піднятися на вежу призначену для спостереження за місяцем. З вікон цієї споруди мандрівники в тиші та спокої можуть спостерігати за місяцем і думати про вічність.

Золотий павільйон був побудований у 1397 році, як пенсійний фонд Асікага Йосіміцу, проте після його смерті у 1408 році він був перетворений в дзенський храм [16]. У 1950 році павільйон був спалений молодим монахом. В 1983 році в павільйоні провели реконструкцію. Було відновлено елементи інтер'єру, включаючи розпис. Відновлення храму відбувалося поступово до 2003 року, коли в будівлі відновили дах. На даху павільйону була розміщена статуя фенікса. Станом на сьогодні павільйон використовують для зберігання реліквій Будди. Перший поверх використовується як приймальний зал для туристів. Кімната оточена верандою, яка виступає над ставком. На другому поверсі дещо кращий інтер'єр ніж на першому, оскільки цей поверх був призначений для музики та поезії. Третій поверх був призначений для релігійних церемоній, зовні і всередині покритий золотим листям на лаковому тлі. Комплекс складається з безлічі дивовижних будівель: Усипальниці, Храму Священного Вогню, Зали Покаяння, Храму Очищення Водою; світських будівель – Головного Палацу, Будинку придворних, Залу нарад, Палацу Небесного Дзеркала, Вежі Північної Зірки, палацу «Родник», садиби милування Снігом та інших споруд [5].

Фудзі-Хаконе-Ідзу – національний парк, заснований в 1936 році, з територією в 1227 км² Щороку ці місця відвідує до 5 мільйонів туристів з усіх куточків світу [11]. На території парку розташовані 5 озер Фудзі, гарячі джерела, гора Фудзі. На південному сході Фудзі лежить вулканічний район Хаконе, відомий своїми курортами з гарячими джерелами. В цьому місці знаходиться подвійний вулкан

Овакудані, який досі активний. Основні визначні пам'ятки можна об'їхати по монорельсової дорозі, також можна піднятися по канатній дорозі на гору Фудзі. Озеро Асі – одна з визначних пам'яток цих місць, в ньому можна побачити відображення гори Фудзі. Діаметр озера понад 20 км, його краса притягує до себе туристів з усіх куточків світу, а також рибалок [15]. Туристи рідко коли відмовляються від прогулянки на човнах по озеру. Крім водних прогулянок можна зайти на вулкан Овакудані, з нього відкриваються чудові краєвиди. У долині гори велика кількість гарячих джерел, в яких туристи відварюють курячі яйця. Після варіння яєць в цій воді шкаралупа яєць стає чорною, всередині ж яйця залишаються білими. Такі яйця називаються Куро-тамаго і через вміст сірки в джерелах, яйця злегка нею просочуються. Місцеві жителі кажуть що одне таке з'їдене яйце додасть мінімум 7 років життя. Ці яйця продаються в паперових пакетах і їсти їх краще відразу, оскільки корисні елементи довго не зберігаються. П'ять озер Фудзі одне з дивовижних місць Японії. Японці досить часто приїжджають до цих озер, щоб відпочити від повсякденних турбот і помилуватися красотами вершини Фудзі, самі ж японці називають її Фудзіяма. Мотосу – озеро, яке зобразили на банкноті в 5000 ієн, воно ж є найбільш глибоководним. На озері Седзін можна часто зустріти рибалок. Біля озера Сай відкриваються найкрасивіші пейзажі на Фудзі, до того ж воно найбільш чисте. На берегах озера Кавагуті для відпочиваючих створили всі умови для відпочинку: побудували ресторани, виділили територію для пікніків. Ну а ті хто любить водні види відпочинку відправляються до озера Яманака.

Токійська телевежа збудована у 1958 році, за аналогом Ейфелевої вежі, та призначалася для ведення радіо- і теле мовлення. Японці дуже пишаються нею, оскільки вважають, що це найвища у світі споруда зі сталевих балок. Висота вежі 333 метри, що на 13 метрів більше від Ейфелевої вежі. Варто зазначити, що вежа є музейно-туристичним комплексом, на першому поверсі функціонує акваріум, один з найкращих в країні, в ньому мешкає понад 50 тисяч риб. На третьому поверсі розташований Музей воскових фігур. На 5-му поверсі можна безкоштовно ознайомитися з досягненнями в електроніці. Проте більшість туристів відразу направляють до ліфтів, які пов'язують перші поверхи з оглядовими майданчиками. Перший оглядовий майданчик розташований на висоті 150 метрів, другий ще на 100 метрів вище, щороку в музеях та оглядових майданчиках вежі буває до 2,5 млн. туристів [14]. Обидві площадки обладнані телескопами, через які можна роздивитися місто. Радіогід детально

розповідь англійською або японською мовами про об'єкти які відкриваються з висоти. У сонячні дні з оглядових майданчиків можна розглянути конус вулкана Фудзіяма. Відпочити можна у буфетах та ресторанах, які розміщені на першому та другому поверхах телевежі.

Варто відвідати також Імператорський палац – резиденцію Імператора та Імператриці Японії, яка розташована в центрі Токіо. Весь палацовий комплекс має площу майже в 7,5 км². Доступ до нього обмежений, але з 1968 року, широкий публіці відкритий зовнішній Східний парк, де можна насолодитися японським парковим мистецтвом, а також древніми стінами замок Едо. Для бажаючих влаштовуються екскурсії на годину з чвертю до внутрішнього двору комплексу без відвідин палацу за попереднім записом. Екскурсія супроводжується аудіогідом на японській і англійській мовах. Найбільш улюблені місця для фотографування – сталевий міст Нідзюбасі, кам'яний міст Меганебасі і сторожова вежа Фусімі-Ягур, що збереглися з часів сьогунату[6]. Іншими популярними місцями для фотографій є ворота Сакурадамон і головні ворота замку Едо – ворота Отемон. У будинку, побудованому в середині минулого століття, з вишуканим назвою «Зал музики Персикового саду», проходять концерти класичної та традиційної японської музики. У музеї Імператорських колекцій, в якому виставлена колекція предметів мистецтва Імператора Хірохіто, ви побачите красиві кімоно і японські картини. У парку Кітаномару знаходиться Ніппон Будокан, де зазвичай проходять концерти світових зірок, Музей науки і Національний музей сучасного мистецтва. Рів біля цього парку називається Тідорігафуті, і сюди навесні помилуватися сакурою з'їжджаються тисячі туристів. Зовсім недалеко розташований Національний театр, де можна подивитися вистави японського театру Но і Кабукі, а також традиційні короткі комедії «Кьоґен».

Сад Кенроку-ен – це прекрасний японський сад площею 11,4 га, розташований на висоті центральної частини Каназави і поруч із замком Каназава [1]. Сад Кенроку-ен був побудований кланом Маеда в 1676 році, і аж до 1868 року, представники поколінь Маеда вдосконалювали його. Станом на сьогодні в саду також проводяться необхідні покращення і оновлення, щоб підтримувати сад в належному вигляді. Назва «Кенроку-ен» перекладається як «Сад шести достоїнств». Ці ознаки були перераховані в книзі китайського поета Лі Гефея «Хроніка відомих садів Лояна». Серед них автор назвав простір і можливість самоти, майстерність і дух старовини, наявність водойм і прекрасних пейзажів [12]. Як правило, рідкісний сад

або парк налічує хоча б чотири з цих елементів. У Кенроку-ен є всі шість, можливо, в цьому і полягає заслуга кількох поколінь клану Маеда. Заснований як зовнішній сад замку Канадзава, Кенроку-ен визнаний шедевром серед садів і парків Японії і входить в трійку найкрасивіших після кайрак-ен в Міто і Кораку-ен в Окаямі, а також є одним із символів міста Канадзави, популярним місцем відпочинку у туристів і місцевих жителів. Сад відкритий для відвідувань круглий рік, і в кожному сезоні він гарний по-своєму. Іншими визначними пам'ятками саду є: Найстаріший фонтан в Японії, що діє під природним тиском води; Чайний будинок (Yūgao-tei), найстаріша будівля в саду, побудована в 1774 році [8]; Кам'яний ліхтар Котодзі є символами саду і міста Канадзава; Міст літаючих гусей (Gankō-bashi), побудований з 11 червоних каменів, викладених таким чином, що нагадують політ гусей; Пагода Кайсекі, яка, кажуть, була подарована для Маеда самим Тойотомі Хідейосі (1537-1598), японським військовим і політичним діячем, що об'єднав під своєю владою країну (Пагода – буддійське спорудження культового характеру).

Прихильникам науки та сучасних технологій варто відвідати Музей Токіо Мірайкан, офіційна назва якого – Національний музей розвитку науки та інновацій – був відкритий в Токіо в 2001 році. Кожний турист який прямує до Токіо повинен відвідати цей музей, тому що тільки в цьому музеї можна зрозуміти, що майбутнє настало. У музеї представлені всі досягнення передових технологій в найрізноманітніших сферах – космосі, медицині, робототехніці [2]. Головний експонат – це робот ASIMO, який вміє ходити по сходах, грати в м'яч і розмовляти з людьми. Музей повністю інтерактивний – до всіх експонатів можна доторкнутися і розглянути з усіх боків. Музей також проводить величезну кількість лекцій і демонстрацій, але, на жаль, більшість з них – на японській мові. На першому поверсі експозиції розміщений один із символів музею – перша у своєму роді модель виду Землі з орбіти, названа «Гео-космос». Цей експонат був створений за задумом М.Морі, який хотів «поділитися з іншими людьми видимої з космосу, красою блискучою Землі» [17]. Зображення хмар, що виникають на екрані, формуються на основі даних, які щодня передаються з метеосупутника. Все це можна подивитися, зручно помістившись на одному з диванів, розставлених на поверсі. У круглому кінозалі «Гайя» на 6 поверсі ведеться показ різних відеопрограм, включаючи ролик «День народження – космос і я», який представляє собою перший в Японії тривимірний планетарій, який демонструє всю небесну сферу.

Значний вплив на розвиток туризму Японії мають музеї. Ці заклади завжди користувалися попитом у туристів, адже тільки в музеях можна дізнатися більше про країну до якої ти приїхав. В Японії є десятки якщо не сотні музеїв, охоплюючих майже кожен тему. Якщо ви прихильник мистецтва то варто відвідати музей Незу. Колекція Незу містить твори японських і азійських художників. Завдяки пожертвам приватних колекціонерів, колекція складається з більш 7,400 об'єктів включаючи каліграфію, живопис, скульптуру, кераміку, лак, металокопії, бамбукові ремесла і текстиль. Є сім предметів, визначених як Національні Скарби, 87 Важливих Культурних цінностей і 94 роботи, зареєстровані як важливі предмети мистецтва [9].

Для знайомства з сучасним мистецтвом Японії можна відвідати музей, розташований в спеціальному районі Тійода. Національний музей сучасного мистецтва відомий також під акронімом Момат (Museum of Modern Art, Tokyo). Виставкові зали та власна художня бібліотека, а також Галерея ремесел і Національний кіноцентр входять в нього. В першу чергу музей відомий колекцією сучасного японського мистецтва, що включає роботи і в західному стилі, і в стилі ніхонга – японському напрямку, майстри якого використовують традиційні теми, техніки і матеріали – шовк, туш та інші. Музей сучасного мистецтва був відкритий в 1952 році за ініціативою міністерства освіти Японії. Пізніше для музею викупили два сусідніх приміщення, і він розширив площі своїх виставкових залів і сховищ. У музеї зберігаються близько 8000 японських гравюр Укійо-е, в тому числі із зібрання відомого колекціонера, політика і бізнесмена Мацуката Кодзіро, який на початку XX століття шукав ці гравюри по всьому світу і зібрав тисячу дев'яносто двадцять п'ять зразків [10]. Роботи відомих японських художників представлені тут, починаючи з епохи Мейдзі – наприклад, Ай-Міцуї, Гей-Кью, Ясуо Кунієсі, Кагаку Мураками та інших. Є в зборах Національного музею полотна видатних західних живописців – таких, як Френсіс Бекон, Марк Шагал, Поль Гоген, Пауль Клее, Амедео Модільяні, Пабло Пікассо і багатьох інших. Галерея ремесел є розділом музею, який з'явився в 1977 році в додатковому приміщенні. Тут зібрані предмети текстилю, кераміки, лаку не тільки японських ремісників, а й майстрів з усього світу. Філією музею є також Національний кіноцентр, в його колекції налічується 40 000 фільмів і інших матеріалів.

Туристам яким подобається споглядати природу також варто відвідати Ботанічний сад Нікко. Сад займає площу 10,5 га і роз-

ташований в горбистій місцевості на висоті 647 метрів над рівнем моря[3]. Спочатку він розташовувався поруч з храмом Тосе-гу, але в 1911 році був перенесений на своє нинішнє місце, а в 1950 році був розширений за рахунок території саду літньої резиденції імператорської сім'ї. В даний час в саду ростуть понад 2200 видів рослин, в тому числі 80 видів рододендрона, 10 видів японської черемхи, понад 100 видів альпійський рослин – не тільки японських, але і зростаючих в Гімалаях і Корей. Для різних видів створені природні умови зростання – болотні сади, рокарії (кам'яністі сади), сади папоротей. Багато рослин для ботанічного саду були зібрані по всій країні. При цьому посадки дерев і чагарників виглядають як природні лісові масиви. Тут можна побачити безліч різних видів клена і вишні. Наприклад, в Японії ростуть 24 види кленів, з них 22 ростуть в ботанічному саду Нікко. Крім того, тут налічується 10 видів дикої вишні. У період цвітіння, а також восени ці рослини привертають безліч туристів. Милування червоним листям кленів – для японців така ж традиція, як свята на честь цвітіння сакури.

Отже, культурно-пізнавальний туризм в Японії на сучасному етапі активно розвивається, підтвердженням цього є щорічне підвищення відвідуваності туристами культурних пам'яток. Не зважаючи на це є ряд проблем, які перешкоджають розвитку туризму Японії в цілому – це: висока вартість життя на території країни, мовний бар'єр, візовий режим та нестача інформації про країну. Проте держава вживає заходів для подолання цих проблем: удосконалює туристську інфраструктуру в плані створення зручностей для туристів, наприклад, удосконалення кодової системи токійського метро для туристів, які не знають японської мови; поширює інформацію про культурний потенціал Японії, а також розробляє нові екскурсії та туристичні маршрути.

Джерела та література:

1. Kenrokuen Garden. URL: http://www.kanazawa-tourism.com/eng/guide/guide1_1.php.
2. What is Miraikan. URL: <https://www.miraikan.jst.go.jp/en/aboutus/>.
3. Ботанический сад Никко. URL: https://www.votpusk.ru/country/dostoprим_info.asp?ID=18104.
4. Замок Мацумото URL: <https://stranamira.com/pamyatki/zamok-matsumoto/>.
5. Золотий храм Кінкаку-дзі: символ стародавньої столиці Японії. URL: <https://travel.tochka.net/ua/8096-zolotoy-khram-kinkaku-dzi-simvol-drevney-stolitsy-yaponii/>.

6. Императорский дворец. URL: <https://visitjapan.ru/wheretogo/regions/kanto/tokio/place/imperial-palace/>.
7. Культурно-пізнавальний туризм. URL: <https://pns.hneu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=88585>.
8. КЭНРОКУ-ЭН (Сад, Япония). URL: <http://www.worldofnature.ru/zapovedniki?view=park&id=113>.
9. Музей Незу. URL: http://voyagejapan.com/attractions/kanto/tokio/muzeu_nezu.
10. Национальный музей современного искусства. URL: https://www.votpusk.ru/country/dostoprim_info.asp?ID=6786.
11. Национальный парк Фудзи-Хаконэ-Идзу. URL: <https://womanadvice.ru/nacionalnyy-park-fudzi-hakone-idzu>.
12. Сад Кэнроку-эн. URL: <https://touristportalyuk.gitlab.io/kanadzava560/sad-kenroku-en1430.html>.
13. Святилище Ицукусима URL: <https://www.nippon.com/ru/images/j00007/>.
14. Токійська вежа. URL: <https://stranamira.com/pamyatki/televizionnaya-bashnya-tokio/>.
15. Фудзи-Хаконе. URL: <http://www.japantravel.ru/rus/japan/city/document1722.htm>.
16. Храм Кінкакудзі (Золотий павільйон). URL: <https://stranamira.com/pamyatki/khram-kinkakudzi/>.
17. Японский музей науки будущего «Мирайкан». URL: <https://ru.japantravel.com/Tokio/Japanese-Museum-Science-Future-Miraikan/19916>.

Юлія Олексіна,

Національний університет «Острозька академія»

ГАСТРОНОМІЧНИЙ ТУРИЗМ У НОРВЕГІЇ

У статті досліджена національна норвезька кухня, її особливості та специфічність. Досліджено, які продукти становлять основу цієї кухні, та що з цих продуктів прийнято готувати. Проаналізовано основні національні страви, а саме: смалахове, лютефіск, сир бруност, крансекаке тощо. Також у статті досліджено, які ресторани національної кухні Норвегії варто відвідати, що з продуктів туристу варто привезти з цієї країни, а також, на яку пору краще планувати свою поїздку аби спробувати ту чи іншу страву та відвідати різноманітні фестивалі.

Ключові слова: Норвегія, національна страва, турист, лютефіск, бруност, оселедець.

Yulia Olexina

GASTRONOMIC TOURISM IN NORWAY

The article investigates the national Norwegian cuisine, its features and specificity. It is explored what products make up the basis of this cuisine, and which dishes of these products is customary to cook. The main national dishes are analyzed, namely: smalahove, lutefisk, brunost cheese, kransekake etc. Also, the article explores which Norwegian national cuisine restaurants are worth visiting, which products tourist should brought from this country, as well as what time it is better to plan trip in order to try a particular dish or visit different festivals.

Key words: Norway, national dish, tourist, lutefisk, brunost, herring.

Актуальність. Тема гастрономічного туризму у Норвегії на сьогодні є актуальною, адже, за даними 2018 року Всесвітньої організації з туризму (UNWTO), 2017 рік став для цієї країни рекордним з огляду туризму. Збільшення кількості туристів припало переважно на літні місяці, а найбільш відвідуваними стали Північний регіон Норвегії та регіон Фіордів. Таке стрімке збільшення туристичних потоків відбулося за рахунок відносно низького курсу норвезької

крони та хорошого літа. Тобто, тема дійсно є актуальною для дослідження.

Метою та завданням дослідження є дослідити національну кухню Норвегії, страви якої можуть зацікавити туриста. Серед них: рибні страви, м'ясні, десерти, сири та спиртні напої. Виявити характерні особливості та специфіку цієї кухні, розглянути низку гастрономічних фестивалей цієї країни, а також, розглянути найкращі ресторани національної кухні Норвегії.

Аналіз основних досліджень та публікацій. На сьогодні тема гастрономічного туризму у Норвегії потребує більш детального розгляду, адже немає відповідних наукових робіт, що розглядали б цю тему з огляду туризму. Не дивлячись на це, варто згадати за наукову статтю А. Н. Ліванової «Норвежская кухня: мифы, традиции и современность», у якій вона згадала як формувалися основні впровадження норвежців у їжі.

Потрапляючи в Норвегію туристу варто познайомитися з традиційною кухнею цієї країни. Вона є доволі специфічною та вирізняється своїм аскетизмом. Норвезька кухня ніколи не була багатою на овочі чи фрукти, проте вважається однією з найбільш корисних у світі. Не дарма жителі славляться своїм міцним здоров'ям та довголіттям.

Kjøttkaker – м'ясні відбивні, fårikål – баранина в капусті, sodd – м'ясна юшка, lefse – лепешки, pannekaker – млинці, smalahovud – бараняча голова rakfi sk – квашена риба, rømmegrøt – сметанна каша, gomme – сирна маса, havregrøt og sild og poteter – вівсяна каша та оселедець з картоплею, mølje – каша з печінки тріски, sylte – холодець, sildegryn – оселедець з перловою кашею, lutefisk sk – лютефіск (традиційна страва, що представляє собою замочену в лужному розчині, потім вимочену у воді та висушену рибу), kålrotstappe – пюре з брукви [1].

Як можна помітити, риба та морепродукти є одними з головних складових цієї кухні. Це обумовлено тим, що довжина берегової лінії по відношенню до площі країни є колосальною, тому не дивно, що риболовля посіла неабияке місце у житті норвежців. Рибу солять, маринують, в'ялять та квасять. Найбільш популярною рибою є оселедець. З цієї риби готують супи, паштети, салати тощо. Туристу варто спробувати традиційну страву – оселедець в тісті. Половинки невеликої риби обмокуються в тісто для млинців та обжарюються в олії [2]. Також варто спробувати копчений лосось, мельє – рублена варена тріска, печінка та ікра запечені з цибулею та морквою, ракфіск, який куштують перед Різдом протухла форель, яку засо-

люють ще літом, щоб вона набула необхідного смаку до зими. На Різдво готують гравлакс – рибу, яку на декілька годин закопують в землю, аби отримати необхідний смак. Можна зустріти морського їжака, якого споживають як самостійну страву, а також додають до супів, які набувають завдяки цьому горіхово-йодистий смак [3]. Ще одним прикладом норвезької національної страви, яку варто спробувати туристу, можна назвати лютефіск. Це делікатес, який можна спробувати у період різдвяних свят. Лютефіск – це страва з тріски. Рибу замочують в розчині соди, а через деякий час, переважно 3 дні, її переміщують у воду на декілька днів. Після всіх маніпуляцій риба набуває напівпрозорої желеподібної форми з гострим ароматом. Наступним кроком є варка чи запікання, а подають тріску з картоплею, беконом, чи гороховим пюре з гірчицею [3].

Багато національних страв, які раніше вважалися їжею бідняків, перекочували до ресторанів Норвегії. Однією з таких страв є рибний суп з лососем та вершками. У різних регіонах держави суп може відрізнятися за консистенцією та інгредієнтами, але його основою завжди є наваристий бульйон з залишків морської риби, а саме – кісток та плавців, також можуть додаватися креветки [3]. Щоб спробувати справжні норвезькі креветки, цю країну варто відвідати літом. Тоді вони завжди свіжі та їх купують прямо з риболовних траулерів.

Однією зі страв, що завоювала міжнародний успіх, є копчений лосось. Його нинішній експорт можна розглядати, як вклад Норвегії у світову кухню. У минулому найбільшого експорту зазнавала сушена тріска. Лосось можна подавати по-різному. Разом з яйцем, укропом, в бутербродах або з соусом з гірчиці. Користується популярністю копчений лосось з цукром та сіллю – gravlaks, що приправлений спеціями та укропом [4]. Отже, у Норвегії турист зустріне широкий діапазон страв з риби та морепродуктів на будь-який смак.

Стосовно м'ясних страв, то для їх приготування використовується баранина, свинина, оленина, лосятина чи куріпка. Також у ресторанах можна знайти пропозиції м'яса кита. На початку XX століття воно використовувалося як дешева заміна яловичини, але останнім часом, коли зросли ціни та ввели ліміт на вилов китів, не більше 300 тварин у рік, м'ясо кита стало делікатесом. Також цьому посприяло те, що китятину легко зіпсувати [9]. На сьогодні воно не є забороненим, але й не є дуже розповсюдженим [3].

Найбільш популярним видом м'яса однозначно є баранина. Віці можуть по півроку випасатись в горах самі по собі, без як тако-

го наглядю. Восени їхні господарі зганяють їх разом та розбирають по господарствам, згідно з клеймом на вусі. Найбільш популярними стравами є форікол, піннешотт, смалахове тощо. Форікол – це страва з дуже маленькою кількістю інгредієнтів, лише капуста, баранина та спеції. Це одна з небагатьох страв, яка має власний день народження та фан-клуб. У 70-х рр. минулого століття форікол був обраний національною стравою Норвегії на радіопередачі «Nitimen» [5]. На 9 листопада, національний день цієї страви, об'єднання професійних шеф-кухарів закликає всі заклади харчування включати цю страву до свого меню.

Піннешотт – це ще одна традиційна норвезька страва, яка може зацікавити туриста. Це в'ялені реберця, що тушкуються на пару. Не менш цікавою стравою для туриста є смалахове. Страва є доволі екстремальною. Це ошпарена сушено-в'ялена бараняча голова, яку просочують та, розрубивши навпіл, проварюють близько двох годин. Їдять голову разом з очима та вухами. В останні роки у норвежців почала підніматися цікавість до національних страв тому, щоб спробувати смалахове турист може замовити страву в ресторані, а може відвідати щорічний фестиваль у місті Восс, що присвячений цій національній страві [1]. Також популярністю користується феналор з попередньо засоленої баранячої ноги, яку потім сушать та коптять. Феналор є близьким родичом іспанському хамону та пермської шинки [6].

М'ясо лося вважається справжнім делікатесом, тому туристу варто було б не втратити можливість спробувати його. Воно є дуже пісним та схожим на оленину, яка теж є пісною та яку теж можна спробувати в Норвегії. М'ясо переважно подають у вигляді стейків, в'ялять, коптять та сушать. Куріпка є найбільш бажаною, серед норвезьких мисливців, птицею. Грудинка куріпки відрізняється своєю м'якістю та ніжністю, а стегенця та інші частини відрізняються смаком дичини. Також турист може звернути свою увагу на татар. Це сире м'ясо ведмеда, що приправлене цибулею та травами. Також ця страва може готуватися з раніше згаданого лосося, яловичини тощо [3].

Після риби та м'яса норвежці обожають свої національні сири. Велике асорті сирів тут готують як з коров'ячого молока, так і з козячого, а також з продуктів їхньої переробки. Гейтуст, гамалуст, пультост, мюсост – це традиційні норвезькі сири, які мають цікавий солонуватий та солодкуватий смак одночасно, але найбільше враження на туристів справляє брюност.

Брюност – це сир, який маловідомий за межами Норвегії, але самі норвежці його просто обожають. Цей сир м'який та має коричневий колір. Готують його з козячого або коров'ячого молока. Він став візитною карткою Норвегії серед туристів, адже він схожий на згущене молоко, має яскравий карамельний смак з кислим присмаком та трішки солонкуватий. Самі ж норвежці рекомендують їсти його на сніданок із хрумкими житніми хлібцями [3].

Як вже було сказано раніше, цей сир користується великою популярністю як серед норвежців, так і серед туристів. Він займає особливе місце серед сирів та є ледь не в кожному домі Норвегії. За рік цього сиру продається близько 12 тисяч тон. На експорт цього сиру йде близько 450 тон. В основному його експортують в такі країни як Канада, США, Швеція та Австралія. В середньому, на 1 людину в Норвегії за рік припадає близько 3 кілограм [7].

Гамалуст – цей сир з низькою калорійністю готують із знежиреного молока, що сквашене кисломолочною бактерією без використання солі чи сичужного ферменту. Його смак досягається завдяки пліснявому грибу Мисог. На сьогодні на виробництвах у сирі вбиваються всі бактерії і лише потім додають плісняву, проте в традиційних сільських господарствах у виробництві сиру брали участь й інші бактерії, тому його смак був більш насиченим та своєрідним. Цей сир є твердим та часто зернистим, його прийнято подавати нарізаним тонкими скибками та разом з твердими сортами хлібу. Також по бажанню можна додати вершкове масло, мед чи джем з місцевих ягід. Туристам також пропонують змочити скибки сиру в каві, портвейні чи іншому алкоголі або смакувати сир сам по собі, для любителів гнильного запаху та смаку [8].

Норвезькі десерти досить різноманітні. Норвежці особливо любляють випічку. Це може бути вафельне печиво крумкаке чи булочка з корицею спіллінгболлер або яблучна запіканка бондепікер. Також у цій країні любляють різноманітні фруктові та ягідні суфле, для яких часто використовуються яблука, полуниця та вишні, торти, млинці та хлібці [2]. Популярним є солодкий хліб kaffebrod, який подають до кави, яку норвежці просто обожають. Для десертів часто використовується кардамон для запаху та місцеві ягоди. Через клімат вони довго стигнуть та виростають маленькими, але разом з цим вони мають більш концентрований та насичений смак [9].

Одним з найпопулярніших десертів є крансекаке. Це високий торт-піраміда, без якого не проходить ні одне свято, будь то весілля, день народження чи навіть похорони. Тісто для нього готується

на основі мигдалю. Для його виготовлення випікають близько 13-18 мигдальних кілець, які складають одне на одне та скріплюються білковим кремом [3].

Крумкаке – десерт, що схожий назвою, але не виглядом, на попередній. Це популярне різдвяне вафельне печиво. Готують його на спеціальній пательні, що схожа на вафельницю. Вафельне печиво загортають в конуси. Їх можна смакувати окремо, а можна наповнити начинкою, як наприклад збитими вершками тощо. Популярність різноманітного різдвяного печива може підтвердити те, що норвежці печуть сім його видів, причому, у різних регіонах ці рецепти відрізняються один від одного. В кінці листопада всі запасуються вершковим маслом, тому настає його дефіцит у магазинах. Масло починають продавати в Інтернеті та везти з інших країн [10].

Ще одним національним десертом Норвегії є десерт *tilslorte bondepiker*, або в перекладі – «Дами під вуаллю». Це легкий десерт з варених яблук із збитими вершками та перемеленими сухарями та горіхами. Норвежці досить часто використовують у приготуванні своєї національно їжі горіхи, фініки та марципани. По даним за 1990 рік, кожен норвежець щороку з'їдає 650 грам мигдалю, у той час, коли один з найвищих показників у світі – це 48 грам. У той самий час, норвежці майже не використовують грецькі горіхи. Ще одним традиційним десертом є крем з моршки. Він представляє собою охолоджені збиті вершки покриті варенням з моршки [1].

Своє місце у ніші десертів зайняв і рис. З нього норвежці готують такі десерти як рисовий крем (*riskrem*) або солодка рисова каша (*risgrøt*). Перший – це рис, що перемішаний з вершками, цукром та мигдалем, а подається до столу він политий варенням, яке повинне збагатити смак. Кашу ж прийнято готувати на Різдво. Вона подається з цукром, корицею та має момент інтерактиву. В загальну ємність з кашею додається один горішок, а той, хто знайде його у своїй тарілці, отримує подарунок. Досить часто після першої тарілки горіх ніхто не знаходить і доводиться їсти по другій порції [10].

Крансекаке – не єдиний відомий норвезький торт. Не менш відомим є і «найкращий торт у світі» або «Квефьорд» (*Kvæfjordkake*). На початку двохтисячних він був обраний національним тортом Норвегії. Придуманий він був у Квефьорді (комуні губернії Тромс). Традиційно цей торт прикрашається в синіх, білих та червоних кольорах. Для оформлення переважно використовуються місцеві ягоди. Як і крансекаке, його готують на різноманітні свята: дні народження, весілля тощо, але на відміну від першого – цей торт можна щодня знайти і в магазинах. Особливістю є те, що багато тортів

продаються у замороженому вигляді та для того, щоб їх скуштувати – їх спочатку необхідно розморозити. Ті, кому випала нагода їх спробувати заявляють, що ці торти мають доволі прісний смак, так краще приготувати торт самому. Останнім, але не менш цікавим десертом є лефсе (lefse) – це картопляні млинці, які подають з маслом, цукром, корицею або з джемом з місцевих ягід [10].

Серед напоїв у Норвегії жителі споживають багато пива та кави. Щодня 2,8 мільйона норвежців випиває 12 мільйонів чашок кави, тобто 4,4 мільярди чашок в рік. Що стосується пива, то його споживають як чоловіки, так і жінки. Причому не менш, ніж півлітровими кухольми. За справжнім норвезьким пивом, яке зварене за старовинними рецептами туристу варто їхати до Ліллекхаммеру. У цьому місті знаходиться ресторан Lillehammer Bryggeri, який славиться не тільки пивом, а й смачною рибою [2]. Якщо ж ви маєте пусту банку або пляшку з під пива, сидру чи коли, то ви можете занести її в найближчий магазин та отримати за неї від 1 до 7 крон.

Якщо ж говорити за національні напої, які варті уваги туриста, то варто згадати ряд алкогольних напоїв. Це самогон, який є найбільше популярним у середній частині країни, а також місцева горілка – зерново-картопляна або, іншими словами, ававіт. Вперше цей напій був описаний у 1531 році у листі архієпископу Олаву Енгельбретссону від дворянина Еске Білле. У листі цей напій був наділений надзвичайними цілющими можливостями [1].

Зазвичай до нього додають ряд добавок, такі як кріп чи кмін, проте вони можуть бути й іншими. Одним з розробників нових сортів цього напою є Халвор Хйок. Він є керівником однієї з найбільших компаній з його виробництва та поширення на території країни і не тільки – Arcus. В одному зі своїх інтерв'ю він сказав, що для того, аби вигадати новий смак аквавита, необхідно спочатку з'їсти баранячу голову, потім – лютефіск, свинну грудинку, кислу капусту та баранячі реберця, а потім необхідно подумати, чим можна підсилити отримані враження від смаку. Норвезький аквавіт – це благородний спиртний напій, який стоїть в одному ряду разом з такими напоями як коньяк, кальвадос, ром, віскі, адже він визріває в дубових бочках по декілька місяців. Особливо цінується та володіє високими смаковими якостями такий підвид аквавиту як ліньсаквавіт. Його смак досягається шляхом перевозок бочок в трюмах суден через екватор та назад.

Історія аквавиту є широко відомою. Ця норвезька горілка має забарвлення від прозорого до золотистого. П'ють аквавіт залпом зі стопок. Досить частим є явище, коли його подають холодним, проте

самі норвежці рекомендують пити цей напій кімнатної температури, а також норвежці вважають, що охолоджений аквавіт не передає всієї смакової гамми [1].

Щоб якомога краще швидко зрозуміти гастрономічні вподобання норвежців турист може відвідати різноманітні гастрономічні фестивалі. Проводяться вони переважно у літній час чи осінній. Найбільш відомими є: Trøndersk, Gladmat, Matstreif, Bergen Matfestival, Norsk Rakfiskfestival [11].

Trøndersk – це фестиваль, який проводиться на початку серпня. Його назва походить від місця проведення, а саме – від назви міста Треннеллаг. Вперше він був проведений у 2005 році і його початковою ціллю було поширення місцевих продуктів по всій Норвегії. На фестивалі гості можуть спробувати місцеві делікатеси, дари моря та гір, але особливе місце на ньому займає пиво. Переважно на ньому збираються виробники зі всієї Норвегії та приймають участь близько 20 місцевих пивоварень. На фестивалі можна не лише поїсти, а й розважитися. Протягом днів проведення проходить багато розваг для всієї сім'ї: кулінарні шоу, майстер-класи від провідних майстрів із усієї країни тощо [12].

Наступним фестивалем у нашому списку є Gladmat. Як і попередній, цей фестиваль проводиться літом та під час його проведення шеф-кухарі дають свої майстер-класи на відкритому повітрі. Останнє є чудовою нагодою для кулінарів-любителів покращити свою майстерність та відкрити для себе щось нове. За різними опитуваннями, цей фестиваль є одним з найбільш популярних серед країн Скандинавії. Його раді відвідати як туристи, так і місцеві жителі. Протягом 4 днів проведення, фестиваль відвідує близько 200 тисяч жителів лише однієї комуни Ставангер. Під час проведення місцеві ресторани та кафе переміщуються на вулицю та пропонують спробувати свої страви. Відвідувач може спробувати свіжу рибу з місцевих річок, м'ясо, овочі та ягоди, хлібобулочні вироби, а також незвичайні страви та делікатеси. В місті з'являється велика кількість палаток та торгових рядів. Завдяки цьому виробники зустрічаються зі споживачами, тому відкривається діловий аспект. Тут відшукуються партнери, укладаються угоди, розвивається бізнес, формуються нові тенденції на ринку, демонструються досягнення в області сільського господарства тощо [13].

Matstreif – це найбільший гастрономічний фестиваль у Норвегії, який проводиться в Осло. У ньому щорічно приймає участь близько 200 учасників, які представляють найкращі продукти місцевого виробництва зі всієї Норвегії. Фестиваль є найбільш великим, а прово-

диться він восени всього два дні. Він обіцяє задовольнити кожного свого відвідувача, від самих маленьких до людей у віці. Щорічно цей фестиваль відвідують десятки тисяч людей з намірами придбати щось для себе та дізнатися щось нове про норвезьку кухню [14].

Bergen Matfestival. На цьому фестивалі відвідувач має нагоду познайомитися з виробниками продуктів з регіону фіордів. Зазвичай їхня кількість досягає більш ніж 100 виробників. Відповідно, є нагода познайомитися з їхніми продуктами та придбати для себе найбільш смачні. Проводиться фестиваль у перших числах вересня в Бергені. На ньому відвідувачі можуть знайти безліч розваг та творчих заходів для будь-якого віку. Серед заходів можна побачити півфінал конкурсу кращих продуктів Норвегії – Det Norske Måltid, а також, окремий фестиваль їжі спеціально для дітей. Разом з цим фестивалем у співробітництві організовується ще один – Bergen Matfest. Це фестиваль пива, що проходить неподалік. На ньому представлене найкраще пиво з усієї Норвегії та приймає участь більш ніж 40 пивоварень [14].

Norsk Rakfiskfestival. Цей фестиваль в своїй основі базується на норвезьких традиціях харчування, а особлива увага надається такій страві як ракфіск, про яку було сказано раніше. Проводиться він в кінці осені в Фагернесі та приймає близько 25 тисяч чоловік. З цього можна зробити висновок, що він є найбільшим у регіоні та одним з найбільших фестивалів продуктів харчування у Норвегії. Під час його проведення вулиці Фагернеса перетворюються на великий ринок з більш ніж сотнею невеликих магазинів місцевих виробників ракфіска та інших місцевих страв. Всю продукцію можна спробувати та придбати. Для любителів розваг по вечорам проводяться концерти та танці [14].

Ресторанів у Норвегії багато, особливо у туристичних зонах та центральних частинах міст. Один з найкращих ресторанів, що пропонує високий рівень обслуговування, Annen Etage, розташований у місті Стортинг у готелі «Континенталь». Цей ресторан може запропонувати вишукані страви з оленини, червоної риби, ігристе вино та трюфелі, а також дорогі картини на стінах та ковані позолочені люстри під стелею, все це вимагає відповідного дрес-коду. Середній чек тут обходиться не менш ніж у 700 крон [15]. Особливою популярністю користується кафе Skansen, яке знаходиться в Осло. У ньому представлена національна кухня країни. Однією зі страв, яку варто спробувати туристу є знамениті норвезькі бутерброди або біфштекс з цибулею та лососем під вершковим соусом. Середній обід тут обійдеться приблизно у 200 крон. Знаходячись у столиці

варто відвідати справжній королівський ресторан – Feinschmecker. Кухня у цьому ресторані є авторською, а меню постійно змінюється. Середній чек обійдеться у 800 крон за обід. Також можна відвідати ресторан Ctu, який має сезонне меню та страву дня. За обід доведеться віддати близько 400-500 крон. Одним з найкращих ресторанів національної кухні вважається Народний ресторан Fløien у Бергені. Добратися до нього можна на фунікулері, адже він знаходиться на горі. Рибу ж чи дичину варто спробувати у ресторані Bryggeloftet & Stuene. Цей заклад існує вже більше 100 років та користується високою популярністю [2].

Що стосується чайових, то їх прийнято давати лише таксистам у вигляді округленої суми поїздки. Чайові ж офіціантам переважно вже включені в рахунок. Якщо ж вони не включені, то давати звичайні 10% від суми чеку – не найкраща ідея. В Норвегії це просто не прийнято [15].

У статті розглянута національна кухня Норвегії та деякі аспекти, які вплинули на її формування. Окреслено основні страви, які за рахунок своїх особливостей та специфіки здатні зацікавити туриста. Серед цих страв є такі як лютефіск, сир брюност, торт крансекаке, аквавіт та інші. Розглянуто найбільш популярні гастрономічні фестивалі у Норвегії: Trøndersk, Gladmat, Matstreif, Bergen Matfestival, Norsk Rakfiskfestival, а також ряд національних кафе та ресторанів, як от Annen Etage, Skansen, Feinschmecker тощо. Як можна було упевнитися, норвежці невибагливі у своїх уподобаннях у їжі, а основу раціону норвежців складає риба, за рахунок довгої берегової лінії цієї країни. Впродовж дослідження мета була досягнута. Були досліджені: національна кухня Норвегії та страви якої можуть зацікавити туриста. Серед них: рибні страви, м'ясні, десерти, сири та спиртні напої. Були виявлені характерні особливості та специфіка цієї кухні, розглянута низка гастрономічних фестивалів цієї країни, а також, розглянуті найкращі фестивалі та ресторани національної кухні Норвегії.

Джерела та література:

1. Ливанова, А. Норвежская кухня: мифы, традиции и современность. Электронная библиотека Музея антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера) РАН. URL: http://www.kunstkamera.ru/files/lib/978-5-88431-187-9/978-5-88431-187-9_48.pdf.
2. Гастрономические туры в Норвегию – Туризм по интересам. URL: <http://itur.club/gastronomicheskie-tury-v-norvegiyu/>.

3. Что попробовать в Норвегии туристу – Топ-8 норвежских блюд. URL: : <https://www.votpusk.ru/story/article.asp?ID=17835>.

4. Норвежская кухня. *Visitnorway.ru* – Официальный туристический портал по Норвегии. URL: : <https://www.visitnorway.ru/things-to-do/food-and-drink/cuisine/>.

5. Форикол – блюдо норвежской кухни. *NORGE.RU*. URL: <http://www.norge.ru/faarikaal/>.

6. Феналор – национальный продукт Норвегии. URL: <http://norginfo.com/zhizn-i-stil/kuhnya/490-fenalor-natsionalnyy-produkt-norvegii>.

7. Сыр Брюност – деликатес из Норвегии. Сыроделие – Козоводство в Украине, России, СНГ форум, хозяйства, рынок. URL: <https://forum.kozovod.com/t/syr-bryunost-delikates-iz-norvegii/5840>.

8. Сыр Gamalost на Catalog-Cs.info. URL: <https://catalog-cs.info/name.php?name=448&la=ru>.

9. НОРВЕЖСКАЯ КУХНЯ. URL: http://kuking.net/11_79.htm.

10. Норвежские десерты – просто и сытно! URL: https://pikabu.ru/story/norvezhskie_desertyi_prosto_i_sytno_4378612.

11. Гастрономические фестивали в Норвегии. *Visit Norway*. URL: <https://www.visitnorway.ru/things-to-do/whats-on/festivals/food-festivals/>.

12. ГАСТРОНОМИЧЕСКИЙ ТРЕНДЕЛАГ. URL: <http://discovery-russia.ru/news/gastronomicheskij-trjondelag.html>.

13. Гастрономический фестиваль Gladmat. Фестивали и праздники в Ставангере и окрестностях. Ставангер. Туры в Норвегию. Туры в Скандинавию. URL: <http://www.dsbw.ru/scand/norway/info/4243/8664/17840>.

14. 3 лучших предстоящих гастрономических фестиваля Норвегии. TPG Украина. URL: <https://www.tpg.ua/ru/news/3-luchshih-predstoyashchih-gastronomicheskikh-festivalya-Norvegii.htm>.

15. Норвегія – країна неймовірної природи, чудової риболовлі і північного саява. URL: <https://businessvisit.com.ua/uk/blog/norvegiya-krayina-lodiv-pivnichnih-syajv-i-pervozdannoyi-prirodi/>.

Олена Парфенюк,

Національний університет «Острозька академія»

НАЦІОНАЛЬНІ ПАРКИ КАЛІФОРНІЇ: СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті розглянуто історію створення національних парків Каліфорнії та їх функціонування. Проаналізовано, в чому полягає особливість природних прикрас Золотого штату. Досліджено, яким чином туристи можуть відвідати пам'ятки одного з найбільш популярних штатів Америки.

Ключові слова: національний парк, Каліфорнія, «Дерево Джошуа», Долина Смерті, Йосеміті, Лассен, Секвоя, Кінг Каньйон, Піннаклс, Редвуд.

Olena Parfeniuk

NATIONAL PARKS OF CALIFORNIA: CREATION AND OPERATION

In the article examines the history California's parks creation, the functioning of parks. It is analyzed, what is the most special in the national parks of the Golden State. It is explored how tourists can visit the attractions from one of the most visited states in the United States.

Key words: National Park, California, «The Joshua Tree», Death Valley, Yosemite, Lassen Volcanic, Sequoia, King Canyon, Pinnacles, Redwood.

Минулого року американці витратили понад 1 млрд. доларів, значну кількість годин на 417 ділянках національних парків, якими керує Служба Національних Парків. Ці кошти надійшли від мільйонів американців, які провели свій час, відволікшись від особистих життєвих справ у повсякденні. Вони обожають сюди приїжджати, привітатися з природою і побачити місця, за які вони боролись, щоб їх захистити і в подальшому створити необхідні умови для подовження життя цих місцевостей.

Фани національних парків, мабуть, мріяли об'єднати серію парків в епічну дорожню поїздку. Хоча відвідати всі національні парки

Каліфорнії, обмежившись лише однією поїздкою, неможливо. Для більшості ця дорожня подорож до Золотого Штату займе значний обсяг часу. Не все можливо відвідати відразу. Потрібно витратити немало часу, щоб побачити хоча б один національний парк. Ознайомитись з природою парку. Дізнатись, як вони функціонують сьогодні. Яка їхня історія. Які моменти вони пережили. Скільки часу вимагалось для їхнього створення. І тому питання створення та функціонування національних парків Каліфорнії нині є актуальним. Адже ці перлини Золотого штату щороку відвідують мільйони туристів.

Особливістю Каліфорнії є наявність прекрасних і різноманітних національних парків і пам'яток. Каліфорнія сповнена різноманітними і прекрасними парками, які кожен бажаючий турист може побачити від «Дерева Джошуа», на півдні, до вулканічного парку Лассен, що на півночі. Один з найбільш відомих парків та водночас найпривабливіших є Національний Парк «Дерево Джошуа» [14].

У 1936 р. територія парку була оголошена національною пам'яткою, у 1984 р. – біосферним заповідником; зрештою, в 1994 р. – національним парком. Назву «Дерево Джошуа» було надано групою мормонів, які перетнули пустелю Мохаве ще в середині XIX ст. Парк має статус пустелі. Він розташовується на місці перетину двох гігантських пустель Північної Америки – Сонора і Мохаве [10]. Східні і південні ділянки парку по рослинності нагадують пустелі Сонора. Західні ділянки розташовуються вище, тому отримують від природи більше прохолоди і вологи. Тут ростуть у величезній кількості розлогі дерева юка. У центральній частині парку «Дерево Джошуа» знаходяться ті самі дивовижні скельні комплекси, завдяки яким парк набув собі такої слави [7].

У національному парку існує розвинена мережа кінних і пішохідних стежок, загальна протяжність яких близько 100 км. Цим парк привертає до себе величезну кількість любителів кінних походів, трекінгу та прогулянок. Щорічно сюди прибувають близько 1,2 млн. осіб. Але, не дивлячись ні на що, територія парку залишається мало освоєною, так як в його межах немає ні готелів, ні заправних станцій. Також відсутні музеї, ресторани, сувенірні магазини. Вся територія національного парку «Дерево Джошуа» складає в собі ґрунтові і асфальтовані дороги, наметові майданчики і кінно-пішохідні стежки.

Також в парку є п'ять оазисів, які являють собою значні пташині міста. Зграї птахів під час весняних міграцій прилітають сюди з іншого боку Тихого океану. Одним з найбільших оазисів є Оазис

Загублених Пальм. Він з'єднується з іншим не менш знаменитим оазисом – Джерело Бавовняного Дерева. Тут ростуть такі рослини, як жожоба, юка, різні види кактусів і креозотові чапараль. Квітуча пустеля є незабутнім видовищем. Але, для того, щоб побачити його, потрібно бути посвяченим у таїнство цього витвору. Коли весняні зливи проходять часткові грози, то в пустелі відбувається «карнавал квітів», тобто зацвітають окотило, пустельна лаванда, чагарник індиго, примули і піщана вербена [9]. Кактуси дивують найнесподіванішими розмірами. В цьому вихорі квітів ви можете побачити яскраво-червоний маленький кактус калико, квітку світло-зеленого кактуса чолья. Дерево Джошуа, в честь якого був названий цей національний парк, знаменитий своїми незвичайними ліліями. Їхні сліпучі білосніжні квіти важко побачити, тому що сезон цвітіння дерева щорічно змінюється за часом. Як правило, цвітіння дерева Джошуа відбувається десь між лютим і квітнем [14].

Станом на сьогодні, відвідати цей національний парк можна наступним чином. 30 доларів коштуватиме 7-денний проїзний квиток, 25 – 7-денний проїзний на мотоциклі, 15 – 7-денний проїзний для людини пішки або на велосипеді. 55 доларів США на річний проїзний квиток в Національний парк «Дерево Джошуа» терміном на 12 місяців, покриває плату за вхід для одержувача пропуску та супроводжуваних пасажирів, які прибувають в одному некомерційному транспортному засобі.

Існує кілька пропусків для груп, які подорожують разом на особистому автомобілі, або для окремих людей пішки чи на велосипеді. Ці пропуски забезпечують безкоштовний в'їзд в національні парки і національні заповідники, а також покривають стандартну плату за комунальні послуги в національних лісах, пасовищах і на землях, керованих Бюро з управління земельними ресурсами та Управлінням меліорації. Пропуски дійсні у всіх національних парках, включаючи Національний парк «Дерево Джошуа».

Річний проїзний квиток за 80 доларів США, дійсний протягом дванадцяти місяців з дати видачі, може бути придбаний ким завгодно. Військовослужбовці можуть отримати безкоштовний річний пропуск особисто на федеральній території відпочинку, пред'явивши картку загального доступу або військовий квиток. Громадяни США або мешканці віком 62 р. і старше можуть отримати абонемент, що дійсний протягом всього життя власника, особисто на федеральному майданчику для відпочинку за 80 доларів США. Заявники повинні надати документи про громадянство та документ, що підтверджує їхній вік. Цей пропуск також надає знижку

в розмірі 50% на деякі послуги парку. Люди похилого віку також можуть отримати річний пропуск в розмірі 20 доларів. У 2018 р. Служба національних парків запропонувала чотири дні, в які вхід буде безкоштовним для всіх національних парків: 15 січня (День Мартіна Лютера Кінга-молодшого), 21 квітня, 22 вересня (Національний день громадських земель) і 11 листопада.

Наступним каліфорнійським парком є Долина Смерті. Назва Долини Смерті походить від групи мандрівників, які в 1849 р. пройшли непередбачений шлях по всьому регіону до золотих полів Каліфорнії. Два десятиліття по тому група злочинців, що ховалася в горах Панамінт, несподівано виявила срібло [4]. До 1874 р. Панамінт-Сіті був процвітаючим шахтарським містом з населенням 2000 осіб. Два роки пізніше раптово повинь знищила більшу частину міста. Коли перспективи видобутку золота стали неможливими, компанія Ворах лобіювала федеральний захист Долини Смерті задля розвитку туризму. У 1933 р. близько двох млн. акрів цієї території було проголошено національним парком. У 1994 р. парк був розширений на 1,3 млн. акрів і отримав статус національного.

Одна з найбільш суворих кліматичних умов в країні допомогла створити захоплюючі пейзажі природи. У Національному парку Долини Смерті денні температури є одними з найвищих в світі, але відвідувачів це не зупиняє. Вони стикаються з потужним царством природи, непередбачуваним і невідомим [1].

Глибокі яри Чорних гір, безплідні землі парку можна знайти уздовж Драйв-Стріт, і це є вражаючим. На 232 футів нижче рівня моря в Західній півкулі знаходиться найнижча точка в Бадутере, а Солт-Крік довжиною в дві милі виглядає як міраж у пустелі. Дороги з твердим покриттям ведуть відвідувачів до таких мальовничих місць, як Данте В'ю і Уайлдроз. Більше 350 миль ґрунтових та інших доріг забезпечують доступ до пішохідних маршрутів, пам'яток та історичних місць. Замок Скотті – чудова споруда посеред пустелі, нібито побудована «Долиною смерті Скотті». В околицях існують різні міста-примари, які тільки шепочуть про минуле, коли жага до золота тягнула сюди тисячі поселенців [13].

Усі відвідувачі Національного парку Долини Смерті повинні бути добре обізнані щодо багатьох попереджень, висловлених офіційними особами парку: температура протягом дня може підніматися вище 120 градусів. Важливо мати з собою воду, карту і, найголовніше, починати тур на початку дня. Семиденний пропуск з необмеженим повторним в'їздом становить 30 доларів США за транспортний засіб і 15 доларів США за кожну людину. Річний про-

їзний за 80 доларів США, дійсний протягом дванадцяти місяців з дати видачі, може бути придбаний ким завгодно. Військовослужбовці можуть отримати безкоштовний річний пропуск особисто на федеральній території відпочинку, пред'явивши картку загального доступу або військовий квиток. Громадяни США або постійні жителі у віці 62 р. і старше можуть отримати довічний абонемент для відпочинку за 80 доларів США або поштою за 90 доларів США. Заявники повинні надати документи про громадянство і вік. Цей пропуск також надає знижку в розмірі 50% на деякі послуги парку. Люди похилого віку також можуть отримати річний пропуск в розмірі 20 доларів. Згідно останніх статистичних даних, за останні 4 роки Долину відвідали понад 1 млн. туристів [5].

Каліфорнія багата своєю природою. Національний парк Йосеміті – це не просто велика долина, а святиня людського передбачення, сила граніту, сила льодовиків, живучість і спокій. Із 1864 р. Національний парк взятий під охорону. Він відомий своїми водоспадами, але в його майже 1200 кв. миль можна знайти глибокі долини, великі луки, стародавні гігантські секвої, незайману місцевість і багато іншого.

У 1849 р. життя корінного населення мівок кардинально змінилося, так як каліфорнійська золота лихоманка привела в регіон тисячі шахтарів, що призвело до серйозного порушення традиційного способу життя. До 1930-х рр. населення корінних американців скоротилося до такої міри, що останнє індіанське село була розпущено, а до 1969 р. останні приватні індіанські резиденції – занедбані [11].

Вперше в історії федеральний уряд США виділив мальовничі землі для збереження і громадського використання. Після подальшого лобіювання з боку захисника природи Джона М'юра були введені додаткові обмеження щодо випасу худоби на субальпійських луках, що оточують долину Йосеміті, і 1 жовтня 1890 р. цей район був оголошений третім національним парком Америки. Незважаючи на статус національного парку, Каліфорнія контролювала первісну площу грантів до 1906 р.

Всі вхідні квитки дійсні протягом семи днів. Річний проїзний в Йосеміті можна придбати за 60 доларів, що дозволяє відвідувати парк протягом одного року. 30 доларів США коштуватиме абонемент з квітня по жовтень, 25 доларів (листопад-березень) – для приватних автомобілів. Є кілька пропусків для груп, які подорожують разом на особистому автомобілі або окремих людей пішки чи на велосипеді. Ці пропуски забезпечують безкоштовний в'їзд в національні парки і національні заповідники, покривають стандартну

плату за комунальні послуги в національних лісах і пасовищах, а також на землях, що контролюються Бюро з управління земельними ресурсами та Управлінням меліорації. Річний проїзний за 80 доларів США, дійсний протягом дванадцяти місяців з дати видачі, може бути придбаний ким завгодно.

Національний парк Секвоя/Кінг Каньйон знаменитий своїми гігантськими секвоями, стрімкими горами, глибокими каньйонами та річками. Цей надзвичайний набір парків варто побачити, хоча він менш відомий, ніж Йосеміті. У межах Секвоя/Кінг Каньйон розташована гора Вітней, що є найвищою точкою в суміжних Сполучених Штатах (4417 м), і каньйон річки Кінгс, один з найглибших у Північній Америці. Тим не менш, парк, а також сусідні національні пам'ятки Гігантської Секвої та національні ліси є найбільш шанованими [14].

Наприкінці 1700-х і на початку 1800-х рр. іспанці почали досліджувати край Сьєри. Незабаром після цього трапери, пастухи, шахтарі та лісоруби направлялись сюди, прагнучи експлуатувати все, що могли запропонувати гори. У боротьбі між усіма цими конкуруючими інтересами було створено національний парк, який отримав назву – Секвоя/Кінг Каньйон. Сьогодні парки захищають значну частину культурно-історичної спадщини даного регіону.

Плата за вхід у парк становить 20 доларів США для приватних транспортних засобів і 5 доларів для осіб – піших чи велосипедистів, і діє протягом семи днів у цих парках.

Є кілька пропусків для груп, які подорожують разом у приватному транспортному засобі. Ці пропуски забезпечують вільний вхід у національні парки та національні притулки для дикої природи, включають стандартні плати за користування в національних лісах і луках, а також на землях, якими керує Бюро землеустрою та Бюро рекультивзації. Ці квитки діють у всіх національних парках. Вісімдесят доларів коштуватиме абонемент на рік.

Національний вулканічний парк Лассен приваблює відвідувачів своїми луками, горами, озерами, вулканами. Згладжені вершини розповідають історію про його виверження, коли гаряча вода продовжувала формувати землю. Цей національний парк надає можливість ознайомитися з таємницями вулканів і джерел гарячої води [8].

Ця пам'ятка була заснована 6 травня 1907 р. президентом Теодором Рузвельтом. Виверження вулканів з піку Лассен в 1914 і 1915 рр. сприяли поширенню інформації про парк на національному рівні.

Плата за вхід в парк становить 10 доларів США для приватних транспортних засобів і 5 доларів США для осіб. Усі вступні внески діють протягом семи днів. Щорічний абонемент доступний за 25 доларів. Є кілька пропусків для груп, які подорожують разом у приватному транспортному засобі. Ці пропуски забезпечують вільний вхід у національні парки та національні притулки для дикої природи, охоплюють стандартні плати за подорож в національних лісах і луках, а також на землях, якими керує Бюро землеустрою та Бюро рекультивації.

Найновіший національний парк в Каліфорнії – Піннаклс складається з скелястих утворень і крутих скель. Контрастний пейзаж був створений вулканічною діяльністю більше 23 млн. років тому, коли проявилася серія вулканів і їх лава сформувалася в скелясту форму. Пейзажі дуже часто змінюють один одного, включаючи луки яскравих польових квітів під ясним синім небом в спекотне літо. Вночі температура падає, що створює ідеальні умови для кемпінгу. Сам парк Піннаклс фактично складається з двох частин, так що можна здійснювати походи з одного боку на іншу. Альпінізм – ще одна популярна діяльність в парку, поряд з дослідженням численних тисячолітніх вапнякових печер. У списку кращих Національних парків США це місце точно не загубиться [2].

Перші 2060 акрів національного парку Піннаклс були виділені в 1908 р. президентом Теодором Рузвельтом, щоб зберегти незвичайні скельні утворення і таранні печери, знайдені в парку. Корпус цивільного збереження почав розробляти деякі стежки і споруди в парку між 1933 і 1942 рр., включаючи тунельну трасу. У 2012 р. пам'ятка отримала статус національного парку і його площа була розширена до 24265 га. Парк щорічно відвідує понад 150 тис. туристів.

Всі приватні транспортні засоби, що прибувають до парку, повинні сплатити 25 доларів за вхід. Для осіб, які подорожують мотоциклом, плата становить 20 доларів, а пішки або велосипедом – 12 доларів. Все це діє протягом семи днів. Щорічний абонемент коштує 50 доларів.

Національний парк Нормандських островів біля узбережжя Південної Каліфорнії охороняє п'ять островів – Анакапа, Санта-Крус, Санта-Роза, Сан-Мігель і Санта-Барбара. Ці відокремлені острови – це світ віддалений від материка, з добре збереженими природними та культурними ресурсами, які створюють у відвідувачів відчуття першопрохідців. Сьогодні Служба національних парків зберігає острови і допомагає розповісти історії про їх мешканців [3].

Раніше тут на цих островах розводили худобу. Пізніше, з кінця XIX і початку XX ст., американські військові почали будувати тут військову базу. Нині працівники служби національних парків і відвідувачі парку є основним населенням п'яти північних островів. З 1938 р. острови Анакапа і Санта-Барбара були першими двома островами під керівництвом Служби Національного Парку. У 1980 р. при створенні Національного парку Нормандські острови було додано ще три Північні Нормандські острови.

Відвідати цей національний парк для туристів буде проблематичним. Для відвідування парку немає входних внесків. За кемпінг на островах стягується плата. Плата включає в себе кошти за послуги національних парків з метою підтримки роботи кемпінгів та за бронювання.

Національний парк Редвуд знаходиться на північному заході Каліфорнії. Він був заснований в 1968 р., змінений у площі в 1978 р., і був визнаний об'єктом Всесвітньої спадщини в 1980 р. Збереження старих гаїв, стародавніх дерев секвої – все це притаманне Редвуду. Американські індіанці робили свої будинки в червоних лісах за тисячі років до приходу євро-американців. Вони будували свої домівки з розбитих дощечок червоного дерева і добували значні ресурси в навколишніх лісах [12].

Сьогодні ці землі переживають масштабне ресурсне відновлення. Продовжується лісозаготівля на приватних землях поблизу та по всьому регіону Редвуд. У національному парку Редвуд немає входного внеску. Сусідні державні парки – Джедадіа Сміт, Дель Норт-Коуст, Прері-Крик Редвуд стягують плату за вход у розмірі \$ 5 на день.

Отже, кожен національний парк Каліфорнії має свою особливість. Усі вони приваблюють щороку величезну кількість відвідувачів і щораз охочих побачити красу природи Каліфорнії зростає. Вход до парків доступний кожному громадянину, туристу. Немає жодних заборон, обмежень для туристів. Важливою особливістю національних парків Каліфорнії є те, що вони доступні за невелику плату.

Джерела та література:

1. Addie Gottwald. The history of Death Valley in 1 minute, 2016. URL: <https://theculturetrip.com/northamerica/usa/california/articles/the-history-of-death-valley-in-1-minute/>.
2. Born of Fire, 2019. URL: <https://www.nps.gov/pinn/index.htm>.

3. California: Channel Islands National Park. URL: <https://www.nps.gov/articles/channelislands.htm>.
4. Death Valley National Park. URL: <https://adventure.howstuffworks.com/death-valley-national-park-ga2.htm>.
5. Death Valley NP. URL: [https://irma.nps.gov/Stats/SSRSReports/Park%20Specific%20Reports/Annual%20Park%20Recreation%20Visitation%20\(1904%20%20Last%20Calendar%20Year\)?Park=DEVA](https://irma.nps.gov/Stats/SSRSReports/Park%20Specific%20Reports/Annual%20Park%20Recreation%20Visitation%20(1904%20%20Last%20Calendar%20Year)?Park=DEVA).
6. Explore the Undiscovered, 2019. URL: <https://www.nps.gov/lavo/index.htm>.
7. Spotlight: Joshua Tree National Park. URL: <https://www.visitcalifornia.com/destination/spotlight-joshua-tree-national-park>.
8. Hike a Volcanic Landscape at This National Park. URL: <https://www.nationalgeographic.com/travel/national-parks/lassen-volcanic-national-park/>.
9. How to make the most of Joshua Tree on your visit, 2018. URL: <http://edition.cnn.com/travel/article/joshua-tree-national-park-things-to-do-california/index.html>.
10. Kenneth Pletcher. Joshua Tree National Park. URL: <https://www.britannica.com/place/Joshua-Tree-National-Park>.
11. Park History. URL: <https://www.travelyosemite.com/discover/park-history/>.
12. Redwood National Park. URL: <https://www.britannica.com/place/Redwood-National-Park>.
13. The Death Valley National Park California. URL: <https://www.travelchannel.com/interests/national-parks/articles/death-valley-national-park-california>.
14. Национальные Парки Калифорнии.Топ10, 2018. URL: <https://lifeglobe.net/entry/8976>.

Василь Підмурняк,

Національний університет «Острозька академія»

РИМ ЯК ЦЕНТР ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ

У статті описуються релігійні пам'ятки Риму. Також, наведена коротка історія і сучасна характеристика міста, описані найбільш відомі релігійні пам'ятки, які збереженні та користуються найбільшою популярністю серед туристів на сьогодні.

Ключові слова: Рим, Ватикан, Собор Св. Петра, храм Пантеон.

Vasyl Pidmurniak

ROME AS THE CENTER OF PILGRIMAGE TOURISM

The article describes the religious monuments of Rome. There are a brief history of the city and modern feature, describing the most famous religious monuments, that preserved and the most popular among tourists today.

Key words: Rome, the Vatican, the Cathedral of St. Peter, the temple of the Pantheon.

Актуальність. Станом на сьогодні величезну роль у житті кожної людини відіграє саме релігія. Найбільший відсоток серед населення планети становлять християни, з них близько 1 млрд є католиками. Саме це дає поштовх до розвитку релігійно-паломницького туризму в Європі. Релігійно-паломницький туризм належить до найдавніших видів туризму. Його витоки сягають часів формування основних світових релігій. З розвитком технологій пересування, із швидким розвитком засобів комунікації та зв'язку, зацікавленість туристів у відвіданні релігійних пам'яток стає більш популярною у всьому світі. Усім відомо, що «серце» католицизму знаходиться в Італії. Саме звідси бере початок папство і на території цієї держави була сформована перша папська держава. Саме сюди (до Ватикану) щороку прибуває близько 5,5 млн. туристів. Чому ж все-таки Рим настільки популярний для паломницького туризму? Завдяки чому він став притулком однієї із течій християнства, та яка роль Ватикану в цьому? Як виник Ватикан і чому саме Рим можна назвати:

«центром паломницького туризму»? У цій статті розглянуто ці питання й дано на них відповіді.

Метою дослідження є аналіз паломницького туризму в Римі та наявних для цього ресурсів.

Аналіз основних досліджень та публікацій. На сьогодні, тема релігійно-паломницького туризму є досить актуальною. Безліч дослідників розглядають це питання у своїх працях. Насамперед варто розглядати думку таких вчених як Kevin A.Griffin і Maria Leppakari [8], Kevin J. Wright [9].

Саме Рим є столицею Італії, і це одне із найстаріших міст світу. Рим розташований на заході країни, також його називають містом на «семи пагорбах». Його засновником за легендою вважають Ромула і датують цю подію 753 р. до н.е. Одними із найбільш відомих політиків Риму є Гай Юлій Цезар та Октавіан Август. За часів правління останнього було створено велику імперію, до складу якої увійшли всі країни Середземномор'я, зокрема Єгипет.

Історія Риму охоплює 28 століть. Хоча римська міфологія датує заснування Риму приблизно в 753 р. до н.е., його територія була заселена набагато раніше, що робить його одним з найстаріших міст Європи. Раннє населення міста походить від об'єднання латинів, етрусків і сабінців. Зрештою, місто стало столицею Римського царства, Римської республіки та Римської імперії. Рим був названий «Вічним містом» (італійською: «La Città Eterna»), також його називають «Caput Mundi» (столиця усього світу). Після падіння Західної Римської імперії, що ознаменувало початок середньовіччя, Рим повільно потрапляв під політичний контроль пап, а в VIII ст. він став столицею Папської держави. Майже всі папи з часів Миколи V (1447–1455) реалізовували протягом чотирьохсот років послідовну архітектурну та міську програму, спрямовану на те, щоб зробити місто мистецьким і культурним центром світу. Таким чином, Рим став першим одним з найважливіших центрів італійського Відродження, а потім і батьківщиною як бароко, так і неокласицизму. Відомі художники, художники, скульптори та архітектори зробили Рим центром своєї діяльності, створюючи шедеври, які на сьогодні відомі по всьому світу [1, 35].

Одними із найвідоміших артефактів культури Стародавнього Риму на сьогодні є храм Пантеон, Колізей, Форум, лазні Каракали, Тріумфальна арка, собор Св. Павла, Капітолійський музей, Національний музей, галерея Боргезе та ін. [6].

Стосовно паломницького туризму, то і Рим, й Італія, в цілому, багаті на такі об'єкти, як церкви та храми. Саме це і вабить туристів.

тів, які бажають насолодитися відвіданням релігійних пам'яток. Зі встановленням християнства як головної релігії країни, в Римі було збудована величезна кількість церков і храмів. В IV–V ст. н. е. збудовані: базиліка Санта-Марія-Маджоре, церква Сан-Джованні-ін-Латерано, Санті-Джованні-е-Паоло і Санта-Марія-ін-Арачелі. Тільки в одному Римі було побудовано близько чотирьох сотень церков.

Одна з відомих античних споруд, яку не варто залишити без уваги, це Пантеон або Храм всіх богів. Перший храм був збудований ще до нашої ери, однак від залишків тодішнього храму нічого не залишилося. У 126 р. імператор Адріан наказав побудувати новий Пантеон на місці попереднього храму. Навіть у XXI ст. немає жодного купола, який міг би зрівнятися з куполом цього будинку. Світло в Пантеон потрапляє через єдиний отвір, що знаходиться на вершині купола. В цій будівлі були поховані деякі королі Італії.

Саме завдяки Ватикану, території Святого Престолу, центрального органу Католицької церкви, лівова частка усіх паломників приїждять відвідати Рим.

Ватикан є незалежним містом-державою в Римі. Заснований «Латеранським договором» (1929 р.), він вирізняється виключною суверенною владою і юрисдикцією Святого Престолу. З площею 44 га. й населенням близько 1000, це найменша держава у світі.

Місто Ватикан – це теократична держава, якою керує папа – глава Католицької церкви. Вищими державними службовцями є католицьке духовенство різного національного походження. Після повернення пап з Авіньйону в 1377 р., вони, як правило, проживали в Апостольському палаці в теперішньому Ватиканському місті, хоча зазвичай мешкали в Квіринальському палаці в Римі.

До основних історичних пам'яток Ватикану відносять: Сікстинську капелу, площу Св. Петра, собор Св. Петра, базиліка Св. Івана на Латерані [6].

Сікстинська капела – одна з відомих і найбільших за своїми масштабами залів Ватикану. Це приватна каплиця Папи Сікста IV. Сікст IV полюбляв красу та витонченість, тому заради цього було запрошено Мікеланджело, який власноруч розписав стіни і стелю каплиці. Понад 540 квадратних метрів фресок зроблені цим знаменитим художником.

Не менш важливим експонатом для паломницького туризму є базиліка Св. Іоанна на Латерані. Ця церква святкує річницю свого освячення 9-го листопада. Вона є однією з чотирьох великих базилік Риму. Назва цього місця походить від імені давніх володарів цих земель – представників римського роду Латеранів.

Кожен новообраний єпископ Риму відвідує цю базиліку під час урочистої процесії. Над входом у святиню поміщено латинський напис, який найкраще виражає роль і значення цього місця: «*MATER ET CAPUT OMNIUM ECCLESiarUM URBIS ET ORBIS*» що означає: «Матір і Глава всіх церков Міста і Світу». Саме тут папи здійснювали Службу Божу на початку Великого Посту. Тут у Вербну неділю споруджують тріумфальну арку для зустрічі Царя Мучеників. У цій базиліці папа звершує святу літургію у Великий четвер в пам'ять Тайної Вечері. Раніше саме з балкону в центрі базиліки папи уділяли апостольське благословення. Річниці освячення інших великих базилік Рима відзначаються разом, і тільки цієї – окремо. У певному розумінні, день річниці освячення Латеранської базиліки є найбільшим у християнському світі парафіяльним святом. Оскільки папа римський є главою всієї церкви, католики у всьому світі є «його парафіяни», тому свято цього храму є святом для кожного католика по всій планеті.

Центральне місце у Ватикані займає площа св.Петра, адже це перше, що ви бачите, ступивши на територію держави. Грандіозна площа ніби розділена на дві півкулі і прикрашена обеліском посередині. Обеліск, висотою 25 м – привезений з Єгипту до Риму імператором Калігулою. Колись обеліск вінчався золотою кулею, в якій, згідно з переказами, покоївся прах Юлія Цезаря. У XVI ст. куля була замінена на хрест з шматочком Хреста Господнього. Площа св.Петра – творіння рук ще одного талановитого італійського архітектора – Джованні Берніні, перед яким було поставлено завдання спроектувати місце зібрання католиків усього світу.

Собор св.Петра, унікальна площа перед собором, на якій розташовані величезна кількість музеїв із цінними експонатами, папські сади, папська резиденція, пам'ятники, могили відомих та визначних осіб (в тому числі і могила св. Петра) [7].

Особливу увагу варто сконцентрувати саме на соборі св. Петра. Перша церква на цьому місці була побудована 324 р., куди імператор Костянтин наказав перенести мощі святого Петра. Друга церква була побудована на цьому місці приблизно у 800 р. 1506 р. був затверджений остаточний план сучасного собору. До будівництва та оздоблення церкви своїх рук доклали відомі митці, архітектори та художники. Зміни у планування собору вносилися кожного століття, проте вони були незначними. Ця базиліка була побудована на місці, де св. Петро, перший римський папа і єпископ, став мучеником. Також поблизу собору ви можете знайти Пієту Мікеланджело. Ця чудова мармурова скульптура зображує Діву Марію, що тримала Христа після його розп'яття – перед поміщенням у гробницю.

Храм прикрашений мармуровою інкрустацією, ліпними фігурами з стукку, мозаїками, багатою позолотою та численними мармуровими статуями. Під багатобарвною мармуровою підлогою головного нефу розташовані крипти, відомі як Ватиканські гроти. Тут знаходяться гробниці багатьох пап, включаючи Адріана IV (Ніколоаса Брейкспіра, 1154–1159), єдиного англійця на папському престолі, Пія X (1903–1914) та Пія XII (1939–1958). Тут же гробниці – імператора Оттона II, шведської королеви Христини, а також гробниці Якова III, Карла Едуарда і кардинала Йоркського, останнього з Стюартів [3, 202].

Саме завдяки собору св. Петра щороку Ватикан відвідують близько 100 тис. паломників, що є одним із найбільш динамічних паломницьких маршрутів у всьому світі.

Святий Престол є не тільки найменшою незалежною державою у світі, але й унікальною з огляду на урядування і фінансову діяльність.

Існує багато плутанини щодо назв країни. Згідно з постійною місією країни при ООН, термін «Місто Ватикан» посилається на «фізичну або територіальну базу Святого Престолу, майже п'єдестал, на якому поставлено набагато більшу і унікальну незалежну й суверенну владу. «Католицька церква. Держава Ватикан сама по собі... володіла суб'єктністю згідно з міжнародним правом і через це вступає в міжнародні угоди. Однак це Святий Престол, який представляє державу-місто Ватикан». З 1957 р. більшість угод було укладено Святим Престолом як вищою владою католицької церкви. Таким чином, Святий Престол – це керівний орган держави, а Ватикан – держава [10].

Святий Престол примножує своє багатство через всесвітні пожертвування церкві. Ці добровільні внески зроблені окремими особами римсько-католицької вірні, відомі як «Петровий пенс». Термін датується VIII ст., коли звичай збирання грошей для церкви виникла в ранньому англійському королівстві «Вессекс». Щорічний податок покладался у розмірі 1 пенсу на кожну сім'ю, щоб відправити до Риму. Звичай розповсюджувався, і сьогодні найбільші суми пожертвувань надають католики з Сполучених Штатів [9].

Святий Престол має спеціальний відділ для управління фондами, які надходять щорічно, і розподіляються відповідно до потреб благодійних організацій та окремих осіб. Однак, оскільки не існує правил, що регулюють, коли, як і скільки коштів надсилається – чи витрачається – неможливо дати точну оцінку цього доходу.

Додаткові прибутки надходять від туристів, які відвідують Ватикан, і від міжнародної банківської та фінансової діяльності, що

має інтерес для значних інвестицій. Кілька дрібних підприємств в державі задовольняють внутрішні вимоги міста-держави, таких як друк церковних видань, виготовлення уніформи для персоналу Ватикану, виробництво релігійних пам'яток та мозаїк для туристичного ринку, колекційні предмети, такі як марки та монети, й телефонні картки Ватикану [4, 255].

Хоча Ватикан ніколи не розробляв і не пропагував організовану туристичну індустрію, туризм значно сприяє економіці крихітної держави. Ватикан є однією з визначних пам'яток Європи. Місто багате на історію і безцінні культурні скарби, а своє унікальне географічне розташування робить для його легким для включення в маршрут будь-якого відвідувача Риму. Окрім базиліки Святого Петра, відвідувачі стікаються до Сікстинської капели, чия чудова фреска на стелі ренесансного художника Мікеланджело була відновлена, і до великих музеїв і бібліотек Ватикану. Значні суми поступають від придбання сувенірів (більшість з яких релігійні), поштових марок, монетних випусків та публікацій, а також від в'їзду до музеїв Ватикану, які щодня можуть розмістити 20 000 відвідувачів.

Продаж марок, зокрема продаж спеціальних серій для дилерів та колекціонерів, перетворився на значне підприємство, оскільки вони мають велику привабливість і збільшуються у вартості протягом декількох тижнів після їх випуску. Обмежена кількість кожної серії продається приватним дилерам і колекціонерам, які розміщують попередні замовлення, а решта – релігійним орденам та іншим церковним установам, які, у свою чергу, продають їх дилерам за гарним прибутком. Таким чином, і Святий Престол, і Церква в цілому отримують значний прибуток від торгівлі марками [10].

Релігійний туризм приносить значний відсоток загального туристичного доходу Італії. Проте найбільше від цієї галузі отримує найменша держава у світі – Ватикан.

Серед італійських міст як значимі релігійні центри варто відмітити: Флоренцію, Мілан, Сицилію. Це міста, на території яких знаходяться стратегічно важливі стародавні храми, які стали візитівками цих поселень.

Папське місто Ватикан є унікальним місцем, де процвітає саме релігійно-паломницький туризм і знаходиться серце католицької церкви. У світі налічують близько 1 млрд католиків і, напевно, кожний із них мріє потрапити хоча б раз у своєму житті до Ватикану. Є туристи, які відвідують священне місце регулярно і вважають це своїм обов'язком. Саме паломницько-релігійний туризм приносить велику частину надходжень у бюджет Ватикану. Основними архі-

тектурними спорудами Ватикану є: собор святого Петра, де поховані визначні історичні постаті, (сам святий Петро), папська резиденція, площа біля собору, багато музеїв із цінними та унікальними експонатами.

За статистикою та оцінками багатьох фахівців, Італія це – туристичний продукт вищого ступеня досконалості: міжнародна статистика відводить їй почесне місце у десятці найрозвиненіших туристичних країн світу; на вказану країну припадає 6% усього туристичного «обігу» нашої планети. Історія цієї дивовижної країни, краса її природи, мистецтво, культурні пам'ятки, релігійні свята, мода й італійський стиль життя, вино й гастрономія. Саме це основні фактори, які сформували з країни відомий і один із найбільш відвідуваних туристичним центром світового рівня. Більше, як 12% італійського ВВП формуються завдяки сфері туристичних послуг. Туризм є однією з важливих галузей національної економіки, в тому числі й такий його вид, як паломницький туризм. Сумарно у сфері паломницького туризму по всьому світі (бл. 200 млн. осіб), на Італію припадає всього лише декілька відсотків. Але, попри це, саме Рим належить до найстаріших центрів цього виду туризму.

Джерела та література:

1. Алексеев Ю. М., Наулко В. І., Руденко Н. В. Країнознавство: Навч. посіб. Культура народів слов'янських країн. К.: славист. ун-т., 2002. 122 с.
2. Вавилова Е. В. Основы международного туризма: учеб. пособие. М.: Гардарики, 2005. 159 с.
3. Гарин В. Б., Лисюченко В.В. Страны и народы мира: Энциклопедический справочник, Ростов-на-Дону: Феникс, 2001. 608 с.
4. Сенин В. С. Организация международного туризма. М.: Финансы и статистика, 2005. 397 с.
5. Хмельницька В. «Турист в Європі – бажаний гість». Туризм: практика, проблеми, перспективи. 2005. № 5. С. 18–20.
6. Паломницькі подорожі в Рим. Італія. URL: <https://www.argiletumtour.com/group-packages-rome-italy/group-tours-packages-rome-italy/pilgrimage-tour-rome-italy>.
7. Базилика Святого Петра. URL: <http://www.vaticanstate.va/content/vaticanstate/en/monumenti/basilica-di-s-pietro.html>.
8. Pilgrimage and Tourism to Holy Cities URL: <http://pdf.05367.com/069/1780647387.pdf>.
9. The Christian Travel Planner URL: <https://www.goodreads.com/book/show/2652248-the-christian-travel-planner>.
10. Vatican City URL: <https://www.nationsencyclopedia.com/economies/Europe/Vatican-City-OVERVIEW-OF-ECONOMY.html>.

Ірина Пінчук,

Національний університет «Острозька академія»

РЕЛІГІЙНИЙ ТУРИЗМ В КРАЇНАХ МАГРИБУ

Стаття розкриває основні напрями розвитку релігійного туризму в країнах арабського Магрибу. Головну увагу приділено особливостям та проблемам функціонування туристичної індустрії в Марокко, Тунісі, Алжирі та Лівії після подій «арабської весни», та існування релігійного туризму на фоні регулярних терористичних актів з боку «Ісламської держави». В статті аналізується роль Марокко як лідера в регіоні в сфері туризму та вплив країни на розвиток мусульманського туризму через побудову моделі «нового ісламу». Додатково, визначено вплив єврейського паломництва на рівень розвитку релігійного туризму в Марокко та Тунісі, а також на свободу віросповідання в країнах.

Ключові слова: туризм, релігія, Магриб, паломництво, Марокко, Туніс, Алжир, тероризм, «арабська весна», євреї.

Iryna Pinchuk

RELIGIOUS TOURISM IN THE MAGHREB

The article reveals the main directions of tourism development in the Maghreb countries. The main attention is paid to the specifics and problems of the tourism industry in Morocco, Tunisia, Algeria and Libya after the events of the “Arab Spring”, and existence of religious tourism against the background of terrorist acts of the “Islamic State”. The article says about the role of Morocco as a leader in the region in the tourism, and the country's influence on the development of Muslim tourism through the construction of the model of «new Islam». Influence of Jewish pilgrimage on the level of development of religious tourism in Morocco and Tunisia, as well as freedom of religion in the countries is researched.

Key words: tourism, religion, Maghreb, pilgrimage, Morocco, Tunisia, Algeria, terrorism, «Arab Spring», Jews.

Актуальність. Магриб – це частина північноафриканського туристичного району, що складається з територій Марокко, Тунісу, Алжиру та Лівії. Релігійний туризм цього району тісно пов'язаний

з ісламськими традиціями, тому релігія постає фундаментальним елементом культури Магрибу, що робить цю тему актуальною.

Магриб можна розглядати як потужний осередок розвитку мусульманського туризму. Разом з тим, основною проблемою, що стримує повного використання потенціалу району, є постійні хвилі терористичних нападів, що відлякують туристів.

Мета цієї статті – проаналізувати й узагальнити становище релігійного туризму в країнах Магрибу, визначити вплив подій «арабської весни» на розвиток релігійного туризму та порівняти становище Марокко, а також й інших країн Магрибу після 2011 р.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Особливості розвитку релігійного туризму в країнах Магрибу досліджувалися французькими фахівцями в сфері туризму, економіки та релігієзнавства, такими як Жан Стаффорд, Фатіма Аріб, Рахіда Буста, Омеїма Нечі, Ніколь Відман. Зокрема, Жан Стаффорд у своїх працях широко розкриває важливість Марокко як потенційного туристичного та релігійного лідера в Північній Африці. Проблему туризму і тероризму також проаналізував і британський дослідник Френк Гарднер, що опублікував низку статей після терористичних атак 2015 р. в Тунісі. Також цю тему досліджував й Керон Монк, який опублікував праці «Туризм і тероризм у Тунісі», «Повернення туристів: три роки після стрілянини у Суссі».

Безумовно, культурним та релігійним центром Магрибу є Марокко, насамперед, тому що ця країна, на відміну від Алжиру, Тунісу та Лівії, суттєво не постраждала від проявів «арабської весни» – хвилі протестів, що прокотилися арабськими країнами в 2011 р. Інші країни Магрибу мають, як мінімум, дві серйозні проблеми. Перша – це терористичні атаки. У 2015 р. в Тунісі внаслідок терористичних атак прихильників «Ісламської держави», що були здійснені в музеї Бардо та в м.Сус, постраждали 60 іноземних туристів. У Лівії повалення режиму Муамара Каддафі спричинило збройні сутички, від яких постраждало близько сотні жертв, а в 2016 р. військові сили Лівії та США активно відбивали атаки Ісламської держави. У 2013 р. у теракті в «Ін-Аменас» в Алжирі було вбито 38 іноземних громадян. Другою проблемою є невирішені економічні труднощі, через що досі тривають хвилі протестів проти безробіття [7, 9].

На відміну від сусідів, Марокко є однією з найбільш політично стабільних країн в регіоні. Одним із найголовніших секторів економіки, що найшвидше розвиваються, залишається туризм. Це спонукає Міністерство туризму Марокко, що було створене в 1985 р., шукати шляхи розвитку та диверсифікації форм туристичної ді-

альності для приваблення туристичних потоків, орієнтуватися на побудову «марокканської моделі», в основі якої лежить сучасний, толерантний і мирний іслам [1].

Священні місця в Марокко – місця паломництва для корінних берберів, мусульман, євреїв та християн. Релігійним центром Марокко є Фес, де розташований духовний центр – мавзолей Ахмеда Тіджані, засновника реформаторського суфійського братства Тіджанія, яке налічує понад 350 млн послідовників. Це сприяє відродженню туризму в Медині Феса навіть в низький сезон, коли температура сягає 40 градусів за Цельсієм. Хвилі туристів призвели до реконструкції 27 релігійно-історичних пам'яток (2013 р. – 2017 р.), та до додаткової програми валоризації Медини (2018 р. – 2023 р.). Збільшення притоку прихильників суфіїв сталося внаслідок просування туристичного ринку країни, коли Марокканський національний офіс туризму (ONMT) підписав угоди з релігійними громадами Сенегалу, Кот-Д'Івуару та Габону. Згідно з цими домовленостями, ONMT повинен організовувати туристичні екскурсії з релігійного туризму, розробляти туристичні пакети, доступні ширшій аудиторії, а також проводити релігійні заходи. Тому, на сьогодні суфії є основними паломниками для Марокко [1-3].

Ще одна важлива релігійна святиня суфіїв – Мулай Ідріс, усипальниця прямого нащадка пророка Мухаммеда Ідріса, правнука халіфа Алі та дочки пророка Фатіми. Святиня знаходиться в центрально-північній частині Марокко та має статус одного з найсвятіших місць держави. Тому не дивно, що це місце паломництва для мусульман з усього світу є таким популярним. До того ж, серед мусульман вважається, що шість паломництв до Мулай Ідріс варті одного хаджу до Мекки. Тому, для багатьох жителів Марокко та сусідніх країн це – альтернатива подорожі до Саудівської Аравії. Основний потік відвідувачів до м.Мулай Ідріс припадає на серпень-вересень [3].

Існування святих місць, де відбуваються паломництва, є контр-оверсійною темою в ісламі, адже ортодоксальні мусульмани стверджують, що, згідно з Кораном, не існує інших місць для паломництва, окрім Мекки та Медини. До того ж, існування святих теж суперечить Корану. Та реальність показує, що святі та паломницькі місця є надзвичайно популярними в усьому мусульманському світі, особливо в Марокко, Тунісі, Іраку та Ірані. Едвард Вестмарк, марокканський культуролог, пояснює: «Культ святих зростав на ґрунті більш раннього язичництва, і його зростання фактично сприяло суворому ісламу, який зробив святих необхідними для заповнення розриву, що відокремив людей від їхнього бога». Марокканській

релігійній культурі притаманне явище марабутизму. Поняття «марабу» означає святого або місце його поховання. «Святими» в Марокко можна назвати історичних персоналій (наприклад, Мулай Ідріс I) або суфійського містика, що заслужив благочестя [4].

Окрім гробниць мусульманських святих, деякі мечеті також приваблюють велику кількість паломників. Однозначними лідерами серед туристів є мечеть Кайруан у Фесі та Кутубійська мечеть у Марракеші. Мечеть Кайруан розташована у найстарішій частині Фесу. Вона була заснована жінкою у 859 р., заможною біженкою з м. Кайруан в Тунісі. Мечеть вміщує 22,7 тис. вірян. Сьогодні мечеть Кайруан є одним з найстаріших університетів у світі. Друга за значенням мечеть – Кутубія в Маракеші, особливістю якої є червоний мінарет, висотою 77 м. Це одна з найбільших мечетей Африки, яка вміщує понад 25 тис. вірян [1].

Другою групою паломників за чисельністю до королівства є марокканські євреї, що подорожують до гробниць шанованих рабинів. Євреї оселилися на території Марокко близько 2 тис. років тому, проте зараз вони приїжджають до могил своїх святих з Ізраїлю, Франції та Канади. У 1948 р. в країні налічувалося понад 260 тис. євреїв та після заворушень спричиненими антисіоністськими організаціями тисячі євреїв емігрували до Ізраїлю. Після послаблення антиєміграційних законів Марокко покинуло ще 60 тис. осіб. Шестиденна війна 1967 р. спричинила нову хвилю напруження в арабо-єврейських відносинах, тому до 1971 р. єврейське населення Марокко скоротилося до 35 тис. осіб. Станом на грудень 2018 р., у Марокко проживає близько 7 тис. євреїв [3].

Один раз на рік потоки євреїв-паломників перетинають кордони Марокко, щоб відвідати фестиваль, який називається Хілулу. Фестиваль не має конкретного місця проведення; це, насамперед, можливість повернутися до рідного регіону та відвідати могили святого, послідовниками якого є родина паломника. Вони дбають про могилу рабина та найближчу синагогу, влаштовують фестиваль. Основою фестивалю є запалювання свічок та молитви, однак євреї моляться не до святого, і не визнають, що він є посередником між ними і Богом [3].

Гробниці єврейських святих знаходяться в усіх регіонах Марокко, від поселень берберських євреїв до сефардських євреїв. Найбільш шанованими є такі місця паломництва:

- Гробниця раввина Абрахама бен Зміро в м. Сафі. Святина є прикладом релігійної толерантності та терпимості, оскільки тут одночасно моляться іудеї та мусульмани.

- Поховання короля Марокко Мухаммеда V, який під час Другої світової війни відмовився прийняти закони Віші, внаслідок чого жоден євреї не був депортований або змушений носити жовту зірку.

- Поховання раввина Амрама бен Діване в с.Ашін.

- Синагога Слат-аль-Фассін в м. Рабат була відреставрована у 2013 р. за кошти Єврейського Фонду та німецького уряду [10].

Сусідній до Марокко Туніс теж є місцем паломництва для євреїв. Вони проживали в Тунісі ще з римських часів, до 1956 р. тут налічувалося 100 тис. євреїв; після численної ж еміграції до Ізраїлю залишилося близько 2 тис.

Найбільш шанованою єврейською пам'яткою в Тунісі є синагога Ель-Гріба на о.Джерба. У 2016 р. синагога була знову відкрита після революції 2011 р. У травні 2018 р. синагогу відвідало понад 5 тис. євреїв, що на 2 тис. більше, ніж у 2017 р. Такою кількості туристів не було у всьому Тунісі від терактів 2015 р. На сьогодні масові релігійні паломництва охороняються поліцією, солдатами та представниками антитерористичних підрозділів, що створюють атмосферу безпеки, але не туристичного комфорту [7,9].

Потужним мусульманським релігійним центром Тунісу є м.Кайруан. Для тунісців сім хаджів до м. Кайруан варті одного паломництва до Мекки та Медини. Серцем міста є стародавній мечеті, серед яких чільне місце займає Соборна мечеть Кайруана, або вона ще називається Сиді-Окба. Мечеть була збудована з початком існування міста у 670 р. Сиді-Окба, є найстарішою та найбільш відвідуюваною мечеттю у Африці. Кайруан – перше мусульманське місто у Африці, тому зараз він є священним містом усього Магрибу [7].

Ще одною країною, що має вагомий релігійно-культурний потенціал, є Алжир, що перебуває ніби в тіні орієнтованих на туризм Марокко та Тунісу. Ситуація з безпекою в Алжирі далека від ідеальної, і змінилися вона не в найкращу сторону після заворушень «арабської весни», що охопила Близький Схід. Разом з тим, відвідування півночі Алжиру є абсолютно безпечним. Цьому посприяв проект «Horizon 2025», що передбачає збільшення кількості туристичних потоків від 2,4 до 4,4 млн. у 2025 р.

Основною релігійною течією в Алжирі є іслам сунітського напрямку; 99% населення є мусульманами, і лише 1% складають євреї та християни. Іслам поширився в Алжирі протягом VII–VIII ст.; приблизно цим ж часом датується створення найшанованіших мечетей країни. Характерними рисами ісламу цієї місцевості є марабутизм, культ святих людей, що наділені особливою божественністю. Ще одна релігійна особливість – таріка, існування різних братств,

що мають власну символіку, ритуали та власне розумінням ісламу. Також в Алжирі проживає близько 4 тис. прибічників бахаїзму [2].

В Алжирі з римського періоду до 1962 р проживали 150 тис. євреїв. Коли країна здобула незалежність, громадянство отримали тільки ті, в кого батько чи дід були мусульманами. Залишившись без охорони закону, 130–140 тис. євреїв емігрували до Франції. У 1965 р. розпочалися переслідування, політична й соціальна дискримінація, були впроваджені надмірні податки, що спричинило нову хвилю еміграції. У 1967–1968 рр. всі синагоги країни були перетворені на мечеті. Як в Марокко та Тунісі, залишки єврейського населення емігрували до Ізраїлю, Канади та Франції. На сьогодні Алжир та Ізраїль не мають дипломатичних відносин, а Алжир заборонив в'їзд до країни особам з ізраїльським громадянством. На відміну від Марокко, сьогодні в Алжирі немає жодної єврейської громади. Проте тут і досі залишилися поховання шанованих раввинів, що притягують увагу єврейських паломників з усього світу.

Одне з таких місць – Дарб-аль-Яхуд, або Єврейський шлях, найвідоміший район алжирського міста Тлемсен, що розташоване біля кордону з Марокко. На схід від району Дарб-аль-Яхуд знаходиться синагога, найважливішою реліквією якої є гробниця рабина Ефраїма Алнаку. Останній є одним з найвідоміших раввинів в єврейській історії. Ефраїм, тікаючи від іспанської інквізиції, прибув до Тлемсена разом з єврейською громадою. Правитель Тлемсена того часу мав дочку, що тяжко хворіла, і Ефраїм став єдиним, хто зміг вилікувати її. Тому султан дав йому землю в Тлемсені, де рабин поселився зі своїми співвітчизниками. Саме це поселення відоме, як Дарб-аль-Яхуд. До проголошення незалежності від Франції у 1962 р., місце поховання рабина мало значення святої землі, тому сотні паломників приїжджали до поховання у травні кожного року. Після проголошення незалежності паломникам був заборонений в'їзд, як і до інших єврейських святих місць у Північній Африці [2, 6].

Відродження паломництва до Алжиру розпочалося у 2003 р., коли за сприяння президента Абдельазіза Бутерфліки була встановлена співпраця між Алжиром та Францією, що передбачала план відновлення синагог і єврейських поховань. У 2006 р. парламент країни прийняв закон про свободу релігій, що дозволило легалізувати єврейську асоціацію в Алжирі. Більше того, був відновлений сезон паломництва для євреїв з-за кордону. Єврейські делегації розпочали приїжджати до Алжиру, щоб відвідати історичні та релігійні пам'ятки, а також здійснити паломництво до мавзолею Ефраїма Алнаку. У 2006 р. було зафіксовану найбільшу кількість для

незалежного Алжиру туристів біля гробниці. Вона налічувала 1000 паломників, візит груп тривав 8 днів. Згодом, через конфлікт у Секторі Газа була знову накладена заборона на єврейське паломництво до Алжиру. Екскурсії до Тлемсена продовжилися у 2011 р., та відвідати гробницю не вдалося, адже цього року Тлемсен був проголошений столицею ісламської культури Алжиру, тому відвідання мавзолею стало можливим лише за наявності дозволу від губернатора. У 2014 р. міністр релігії ініціював проект відновлення єврейських синагог, однак проект провалився. Станом на грудень 2018 р. у Алжирі відсутні синагоги, що функціонують.

Основною рисою релігійного туризму сусідньої Лівії – це виїзний туризм, адже більшість лівійців їдуть до Саудівської Аравії. Число паломників з Лівії до цієї країни сягає 8-9 тис., що значно більше, ніж кількість паломників, що подорожують до Лівії. До того ж, уряд країни з 2017 р. оплачує половину витрат на хадж до Мекки. Станом на 2019 р., Генеральний орган з питань фінансування та ісламських справ збільшив кількість паломників з Лівії до 7800 тис. осіб.

Відсутність туристичних потоків до Лівії пояснюється тим, що в країні відбулася громадянська війна. До війни туристична галузь розвивалася достатньо швидкими темпами. Наприклад, у 2004 р. країну відвідали 149 тис. туристів., у 2007 р. 180 тис., а у 2009 р. це число сягнуло 200 тис. [5].

У 2017 р. низка таких держав, як США, Канада, Великобританія та ще 24 країни рекомендували своїм громадянам не їхати до Лівії.

Отже, «Арабська весна» неоднозначно позначилась на розвитку релігійного туризму та й на туристичній індустрії країн Магрибу в цілому. Марокко змогло встояти, вибудувавши власну модель релігійної поведінки, яка поєднала толерантність та миролюбність. Що значно відрізняється цю країну від Лівії, Алжиру та Тунісу. Наприклад, в Тунісі релігійна напруженість збільшується щороку, один з останніх терористичних актів відбувся у жовтні 2018 р., коли біля будівлі «Tunisian Whitehall» жінка-самогубець підірвала себе поблизу Міністерства внутрішніх справ, як наслідок постраждали 9 осіб. 3 січня 2019 р. двоє джихадистів підірвали себе в м.Джилму. Терористичні акти завдають економічної шкоди туристичному сектору, особливо паломництву. До 2015 р. кількість паломників скоротилася до 25%, після терактів 2015 р. кількість туристів знизилась ще на 35%.

Країна все більше схиляється до консервативного ісламу. У червні 2018 р. п'ятеро тунісців були заарештовані за виявлення неповаги до Рамадану; також відбуваються масові протести та полі-

тичні дебати щодо свободи віросповідання. Де-юре країну охоплює релігійна різноманітність, однак де-факто забороняється проповідувати іншу віру, окрім ісламу. У найновішій Конституції країни, що була оприлюднена у 2014 р., перша стаття показує суть становища в країні: «Держава є охоронцем релігії». Низку обмежень накладено і на релігійні меншини: християнам заборонено дзвонити в церковні дзвони та будувати нові храми. Також релігійний консерватизм характерний для Лівії та Алжиру.

Особливістю Магрибу залишається значна кількість єврейських паломництв, що характерні для Марокко та Тунісу. Велика кількість ісламських та єврейських святих місць у цих країнах пояснюється тим, що колишні язичницькі вірування, які сповідували місцеве населення переплелися з ісламом.

Джерела та література:

1. Global perspectives on Religious tourism and Pilgrimage. URL: www.researchgate.net/publication/323177702_Global_Perspective.
2. Pilgrimage to Algeria: The Mecca of African Libertation. URL: www.vanguardngr.com/pilgrimage-algeria-african-mecca.
3. Pilgrimage to Tombs of Jewish Saints. *History of Moroccan Jews*. URL: www.rickgold.home.mindspring.com/pilgrimage_to_tombs.
4. Religious tourism and sufism in Morocco. *Pilgrimage to Idriss*. URL: www.researchgate.net/publication/318539252_religious_tourism.
5. Saudi authorities agree to increase number of Libyan pilgrims for 2019. URL: www.libyaobserver.ly/inbrief/saudi-authorities-agree-to-increase-to.
6. Tlemcen, Algeria: The Jewish Holy Land of North Africa. URL: www.raseef22.com/tlemcen-algeria-jewish-holy-land.
7. Terrorism, tourism and Religious Travellers. *Pilgrimage to Maghreb*. URL: www.arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi.
8. Tourism in Africa: A Tool for Development. *UNWTO report*. URL: www.unwto.org/sites/all/files/pdf/tourism_africa_tool_development.
9. Tunisia terror attack: three years on from Sousse massacre, *British holidaymacker return*. URL: www.independent.co.uk/tunisia_terror.
10. Why Jewish pilgrimage to Morocco. URL: www.jewishweek.timesofisrael.com/a-pilgrimage-to-a-mostly-jewish-past.

Ольга Романюк,

Національний університет «Острозька академія»

РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В МОНАКО

У статті досліджуються особливості туристичного потенціалу Князівства Монако. Особливу увагу приділено розвитку готельно-ресторанного бізнесу, аналізуються історико-культурні пам'ятки Князівства. В статті вказуються визначні місця для туристів та чим вони особливі.

Ключові слова: Монако, Монте-Карло, туристи.

Olha Romaniuk

DEVELOPMENT OF TOURISM IN MONACO

The article explores the features of the tourism potential of the Principality of Monaco. Particular attention is paid to the development of hotel and restaurant business, analyzed historical and cultural monuments of the Principality.

Key words: Monaco, Monte Carlo, tourists.

В сучасних умовах однією із найбільш прогресивних галузей економіки у світі виступає туристична галузь, оскільки саме цей сектор економіки приносить значний прибуток в державну казну. В зв'язку з цим дослідження зарубіжного досвіду розвитку туризму є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє розкрити специфіку тієї чи іншої держави. Особливої актуальності на сьогодні набуває дослідження досвіду так званих «карликових» держав, адже незважаючи на дуже незначну територію та чисельність населення такі держави можуть похизуватися надзвичайно високим рівнем розвитку туризму та й економіки. Яскравим прикладом такої держави є Монако.

Князівство Монако – це найменша після Ватикану країна світу, яка має усталений імідж всесвітньо відомого туристичного та рекреаційного центру. Тому, цілком закономірно, що різноманітні друковані та Інтернет видання репрезентують Монако, як держа-

ву, економіка якої ґрунтується передусім на насамперед на міжнародному туризмі, тому сказати, що це не так – неможливо. При цьому подекуди можна прочитати, що цей клаптик європейського Середземномор'я на гірському узбережжі Лігурійського моря щорічно відвідують мільйони туристів. Відповідно майже усі жителі країни-карлика працюють виключно на туризм, що фактично й визначає Монако туристичною країною [1].

При аналізі туристичного розвитку Монако доцільно першочергово акцентувати увагу на історичних аспектах становлення регіону. Монако пережило багато історичних подій, ставши, врешті-решт, одним з популярних туристичних центрів Європи. Історія Монако бере свій початок ще з стародавніх часів. Варто зазначити, що в далекому 1215 р. генуезькі гібеліни побудували на місці сучасного Князівства Монако фортецю, а в 1297 р. її захопили гвельфи на чолі з Франсуа Грімальді. У 1419 р. Монако стало самостійним Князівством під протекторатом Генуї й на чолі з родом Грімальді, що донині править країною. У 1524-1641 рр. Монако знаходилося під іспанським протекторатом. Згодом за Пероннським договором, укладеним у 1641 р. королем Франції Людовиком XIII і князем Монако Оноре II, князь Монако ставав васалом короля Франції, який брав на себе зобов'язання захищати князя, його родину, привілеї та майно й повинен був виплачувати йому щорічно 74 тисяч ліврів. Так, згідно цього договору князь вважався вільним і суверенним володарем Монако [2].

Отже, в Монако передбачалося розміщення постійного французького гарнізону з 500 вояків із фінансуванням з королівської скарбниці. Командування над ним повинен був здійснювати сам князь, а за його відсутності – призначений королем лейтенант [3]. Щоправда, вже через кілька місяців після підписання договору Оноре озброїв своїх підданих і вигнав іспанську залогу. У 1642 р. він був урочисто прийнятий у Франції. Як компенсацію за свої неаполітанські і міланські володіння, які були конфісковані іспанцями, він отримав титул пера та герцогство Валентинуа, маркізат Бо з сеньйорією Сен-Ремі в Провансі і графство Карладез в Оверні.

В результаті, за Першим французько-монегазьким договором від 2 лютого 1861 р. між Князем Карлом III і Імператором Наполеоном III, Франція офіційно визнала незалежність Князівства Монако [2].

Варто зазначити, що в XIX ст. Монако було найбіднішою державою Європи. Однак усе змінилося з тих пір, як у 1863 р. було відкрито казино «Монте-Карло», що стало незабаром відомим у всьому світі та навколо якого виросло відоме місто [4]. Тому, можемо кон-

статувати, що саме гральний бізнес дав поштовх для подальшого розвитку туризму.

Аналізуючи сучасний стан туристичного потенціалу, перш за все слід звернути увагу на природні умови Монако. Так, Князівство розташоване на півдні Європи, на високому, скелястому березі Лігурійського моря (частини Середземного моря), захищене з півночі і сходу Альпами. Довжина берегової лінії Монако – 3,5 км. З суші країна оточена територією Франції (французьким департаментом Приморські Альпи). На відстані 12 км від Монако проходить межа Франції з Італією. Також слід зауважити, що Князівство Монако розташовується на південній периферії складених вапняками Приморських Альп. Клімат середземноморський з помірно теплою зимою (середня температура січня $+ 8-10^{\circ}\text{C}$) і сухим, теплим і сонячним літом (середня температура липня і серпня $+24^{\circ}\text{C}$). Буває до 300 сонячних днів в році, а дощових – близько 60. Середня річна кількість опадів 1300 мм. Випадають вони в основному восени. Приморські Альпи захищають Монако від холодних північних вітрів. Влітку морські бризи надають охолоджувальний вплив на узбережжі. Отже, фактично, завдяки м'яким кліматичним умов Монако є популярним середземноморським курортом [5].

Проте, все ж таки, переважна більшість туристів прибуває до Князівства Монако насамперед з розважальною і відпочинковою метою (відвідування казино, культурних заходів, місцевих атракцій і пляжів тощо).

Безумовно, як правило, туристи в Монако планують відвідати казино. Так, казино Монте-Карло – це одне з найстаріших і, напевно, найвідоміших казино в Європі. Воно було відкрите в 1863 р., проте незабаром споруда постраждала від сильної пожежі, залишився тільки ігровий зал, який був перетворений в вестибюль в новій будівлі. Згодом, для будівництва цього нового будинку був запрошений Шарль Гарньє, архітектор Опери в Парижі. Знову заклад почав працювати в 1878 році і по сьогоднішній день зовнішній вигляд Казино Монте-Карло практично не змінився, що й вабить туристів, оскільки дозволяє побачити, в якому вигляді існувало казино наприкінці XIX ст. Крім того, у будівлі казино розташовується також Опера Монте-Карло [6].

Слід зауважити, що окрім казино, Князівство Монако відоме лікувальними та оздоровчими центрами таласотерапії. Серед найвідоміших закладів – Ле-Монте-Карло-Спортинг-Клуб. В оздоровчих центрах застосовуються новітні методи з використанням морської води, морського клімату в комплексі з оригінальними продуктами

морського походження. Відвідувачам пропонується широкий вибір оздоровчих процедур: релаксація і гідромасаж, ароматерапія й аква-аеробіка [4, 110]

Для прийому іноземних гостей в країні працює 14 готелів, що мають рівень комфорту від двох до п'яти «зірок». При цьому кількість готелів різного рівня комфорту однакова (по чотири), за виключенням двозіркових засобів розміщення

Варто також зазначити, що дуже велику частку у сфері туризму займає і гастрономічний туризм – чисельні ресторани з високоякісною кухнею і обслуговуванням високо оцінюють професійні кулінари. Так, зокрема, в Князівстві Монако сотні ресторанів, дискотек і нічних клубів, казино і барів. Найпопулярніші заклади Монако: ресторан Луї XV, Ла-Бель-Епок, Ла-кабаре-де-казино, Ля-Куполь, Тіффані, Чайна-Таун.

Ще одним достатньо значним сектором є бізнес-туризм, який набув тут значного розвитку завдяки продуманій державній підтримці в організації різноманітних масових заходів – конференцій, конгресів, семінарів тощо у поєднанні з відпочинком. Найчастіше Монако відвідують багаті люди з європейських країн, Північної та Південної Америки, Японії, оскільки ціни в Монако є одними із найвищих у світі, що відлякує менш заможних туристів. [7, 244].

Князівство Монако більшість туристів сприймають як частину Французької Рив'єри. Вона продовжує залучати велику кількість туристичних потоків зі всього світу, засновуючи свої пропозиції на сильному і позитивному іміджі у свідомості туристів, можливо, й дещо стереотипному. Цей напрям відразу ж викликає образи одного з найбільш гламурних та найбільш розкішних регіонів світу, є синонімом гарного життя. Найпоширенішим образом, який виникає у свідомості потенційних туристів у зв'язку зі згадкою про Князівство Монако є «розкіш, казино, розваги і відпочинок».

Мотивація більшості туристів здійснити подорож до Французької Рив'єри стимулюється культурними атрибутами цього напрямку, перш за все, трьома міжнародними заходами: Гран-прі Монако, кінофестиваль у Каннах та карнавал у Ніцці [7].

Так, наприклад, учені провели опитування серед італійських туристів, котрі відвідували Лазурне узбережжя, щоб визначити, що саме їх тут приваблює. Вони виявили, що італійці основною ціллю візиту вказують відпочинок (83%), з яких 56% мали на меті відвідати карнавал у Ніцці. Лише 20% респондентів відвідували Французьку Рив'єру вперше, 65% відвідували це місце вдруге, 23% – втретє, а 42% опитаних приїздили сюди уже більше трьох разів. Досить

цікавим є те, що 80% опитаних були віртуально знайомі з цим напрямом – цікавилися природними та історико-культурними ресурсами, атракціями, інфраструктурою ще перед поїздкою. Як результат, серед джерел інформації переважають особисті знання і досвід (37%), поради знайомих (24%), Інтернет (20%), значно менше відвідувачів отримали інформацію від туристичних агенцій і туроператорів (14%), шляхом традиційної реклами (3%) та з інших джерел (2%) [8].

Не менш привабливими в Монако є історико-культурні пам'ятки. Історико-культурний потенціал Князівства Монако складається не лише зі збережених давніх традицій монегасків, пам'яток старовини, котрі зараз є туристичними атракціями країни, але і з сучасного багатого культурного життя. З ініціативи Княжої родини тут відбувається низка подій, котрі мають світове культурне значення [9].

Однією із найбільш цікавих історико-культурних пам'яток Князівства Монако є Кафедральний собор Монако, який був побудований на стрімчаку в 1875 р., що стоїть на місці старої церкви XIII ст. В інтер'єрі собору використано картини відомого художника Луї Бреа. Під час концертів релігійної музики і свят звучить орган. Князівський палац, побудований на місці фортеці, спорудженої в 1215 р. на вершині скелі, є офіційною резиденцією правлячої родини Грімальді. Площа перед палацом оточена батареєю гармат, відлитих в епоху Людовика XIV. Щодня тут відбувається ритуал зміни варті, що не мінявся століттями. Форт Антуан – фортеця початку XVIII ст., побудована Князем Антуаном I, сьогодні є відкритим театром.

Не менш приваблюють туристів і сади святого Мартіна – мальовничі сади, з яких відкривається вигляд на море. Серед сосен, агав і алое розмістилися фонтани і бронзові фігури. Каплиця Шапель-де-ля-Мізерікорд, розміщена на площі Мерії, була побудована в 1635р., як місце для збору Братерства розкаяних грішників. Головним скарбом Каплиці є дерев'яна скульптура Христа, яка виконана офіційним скульптором імператора Наполеона I – Франциском-Жозефом Босіо [4].

Океанографічний музей із підземним акваріумом є справжнім шедевром сучасної архітектури, оскільки споруда розміщена майже на стрімкій скелі. Музей, заснований у 1910 р. князем Альбертом I, став науковим і культурним центром країни. У музеї створений унікальний акваріум із водами з 90 морів. Це один із деяких акваріумів світу, в якому є живі корали, які переважно в неволі не живуть.

У музеї Наполеона й Історичному архіві Княжого палацу є понад тисячі предметів і документів, що належать до Першої Імперії, а також особисті речі Наполеона І. У музеї виставлено предмети, що належать російському імператору Олександрові ІІ. Є окремі зали, присвячені різним періодам історії Монако. В одному з таких залів можна побачити повну колекцію поштових марок і монет Князівства. Музей Старого Монако демонструє унікальні колекції, що відкривають сторінки з історії країни. Тут є живопис, кераміка, фотографії, костюми різних епох.

Відвідуючи Монако, в районі Монте-Карло цікаво відвідати Національний музей ляльок, церкву св. Чарльза і Японський сад. Елегантний будинок з 30-ти метровою дзвіницею, виконаний в стилі французького Ренесансу, – церква св. Чарльза. Дев'ятнадцять кольорових вітражів освітлюють храм разом зі чудовою виблискуючою люстрою. Японський сад займає площу в 7 тис., розміщений на березі моря. Це унікальне місце, де в єдине ціле з'єднуються камінь, вода і рослинність. Водоспади і ставки прикрашені штучними острівцями. Чайний будиночок, огорожі з бамбука, кам'яні ліхтарі – усе це було привезено з Японії.

У Ла-Кондаміні проживає значна частина населення Монако. Це бізнес-центр країни, де розміщено офіси і банки, супермаркети і великі магазини. Однією з основних визначних пам'яток району вважається церква св. Девоти, присвячена покровительці Монако. За легендою, у часи римської ери була страчена одна молода корсиканка Девот, її тіло помістили в човен і направили в Африку. Човен збився з курсу і сів на мілину біля узбережжя Монако, де і було засновано державу на честь цієї дівчини.

Вулиця принцеси Кароліни – надзвичайно красива і затишна пішохідна вулиця, забудована магазинами, кафе і ресторанами. Апельсинові дерева, кошики і клумби з квітами, що поступово починають підсвічуватися ввечері, супроводжуються музикою.

Ще одна визначна пам'ятка Монако – Екзотичний сад. Він розміщений на гірському схилі і містить кілька тисяч видів тропічних рослин. У підніжжі схилу є вхід у грот зі сталактитами і сталагмітами. Крім того, у саду зібрано понад сім тисяч видів кактусів [4].

Любителям мистецтва в Монако також буде цікаво відвідати цю країну. Саме тут було відкрито Академію класичного танцю, на сцені якої танцювали світові зірки [5].

Також необхідно зазначити, що в Монако є специфічна кухня, яка також вабить туристів. Серед основних кулінарних шедеврів туристів найбільше цікавлять наступні:

- Ля рататуй нікуазе – овочеве рагу з баклажанів, томатів, солодкого перцю, часнику, кмину і оливкового масла;
- Ньокки – картопляні биточки з розплавленим сиром;
- Поркетта – фаршироване запашними травами молочне поросся;
- Лепє є паку – рулет з баранячого рубця;
- Суп буябес – це, фактично, уха, але готується вона з трьох сортів риби – скорпени, барабульки і тригли. Крім цього, сюди додають м'ясо креветок, крабів, томат, часник, цибулю, кріп, перець, шафан, шавлію, кмин і лавровий лист;
- Аншуаяд – пюре з анчоусів, з додаванням каперсів (рослини сімейства капустяних) і оливкового масла [10].

При цьому слід зауважити, що ціни в ресторанах Монако дуже високі. Так, зокрема, найдорожчим рестораном є ресторан Le Louis XV. Тут вправні шеф-кухарі приготують найбільш вишукані страви. Вартість таких страв досягає більше 400 євро. До речі, в цьому ресторані діє особливий дрес-код – чоловікові потрібно обов'язково бути в піджаку і при краватці. Найвідомішим і найбільш популярним рестораном є Паризьке кафе (Le Café de Paris). Велика увага тут приділяєть стравам національної кухні, кожне з яких обійдеться приблизно від 20 до 60 євро. Працює ресторан до глибокої ночі [5].

Туризм в Монако продовжує активно розвиватися, цьому свідчення є те, що нині у Князівстві Монако діє план розвитку туризму на 2014-2019 роки, де розвиток туризму визначили наступним чином: «Монако – зразкова країна: модель життя, модель розвитку, модель благополуччя і модель світу. Монако є справжнім перехрестям думки. Монако – місце видатної культурної творчості».

Метою плану є гарантувати економічне зростання країни у відповідності з очікуваннями уряду і князя. Це зростання буде створюватися за рахунок розвитку індивідуального туризму і дозвілля, який в даний час складає 77% від загального обсягу туристичних потоків. Діловому туризму у Князівстві Монако визначили образ «світове перехрестя думки». Керівництво країни розуміє, що зараз конкуренцію Монако у галузі бізнес-туризму створюють такі азійські напрями як Сингапур і Дубаї. Таким чином, найближчою метою розвитку туризму Князівства Монако стане гасло: «Стати еталоном у впровадженні відповідального туризму» [7].

Таким чином, незважаючи на те, що Князівство Монако одна із найменших держав світу в цій державі туризм розвивається надзвичайно активно, оскільки за останні 20 років обсяги іноземних туристичних потоків до Монако не залишалися сталими і загалом зросли порівняно з початком 1990-х років.

Джерела та література:

1. Габчак Н.Ф. Туристичний імідж і бренд країни: суть та проблеми формування (на прикладі королівства Монако). Географія, картографія, географічна освіта: історія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці), 9-11 жовтня 2014р) – Чернівці: Видавничий дім «Родовід», 2014. – 243-246.
2. Казино Монте-Карло (Le Casino de Monte Carlo). URL: <https://www.tourister.ru/world/europe/monaco/city/monaco/casino/13954>.
3. Кривонос Р.А. Князівство Монако в європейській системі міжнародних відносин. Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». – № 14. – 2017. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3074.
4. Мальська М.П., Гамкало М.З., Бордун О.Ю. Туристичне країнознавство. Європа. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 224 с.
5. Монако туризм. URL: <https://stranamira.com/turizm/monako/>.
6. Пестушко В. Ю. Туризм в Монако: міфи та реальність. Географія та туризм. – 2013. – Вип. 25. – С. 37-46.
7. Путеводитель по Монако. URL: <https://tripmydream.com/monaco>.
8. Duursma, J. C. Fragmentation and the International Relations of Micro-states: Self-determination and Statehood. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 461 p.
9. Monaco Travel Guide. URL: <http://www.worldtravelguide.net/monaco>.
10. Observatoire de l'Economie : Industrie 2011. – Données 2011. – Publication 2012. – IMSEE–Mars 2012. – 13 p.

Марія Руда,

Національний університет «Острозька академія»

ПОДІЄВИЙ ТУРИЗМ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

У статті розглянуто розвиток подієвого туризму у Великій Британії. Також, визначено його місце в структурі туризму країни. Додатково, проаналізовано основні проблеми та перспективи подієвого туризму у Великій Британії. Зокрема, охарактеризовано найбільш відвідувані події.

Ключові слова: туризм, подієвий туризм, Велика Британія, перспективи розвитку туризму.

Maria Ruda

EVENT TOURISM IN GREAT BRITAIN

The article examines the development of event tourism in Great Britain. Its role in the structure of tourism in the country is determined too. In addition, the main problems and perspectives of the event tourism in Great Britain are analyzed. Furthermore, the most visited events are described.

Key words: tourism, event tourism, Great Britain, perspectives of tourism development.

Актуальність. Впродовж останніх років туристична індустрія Великої Британії досягнула значних успіхів та нині відіграє велику роль в економіці країни. Завдяки галузі туризму, зокрема сфері подієвого туризму, створюються нові робочі місця, розвивається інфраструктура. З кожним роком зростає кількість туристів з усього світу, що відвідують Велику Британію.

Метою роботи є аналіз розвитку подієвого туризму у Великій Британії в XXI столітті. Досягнення поставленої мети передбачає виконання наступних наукових завдань:

- розглянути поняття та зміст подієвого туризму;
- охарактеризувати найбільш відвідувані події та заходи, що проводяться у Великій Британії та впливають на розвиток туризму в країні;

- проаналізувати основні перспективи розвитку подієвого туризму в країні.

Аналіз основних досліджень та публікацій. В основному, подієвий туризм Великої Британії висвітлено в працях закордонних дослідників, таких як Х. Прінгл [29], М. Ліндстром [28], О. Костюк [27]. У своїх роботах науковці досліджували питання розвитку та організації подієвого туризму в сучасних умовах. На сьогодні ця тема залишається досить актуальною.

Велика Британія щорічно займає п'яте-шосте місце у світі за показниками прибутків та доходів від туризму [20]. Індустрія туризму у Великій Британії – це, перш за все, галузь, що складається з близько 200 тисяч підприємств, деякі з них є дуже великими, включаючи міжнародні готельні групи та авіакомпанії, а також малі та середні підприємства, промислові групи. Внутрішній туризм є ядром доходів підприємств (як правило, щонайменше 80%, особливо за межами Лондона), причому попит припадає на пік під час шкільних канікул, а також на Великодні вихідні [22].

Туризм є важливим сектором економіки Великої Британії. Розвинена туристична індустрія створює місця для відвідування по всій країні, які також покращують якість життя для всіх, хто живе поруч з ними. За оцінками Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), подієвий туризм є однією з найбільших і швидко зростаючих галузей туризму у світі [17]. Лише кілька десятиліть тому подієвий туризм як явище став визнаним терміном у туристичній індустрії та дослідницькому співтоваристві [19]. Подієвий туризм, а саме події відіграють значну роль у галузі туризму країни, а також у соціально-культурній сфері загалом, виконуючи такі завдання:

- події можуть приваблювати туристів (та інші групи людей, таких як спонсори і представники засобів масової інформації), які в іншому випадку можуть не відвідувати це місце; витрати туристів на події генерують економічну вигоду; подібний вид туризму може бути використаний максимально у боротьбі з сезонністю попиту, поширенню географічного туризму та сприянню в інших формах економічного розвитку;

- події можуть створювати позитивні образи для пункту призначення та допомагати бренду або змінювати позиції міст;

- події сприяють розміщенню маркетингу, роблячи міста більш життєздатними та привабливими;

- події реанімують міста, курорти, парки, міські простори і місця всіх видів, роблячи їх більш привабливими для відвідування і повторного відвідування, використовуючи їх більш ефективно;

- подієвий туризм виступає каталізатором інших форм бажаного розвитку (включаючи оновлення міст, зміцнення потенціалу громади, волонтаризм і покращення маркетингу) [19].

Велика Британія є світовим лідером у проведенні подій. Однак, незважаючи на те, що ведуть організацію подій компанії, що базуються у Великій Британії, значна частина бізнесу в цей час проводиться за кордоном. Зрозуміло, що це висококонкурентний ринок.

У секторі подієвого туризму працюють понад 25 тисяч компаній, включаючи організаторів заходів, місця проведення, маркетингові організації призначення, компанії з управління цільовим призначенням, підрядники виставок та безліч дистриб'юторів, транспортних операторів, телекомунікаційних та ІТ-компаній, перекладачів, спеціалістів з громадського харчування, зі страхування подій та багатьох інших. Найкращим доказом є те, що цей сектор має 570 тисяч робочих місць у повному еквіваленті, переважно на малих та середніх підприємствах. Топ-10 провідних агентств подій у Великій Британії мають оборот більше 3,5 мільярдів фунтів стерлінгів, більша частина яких генерується за межами країни [4].

Щороку проводиться більше 7 тисяч великих заходів під відкритим небом. Події просто неба охоплюють широкий спектр заходів – від великих фестивалів, аграрних виставок, спортивних та благодійних заходів до невеликих селищних та ремісничих заходів. Після Олімпійських ігор 2012 року, Велика Британія зарекомендувала себе як світовий лідер у заходах на свіжому повітрі [4].

Насправді, індустрія подій зараз є 16-м найбільшим роботодавцем у Великій Британії, у якій безпосередньо зайнято понад 530 тисяч осіб, що більш ніж удвічі більше, ніж у телекомунікаційній галузі Великої Британії [8].

Канадський професор Дональд Гетц у своїй праці класифікує події за тематикою:

- національні свята, наприклад, День Св. Патріка, День народження королеви;
- фестивалі кіно та театру, наприклад, Лондонський кінофестиваль, фестиваль VIVA, фестиваль короткометражного кіно та анімації, фестиваль CASA;
- гастрономічні фестивалі, наприклад, Смак Лондона, Північно – східний Чилі фест, фестиваль морепродуктів Померсі Дорсет, Великий британський фестиваль;
- фестивалі і виставки квітів, наприклад, виставка квітів у Челсі, фестиваль орхідей, фестиваль національних садів.

- модні покази, наприклад, Лондонський тиждень моди, фестивалі краси GLAMOUR;
- музичні фестивалі, наприклад, фестиваль Гластонбері, Boomtown, Creamfields, фестиваль острів Уайт;
- спортивні події, наприклад, Вімблдон, футбол (прем'єр – ліга), Формула – 1 [6].

Британія, безумовно, є спортивною нацією. Серед усіх видів спорту, що популярні в країні, є й ті, в які грають увесь рік. Британці також створили велику кількість видів спорту, відомих сьогодні в усьому світі, включаючи футбол, регбі, крикет, гольф, бадмінтон, хокей на траві, теніс, настільний теніс, снукер, керлінг і дартс. Спорт є головним джерелом розваг у державі, де тисячі глядачів заповнюють стадіони та арени, щоб підбадьорити свої улюблені команди. Спортивні події також є основними джерелами доходу (70%) у Великій Британії для гравців, уряду та інвесторів [8].

Значною подією тенісу у Великій Британії (і в усьому світі) є Вімблдонський турнір. Він є одним з чотирьох важливих тенісних чемпіонатів у світі, іншими трьома є Відкритий чемпіонат Франції (Roland-Garros), Відкритий чемпіонат США з тенісу та Відкритий чемпіонат Австралії. Хоча теніс – це індивідуальний вид спорту, однак, він є третім за популярністю у Великій Британії після футболу та крикету, який приваблює любителів спорту, туристів та критиків зі всього світу [25].

Щодо музичних подій, то за даними, зібраними UKMusic, британська індустрія живої музики в цілому приваблює трохи менше 30 мільйонів любителів музики. Близько 700 тисяч туристів відвідали концерти та фестивалі у Великій Британії, закордонний музичний туризм збільшився на 16% з 2017 року [21]. Видатні концертні зали та майданчики дають майже 1 млрд фунтів стерлінгів прибутку. Хоча з'ясувалося, що за останнє десятиліття 40% музичних майданчиків у Лондоні були закриті, жива музика до цих пір може похвалитися величезним потенціалом, і уряд Великої Британії все частіше закликає інвестувати у цей сектор [3].

Музичний фестиваль Гластонбері продовжує бути на першому місці в рейтингу відвідуваності та прибутковості, а також входить до числа кращих музичних фестивалів у світі. З першого фестивалю в 1970 році, Гластонбері заробив 325 мільйонів фунтів стерлінгів від продажу квитків. За цей час ціна одного квитка зросла з 1 до 243 євро сьогодні, але фестиваль залишається найпопулярнішим у Великобританії. Організатори фестивалю продають 135 тисяч квитків щороку. Загальна кількість людей, які відвідали Гластонбері, стано-

вить 2,8 мільйона людей, при цьому кількість проїзних квитків на фестиваль склала 120 тисяч, проданих за 25 хвилин минулого року [3]. Більшість відвідувачів фестивалю приїжджають з Лондона та Південної Англії, близько половини туристів (46,8%). В той ж час, порівняно мало відвідувачів (5,7%) з-за меж Англії. У порівнянні з іншими фестивалями, загальні витрати відвідувачів Гластонбері є дещо вищими. У середньому, відвідуючи фестиваль, туристи витрачають 149 фунтів стерлінгів, коли наприклад, перебуваючи на музичному фестивалі в Челмсфорді витрати становлять близько 43 фунтів стерлінгів [12].

Кількість фестивалів у Великій Британії продовжує зростати швидкими темпами. Не дивно, що 1,1 млрд фунтів стерлінгів з 42,3 млрд фунтів стерлінгів отримані з фестивалів та культурних заходів [3].

День Святого Патріка – це національне свято Ірландії, яке святкують в честь покровителя цієї країни. У цей час свято має міжнародне визнання і відзначається у Великій Британії та США настільки, наскільки і відзначається в Ірландії. Перший фестиваль Святого Патріка пройшов протягом одного дня і ночі 17 березня 1996 року, з того часу він перетворився на святкування, що триває 4-5 днів [18]. Карнавал Ноттінг-Хілл – це вуличний фестиваль на початку XIX століття в Карибському басейні, який проходив під час святкових вихідних днів у серпні. Захід почався в 1964 році як шлях для афро-карибських громад, щоб відзначити свої традиції у Лондоні. Сьогодні костюмовані учасники маршують по вулицях, граючи на сталевих барабанах, а гурти виступають на сценах вздовж маршруту [16].

Доповідь, опублікована Лондонською агенцією розвитку і написана групою незалежних дослідників, показує, що карнавал Ноттінг-Хілл щороку отримує до 93 млн. фунтів стерлінгів і підтримує 3 тисячі робочих місць повного робочого дня. Близько 90 тисяч туристів відвідали карнавал з-за кордону. Найвища витрата на людину переважно 58 фунтів стерлінгів [11].

Челсі Флавер Шоу (Chelsea Flower Show) проводиться протягом п'яти днів у травні по Королівському садівничому товариству (КСТ) в районі Челсі, Лондон. Це найвідоміший показ квітів у садово-парковій зоні у Великій Британії і, можливо, у світі. У шоу беруть участь члени британської королівської сім'ї, що приваблює відвідувачів з усіх континентів. Шоу «Челсі» отримує велику рекламу. У ньому беруть участь 157 тисяч відвідувачів щороку (кількість обмежена площиною 11 акрів). Всі квитки повинні бути придба-

ні задалегідь. Близько 19% туристів з-за кордону відвідують цю подію. З 2005 року шоу було збільшено з чотирьох днів до п'яти, а перші два дні проводяться лише для членів КСТ. Шоу широко висвітлювалося на BBC. Кілька членів британської королівської сім'ї відвідують попередній показ шоу, як частину королівського патронажу КСТ. Площа землі, присвячена виставці садів, постійно зростала між 1970 і 2000 роками, а шоу стало важливим місцем для спостереження за тенденціями. Нові заводи часто випускаються на виставці і популярність старих сортів відроджується під фокусом садівничого світу. Це еквівалент садового дизайну подіуму на показі моди [15].

Перспективами розвитку подієвого туризму займається Державний секретар з питань культури, засобів масової інформації та спорту, який у квітні 2013 року ввів в дію довгострокову стратегію розвитку туризму для Британії. Ця амбіційна стратегія має назву «Досягнення золотої спадщини»: стратегія зростання в'їзного туризму 2012-2020 років визначає, що Велика Британія може зробити для того, щоб міжнародний туризм забезпечив найбільшу економічну вигоду і як можна досягти цілей маркетингу.

Ця стратегія спрямована на підтримку зростання ділових візитів та подій Великої Британії. У 2012 році країну з ціллю ділових поїздок відвідали більше 7 млн туристів, а в 2017 році ця кількість зросла до 9 млн. [22.1].

Також уряд реалізував свою промислову стратегію. Це довгостроковий підхід уряду для підтримки економічного зростання. Працюючи в партнерстві з ключовими секторами, наприклад, автомобільними та професійними бізнес-послугами, уряд надає бізнесу довіру до інвестування та створення нових можливостей, більше робочих місць, що робить Велику Британію більш конкурентоспроможною на світовому ринку. Завдяки довгостроковій підтримці промисловості рівень туризму країни зріс на 3,8% [9].

Отже, туризм у Великій Британії розвивається і відіграє важливу роль в економіці країни. Стратегія розвитку в'їзного туризму сприяла конкурентоспроможності Великої Британії на світовому ринку, економічному зростанню та довгостроковій підтримці промисловості країни. Велика різноманітність спортивних та культурних подій у Великій Британії дає поштовх до розвитку подієвого туризму, який на сьогодні є досить популярним. Подієвий туризм сприяє розвитку міст, роблячи їх більш привабливими для відвідування, завдяки цій сфері туризму збільшується кількість робочих місць. Британія має велику кількість подій, їх можна поділити за те-

матикою: національні свята, фестивалі, модні покази, спортивні події. Великою популярністю серед туристів користуються спортивні події та музичні фестивалі.

Джерела та література:

1. BBC.com URL: <https://www.bbc.com/>.
2. Chelmsfordfestival.org URL: <https://chelmsfordfestival.org/>.
3. Consultancy URL: <https://www.consultancy.uk/news/13576/top-10-largest-music-festivals-in-the-uk>.
4. Eventbrite URL: <https://www.eventbrite.co.uk/blog/academy/uk-event-industry-in-numbers-ds00/>.
5. Gazeta.ua URL: https://gazeta.ua/articles/sport/_istoriya-i-pravila-griv-kerling/203104.
6. Getz D. Eventstudies: theory, research and policy for planned events (2nd ed.). N.-Y.:Routledge of the Taylor&Francis Group, 2012. 430 p.
7. Glastonburyfestivals URL: <https://www.glastonburyfestivals.co.uk/>.
8. Greatbritishtrips URL: <https://www.greatbritishtrips.com/home/sports>.
9. Hear to flond on URL: <https://heartoflondonbid.london/big-issues-tourism/>.
10. Irishtimes URL: <https://www.irishtimes.com/opinion/success-of-dublin-st-patrick-s-festival-means-funding-must-continue-1.3017273>.
11. Lgcplus URL: <https://www.lgcplus.com/report-shows-major-economic-importance-of-notting-hill-carnival/1257506.article>.
12. Mendip District Council URL: <http://m.mendip.gov.uk/CHttpHandler.ashx?id=7108&p=0>.
13. Molomo.com URL: <https://molomo.com.ua/myth/darts.html>.
14. Raconteur URL: <https://www.raconteur.net/business-innovation/events-industry-helps-power-uk-economy>.
15. RHSGardening URL: <https://www.rhs.org.uk/shows-events/rhs-chelsea-flower-show>.
16. Smithsonianmag URL: <https://www.smithsonianmag.com/travel/top-10-annual-events-in-london-1-1378476/?page=3>.
17. Statistics. World Tourism Organisation URL: <http://statistics.unwto.org/>.
18. St. Patrick's Festival URL: <https://www.stpatricksfestival.ie/info>.
19. Tourism Management. Volume 52. February 2016. P. 593–631.
20. The Tourism Alliance URL: <http://www.tourismalliance.com>.
21. UKmusic URL: https://www.ukmusic.org/assets/general/Measuring_Music_2018_Methodology.pdf.
22. Visit Britain URL: <https://www.visitbritain.org/introduction-tourism>.
23. Visit Britain URL: <https://www.visitbritain.org/business-visits-events>.
24. Wimbledon.com URL: <http://www.wimbledon.com/index.html>.

25. Worldatlas.com URL: <https://www.worldatlas.com/articles/most-popular-sports-in-the-united-kingdom.html>.

26. Worldsnooker.com URL: <http://www.worldsnooker.com/>.

27. Костюк О. История ивента. Теория и практика организации специальных мероприятий. 2008. №3. С. 17–21.

28. Линдстром М. Чувство бренда. Воздействие на пять органов чувств для создания выдающихся брендов / пер. з англ. І.В. Крилов. Москва: Эксмо, 2006. 272 с.

29. Прингл Х. Энергия торговой марки / пер. з англ. І.В. Крилов. СПб: Питер, 2001. 143 с.

Юрій Стручевський,

Національний університет «Острозька академія»

УГОРСЬКИЙ ЕТАП АВТОПЕРЕГОНІВ ФОРМУЛА-1 ЯК ВИД ТУРИЗМУ

У статті розглянуто історію безпосередньо самої Формули-1 в Угорщині та загалом історію автоперегонів від початку. Також досліджено кількість туристів які безпосередньо відвідували Гран-Прі, а також скільки грошей залишили туристи під час Гран-Прі.

Ключові слова: *Формула 1, траса Хунгарорінг, Гран-Прі, Угорщина.*

Yuriy Struchevskii

HUNGARIAN STAGE OF AUTO RACING FORMULA 1 AS FORM OF TOURISM

This article examines the history of the Formula 1 in Hungary and, in general, the history of Formula 1 from the beginning. Also explored the number of tourists who visited the Grand Prix and how much money was left by tourists during the Grand Prix.

Key words: *Formula 1, line Hongaroring, Grand Prix, Hungary.*

Актуальність. Світова туристична індустрія під впливом глобалізації та інтеграції стає чинником, від якого залежить підвищення конкурентоспроможності країни на світовій арені, зростання її економіки та підвищення добробуту населення. Сьогодні формування різноманітних сегментів міжнародного ринку сприяє ефективному розвитку туризму і перетворенню його в лідируючу галузь світової економіки.

Сучасні тенденції розвитку туристичної індустрії характеризуються високим динамізмом, диверсифікацією туристичного продукту, інформатизацією, конкурентною боротьбою між країнами та туристичними напрямками, підвищенням вимог до якості обслуговування.

Однією із характерних особливостей глобалізаційних процесів в туристичній галузі є застосування новітніх інформаційних техно-

логій, які сприяють підвищенню ефективності та удосконаленню роботи міжнародних туристичних компаній, поліпшенню обслуговування клієнтів, прискоренню усіх оперативних процедур, створенню нових маркетингових методик і розподільних каналів.

Туризм істотно впливає на усі основні сфери життєдіяльності світового співтовариства будучи феноменом соціально-економічного, соціально-культурного та політичного життя.

Дослідження сучасних тенденцій розвитку світової туристичної індустрії здійснили ряд вітчизняних та іноземних науковців, зокрема: О. Бабкін, М. Біржаков, О. Олексіва, Т. Фролова та інші. При цьому практично відсутні дослідження, що дають всебічний та ґрунтовний аналіз основних напрямків подієвого туризму, як у світі так і в Україні зокрема.

Мета. Виходячи з цього, метою статі є аналіз особливостей організації подієвих турів до Будапешту на гран-прі Формула 1.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Подієвий туризм – напрям порівняно молодий і надзвичайно цікавий. Основна мета поїздки приурочена до певної події. Унікальні тури, що поєднують в собі традиційний відпочинок та участь в найбільш видовищних заходах планети, поступово завойовують все більшу популярність.

Аналіз наукової літератури з подієвого туризму свідчить про значну варіативність розуміння цього терміну. Так, за Д. Гетцом подієвий туризм – це термін, який використовується в туристській літературі для опису розвитку напрямів і маркетингової стратегії для реалізації всіх потенційних економічних переваг від події [11, 403].

Подієвий туризм – це неминуща атмосфера свята, індивідуальні умови відпочинку і незабутні враження. Головна особливість подієвого туризму – безліч яскравих неповторних моментів [2].

З іншого боку, подієвий туризм – складова культурного туризму, пов'язана з певною подією в суспільному житті; подорож, пов'язана з цікавою для туриста подією [2]; поїздки з метою задоволення потреби у відвідуванні будь-якого заходу [6]; вид туристичної діяльності, що приваблює туристів різноформатними громадськими заходами культурного або спортивного життя, які сприяють розвитку інфраструктури туризму, інтеграції різних верств населення в суспільство і формуванню позитивного іміджу напрямку [1]; туристична діяльність, пов'язана з різноманітними значущими суспільними подіями, а також рідкісними природними явищами, що привертають своєю унікальністю, екзотичністю, неповторністю велику кількість туристів з різних країн [1].

Особливостями подієвого туризму є: відсутність сезонності; можливість прогнозування; масовість; інтерактивність; інноваційність; регулярність подій; стимулювання повторного відвідування пунктів призначення; видовищність. Гальмуючими факторами, що негативно впливають на розвиток подієвого туризму, є слаборозвинена туристська інфраструктура, низька інвестиційна та ділова активність місцевого населення, нестача кваліфікованих кадрів, слабе інформаційне просування заходу, слабе використання туристського потенціалу.

Угорщина вже більше 20 років єдина країна Східної Європи, де щорічно проходить Формула-1, яка поступається за популярністю лише футболу.

З усіх проведених сьогодні в Угорщині заходів і фестивалів, які приваблюють туристів, Формула 1 залишається найприбутковішим і найбільш гучним видовищем. Щоліта близько 200 тис. глядачів з'їжджаються в Угорщину, щоб подивитися на улюблене змагання. Економіці це приносить щорічно, за середніми оцінками, близько 150 млн. доларів. При цьому число глядачів що приїжджають, а з ними і обсяг грошей, які вони привозять в країну, стає дедалі більшим.

Інші східноєвропейські держави, щільно конкуруючи з Угорщиною на туристичному ринку, теж хотіли б отримати подібний захід, однак сьогодні дане будівництво траси в середньому обійдеться в 150 млн. доларів і це дуже велика сума. Угорщина ж побудувала у себе трасу для Формули 1 ще двадцять років тому і тепер має можливість користуватися плодами настільки далекоглядного рішення [6].

Взагалі Формула 1 є найважливішою подією серед усіх автоперегонів. Формула 1 вносить неабиякий вклад в автомобільну промисловість. У 30-х роках двадцятого століття був сформований регламент, по якому повинен був проводитися чемпіонат. Проте самі автоперегони були заплановані на 1941р. Друга світова війна відклала проведення автоперегонів аж до 1947р. Тоді у 1947р. були проведені перші гонки класу Формула А, а у 1946р. вже остаточно були ухвалені правила. Сама ж Формула 1 з'явилася 1950р [7].

У 1950р. в Великобританії почався перший чемпіонат. Наступні етапи автоперегонів проводилися у Франції, США, Швейцарії та Італії. Джузеппе Фаріна – італієць, став першим чемпіоном цих перегонів. Згодом в Формулі 1 з'являється криза: через стрімке зростання технологій та витрати на створення болідів зросли в декілька разів.

У 1986 році Угорщина стала першою країною за залізною завісою, де відбувся етап найпрестижніших і найдорожчих в світі автомобільних гонок – Формули-1. Як водилося в країнах соцтабору, цьому прояву капіталістичної культури передувала цілком детективна історія [9].

Бажання проводити етап «королівських перегонів» за залізною завісою виникло у боса Формули 1 Берні Екклстоуна ще на початку 80-х років. Саме тоді гонки стали поступово трансформуватися з голого автоспорту в шоу. У Формулу 1 потягнулися серйозні рекламодавці, а слідом почала різко зростати вартість прав на трансляцію гонок різними каналами. Саме ці дві статті доходу і складають бюджет нинішньої Формули 1 (близько 1 млрд. доларів), дозволяючи їй бути найшвидшим полігоном для випробування найдорожчих технологій.

Кандидатів на «червоний» етап Формули було три: СРСР, Китай і Югославія. В першу чергу Екклстоун в 1981 році почав переговори з Радянським Союзом, і проходили вони на найвищому рівні, під контролем головного автолюбителя тих років Леоніда Брежнєва. Інтерес Леоніда Ілліча до Формули 1 спирався не тільки на пристрасть до ревучих машин, але і на гучний успіх Олімпіади-80, яка стала потужним поштовхом у розвитку багатьох галузей економіки. При такому адміністративному ресурсі здавалося, що питання про проведення Гран-прі Москви вже вирішене (правда, в Росії мова йшла не про будівництво повноцінного автодрому, а про проведення гонки на тимчасовій міській трасі навколо Кремля, за аналогією з культовим Гран-прі Монако, який також влаштовується в центрі міста). Але в 1982 році Брежнєв помер, і переговори застопорилися [9].

Втративши ще рік на боротьбу з залізною завісою, в 1983-му році Екклстоун, який мав славу людини, що завжди домагається своїх цілей, став шукати альтернативні території для проведення «соціалістичного» етапу Формули. Прийняти остаточне рішення допоміг його друг Тамаш Рохоні, угорець за походженням, який жив у Бразилії. Саме він порадив Екклстоуну вибрати Будапешт. У 1983 році Берні направив запит і, отримавши відповідь, прилетів в Угорщину на переговори. Чиновники із захопленням сприйняли ідею зробити Угорщину першою країною Східної Європи, де пройде Формула 1. Через пару років всі бюрократичні перепони були пройдені, і будівництво почалося. Жоден інший автодром в світі не споруджувався з такою швидкістю. Важливо було встигнути до піввікового ювілею найбільшої угорської автогонки першої половини ХХ століття. 1 жовтня 1985 року будівництво почалося, 24 березня

1986 року вже пройшла перша пробна гонка, а 10 серпня 1986 року відбувся Гран-прі Угорщини [6]. Тоді ж виграв бразилець Нельсон Піке, який стартував другим, набравши 9 очок та проїхавши за 2 години.

З 1986 року місцем проведення автоперегонів Угорщини є траса Хунгарорінг. Ця траса знаходиться в місті Модерод, що у 18 кілометрах від столиці Угорщини Будапешту. Весною 1985 року був заключений контракт з урядом Угорщини. Спочатку ця трасу планували побудувати на вулицях столиці, схожій до траси Монте-Карло [5]. Проте цей план не був реалізований і її перенесли на околиці міста Модерод. Ця траса має великий рівень безпеки гонок, через смертельні випадки. Конфігурація траси була змінена декілька разів, а саме в 1986, 1989, 1998-2000рр., і лише сильні зміни були в 2003 році, коли пряма ділянка старт-фініш була збільшена. Траса Хунгарорінг є повільною та технічною. Ця траса є справжнім випробуванням для пілотів, тому що пілоти часто будуть знаходитися в зонах гальмування та на поворотах. Відпочити вони зможуть лише на прямій ділянці траси [4]. На трасі є 14 поворотів, а довжина кола – 4,381 км. Під час усієї гонки пілотам потрібно проїхати 70 кіл, а саме 306 км. За середньою швидкістю Хунгарорінг випереджає лише Монако, адже це повільна траса. Осінню 2012 року Екклстоун продовжив контракт на проведення Гран Прі в Угорщині до 2021 року. В його цілях також є реконструкція автодрома та зміни конфігурації траси [4].

Початок двадцять першого століття знаменується домінуванням Феррарі завдяки всесвітньо відомому Міхаелю Шумахеру. Саме Міхаель Шумахер встановив перший рекорд кола на трасі Хунгарорінг. В цей час регламент автоперегонів змінюється. Міжнародна Автомобільна Федерація в 2005 році робить серйозні зміни в регламенті. Так було зменшено швидкість на трасі та збільшено кількість обгонів. Вже у 2006р. вступає в силу відмова від десяти циліндрових моторів.

На трасі Хунгарорінг Гран-прі в Угорщини проводився 33 рази в період з 1986 по 2018рр [5].

Крім Формули 1 на трасі Хунгарорінг проводиться два етапи мотогонок, етап національної кузовної серії і гонки формули Рено. Для сучасної європейської траси це мізерно мало, тому говорити про рентабельність автодрома як окремо взятого підприємства не доводиться. За словами Ельдара Марченко, директора автодрома Мячково, проведення етапу Формули 1 економічно доцільно тільки в державних масштабах із залученням різних сфер туристичного

бізнесу. Арифметика проста: створення сучасного автодрому, здатного проводити гонки класу Формули 1, коштує мінімум 130 млн. доларів, а нерідко траса обходиться в 200 мільйонів. Ще близько 15 млн. доларів припадає щорічно платити за сам факт проведення Гран-прі. Тим часом чималі доходи від реклами, що розміщується на території траси, дістаються власникам Формули 1 (їх прибуток становить близько 400 млн. доларів на рік). Подібні побори сам Екклстоун коментує гранично коротко: виручка організаторів гонки повинна повністю покривати їх витрати, але не приносити ніяких доходів. Прибуток від Формули 1 можна отримати тільки у вигляді збільшення туристичного трафіку і популяризації країни як міжнародного бренду.

Для прикладу: в перший рік проведення гонок в Малайзії в цю країну приїхало близько 80 тис. туристів, які залишили в країні 80 млн. доларів. На наступний рік виручка держави склала вже 100 мільйонів. Причому ці гроші в основному не приходять до організаторів самих гонок, а осідають в касах готелів, ресторанів та інших сферах туристичного бізнесу [6].

Отже, потік туристів на угорський етап Формули 1 постійно збільшується, число глядачів вже давно перевершує кількість посадочних місць на трибунах. Це, втім, мало кого бентежить. За 50-70 євро можна купити квиток без місця, що дозволяє розташуватися на газоні і дивитися на будь-яку ділянку траси. Оскільки трек розташований в невеликій западині, рельєф місцевості дозволяє дивитися гонку навіть через двометровий паркан, не витрачаючись на квиток зовсім. Глядачі, які віддають перевагу заощадити, іноді в якості оглядової вежі використовують власний автомобіль або мікроавтобус, а часом зводять цілі будівельні ліси висотою з двоповерховий будинок – з такої споруди автодром видно практично цілком, що неможливо навіть з найдорожчих трибун [10]. Проте все ж таки ви можете купити квиток на 3 дні змагань, який для вас обійдеться від 475 до 100 євро. Це все залежить від того які місця ви хочете придбати. Звісно, що стоячі коштують 100 євро, а сидячі дорожче. Якщо у вас не виходить відвідати усі 3 дні змагань, то ви можете купити лише квиток на фінал Гран-Прі який проходить у неділю. Якщо ви не можете вибрати хороший вид, то вам запропонують скористатися пакетами «Три кута», які дадуть відвідувачам можливість насолодитися трьома різними видами трибуни під час автоперегонів за спеціальною ціною.

Багато людей зупиняються в готелях міста Модьорд, адже саме тут проходять автоперегони. Готелі в Модьорді є недешевими,

приблизно 1000 грн за 1 ніч. Найбільш відомим готелями є Кітті Панціо, Гостьовий будинок Еріка та пансіонат Марсел. Дані готелі чудові тим, що вони знаходяться в 5 хвилини до траси та в 15 хвилинах їзди від самої столиці Угорщини Будапешт. Незважаючи на те, що траса знаходиться в 30 км. від Будапешту, люди бронюють готелі в самому Будапешті. Доїхати з Будапешту до траси Хунгаро-рінг можна декількома способами: на електричці, таксі, на безплатному автобусі, машині або замовити наперед трансфер (вигідно та зручно коли їде група вболівальників). Якщо ж ви хочете придбати сувеніри або атрибутику команди, відкладіть наперед гроші. Перед входом на трасу є палатки, де зазвичай продають старі колекції. Проте на Гран-Прі в Угорщині можна насолодитися Формулою 1 та цікаво провести час незалежно від розміру гаманця. Також на самі трасі ви можете прийти на автограф-сесію до своїх кумирів, проте вам прийдеться відстояти чергу.

За даними угорського посольства, найбільш великий потік туристів до Угорщини під час Формули 1 з Німеччини, Австрії, Польщі, Великобританії, Фінляндії та Італії. Однак точні дані про національний склад іноземців, особливо з країн найближчого зарубіжжя, отримати досить складно, так як багато хто купує квиток безпосередньо після прибуття в країну, і відстежити національність буває неможливо.

В останні 2017-2018 роки значно зросла кількість туристів з Польщі (тепер їх приїжджає більше ніж 10 тисяч). Поляків в Угорщину привертає досить успішні виступи з 2006 року в Формулі 1 польського пілота Роберта Кубіца, який у себе на батьківщині зведений в статус героя [10].

Отже, проведене дослідження дає підстави стверджувати, що угорський етап автоперегонів Формула 1 являється заходом, який використовується для проведення подієвих турів. Основними характеристиками даних турів можна назвати, наступні: регулярність подій; стимулювання повторного відвідування; видовищність; інноваційність; інтерактивність; масовість; прогнозування.

Джерела і література:

1. Алексеева О. В. Событийный туризм как фактор социально-экономического развития региона : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. – Москва. 2012. 28 с.
2. Бабкин А. В. Специальные виды туризма. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. 252 с.

3. Биржаков М. Б. Событийный туризм: карнавалы в истории и современном туризме. Туристские фирмы, 2000. № 23. С. 94-111.
4. Грап При Венгрии: Трасса и статистика. URL: <https://www.flnews.ru/Championship/2015/hungary/>.
5. Гран При Венгрии – трасса Хунгароринг. URL: <https://flreport.ru/tracks/hungaroring.html>.
6. Формула Венгрии. URL: http://expert.ru/countries/2019/01/formula_vengrii/.
7. Формула-1. URL: <https://tonkosti.ru/Формула-1>.
8. Фролова Т. А. Экономика и управление в сфере социально-культурного сервиса и туризма : конспект лекций. – Таганрог : ТТИ ЮФУ. 2010. URL: http://www.aup.ru/books/m19/2_1.htm.
9. Чемпионат Мира по автогонкам в классе ФОРМУЛА 1 в Будапеште 2014. URL: <https://www.flnews.ru/travels/2014-hungary.shtml>.
10. Formula One F1 SWOT Analysis, Competitors & USP. URL : <https://www.mbaskool.com/brandguide/sports-teams-and-events/5899-formula-one-fl.html>.
11. Getz D. Event tourism: Definition, evolution, and research. Tourism Management. 2008. №29. С. 403-428.

Ганна Ткачук,
Національний університет «Острозька академія»

ЕКСТРЕМАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В ЕКВАДОРІ

У статті досліджено екстремальний туризм в Еквадорі. Охарактеризовано види екстремального туризму, а також встановлено головні фактори, які впливають на його розвиток.

Ключові слова: Еквадор, екстремальний туризм, Південна Америка.

Ann Tkachuk

EXTREME TOURISM IN ECUADOR

The article is an explorer of extreme tourism in Ecuador. The types of extreme tourism are described, and the main factors influencing its development are established.

Key words: Ecuador, extreme tourism, South America.

Актуальність. Екстремальний туризм стає все дедалі популярнішим в ХХІ столітті. Також, він користується великим попитом серед туристів, які все частіше надають перевагу активному відпочинку. Тому, зараз багато країн світу в змозі забезпечити у своїй країні успішний розвиток такого виду туризму, як екстремальний. Найвідоміші зони екстремального туризму розкидані по всьому світу, розпочинаючи від Канади та США і, закінчуючи Індією та Китаєм. Проте, існує безліч інших країн, у яких екстремальний туризм розвивається не гірше. Однією з таких країн є Еквадор.

Метою статті є описати екстремальний туризм в Еквадорі в цілому, а також охарактеризувати кожен вид екстремального туризму в Еквадорі.

Для досягнення мети необхідно виконати наступні завдання:

- проаналізувати географічний потенціал країни;
- виділити чинники, які впливають на розвиток того чи іншого підвиду екстремального туризму в Еквадорі;
- охарактеризувати перспективи розвитку екстремального туризму.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Питання вивчення туризму в Південній Америці цікавить багатьох іноземних дослідників, таких як Джеймс Е.Дален чи Девід Тіберг. Багато статей присвячено вивченню регіону Амазонки та гірських систем Анд, ці питання досліджували такі іноземні дослідники як Даніель Гросман та Кармала Гарсіоне. Проте вітчизняної літератури на цю тему зовсім мало. Саме тому ця тема є досить актуальною і потребує детального вивчення та наукового опрацювання.

Еквадор – країна в Південній Америці, розділена екватором на північну і південну частину. До складу Еквадору входять також Галапагоські острови, розташовані в Тихому океані на відстані 1000 кілометрів від узбережжя [1]. Материкова частина країни омивається водами Тихого океану на заході, на півночі межує з Колумбією, на сході і півдні з Перу. Незважаючи на порівняно невеликі розміри країни, Еквадор є однією з найбільш екологічно різноманітних країн світу. Основу країни складають високі гори Анд і частина басейну Амазонки. Еквадор поділяється на 4 географічні регіони, які дуже різняться між собою. Ель-Орієнте на сході (джунглі Амазонки), Ла-Сьєра в центрі (гори Анд), Ла-Коста на заході (тихоокеанська прибережна низовина) та величні Галапагоські острови біля узбережжя [2]. Кожен регіон має свої біологічні та кліматичні особливості, які сприяють розвитку екстремального туризму в регіоні або навпаки, роблять регіон непридатним для його розвитку.

Ель-Орієнте знаходиться на схід від Анд. Це величезна частина тропічного лісу, яка покриває східну територію країни. Проте, незважаючи на свою велику площу, Ель-Орієнте є малозаселеним регіоном.

Клімат в цьому регіоні Еквадору теплий та дощовий протягом всього року. Температура, в середньому, становить близько 28 °C в денний час і падає до 22°C в нічний час [3]. В Еквадорській Амазонії випадає багато дощів, тому навіть в посушливі місяці сильні опади можуть відбутися в будь-який час. Орієнте – це одне із найбільш біологічно різноманітних місць на планеті. Більш 10 000 туристів насолоджуються турами по джунглях Амазонки щороку.

Ла-Сьєра (Андське високогір'я) – це найбільш відвідуваний регіон країни. Тут ви зможете побачити трав'янисті високогір'я (парамо), гірські озера, термальні ванни, діючі вулкани, індійські ринки, колоніальні міста і фазенди. Тому не дивно, що цей регіон володіє найбільш розвинутою туристичною індустрією Еквадору, забезпечуючи широкий спектр житлових приміщень, гастрономічних закладів, торгові можливості та культурні фестивалі, які легко

доступні зі столиці Кіто. Хоча на екваторі зазвичай прохолодніше, ніж очікують більшість людей, клімат в Андах змінюється в залежності від висоти та пори року. У Кіто температура коливається від 7 °C вночі, до 26 °C опівдні, в середньому 15 °C [4].

Ла-Коста (Тихоокеанська низовина) – це прибережний регіон, який простягається від Тихого океану до передгір'я Анд, що лежать на сході. Тихоокеанське узбережжя уздовж Еквадору включає в себе різноманітні в своєму складі джунглі, мангрові ліси, білосніжні пляжі і рибальські села. Так само, як і Еквадор, Ла-Коста складається з чотирьох провінцій: Гуаяс, Уль-Оро, Монабі і Есмеральдас. Кожна провінція є по-своєму незвичайною і має чим зацікавити туриста. Наприклад, провінції Есмеральдас і Манабі, як правило, привертають більше уваги.

Північна провінція Есмеральдас отримує свою назву від пишних тропічних лісів, мангрових лісів і лиманів. Багато відвідувачів цієї провінції приваблюють унікальні річкові сафари через густі джунглі. Манабі ж зацікавлює своїх відвідувачів чарівними пляжами та можливістю отримати неймовірні емоції, спостерігаючи за горбатими китами. Клімат регіону зазвичай дуже теплий з температурами, в середньому, від 25 °C до 31 °C протягом року [5]. Дощовий сезон, який проходить з грудня по травень, є теплим і дуже вологим, хоча узбережжя має прохолодний морський туман, відомий як гаруа (з червня по листопад) та має доволі м'який клімат.

Галапагоські острови складаються з 13 великих, 17 дрібних островів та безлічі скель, які виникли у результаті підводних вивержень вулканів. Найбільший острів – Ізабела (Альбемарле), довжина якого становить приблизно 132 км і складає більше половини загальної площі суші архіпелагу. На острові є гора Азул, висота якої – 1689 метрів. Вона є найвищою точкою Галапагоських островів [6]. Клімат Галапагоських островів – сухий і теплий. Він характеризується низькою кількістю опадів та низьким рівнем вологості, середня температура становить 28 °C. Архіпелаг та його навколишні води, розташовані там, де сходяться три океанічні течії, славиться унікальними видами рослин і тварин, більшість з яких є ендемічними. Це, наприклад, гігантські черепахи, морські ігуани, нелітаючі баклани. Цікавим для туристів є саме те, що багато тварин спокійно реагують на людей і не несуть ніякої загрози. Кожен острів має свій унікальний ландшафт, рослинний і тваринний світ, який не знайдеш більше ніде у світі. Тому й не дивно, що Галапагоські острови входять до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, це справді райське місце.

Еквадор – країна з величезним природним та культурним потенціалом. Різноманітність кожного регіону Еквадору, наявність природних умов та досвідчених організаторів в галузі екстремального туризму роблять Еквадор привабливим для туристів, які є прихильниками активного відпочинку. Держава може похвалитися дивовижним ландшафтом з різноманітними екосистемами та широкими можливостями для пригод. Туристи можуть підкоряти міцні вершини Анд, мандрувати джунглями тропічних лісів Амазонки, насолоджуватись сонячними пляжами уздовж Тихого океану і злитися з дикою природою Галапагоських островів.

Краса країни багато в чому обумовлена Андським гірським ландшафтом. Завдяки наявності великої кількості гір та вулканів Еквадор може запропонувати деякі з найкращих гірських пригод у світі. Всього в Еквадорі знаходиться 47 вулканів, 15 з яких знаходиться на Галапагоських островах і 32 на материку, разом Еквадор та Галапагоські острови мають 27 потенційно активних вулканів [7]. Тому Еквадор надає безліч можливостей для розвитку альпінізму в країні і може задовольнити будь-які потреби туриста, якщо у вас взагалі немає досвіду підйому, або ж ви досвідчений альпініст – у будь-якому випадку Анди зможуть надати вам фантастичні пригоди. Ви матимете можливість досягти найближчої точки до Сонця на Землі, підкоривши неактивний старий вулкан – Чімборасо (6263,47 м), або піднятися на Котопахі – найвищий діючий вулкан Еквадору (5911 м) [8].

У країні створено всі умови для гірського туризму: зручні дороги, готелі на висоті, а також висококваліфіковані гіді, які допоможуть зробити ваш відпочинок максимально безпечним. Для того, щоб уникнути висотної хвороби та інших серйозних проблем зі здоров'ям, рекомендується акліматизуватись та заздалегідь тренуватись. Це можна зробити, піднімаючись спочатку на менші вершини (15 000 футів або менше) [9]. Неподалік від столиці Еквадору – Кіто, знаходиться Північна Іллініза, Імбабура і Пічінча – гори, які пропонують легкі сходження. Навколо цих гір є зручні хостели та фазенди, які служать «базами для акліматизації» і є хорошим варіантом для того, щоб відпочити та підготуватися до майбутньої експедиції.

Найбільшою популярністю серед альпіністів користуються чотири льодовикові гори: Чімборасо, Котопахі, Каямбе і Тунгурахуа. Розташовані трохи далі від столиці, вічні сніги їхніх вершин є викликом для недосвідчених альпіністів. Відвідувачі можуть доїхати до притулків на автомобілі, перш ніж пройти підйом. Рекомендуєть-

ся підніматися у супроводі місцевого гіда, щоб уникнути смертельних аварій. Гора Чімборасо є найвищою точкою в Еквадорі. Вона має 5 вершин, найвища кульмінація на 6262 метрів [10]. Є багато маршрутів по його схилах.

Вулкан Котопахі є знаковою пам'яткою в Еквадорі та одним з найвищих діючих вулканів у світі. Знаходиться він у центральному високогір'ї за дві години на південь від Кіто. У регіоні мешкає багато тварин, такі, як кондори і лами, що робить це ідеальним місцем для альпіністів, а також для любителів дикої природи. Похід на вулкан Котопахі небезпечний для недосвідчених альпіністів, він призначений для експертів та екстремальних шукачів гострих відчуттів. Останнє виверження тривало з серпня 2015 року по січень 2016 року, внаслідок чого Котопахі був офіційно закритий для туристів, аж до 7 жовтня 2017 року [11].

Куйамбе є третім за висотою піком Еквадору і часто рекомендується в якості відмінної гори для початківців альпіністів, які бажають отримати досвід льодовикової подорожі і висотного сходження. Це також найвища точка на поверхні землі, через яку проходить лінія екватора. Хоча технічно це не дуже складний вулкан для сходження, але є досить небезпечним через наявність великої кількості активних льодовиків, тріщин і лавин.

Сходження на гори і вулкани – не єдиний варіант екстремального відпочинку в Еквадорі. Така різноманітна країна має природу і прекрасний клімат у багатьох формах. Скелелазіння в Баньос – це ще один цікавий спосіб провести день в Еквадорі. Гігантські стіни вулканічних порід злітають в небо вздовж вируючої річки в Баньосі. Стіни були утворені багато століть назад, у результаті витікання магми з доколишнього вулкана Тунгурахуа. Ці охолоджені кручі лави створюють рай для альпініста в Сан Мартін, якраз за цим містом. Тунгурахуа – десятий найвищий пік Еквадору, є активним старовулканом висотою 5016 метрів, також відомий як «Чорний гігант» [12]. Більша частина вулкана покрита снігом. В даний час небезпечно підійматися (з 1999 року), оскільки його вулканічна активність має наслідки непередбачуваних вивержень. Незважаючи на це, багато людей все ще намагаються піднятися на вулкан.

Якщо ж ви шукаєте більше ризику та екстриму, тоді можете розглянути як варіант екскурсії до вулкану Алтар, Антісану або Південну Іллінізу, складні гори з більш складними маршрутами, ніж попередні. Якщо ви віддаєте перевагу сходженням в ліс Амазонки, ви можете обрати вулкани: Ревентадор (3562 м), Сумако (3990 м),

Сангай (5300 м), менші в порівнянні з попередніми і ідеально підходять для прогулянок по Амазонці [13].

Катання на гірських велосипедах – ще один вид екстремального туризму в Еквадорі, що також є й прекрасним способом відкрити для себе Еквадорські Анди та познайомитися краще з культурою місцевих жителів, що живуть на високогір'ї. Гірський велосипед в Андах дасть вам можливість ознайомитися з найбільш мальовничими і незайманими місцями Еквадору у власному темпі. Еквадор – чудова країна для їзди на велосипеді. Можливо, навіть найкраща велосипедна країна в Латинській Америці.

Одним з найбільших велосипедних шляхів, які ви можете знайти в Еквадорі, є петлі «Кілотоа» (Loop Quilotoa) [14]. Це популярний атракціон для туристів, але головна його перевага полягає в тому, що туристи зазвичай відвідують 1-2 міста вздовж маршруту, а найкращі пейзажі відкриваються з самої дороги. Наявність власного велосипеда дозволить вам зупинитися в різних куточках, насолодитися цими ж видами і поспілкуватися з місцевими жителями. Поїздка цим маршрутом – це квиток до еквадорської культури в сільській місцевості.

Є багато маршрутів для гірських велосипедів для всіх рівнів, тому і досвідчені, і недосвідчені велосипедисти знайдуть для себе пригоди в Еквадорі. Екскурсії на гірських велосипедах в Еквадорі зазвичай можна забронювати протягом 1-10 днів. Важливо мати добре збережене та надійне обладнання, тому переконайтеся, що ви правильно проінформовані. Є безліч компаній в Еквадорі, які дають напрокат велосипеда та обладнання для гірського велосипеда. Найкращий час для велосипедних турів – сухий сезон з червня по вересень. Більшість опадів випадає в грудні та січні, зазвичай лише в другій половині дня, тому велосипедні тури реальні впродовж усього року [15]. Еквадор пропонує дуже круті підйоми, про які треба знати, перш ніж відправитися, щоб не скалічити себе.

Еквадор, а особливо еквадорські Анди, надають безмежні можливості для катання на конях. Навіть якщо ви не є фанатом верхової їзди, ідея катання на конях через вражаючу еквадорську сільську місцевість може вам сподобатись. У країні є можливість катання на конях починаючи від різноманітних одноденних поїздок і закінчуючи тривалими маршрутами, які дозволяють їздити від фазенди (історичні колоніальні ранчо) до фазенди або брати участь у кінних перегонках. Є чимало пішохідних маршрутів, які обслуговують як досвідчених, так і недосвідчених вершників.

Якщо ж ви не є прихильником їзди на конях і надаєте перевагу пішим прогулянкам, тоді ідеальним варіантом для вас буде похід на Жовту Лагуну Ель-Алтар. Це 3-4-денний похід через Національний парк Сангай до Ель-Алтара, де є справді вражаючий неактивний вулкан, розташований в самому серці Еквадорських Анд. Якщо ви хочете отримати реальний досвід трекінгу (трекінг – це різновид пішого туризму, походи по різних місцях), цей похід для вас [16]. El Altar Trek є одним з найпопулярніших походів в Еквадорі.

Водні види екстремального туризму в Еквадорі розвиваються не гірше, оскільки країна омивається водами Тихого океану на заході, а також має густу річкову мережу, яка покриває територію Еквадору. Найкращі місця для водних видів спорту в Еквадорі – безсумнівно, Галапагоські острови. Підводний світ тут є унікальним. Галапагоські острови – ідеальне місце для дайвінгу світового класу, проте воно залишається маловідомим серед любителів дайвінгу. Однак, на відміну від багатьох інших надзвичайних місць для занурень, головною цікавинкою тут є не коралові рифи, а унікальна суміш морських тварин та їх безстрашність при вторгненні людей в морський світ. На Галапагоських островах можна пірнати в компанії морських черепах, пінгвінів, морських левів, дельфінів і численних видів акул, включаючи акул-молотів, а також китових акул [17]. На острові є близько 30 місць для дайвінгу, де ви зможете знайти гідів, які спеціалізуються на флорі і фауні Галапагоських островів, а також на підводному плаванні. Вони також забезпечують сучасне обладнання та дайвінг-човни. Кращий час року для дайвінгу – з листопада по квітень, коли моря є порівняно спокійними, а температура води в них є теплою. [18] Місця для дайвінгу знаходяться переважно біля узбережжя найбільш заселених островів. Острів Дарвін є найпопулярнішим з них. Тут ви побачите велику кількість унікальних істот, а також деякі примхливі геологічні утворення. На острові Ізабела ж можна поплавати з морськими левами та пінгвінами. Острів Санта-Крус може похвалитися приголомшливим мангровим лісом, а також дослідницькою станцією Чарльза Дарвіна.

Якщо ви любитель рафтингу або каякінгу, Еквадор – це неперевершене місце для вас, яке ви неодмінно повинні відвідати. Масивний хребет Анд народжує десятки річок в Еквадорі на схід і захід, які проходять шлях через вражаючі ущелини, каньйони, долини і джунглі. Еквадор утримує верхів'я річки Амазонки і в результаті, країна має одну з найвищих концентрацій річок на квадратну милю у світі. У Південній Америці немає кращого місця для сплаву по річці або катання на байдарках, ніж у Еквадорі. Більше того, ви мо-

жете обрати свою пригоду відповідно до вашого рівня досвіду. Західна сторона Анд пропонує дві популярні річки: Ріо-Тоачі та Ріо-Бланко, які протікають практично паралельно одна одній.

Ріо-Тоачі стала найбільш популярною річкою серед любителів рафтингу завдяки близькому розташуванню до Кіто. Що стосується порогів, Ріо-Тоачі – відмінна річка для рафтингу під час середнього та високого водного сезону з січня по кінець травня [19]. Ріо-Бланко ж не тільки надасть вам шалені емоції від рафтингу, а ще й незвичайні краєвиди та пейзажі. Річки джунглів Амазонки більші та повноводніші за їх західних «колег», тому тут потрібно бути максимально обережними з рафтингом. Це захоплюючий і надзвичайно веселий вид спорту, однак, одночасно він є і дуже небезпечним.

Узбережжя Тихого океану також надає великі можливості розвитку водного туризму в Еквадорі. Кілька пляжів уздовж узбережжя мають прекрасні умови для кейтсерфінгу. Одним з кращих є Санта-Маріаніта, розташований за межами міста Манта, де місцеві постачальники надають в оренду все необхідне обладнання та пропонують уроки для початківців. Найкращим часом для кейтсерфінгу в Еквадорі є період, коли зустрічаються сильні вітри – з травня по січень. [20] Країна має багато ідеальних місць для дуже веселого спорту – каньйонінгу. Каньйонінг – це спуск по гірській річці та прилеглому до неї каньйону за допомогою мотузки без плавзасобу [21]. Район навколо міста Баньйос ідеально підходить для цього екстремального виду спорту. Завдяки своєму розташуванню між масивним вулканом Тунгурауа, двома національними парками і дикими річками, Баньйос має унікальну географію, яка підходить для захоплюючого каньйонінгу.

Одна з речей, що робить Еквадор таким особливим – це різноманіття, яке він може запропонувати. Це спостерігається не лише в різних ландшафтах, а й у багатьох заходах, які ви можете зробити. Еквадор є ідеальним місцем для шукачів пригод, оскільки можливості для занять спортом в Еквадорі нескінченні. Широкий вибір екстримальних видів спорту видно неозброєним оком – від сходження до Котопахі і до водних видів спорту, таких як дайвінг, або катання на конях та гірських велосипедах. Приїхавши сюди, ви зрозумієте, що кожен з чотирьох географічних регіонів цієї невеликої країни пропонує екстремальні види спорту для будь-якої категорії людей. Тут є багато привабливих місць: від природних пам'яток до знайомства з культурою і побутом місцевого населення. Природа в Еквадорі заворюжує – вона дає безліч можливостей познайомитись з нею ближче. У національних парках, а їх більше 20, обладнані

туристичні стоянки і пішохідні стежки. Еквадор має дев'ять національних парків і 24 території під охороною, в яких проживає 10% усіх тварин і рослин на Землі [22]. Якщо ви людина, яка хоче шалених емоцій та екстриму, тоді Еквадор – ідеальне місце саме для вас.

Джерела та література:

1. Ecuador & Galapagos- Location, Geography& Climate URL: http://www.ecuadorexplorer.com/html/location_geography_climate.html.
2. Ecuador Travel Guide: The 4 Regions|Tours4fun URL: <https://blog.tours4fun.com/ecuadors-gorgeous-regions.html>.
3. 10 Intriguing Facts About the Amazon Rainforest in Ecuador URL: <http://latinrootstravel.com/amazon-rainforest-in-ecuador/>.
4. Custom Ecuador Andes& Amazon| International Expeditions URL: <https://www.ietravel.com/expedition/custom-ecuador-andes-amazon#overview>.
5. Курт Воннегут. Галапагос/ Курт Воннегут;[пер.з англ.В. Хазін].- Київ,Журнал іноземної літератури «Всесвіт»,1990.-288с.
6. Galapagos Islands islands, Ecuador. Britannica.com URL: <https://www.britannica.com/place/Galapagos-Islands>.
7. Ecuador volcanoes. Active Volcanoes in Ecuador URL: <https://naturegalapagos.com/blog/ecuador-volcanoes/>.
8. Global Volcanism Program. Chimborazo URL: <https://volcano.si.edu/volcano.cfm?vn=352071>.
9. Mountain Climbing tours & activities in Quito Ecuador URL: http://www.getquitoecuador.com/quito-adventure-attractions/mountain_climbing_quito.html.
10. Mount Chimborazo is Actually the Highest Point on Earth URL: <https://www.cntraveler.com/stories/2012-06-04/mount-chimborazo-volcano-ecuador-maphead-ken-jennings>.
11. This volcano revealed its unique voice after an eruption. *Science News*. URL: <https://www.sciencenews.org/article/cotopaxi-volcano-ecuador-infrasound>.
12. Вулкани Еквадору URL: <http://ineek.vntu.edu.ua/index.php/2015-04-02-09-40-07/319-2015-05-14-10-09-52>.
13. Mountain Climbing in Ecuador| Frommer's URL: <https://www.frommers.com/destinations/ecuador/active-pursuits/mountain-climbing>.
14. The Best Extreme Sport in Ecuador URL: <https://theculturetrip.com/south-america/ecuador/articles/the-best-extreme-sports-in-ecuador/>.
15. Adventure Sports in Ecuador – How To Do It Safety URL: <https://www.worldnomads.com/travel-safety/south-america/ecuador/extreme-adventures-in-ecuador>.

16. Hiking El Altar Trek in Ecuador. *The Adventure Junkies*. URL: <https://www.theadventurejunkies.com/hiking-el-altar-trek-ecuador/>.
17. Diving in The Galapagos. *PADI Travel*. URL: <https://travel.padi.com/d/galapagos/>.
18. How to Travel to the Galapagos Islands. *Travel Leisure*. URL: <https://www.travelandleisure.com/trip-ideas/adventure-travel/how-to-travel-to-galapagos-islands->.
19. 5 Best Adventure Activities in Ecuador. *NOMADasaurus*. URL: <https://www.nomadasaurus.com/best-adventure-activities-in-ecuador/>.
20. Ecuador. Com. Horseback Riding in Ecuador URL: <https://www.ecuador.com/activities/horseback-riding/>.
21. Traveling Ecuador's four regions. *Miami Herald*. URL: <http://www.todayinecuador.com/noticias-ecuador/traveling-ecuador-s-four-regions-527995.html>.
22. Ecuador Country Profile. *National Geographic Kids*. URL: <https://kids.nationalgeographic.com/explore/countries/ecuador/#ecuador-carnival.jpg>.

Світлана Федоренко,

Національний університет «Острозька академія»

ТИБЕТ ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕГІОН КНР

У статті йдеться про Тибет як про туристичний регіон КНР, про розвиток туризму в ньому, його культурну спадщину та природні пам'ятки, а також про економічний та соціальний вплив туризму.

Ключові слова: Тибет, туризм, КНР, Китай, економіка, культура, природа, спадщина, буддизм.

Svitlana Fedorenko

TIBET AS A TOURISTIC REGION OF PRC

The article describes Tibet as a touristic region of PRC and also the development of tourism here, its cultural heritage and natural sights, economical and social influence of tourism.

Key words: Tibet, tourism, PRC, China, economy, culture, nature, heritage, buddhism.

Актуальність теми. Тибет – це земля монастирів та буддизму, величних гір та пустель. Він поєднує в собі велике різноманіття цікавих для туриста місць. До прикладу, найбільша гора світу Джомолунгма розташована саме в Тибеті на кордоні з Непалом. Сюди приїздить багато туристів-екстрималів, які полюбляють жити в пустелях або серед Гімалайських гір.

Метою дослідження є ознайомлення з найбільш привабливими та незвичайними туристичними місцями Тибету, тибетським буддизмом та величними монастирями, пам'ятками, їжею та історією.

Стан наукової розробки. Проведений аналіз та дослідження туристичного потенціалу показали, що, в основному, цей процес висвітлено в працях закордонних дослідників. Зокрема, американський історик-антрополог Роберт А. Поль досліджував етнографію Тибету, Мао Ін Ву та Філіп Л. Пірс працювали над регіональним туризмом Тибету, Мін Мін Су та Джофрі Волл з університету м. Ватерлоо написали працю про залізницю Цінхай-Тибет і тибетський

туризм, а також описали його перспективи. Сяо Фей Кан ж досліджував боротьбу зі священним простором в Китаї та його туристичну привабливість.

Аналізуючи представлену інформацію треба зазначити, що Тибет – це відносно незвичайна країна для туризму. Основними видами туризму, що є популярними тут, є релігійний та гірський туризм. Одного разу Тибет навіть був закритим для іноземних туристів.

У 2018 році відбувся саміт щодо покращення галузі туризму в Китаї та Тибеті, де було представлено нові цілі до 2020 року, за якими планується побудова нових аеропортів в Тибеті. За 2018 рік країну відвідало близько 5,6 млн. туристів, що на 13% більше, ніж минулого року. В цілому, туризм Тибету є досить розвиненим, хоча і є безліч недоліків.

Тибет найбільш відомий своїми древніми монастирями та величними горами. Столицею країни є Лхаса, місто древніх буддистських храмів. Населення становить приблизно 3 млн. за переписом населення 2010 року. Шигадзе та Чамдо є одними з найбільших міст Тибету.

Основною галуззю економіки в Тибеті є сільське господарство, а саме тваринництво в Тибетському нагір'ї, де займаються вирощуванням овець, великої рогатої худоби, кіз, верблюдів, яків, коней. Проте, на сьогодні туризм має велику перспективу зайняти перше місце серед основних галузей економіки Тибету. Одним із показників, що підтверджують це припущення, є кількість туристів, які відвідали Тибетський Автономний Регіон у 2018 році, а це понад 33 млн. туристів, що на 31.5% більше ніж торік. Річний приріст ВВП зріс приблизно на 10%. Зі всіх відвідувачів до регіону також прибуло 270 тис. закордонних туристів у 2018 році, як повідомляє чиновник регіонального бюро туризму Хон Вей [1].

Незважаючи на туристичний бум, частка іноземних туристів все ще не наважується відвідувати Тибет після ситуації, яка відбулася в 2008 році після демонстрацій з нагоди річниці невдалого тибетського повстання 1959 року проти китайського панування. Саме після цього інциденту уряд КНР впровадив часткову заборону на відвідування Тибету громадянам інших держав. З 2008 року іноземні туристи можуть відвідати Тибет тільки якщо вони мають дозвіл від уряду КНР. Іноземці, які хочуть відвідати Тибет, повинні подати заяву на отримання цього дозволу, який можна отримати лише шляхом бронювання туру через офіційно зареєстрованого турагента. Саме через це основними відвідувачами Тибету є китайці, а це приблизно 95% від всіх туристів. Для прикладу можна навести ста-

тистику років до спеціальних впроваджень уряду КНР 2008 року та статистику сьогодення: у 2006 році іноземні туристи становили 6% відвідувачів Тибету, тоді як у 2018 році вони становили лише 1,3% від загальної кількості прибулих [4].

Більше 330 тисяч людей (11% населення) працюють в індустрії туризму. Найбільший пік напливу туристів припадає на червень-вересень. Взимку ціна вхідних квитків на основні визначні пам'ятки скорочується на 50%, щоб збільшити потік туристів та грошових надходжень. Багато готелів пропонують знижки до 60% протягом цього часу.

Уряд КНР розглядає туризм як спосіб залучення грошей і розвитку економічно нестабільного та бідного Тибету. Одним із проєктів, який би допоміг розвивати туризм в Тибеті, став високошвидкісний залізничний проєкт «Пекін-Шанхай-Лхаса». Уряд також має намір розглянути шляхи підвищення рівня популярності спортивного та повітряного туризму. З цією метою уряд Тибетського автономного району планує запустити інвестиційні фонди, щоб заохотити підприємництво та відкрити туристичний сектор приватним організаціям. Проте, існують деякі сумніви щодо цієї політики, чи буде вона приносити користь місцевим тибетцям так само, як китайські підприємства та приватні фірми.

Для початку потрібно розглянути саме природні пам'ятки Тибету. Джомолунгма простягається на кордоні між Непалом і Тибетським автономним районом Китаю. У 2010 році офіційно зафіксована висота гори склала 8 848 м. «Джомолунгма» – це тибетське слово, що означає «Божественна мати життєвої енергії». Гору назвали на честь богині Шераб Чжаммі, яка уособлює собою материнську енергію. Є у гори й інша тибетська назва – «Чомогангкар», що означає «Свята мати, біла, як сніг». Зростає велика кількість горців, які роблять експедиції задля підкорення найвищої точки, а туристи бажають дійти до підніжжя гори та помилуватися його красою. Проте, сходження на гору – зовсім недешеве задоволення. Всім охочим піднятися на вершину доведеться викласти більше тисяч доларів. Найкращий час для відвідування гори – з травня по жовтень, адже саме тоді не так холодно й не так сильно дощить [3].

Озеро Намцо розташоване в самому серці Тибету, приблизно в 110 км на північ від Лхаси. Озеро лежить на висоті 4718 м гірського ланцюга Ньенченгангха, в деяких місцях його глибина сягає 35 м. Серед китайських туристів озеро є дуже популярним, але порівняно рідко відвідується європейцями. У 2014 році озеро Намцо перестало бути найбільшим безстічним озером в Тибетському ав-

тономному районі. В результаті глобального потепління і танення льодовиків найбільшим безстічним озером ТАР тепер вважається озеро Силінг-Цо. Назва озера Намцо перекладається з тибетської як «небесне озеро». Воно часто описується як озеро, що розташоване поруч з небом, має чисту блакитну воду та є приголомшливо красивим. Це найвище солоне озеро у світі. Також, біля озера є снігові гори та відкриті пасовища, де місцеві кочівники випасають цілі стади яків. Найкраще о.Намцо відвідувати вдень, адже вночі там занадто холодно, навіть в літню пору. Погода на озері надзвичайно нестійка. Снігові бурани можуть раптово змінитися сонячними проблемами [7]. Озеро Намцо – одне з шести священних озер Тибету. Існує традиція в рік вівці здійснювати кору (ритуальний обхід) по березі озера. На одному з 5 островів озера знаходиться монастир Таші Дор школи Ньнга тибетського буддизму.

Туристам, які приїхали в Тибет на короткочасний тур, рекомендується відвідати Лхасу, що поєднує в собі риси китайського, непальського, індійського архітектурного стилю. Гігантський палац Потала, який був зведений в XVII столітті – це найвідоміший об'єкт міста, що розташований на Червоному пагорбі (Марпо Рі) на висоті 3700 м над рівнем моря в західній частині столиці. Потала не лише найбільша монументальна споруда в усьому Тибеті, а й найвищий древній палац світу. Палац названий на честь легендарної гори Потала в Південній Індії, на якій мешкає бодгісаттва Ченрезі (Авалокітешвара), якого на землі представляє далай-лама.

Серцем комплексу є Червоний корпус (Потранг Марпо) – найвища частина палацу в центрі. У цій частині проводяться різні буддійські молитви та релігійні освітні процеси. Будівля складається з безлічі залів, каплиць і бібліотек на декількох рівнях з галереями і звивистими коридорами. Потужна фортеця, призначена для захисту від чужинців, являє собою рясно декороване масивне прямокутну будівлю з червоного каменю в оточенні білих стін і сходів. До палацу також включена Норбулінка, або «Дорогоцінний парк», який розташований 10 хвилинах їзди на захід від Червоного палацу. Влітку і восени тут відзначаються світські і релігійні свята. Найпопулярніший з них – серпневий Фестиваль йогурту, або Шотон. Під час урочистостей парк відкритий всю ніч, в ньому горять багаття, виступають трупи з етнічними піснями і танцями [8]. У 1994 році палац Потала був внесений до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО і названий одним з нових семи чудес світу. Сьогодні комплекс щодня відвідують тисячі тибетських паломників і мандрівників з усього світу.

Монастир Сера – ще один з трьох головних монастирів школи Гелугпа. Як і інші два, Сера внесений до списку об'єктів національного культурного надбання Китаю. Монастир розташований на схилах півночі Лхаси. Монастир Сера, як комплекс споруд із Великим залом і трьома коледжами, був заснований у 1419 році Джамченом Чойе. У монастирському комплексі, що охоплює 28 гектарів землі, розміщується кілька споруд. Свою назву він отримав від пишної квітучої дикої троянди на схилах пагорба – в перекладі з тибетської Сера означає «шипшина». Величезний комплекс займає площу 114 946 м.кв. Основні будівлі: Кокен (зал), Цхаканг (коледж) і Камсун (гуртожиток).

У головному залі писання (з золотим порошком) розташовано статуї та багато фресок. У монастирі проходить фестиваль, відомий як «Сера Бенкіна». Фестиваль проходить у лютому згідно з григоріанським календарем, що відповідає конкретній даті, встановленій монастирем за тибетським календарем [10].

Кожен день, крім понеділка, о 3 годині дня проводяться дебати між ченцями. Відвідувачам дозволяється спостерігати за тим, як монахи перевіряють знання текстів і сутр один у одного і обговорюють різні релігійні питання. Гостям рекомендується дотримуватися тиші.

Храм Джоканг (Будинок Господа) є найбільш священним місцем Тибету. Побудований у 647 році і розташований в центрі старого міста, є головним храмом школи Гелугпа. У храмі проводиться щорічний фестиваль Великої молитви, а також всі обряди посвячення Далай-лами і Панчен-лами. У 2000 році храм Джоканг був включений до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Цей храм відомий своїм символом, а саме – дві золоті лані, що з двох сторін тягнуть-ся до колеса дхарми. У храмі також зберігаються стародавні статуї Будди, привезені в дар царю Сонгцен Тампа, засновнику тибетського буддизму. Сьогодні площа храмового комплексу становить 25,000 кв.м. Архітектура поєднує в собі злиття стилів різних країн, таких як Тибет, Індія, Китай та Непал. Будівля складається з кількох залів і вівтарів. Темні лабіринти з'єднують зали храму з каплицями, присвяченими різним богам і бодгісаттва, а з даху будівлі відкривається прекрасний вид на Лхасу і палац Потала. Об'єкт відкритий для відвідування з 8 ранку. Навколо храму можна знайти багато лавок ремісників і торговців сувенірами [9]. Джоканг – найвідоміший храм Тибету. Оскільки він не контролюється певною конфесією, привертає прихильників усіх шкіл тибетського буддизму, а також послідовники бонпо – корінної релігії Тибету.

Тибетський буддизм є релігією у вигнанні, він витіснений з батьківщини, коли Тибет був завойований китайцями. Найбільш відомим обличчям тибетського буддизму є Далай-лама, який жив у вигнанні в Індії, оскільки в 1959 році він втік від китайської влади, яка окупувала країну. Тибетський буддизм поєднує в собі основні вчення Махаяни (буддизму з тантриком і шаманською мовою), а також матеріал з давньої тибетської релігії під назвою Бон.

Досить часто тибетський буддизм вважається ідентичним буддизму Ваджраяни, проте вони не ідентичні – Ваджраяни навчають у тибетському буддизмі разом з іншими транспортними засобами [2].

Особливості тибетського буддизму:

- статус вчителя або «лами»;
- роздуми про життя і смерть;
- важлива роль ритуалів та ініціацій;
- візуальна символіка;
- елементи ранніх тибетських релігій;
- мантра і практика медитації.

Застосовується практичне вчення про реінкарнацію для обрання духовних спадкоємців покійних лам. В релігії багато як злих божеств, так і добрих [2].

Для простих туристів Тибет – це незвідана і казкова країна, сповнена таємниць і протиріч, а кухня Тибету – це екзотика. Особливо екзотичним є тибетський чай з його неповторним ароматом і приголомшливо-чарівним смаком, наприклад, чай з маслом. Цей чай є обов'язковим напоєм під час подорожей Тибетом та ще однією візитівкою тибетської кухні. Простіше кажучи, чай з маслом – це кип'ячений сильний чай, куди додається топлоне масло та сіль. Чай п'ють під час прийому їжі. Існують деякі правила вживання чаю, а саме не потрібно поспішати його пити. Спочатку потрібно поспілкуватися з господарями і під час розмови повільно пити чай. Це – вияв поваги до них [6].

Мешканці Тибету зазвичай вживають в їжу ячмінь та ячмінне борошно, так звану «цампу». Також з неї готують тісто для пельменів, а самі пельмені називаються «момо». Дуже популярними в Тибеті є м'ясні страви з яка, баранини і козлятини. В основному, м'ясо тибетці їдять в в'яленому або сушеному вигляді з картоплею і спеціями. Найбільш популярними є такі страви як «шемдре» (м'ясо, приготоване на рисі), а також «якша» (сушене м'ясо яка). У Тибеті їжу поділяють на «зимову» і «літню». Взимку намагаються вживати м'ясо, а влітку – молоко та молочні продукти.

Тибетська кухня – кухня східна, але, на відміну від інших кухонь Сходу, вона більш помірна і збалансована. Прянощами тут не зловживають, за краще вважають варені страви. У традиційному меню немає фруктів та риби через особливості розташування. З алкогольних напоїв тут вживають слабке рисове вино та пиво, а чай п'ють солоним з додаванням олії. Також, тут готують тхентхук (тибетська локшина), яка зазвичай подається з овочами, нарізаними кубиками яловичиною, дрібно нарізаними лушпиннями на броварні. Локшину їдять разом із солодким чаєм. Деякі ресторани також пропонують мариновану редьку і соус з чилі, щоб приправити локшину. Тхентхук, однозначно, один із найкращих сніданків тибетської кухні [5].

Рис є однією з основ всіх страв східних країн, Тибет не є винятком. Тут рис вживають навіть із женьшенем під час весіль або фестивалів, особливо на тибетському новорічному фестивалі. Плоди женьшеню готуються разом з рисом, який змішується з фруктами, цукром і соком топленого масла. Що стосується плодів женьшеню, то це не лише сприятливий символ удачі, але й багатий всіма видами живильних речовин, який приносить користь для травної системи і здоров'я [5].

Готелі в Тибеті є тільки у великих містах. Зазвичай, категорія готелів визначається за двома рівнями: середній клас і вищий клас. До середнього класу відносяться готелі приблизно з 2 та 3 зірками за європейськими стандартами.

У селищах та маленьких містах можна знайти лише гестхауси (будиночки для гостей), де в кімнаті стоїть до 6 ліжок. Зручності зазвичай розташовані на вулиці або на поверсі. Душ може бути присутнім, але ним не завжди вдається скористатися через низьку температуру на вулиці. Постільної білизни не передбачено, тому краще спати в спальнику або брати постільну білизну з собою.

Однак, і в готелях часто виникають незручності, пов'язані з тимчасовою відсутністю гарячої води, відсутністю англомовного персоналу та іншими дрібними незручностями. У цих готелях немає опалення, тому приблизно з другої половини листопада спати доводиться під двома ковдрами, а іноді додатково і в спальнику. В цілому, готелі чисті, акуратні, особливостями яких є кухня – іноді різноманітна, з меню, написаним англійською, іноді вузько обмежена з китайськими ієрогліфами. Готелі вищого класу можна порівняти з 4-зірковими в Європі. У Лхасі є готель, що наближається до 5 зірок – «Lhasa Hotel».

Проте в останні роки в Лхасі з'явилися готелі, які цілком відповідають європейським готелям 5 зірок, такі як «St. Regis»,

«Lhasa Shangri-La», також готель у місті Шигадзе «Shigatse Qomo Langzong». Тому зараз навіть дуже вимогливі мандрівники зможуть знайти собі розміщення звичного рівня, принаймні у великих містах. Також, під час подорожі Тибетом іноземні мандрівники можуть залишатися тільки в таких готелях, які сертифіковані для прийняття іноземних клієнтів [11].

Якщо будь-який турист захоче поїхати в Тибет, то він повинен мати китайську візу та спеціальний дозвіл на відвідування (Tibet Travel Permit) для в'їзду в Тибетський автономний район. Спеціальний дозвіл надають тільки організованим групам від 5 чоловік. Пересуватися вільно можна лише по окремих регіонах, включаючи Лхасу з околицями і Шигадзе, а для інших територій потрібно отримати інший дозвіл, який можна отримати в Лхасі через туристичну фірму, в якій ви замовляєте тур.

Отже, Тибет все ще не розвинув туристичну галузь до високого рівня. Однак, тут можна побачити величної краси гори, неймовірно привабливі древні споруди, глибше дослідити культуру та традиції Тибету, а також спробувати досить екзотичні страви.

Попри всі негаразди, уряд Китаю намагається розвивати цю галузь, впроваджуючи різні реформи та такі проекти, як високошвидкісний залізничний проект «Пекін-Шанхай-Лхаса». Головною метою уряду Китаю на сьогодні є використання туризму в цілях подолання бідності по всій території Тибетського автономного регіону.

Тибет є надзвичайно цікавим та екзотичним для туристів. Поїздка в цей регіон того варта, навіть попри складні можливості в'їзду для іноземних туристів.

Джерела та література:

1. Asia One URL: <https://www.asiaone.com/travel/tibet-travel-become-easier-foreigners>.
2. BBC URL: http://www.bbc.co.uk/religion/religions/buddhism/subdivisions/tibetan_1.shtml.
3. China Highlights URL: <https://www.chinahighlights.com/tibet/mt-everest/>.
4. Facts And Details URL: <http://factsanddetails.com/china/cat6/sub37/item2846.html>.
5. Man of the Lam URL: <https://manonthelam.com/traditional-tibetan-food-beverages/>.
6. Tibetdiscovery.com URL: <https://www.tibetdiscovery.com/what-to-eat-and-drink/>.

7. Tibettravel.org URL: <https://www.tibettravel.org/tibet-travel-guide/namtso-lake.html>.
8. Tibettravel.org URL: <https://www.tibettravel.org/tibet-travel-guide/potala-palace.html>.
9. Tibettravel.org URL: <https://www.tibettravel.org/tibet-travel-guide/jokhang-temple.html>.
10. Tibettravel.org URL: <https://www.tibettravel.org/tibet-travel-guide/sera-monastery.html>.
11. Tibet Vista URL: <https://www.tibettravel.org/tibet-hotels/>.

Катерина Фіщук,

Національний університет «Острозька академія»

НАЦІОНАЛЬНА КУХНЯ МЕКСИКИ ТА ЇЇ РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті розглянуто особливості кухні Мексики та її роль у туризмі Мексики. Характеризуються національні страви та напої країни. Окрім цього описуються регіональні особливості та класифікація продуктів харчування Мексики за регіонами.

Ключові слова: Мексика, національна кухня, гастрономічний туризм.

Katerina Fischuk

NATIONAL CUISINE OF MEXICO AND ITS REGIONAL FEATURES

The article examines the peculiarities of Mexican national cuisine and its role in tourism in Mexico. Characterized national dishes and drinks of the country. In addition, regional features and the classification of Mexican food by region are described.

Key words: Mexico, national food, gastronomic tourism.

Актуальність. Мексиканська кухня – одна з найпопулярніших в світі і нарівні з французькою, італійською, японською та китайською користується великим попитом серед гурманів. Оскільки їжа відіграє велику роль у туризмі і кулінарні туристи завжди шукають щось нове, то ця досить екзотична їжа є цікавою для багатьох туристів.

Мета роботи – дослідити особливості національної кухні Мексики.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню загальних особливостей національної кухні Мексики присвятили свої дослідження вітчизняні та іноземні науковці: Р. Дж. Джонсон, Д. Харвей, П.Хагетт, Я. Гезгал.

Мексиканська національна кухня налічує тисячі років, і в ній органічно поєдналися кулінарні традиції індіанських племен та Іспа-

нії, зі значним впливом французької рецептури. Кулінарія Мексики дуже різноманітна, багато мандрівників відзначають, що в одному регіоні вона схожа на карибської кухні, в іншому – на іспанську, а в деяких місцях у стравах навіть відзначається вплив східно-індійської кухні.

Традиційна мексиканська кухня – це кухня з давніми традиціями, віковими навичками та кулінарними прийомами. Мексиканська гастрономія є різноманітною та збагачена змішуванням з європейськими традиціями. Кожна кухня регіону Мексики є унікальною. З плином часу мексиканська кухня переживала широкий спектр кулінарних впливів, що призвело до появи різноманітного кулінарного стилю, який також варіювався від регіону до регіону. Мексиканська їжа також залежить від місцевого клімату, географії та етнічних відмінностей між мешканцями. Північна Мексика славиться виробництвом яловичини та м'ясними стравами, а південно-східна Мексика відома своїми гострими овочевими та курячими стравами. Прибережні штати, такі як Веракрус (розташований на узбережжі Мексиканської затоки), Юкатан (північ півострова Юкатан, на півночі омивається Мексиканською затокою) і Кампече (південний схід Мексики, на заході півострова Юкатан) зосереджені на морепродуктах, особливо на стравах з креветок, крабів і кальмарів. Пікантні аромати рубленої яловичини спеціалізуються у штаті Мічоакан (південний захід Мексики), а різноманітним соусів з різноманітними комбінаціями славиться штат Оахака (південь країни).

Мексиканські місцеві продукти харчування можна класифікувати за регіонами таким чином:

- 1) північний регіон добре відомий м'ясом та сирами;
- 2) на північно-тихоокеанському узбережжі росте більше фруктів і овочів;
- 3) регіон Баджіо спеціалізується на рисі, свинині та ковбасних виробах;
- 4) на південно-тихоокеанському узбережжі росте велика різноманітність перцю чилі, також популярне куркою та сиром;
- 5) південний регіон відомий кукурудзою і спеціями;
- 6) регіон Перської затоки славиться кукурудзою та ваніллю.

В цілому, традиційна кухня Мексики – це суміш древньої ацтекської, індіанської та іспанських кухонь. До складу національних страв Мексики входять такі продукти, як м'ясо, бобові, овочі, зернові культури, морепродукти і кукурудза. Одним з ранніх впливів на мексиканську їжу був кулінарний вплив індіанців майя. Внаслідок того, що індіанці майя були мисливцями, їжа в основному включала

тварин і навіть деяких комах. Іншими інгредієнтами були тропічні фрукти, боби і кукурудза.

Популярними також є квасоля і рис. Залежно від регіону використовують рожеву і чорну квасоллю. Відмінна риса приготованих з неї страв – мінімальна кількість спецій і додаткових заправок. Квасоля є гастрономічним контрастом щодо гострої їжі. На узбережжі до вказаних інгредієнтів додаються морепродукти. Страви з квасолі висококалорійні і дуже ситні, тому, подібно до італійської піци, в Мексиці були обов'язковою складовою обіду робочих людей. Як і багато століть тому, головний інгредієнт мексиканської кухні – це кукурудза. З неї готують коржі тортилія, та й просто варять, посипаючи готові качани сіллю. Найпопулярніші страви готуються з використанням кукурудзяної муки, до їх числа входять: такос, тортилія, посолес, тамалес та начос. Кукурудза панує на кухнях Мексики, її і смажать, і варять, і використовують у вигляді борошна, їдять з тертим сиром і майонезом, подають з м'ясом і приправляють чорним перцем, з кукурудзи навіть роблять напої.

Популярність мексиканської кухні призвела до появи кількох її варіацій в інших країнах. Техасько-мексиканська (Тех-Мех) кухня розвивалася в Техасі та Мексиці в Південно-Західній Америці і є модифікацією традиційної кухні з незвичайним американським впливом на неї. Одним з кращих прикладів техасько-мексиканської кухні є «Frijoles refritos» (повторно приготовані боби) термін, яких фактично був введений у Техасі [6]. Однак кухня Тех-Мех відрізняється від оригінальної мексиканської кухні, хоча вона може включати ті ж самі інгредієнти. Крім того, існує також «нова мексиканська кухня» – тип регіональної кухні, що походить з штату Нью-Мексико в США і на півдні Колорадо і є частиною мексикансько-американської кухні.

Продуктами, що використовуються для приготування традиційних мексиканських страв є: овочі (томати, цибуля, картопля, гарбуз і інші), м'ясо (курятина, яловичина, свинина, дичина), зернові та бобові (квасоля, рис, кукурудза), морепродукти (риба, креветки, кальмари, восьминоги), фрукти, сир, яйця.

Їжа, приготована з морепродуктів, є досить популярною в Мексиці. Поширеною стравою є севиче, яке готується зі свіжої риби, маринованої в соках різних цитрусових плодів. У цій спекотній країні як в холодному, так і гарячому вигляді готують кальмарів, восьминогів, крабів і звичайно ж креветки. Цікавий коктейль «де камарон» (томатний сік, в який додані очищені варені креветки) [2].

Мексиканська кухня славиться своєю гостротою і використанням різноманітних спецій і приправ. Мексиканські кухарі люблять додавати в традиційні страви різні види гострого перцю, листя авокадо, цибулю, часник і насіння кмину. Місцеві соуси, а саме сальса і гуакамоле давно здобули популярність у всьому світі. Соуси подаються з м'ясом, рибою, птицею, квасолею, яйцями та іншими стравами. Найпопулярніші мексиканські приправи, спеції та соуси:

- 1) перець чилі;
- 2) соус сальса (складовими якого є томати та чилі);
- 3) гуакамоле (соус з плодів авокадо, помідорів, цибулі, перцю);
- 4) насіння кмину;
- 5) коріандр;
- 6) перець сортів серрано і халаненьо.

Мексика входить до числа країн з найкращою кухнею в світі. Мексиканська кухня характеризується ароматними інгредієнтами, такими як кукурудза, перець чилі, помідори, какао і ваніль. Їжа також має репутацію пікантності та є важливим аспектом культури і народних традицій Мексики [3]. Національними стравами Мексики є:

Pozole (позол) – суп, який як правило, містить свинину або курятину, а також кукурудзу. Кукурудза була священною рослиною для ацтеків, саме тому позол споживався як ритуальна або святкова страва. Існують три типи позолу: роїо (червоний), blanco (білий) і verde (зелений). Pozole rojo зазвичай робиться з анчо і гуахілло чилі і гарнір з авокадо, верде зроблено з використанням зелених помідорів і серрано чилі, та blanco зроблений, використовуючи de-seeded ancho chillies, щодо м'яса то використовують курятину замість свинини. Позол, як правило, увінчаний подрібненим салатом, кубиками сирої цибулі, орегано, сушеного перцю, редиски і свіжого соку лайма [6].

Tamal (тамалес) – страва з'явилася у племен ацтеків, майя та інків, які потребували їжу, яку можна було з'їсти на ходу і взяти з собою в бій, саме тоді тамеле було приготованим у такий спосіб: кишеньку кукурудзяного листка начиняють чимось солодким або гострим, загортають в банановий лист або в обгортку качана кукурудзи та підігрівають. Їх заповнюють різноманітним м'ясом або овочами [2].

Chilaquiles (чілакілес) – це популярний традиційний сніданок, який складається з злегка підсмаженого кукурудзяного коржа-тортилії, порізаного на 4 частини, який политий зеленим або червоним соусом сальса (червоний є трохи гострішим), іноді злегка підсмажений у сальсі, щоб страва ввібрала аромати. Зверху, як правило, додають омлет або яєчню і курку, а також сир і вершки [3].

Mole (моль) – відноситься до ряду різних соусів в мексиканській кухні. Найбільш відомим є моль negro, який подається з куркою, і зроблений з досить незвичайного списку інгредієнтів, включаючи різні горіхи, насіння, спеції, перець чилі, банан і шоколад. Для приготування соусу потрібно щонайменше один день, і тому його їдять переважно в особливих випадках [1].

Guacamole (гуакомолє) без сумнівів одна з найпопулярніших мексиканських страв. Цей традиційний соус з'явився за часів ацтеків. Його готують з пюре авокадо, цибулі, помідорів, лимонного соку і перцю чилі (і іноді додають зубчик або два часнику). Зазвичай гуакомолє їдять з тортілією або використовують як гарнір [5].

Мексика є батьківщиною текіли, яку роблять шляхом подвійної або потрійної перегонки соку блакитної агави. Налічується не менше 300 видів текіли, офіційно затверджені чотири бренди: Blanco, Joven, Reposado і Anejo. Крім текіли, з агави виробляють мескаль. Алкогольні напої Мексики, звичайно, не обмежуються текілою, але саме вона користується величезним попитом, як в самій державі, так і за її межами. Текіла – це різновид високоградусного напою мескаль, який у силу обставин і відмінних рис отримав свою власну назву. Словом «мескаль» в Мексиці позначають все, що виготовляють із соку агави. Зазвичай напій поміщують в пляшку, на дні якої плаває гусінь [1]. Вважається, що якщо гусениця в мескалі не розчиняється, то напій високоякісний.

У Мексиці варять багато сортів пива, в тому числі Corona, Dos Equis, Superior і Pacífico. Легке мексиканське пиво часто подається з лаймом і сіллю. У деяких районах пропонують напій з пива під назвою Michelada або просто Chelada. Його готують, змішуючи пиво з соком лайма і різними соусами. Незважаючи на те, що пиво і текіла символізують Мексику, виноробна галузь країни зростає останніми роками. Є три регіони виробництва винограду: Баха Каліфорнія (де виробляється майже 90% мексиканського вина), район Ла-Лагуна в Коауїла і Дуранго, а також центр міста, який включає Закатекас, Агуаскальєнтес і Керетаро [5].

Какао та шоколад також досить популярні у Мексиці, саме тому існують різні напої, які включають ці інгредієнти з додаванням кукурудзяної муки. Серед таких напоїв найпопулярнішими є: атоле (густий напій з кукурудзяної муки і молока з різними прянощами), champurrado (гарячий мексиканський напій, до складу якого, крім кукурудзяного борошна (часто обробленої соком лайма) і коричневого цукру, входить топлений шоколад), тежуйно, позол, хорчата

(це напій, який виготовляється на основі рисового молока з додаванням кориці та ванілі) [8].

Традиційною мексиканською кухнею також є вулична їжа, яку можна їсти на ходу. Мексиканська вулична їжа, називається *antojitos* (буквально «маленька тяга»), готується вуличними торговцями і на невеликих традиційних ринках в Мексиці. Зокрема, це буріто, кесадилія, фахітас, такос – це страви, де головна складова це тортилія з різними начинками. Зазвичай всередину коржів кладуть м'ясо [4]. В Мексику взагалі добре приїжджати любителям м'яса, причому широко використовуються як яловичина зі свининою, так і птиця. Разом з коржами використовуються різноманітні соуси, зокрема сальсу.

Отже, національна кухня Мексики була сформована під впливом багатьох країн та є досить екзотичною, а національні страви Мексики є різноманітними, хоча мексиканці використовують невелику кількість інгредієнтів. Головним символом країни є тортилія (мексиканський коржик з кукурудзяної муки), який є основою багатьох страв. Кукурудза використовується для виготовлення практично всіх національних страв, таких як тамалес і сопес (товсті смажені кукурудзяні диски до яких додають фасоль і сир) та різних напоїв. Ще одним ключовим компонентом у мексиканській їжі є перець чилі, оскільки його унікальні сорти надають традиційним стравам свої аромати і він становить основу соусів мексиканської кухні. Серед національних страв Мексики можна виділити: позол (курячий або свинячий бульйон з кукурудзою, травами і спеціями, з цибулею, салатом, сушеним меленим чилі, лимонним соком і редькою), моль (пікантний соус, яким поливають м'ясо, а іноді додають шоколад), чікатілес (традиційний сніданок, який складається з тортилії та смажених яєць). Щодо напоїв, які виготовляються з кукурудзи можна виділити атоле, який потім ароматизується фруктами, шоколадом, рисом або чимось іншим. Важливу роль також відіграє шоколад, з якого виготовляють різноманітні напої. Алкогольні напої Мексики включають текілу, мескаль, вино, ром і пиво. Найбільш поширеним алкогольним напоєм в Мексиці є пиво та текіла. У Мексиці існує понад 300 видів текіли, а головними брендами є: Blanco, Joven, Reposado і Anejo. Також популярним напоєм є мескаль, який як і текілу виготовляють з соку агави. Національна кухня Мексики є досить екзотичною та пікантною, та все ж приваблює туристів, які обирають гастрономічний туризм. У Мексиці можна спробувати різноманітні страви починаючи від вуличної їжі, яка є символом країни, закінчуючи вишуканими ресторанными стравами.

Джерела та література:

1. Какая национальная кухня, традиционные блюда и еда в Мексике?, 2015. URL: <http://travelask.ru/questions/8393-kakaya-natsionalnaya-kuhnya-traditsionnye-blyuda-i-eda-v-mek>.
2. Национальная кухня Мексики, 2015. URL: <https://putevojdnevnik.ru/amerika/meksika/526-nacionalnaja-kuhnja-meksiki>.
3. About Mexican food, 2015. URL: <https://www.sbs.com.au/food/article/2008/07/01/about-mexican-food>.
4. Culinary Tourism in Mexico. URL: <https://tacaboutit.wordpress.com/culinary-tourism-in-mexico/>.
5. Mexican Food and Drink. URL: <http://www.facts-about-mexico.com/mexican-food.html>.
6. Mexican Food History, 2019. URL: <https://tastessence.com/mexican-food-history>.
7. Non-Alcoholic Mexican Drinks to Make This Summer. URL: <https://mexicaligrillrestaurant.com/non-alcoholic-mexican-drinks-make-summer/>.
8. The Best Cold, Non-Alcoholic Drinks. URL: <https://www.thespruceeats.com/non-alcoholic-drinks-for-summer-2343075>.

Олександра Фомін,

Національний університет «Острозька академія»

РОЗВИТОК ДІЛОВОГО ТУРИЗМУ В ОАЕ В XXI СТОЛІТТІ

У статті досліджено розвиток ділового туризму в Об'єднаних Арабських Еміратах у XXI столітті. Зокрема, вивчено основні аспекти функціонування цього виду туризму в країні. Проаналізовано вплив ділового туризму, а також його значення для економічного сектору ОАЕ. Значну увагу приділено вивченню динаміки розвитку, проблемам і перспективам подальшого функціонування ділового туризму.

Ключові слова: туризм, діловий туризм, динаміка розвитку, бізнес-центр, конгрес-центр.

Oleksandra Fomin

DEVELOPMENT OF BUSINESS TOURISM IN UAE IN XXI CENTURY

This article researches the development of business tourism in the United Arab Emirates in the XXI century. Particularly, the main aspects of the functioning of this type of tourism in the country are studied. The influence of business tourism, as well as its importance for the economical sector of the OAU, are analyzed. Considerable attention is paid to the study of the dynamics of development, problems and prospects for the further functioning of business tourism.

Key words: tourism, business tourism, development dynamics, business center, congress center.

Актуальність. Останні десятиліття діловий туризм, як галузь туризму, закріпився в ряді необхідних доповнень до бізнес сфери та став важливою частиною роботи великих корпорацій, вирішуючи найважливіші питання – від time building (правильного використання часу) до налагодження контактів з інвесторами та партнерами. Ця галузь туризму сприяє підняттю рівня кваліфікації працівників, закріплює ділові зв'язки між країнами-партнерами, покращує сис-

тему роботи цілої корпорації. Проведення нарад, тренінгів і конференцій за рамками робочого процесу забезпечує розвиток довіри між працівниками, партнерами, розвиває командний дух, а також це різновид відпочинку, який є одним із способів стрімкого розвитку економіки, що формується під впливом багатьох глобальних чинників. Діловий туризм є одним з найбільш інвестиційних та високодохідних галузей туризму країн, адже все частіше підприємці шукають партнерів за кордоном. Значення ділового туризму, як джерела фінансових та валютних інвестицій, важливо та необхідно дослідити, адже середньо статистичний «бізнесмен» витрачає близько тисячі доларів в тому чи іншому місці «ділового» відпочинку. На сьогодні, Об'єднані Арабські Емірати є одним з лідерів Близького Сходу в сфері ділового туризму та інвестицій, що окреслює позитивну динаміку фінансового обігу в житті країни.

Мета. Предметом дослідження є діловий туризм в Об'єднаних Арабських Еміратах, а його метою є вивчення всіх аспектів ділового туризму в країні, аналіз майбутньої перспективи його розвитку. Задля досягнення поставленої мети слід виконати наступні завдання: дослідити та описати основні аспекти ділового туризму країни, проаналізувати їх вплив на основі сфери функціонування держави, визначити попередню та оцінити майбутню динаміку розвитку ділового туризму в країні.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблеми розвитку ділового туризму ОАЕ присвячено низку праць. Вагомий внесок у наукове вивчення всіх аспектів цієї проблеми здійснили Рохіт Талвар, Стівен Якобсен, Хабиб Аль Мулла, Аксана Машера та інші науковці. Зокрема, дослідження ділового туризму базується на аналізі наслідків та передбаченні перспективи його розвитку. Позитивно оцінюючи внесок згаданих вчених у розробку проблеми варто зауважити, що існує низка недосліджених аспектів. Зокрема більш детального вивчення потребує таке нове явище для країни, як проведення великомасштабних подій світового класу, а також збільшення конкурентоспроможності ОАЕ на світових ринках ділового туризму та вплив різних аспектів на його розвиток. З огляду на це актуальність теми не викликає жодного сумніву.

Часто в науковій літературі термін «діловий туризм» зустрічається як «MICE» (Meetings, Incentives, Conferences, Exhibitions), де:

- Meetings – зустрічі;
- Incentives – презентації переговори, мотиваційні програми, преміальні поїздки;
- Conferences – конференції, форуми, конгреси;

- Exhibitions – виставки, «подієвий туризм», корпоративні і особисті події [17].

Як одна з перспективних туристичних країн світу Об'єднані Арабські Емірати мають високі показники розвитку ділового туризму, що зумовлено завдяки високорозвиненій інфраструктурі країни. Організація ділових подорожей має на меті: проведення зустрічей і переговорів з партнерами, представниками філіалів, відвідання спеціалізованих заходів, навчання працівників з ціллю отримання сертифікатів, ліцензій тощо. Варто зазначити, що такий різновид відпочинку допомагає налагодити комунікативні зв'язки з «покупцями» іншої країни, що дає можливість особисто ознайомитися з будь-якою тенденцією робочого процесу в сфері бізнесу.

Так, згідно результатів міжнародного економічного форуму 2017 ОАЕ увійшли в п'ятірку найбільш популярних центрів ділового туризму світу, це спричинено тим, що в країні співвідношення якості і ціни знаходиться на високому рівні. Не менш важливим в цьому контексті залишається безпека в Еміратах, відповідні технології та сервіс для учасників конференцій, симпозіумів, тренінгів і тематичних виставок [15].

Особливістю ділового туризму в ОАЕ є проведення різного рівня зустрічей в одному з найбільших еміратів країни – Дубаї, де знаходиться велика кількість туристичної інфраструктури, а саме готелі та конгрес-центри – InterContinental, розрахований на розміщення 4000 делегатів в одній конференц-залі, а Grand Hyatt – на 3000 делегатів, які приїхали з діловою метою. Проте ядром світової торгівлі уже багато років залишається Dubai World Trade Centre (DWTC), адже він став першим центром на Близькому Сході призначеним для проведення торгових виставок і уже більше двадцяти років центр залишається найпопулярнішим в регіоні. Щодо столиці країни – Абу-Дабі, то в ній також знаходиться найбільший, обладнаний сучасними технологіями конгрес-центр в готелі Emirates Palace, де можна провести конференції та зібрання на більше ніж 2500 учасників, або ж особисту зустріч на 10 людей. Так, в результаті розвитку ділового туризму зростає кількість спеціалізованої інфраструктури. Це стало поштовхом до розбудови інших об'єктів MICE.

Не можна не зважати на те, що у 2018 році в Абу-Дабі проходила міжнародна щорічна виставка ділового туризму і близькосхідного бізнесу – Incentive Business Travel and Meetings Exhibition (IBTM 2018), яка проводилася з 6 по 8 лютого 2018 року та була призначена для провідних лідерів регіону в області організації виставок, конференцій, ділових зустрічей. Ці факти переконують в тому, що

це стало поштовхом до розвитку бізнесу в близькосхідному регіоні, що і було основною ціллю проведення цього заходу. Всі учасники IBTM отримали безцінні знання, щодо подолання фінансово-економічних проблем людства, підготовки кадрів, а також обмін досвідом у напрямку збільшення кількості продажів і вихід на нові світові ринки. Також, щоквартально в країні проводяться семінари та тренінги для стартапів «Arabian Business StartUp Academy» (ABSA). У 2018 році ABSA проходила в найбільшому Технологічному центрі підприємців Дубаю – DTEC. Зокрема, відомий підприємець Близького Сходу Хабиб Аль Мулла, що входить до складу ради директорів найбільшої юридичної компанії «Baker McKenzie», зазначає, що є підстави вважати діловий туризм «важливим аспектом стрімкого розвитку регіону у сфері бізнесу, крипто валют та цифрових технологій у світі» [16].

Незважаючи на те, що сектор ділового туризму, на сьогодні, складає 20% від загальної частки туризму, проте відсоткове значення зростає. Як відзначив директор з питань конвенційного та ділового туризму Стівен Якобсен, то «до 2020 очікується збільшення частки відвідувачів країни в напрямку ділового туризму до 20 мільйонів щороку» [8]. Так, згідно вивчених можливостей розвитку ділового туризму в країні, то важливим аспектом забезпечення конкурентних переваг ОАЕ в світі залишається інфраструктура для повітряного транспорту. Відповідно до щорічних індексів конкурентоспроможності туризму, а зокрема і окремих його галузей, аеропорти Еміратів було визначено як одним з найкращих центрів повітряного транспорту в світі, а саме – Авіакомпанія Emirates – Etihad Airways, на додаток до авіакомпанії Fly Dubai – Air Arabia (за звітом про глобальну конкурентоспроможність 2014 та стандартів міжнародної організації цивільної авіації 2015 року). Також Дубай потрапив до числа найбільших аеропортів у світовому списку за кількістю пасажирів в 2018 році, число яких склало близько 70 мільйонів на рік [2].

Важливим та необхідним аспектом дослідження ділового туризму ОАЕ є перспективи та проблеми розвитку туризму країни в цьому напрямку. Забудова пустельної савани, створення штучних островів для розширення мережі туристичної інфраструктури – негативні наслідки розвитку ділового туризму, проте найважливішою проблемою залишається політично не стабільний регіон. Адже, для проведення високомасштабних подій «ділового світу» необхідна безпека учасників різноманітних подій, що, у свою чергу, залежить від політичної стабільності в країні та регіоні загалом. Спеціалізований

персонал для обслуговування також потребує відповідних коштів і навичок тої чи іншої професійної діяльності, таким чином утримання на базі готельного комплексу чи центру проведення заходів часто переходить понад дозволені рамки бюджету заходу, що спричиняє проблему для подальшого фінансування всієї галузі туризму.

Щодо перспектив розвитку ділового туризму, то дослідивши статистичні дані стає зрозуміло, що загальна кількість ділових подорожей швидко зростає. Так, у 2010 році загальна вартість бізнес-турів складала 819 млрд доларів, згідно оцінки 2014 року – більше 3,1 трлн. доларів, а на 2020 рік очікується збільшення до 5,8 трлн. доларів. Також, взаємозв'язок між діловим туризмом і розвитком бізнесу дуже тісний, адже кожен долар, що вкладений в ділові подорожі, складає додаткову вартість в сумі 3,8 доларів. Таким чином проходить «туристичний кругообіг» ділового туризму. Зокрема, близько 40% компаній підтвердили, що скорочення ділових подорожей негативно впливає на результати діяльності їх бізнесу, з яких на 11% зменшилися об'єми продаж, а на 12% знизилася ефективність внутрішньої комунікації, на 10% – кількість бізнес-ініціатив від працівників, але найбільшою втратою є втрата лояльних клієнтів – 8%, що дає підстави стверджувати про необхідність розвитку ділового туризму[12].

Прямий внесок ділових подорожей зріс до 72,7 мільярдів доларів у 2018 році і уже можна спрогнозувати, що через десять років досягне 108,4 мільярда доларів. Це «відображає потужний потенціал зростання», засвідчує Рада з питань туризму (WTTC). Так, у 2017 році сектор ділового туризму до ВВП країни вніс близько 3%, до 2028 року вноситиме близько 3,5% щороку. Цей прямий внесок відображає економічну активність, спричинену туристичними інфраструктурами – готелі, туристичні агенства, авіакомпанії та інші пасажирські перевезення. Очікується і зростання показників створення робочих місць завдяки розвитку ділового туризму. Так у 2018 році цей показник складав 3,2% від загального внеску туризму – це 604, 5 тис. робочі місця, а до 2028 року він зростатиме щороку ще на 1,8% [7].

Важливе значення для розширення не тільки туристичної інфраструктури, але і для розвитку ділового туризму «зіграє» Ехро 2020. Адже розширення роздрібної торгівлі, розваги, нові мега-проекти та розвиток транспортних шляхів, залучення нових партнерів по бізнесу та інвесторів, відкриття більшого ринку послуг і товарів. Все це буде досягнуто завдяки підготовці до проведення цього заходу світового масштабу.

Отже, як підсумок зазначимо, що діловий туризм – не тільки ціль відпочинку, але і джерело росту соціально-економічної сфери, розвитку корпорацій і дрібного бізнесу, залучення нових партнерів і відкриття нових ринків тощо. Від оподаткування, доходів туристичної інфраструктури ділового туризму, транспортних витрат значно залежить життя країни. Діловий туризм в Об'єднаних Арабських Еміратах є важливою стратегією розвитку регіону з метою збільшення інвестицій, залучення нових торгових і ділових партнерів, відкриття нових ринків, також це збільшення торгівлі через експорт товарів і послуг, збільшення зайнятості населення тощо. З цього випливає, що діловий туризм Еміратів сприяє підвищенню рівня життя людей, тим самим знижуючи безробіття країни.

Відтак, можна стверджувати, що основні аспекти ділового туризму, а саме – зустрічі, презентації, переговори, мотиваційні програми, преміальні поїздки, конференції, форуми, конгреси, корпоративні і особисті події – мають переваги у вигляді розробки різного роду туристичних програм, залучення власних бізнесменів та ділових осіб тощо. Під час дослідження було розглянуто негативні сторони розвитку ділового туризму в країні – нанесення екологічного шкоди унікальній природі субтропіків та політично нестабільну ситуацію в близькосхідному регіоні.

Аналізуючи статистичні дані та динаміку розвитку ділового туризму, визначивши перспективи розвитку ділового туризму, можна зробити висновок, що становлення ділового туризму призведе до лідерства країни на ринку «світової конкурентоспроможності» в цій сфері послуг, тим самим регіональні інтереси посядуть другорядну роль. Діловий туризм – вигідний процес для майбутнього збільшення показників економіки, оскільки розвиток ділового туризму ОАЕ значно залежить від багатьох ключових елементів функціонування цієї галузі туризму, що дає великий прибуток із значними інвестиціями. Ці факти переконують, що діловий туризм є невід'ємною частиною розвитку не тільки туристичного сектору, але і соціально-економічної складової країни загалом.

Джерела та література:

1. Business Tourism. *Sharjah*. URL: file:///C:/Users/User/Desktop/Business%20Tourism-2013_1.pdf.
2. Competitive Tourism. United Arab Emirates Ministry of Economy. URL: <http://www.economy.gov.ae/english/Knowledge-Section/Tourism-Promote/tourism-sector/pages/tourism-competitiveness.aspx>.
3. Dubai to tap new tourism markets in 2018 and launch 'Dubai Pass' visitor pack. *BUSINESS*. URL: <https://www.thenational.ae/business/travel->

and-tourism/dubai-to-tap-new-tourism-markets-in-2018-and-launch-dubai-pass-visitor-pack-1.723810.

4. Emirates mulls plan to launch new 'fifth freedom' route to New York. URL: <https://www.arabianbusiness.com/travel-hospitality/412174-emirates-mulls-plan-to-launch-new-fifth-freedom-route-to-new-york>.

5. Energy forum facilitates \$11 billion deals. *Khaleej Times*, – 2019. URL: <https://www.khaleejtimes.com/business/local/energy-forum-facilitates-11-billion-deals>.

6. Invest in Sharjah presents new FDI opportunities to Indian investors. *Khaleej Times*, – 2019. URL: <https://www.khaleejtimes.com/invest-in-sharjah-presents-new-fdi-opportunities-to-indian-investors-at-vibrant-gujarat-summit-2019>.

7. Issac John. Travel, tourism to boost UAE's GDP. *Khaleej Times*, – 2018. URL: <https://www.khaleejtimes.com/business/local/travel-tourism-to-boost-uaes-gdp>.

8. Sarah Diaa. Business tourism in Dubai expected to grow in line with Expo 2020. *Gulf News*. Business, – 2014. URL: <https://gulfnews.com/business/tourism/business-tourism-in-dubai-expected-to-grow-in-line-with-expo-2020-1.1308354>.

9. The bespoke event for meetings and events. In the Middle East and North Africa. URL: <https://www.ibtmrabia.com>.

10. UAE economy to grow at 3.9% in 2018. *Gulf News*. URL: <http://gulfnews.com/business/economy/uae-economy-to-grow-at-3-9-in-2018-1.215407>.

11. UAE Tourism more than just sun, sand and shopping malls. *Al Shindagah Magazine*. URL: <http://alshindagah.com/en/article/en-us/13/13/29/16/460/uae-tourism-more-than-just-sun-sand-and-shopping-malls>.

12. Аксана Машера. Деловой туризм в ОАЭ. *Arab World*. URL: <http://arab-world.press/review/item/8/>.

13. Бизнес-туризм. Перспективы работы в ОАЭ. URL: <https://sorp.ae/infocentr/biznes-turizm-perspektivy-raboty-v-oe/>.

14. Все про виставки: Китай, Індія, ОАЕ, Турція, Іран. Індивідуальні, ділові поїздки на виставки Азії. URL: <https://expo-asia.ru/exhibitions/ibtm2018>.

15. ОАЭ стал лидером в рейтингах глобальной конкурентоспособности. *UAE-Consulting*. URL: <https://www.uae-consulting.com/infocentr/uae-dubai-economy-business-finance-global-competitiveness>.

16. Сергей Тарасенко. В Дубае в конце июня пройдет семинар для начинающих предпринимателей. Деловые Эмираты. URL: <https://businessemirates.ae/news/uae-property-news/v-dubaye-v-kontse-iyunya-proydet-seminar-dlya-nachinayushchikh-predprinimateley/>.

17. Что такое MICE-туризм? URL: http://www.hamalia.ua/klientam/Korporativnij_turizm/mice.

Кирило Шандалюк,

Національний університет «Острозька академія»

ХОКЕЙНИЙ ТУРИЗМ В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

У статті йдеться про хокейний туризм в США, характеризується основні хокейні ліги, причини хокейного туризму, важливе значення хокейних туристів для американської економіки та основні перспективи покращення цього виду туризму в країні.

Ключові слова: хокейний туризм, Сполучені Штати Америки, спортивний туризм, Національна хокейна ліга, регулярний сезон, плей-офф, глядачі.

Kyrylo Shandaliuk

HOCKEY TOURISM IN UNATED STATES OF AMERICA

The article is about hockey tourism in United States of America, characterizing main hockey leagues, reasons for hockey tourism, importance of hockey tourists for American economy and main prospects for improving this type of tourism in the country.

Key words: hockey tourism, United States of America, sports tourism, National Hockey League, regular season, play-off, viewers.

З кожним роком спортивний туризм стрімко розвивається. Тисячі людей подорожують світом, щоб відвідати певні події з різних видів спорту. Один із факторів популярності цього виду спорту є те, що його ресурсний потенціал є необмеженим. Кожного року проводяться тисячі спортивних заходів, які збирають як внутрішніх, так і міжнародних туристів. Одним із видів спорту, який має високу популярність серед спортивних туристів є хокей на льоду. Багато людей подорожує в інші міста та країни, щоб відвідати хокейні матчі. Основними причинами цього є відсутність власної міської команди або відсутність спеціалізованої арени для гри.

Сполучені Штати Америки є країною, де хокейний туризм існує на досить високому рівні. Слід зазначити, що з кожним роком

число туристів збільшується та основна хокейна ліга максимально розширює можливості для хокейного туризму в межах країни та для іноземних фанатів та любителів цього виду спорту. Також, окрім основних матчів, в країні існують десятки інших заходів, які тісно пов'язані з хокеєм. Тому, дослідження хокейного туризму саме в США є досить актуальним. Окрім цього можна зазначити, що ця тема дослідження є повністю новою та раніше не розглядалась іншими дослідниками. До основних завдань статті належить аналіз найпопулярніших хокейних ліг США та інших хокейних заходів, які відвідуються туристами, визначення основних недоліків та можливостей розвитку цих спортивних заходів для збільшення кількості хокейних туристів в державі, аналіз значення цього виду туризму в американській економіці. За основу, в роботі буде розглядатись сезон 2017-2018 року та теперішній сезон 2018-2019 року.

Мета дослідження – визначити причини хокейного туризму, основні заходи відвідувані туристами, потенціал та недоліки хокейних заходів.

Найпопулярнішою лігою в Північній Америці та загалом у світі є Національна хокейна ліга. Вона є найбільшою та найстарішою у світі. Вона була заснована 26 листопада 1917 року, після розпаду Національної хокейної організації, та об'єднувала 4 канадські команди. У наш час, хоч країною-засновницею була Канада, з 31 команди є лише 7 її представників, інші 24 – з США. Команди поділяються на 2 конференції – Західна та Східна, до яких входять по 2 дивізіони – Атлантичний і Столичний до Східної конференції та Центральний і Тихоокеанський до Західної конференції. Назви та класифікація команд відбулась згідно з географічним розташуванням баз команд. Щодо кількості ігор, то в регулярному сезоні проходить 82 гри – 41 гру команда грає на домашній арені та 41 в гостях. Кожного сезону команда має провести 18 ігор з командами з іншої конференції, 40 ігор проти команд зі своєї конференції, але не дивізіону та 24 гри проти команд зі своєї конференції та дивізіону. З цього можна зробити висновок, що ця хокейна ліга неабияк підвищує кількість внутрішніх туристів в країні. Оскільки більшість ігор команди проводиться у своєму регіоні, у фанатів і любителів хокею є можливість відвідувати матчі відносно недалеко від постійного місця проживання та подорожувати в сусідні штати для перегляду матчів без великої витрати грошей на пересування. Окрім цього, ігор в іншій частині країни є всього 18 з 82, що робить їх відвідання ще більш цікавим, але водночас, не особливо важливими. Беручи до уваги те, що більшість баз канадських команд розташовані не

так далеко від кордону Сполучених Штатів, означає, що канадські фанати теж можуть відвідувати виїзні матчі власних команд без особливих ускладнень. Всі ці фактори легкого відвідування виїзних матчів, дозволяють лізі мати високу кількість глядачів навіть на матчах досить непопулярних команд. Так, у сезоні 2017 – 2018 середньою кількістю глядачів на матчах було 17,5 тисяч людей [13]. Це є значним числом, тому що середня вмістимість стадіону команди ліги становить 18,5 тисяч [16]. Найменшою кількістю людей на матчах за весь сезон було 7,892, а найбільшою – 41,821, коли гра була проведена на бейсбольному полі Сіті-Філд. Всього за 1271 гру регулярного сезону 2017-2018 відвідало більше 22 мільйона глядачів, що є рекордним числом за всю історію. З кожним роком це число збільшується, наприклад кількість відвідувачів з сезону 1997 – 1998 збільшилась на 28% [15]. Найбільш популярним дивізіоном серед спортивних туристів є Центральний дивізіон, до якого входить найбільш відвідуване місто – Чикаго. Проте слід зазначити, що найбільше відвідувачів на виїзних матчах має канадська команда Торонто Мейпл Ліфс [12]. Це означає, що канадці часто подорожують в США, щоб підтримати власну команду. Щодо американських команд, то найбільшу фан-базу, яка подорожує з командою в інші штати мають Нью Йорк Рейнджерс та Пітсбург Пінгвінс [13]. Щодо прибутків ліги, то за сезон 2017-2018 вона отримала більше 4,8 мільярдів доларів та з кожним роком ця сума збільшується [24].

Окрім регулярного сезону, в Національній хокейній лізі існує раунд плей-офф, Кубок Стенлі, матчі якого відвідують в середньому 18119 глядачів, що є на 3,6% більше ніж відвідування матчів регулярного сезону [13]. Щодо учасників турніру, то по закінченню регулярного сезону, найкращі 3 команди з кожного дивізіону формують перші 12 команд у дивізіоні. Інші 4 місця заповнюються наступними командами, по дві з кожної конференції, які зайняли високі позиції у своїй конференції, спираючись на регулярний сезон та незалежно від дивізіону [20]. Виходячи з цього, можна зрозуміти, що дивізіон може мати від трьох до п'яти представників, що збільшує інтерес хокейних фанатів і любителів до перегляду матчів. Матчі до фіналу проходять тільки в межах однієї конференції, що спрощує відвідання матчів спортивним туристам, оскільки не потрібно долати великі відстані для перегляду. Фіналістами є 2 команди з протилежних конференцій, тому для перегляду матчів багато людей подорожує в інший штат, на арену, де буде проводиться фінальний матч. Окрім цього, в раунди плей-офф часто потрапляють декілька канадських команд, що збільшує кількість канадських гля-

дачів у США. Щодо числа відвідувачів, то їх кількість з кожним роком варіюється в залежності від кількості зіграних матчів у турнірі. Оскільки раунд плей-офф відбувається у форматі вибування, то кількість зіграних матчів може бути різною, але, все ж, кількість відвідувачів є досить висока. У сезоні 2017-2018 1,5 мільйона глядачів відвідало 83 гри турніру, найбільша кількість була у сезоні 2013 – 2014, коли на 93 гри прийшло більше 1,8 мільйона глядачів [15].

Щодо вартості квитків на матчі, то вона є різною для всіх клубів. Також ціна залежить від розташування місць, найдорожчими є квитки за склом, оскільки знаходяться біля льоду, найдешевшими є ті, які знаходяться найвище та найдалі від ігрової арени. Найнижчою ціною за квиток на гру в сезоні 2018 – 2019 є 11,61 американських доларів на матчах Колорадо Евеланш, що зробило цю команду однією з найбільш відвідуваних в сезоні [7]. Найдорожчі квитки за склом коштують 575,68\$ на ігри Чикаго Блекхокс [5]. Окрім цього, у фанатів і любителів хокею є можливість купувати сезонний квиток, вартість якого теж, як і звичайного квитка, варіюється в залежності від розташування місця. Найдешевшим сезонним квитком сезону 2018 – 2019 є 495\$ на матчі Анахейм Дакс [3]. Найбільша ціна за сезонний квиток становить 24754,22 доларів на Чикаго Блекхокс [5]. З цього можна зробити висновок, що людям, які подорожують з метою перегляду матчу можна купувати звичайні квитки, так як сезонний квиток передбачає перегляд матчів тільки з одної арени певної команди. Окрім ліги, великі кошти з матчів отримує місто, у якому проводиться гра та сама держава США. З кожного квитка збирається 9% міський та 3% державний податок [5]. Тому за весь сезон в середньому міський бюджет отримує більше 10 мільйонів доларів, а в державну казну йде більше 178 мільйонів. Та слід зауважити, що ці гроші надходять тільки з Національної хокейної ліги, а так як в країні є й інші, то щорічний вклад хокейних відвідувачів буде перевищувати 180 мільйонів доларів. Цей чинник надає цьому виду туризму важливе місце в американській економіці, тому держава має підтримувати хокейний туризм та сприяти його розвитку.

Окрім основних матчів, Національна хокейна ліга проводить товариські матчі, задля задоволення хокейних фанатів і любителів спорту. Наприклад, одним із найпопулярніших дійств є Матч всіх зірок НХЛ, тому що участь у ньому беруть найкращі гравці з усього чемпіонату. Останній матч, який відбувся 26 січня 2019 року в Сан-Хосе відвідало близько 18 тисяч глядачів з багатьох штатів США та Канади [14]. Окрім цього, Національна хокейна ліга часто проводить ігри в європейських та китайських містах, тим самим залу-

чаючи іноземних глядачів до перегляду американсько-канадського хокею. Говорячи про Європу, то щороку проводиться NHL Global Series в різних країнах Європи. Наприклад, у 2018 році проводились матчі в таких країнах як Швеція, Швейцарія, Фінляндія та Німеччина [2].

Окрім Європи, НХЛ проводить матчі і в Китаї, в рамках NHL China Games. Це популяризує не тільки американський, а й загальний хокей в країні. Але, на жаль, для китайських глядачів, щорічно ігор в їхній країні проводиться менше ніж у Європі, тому фанати та любителі хокею мають подорожувати в США, щоб відвідати ігри Національної ліги. Іншими подіями в НХЛ, які змушують фанатів та любителів подорожувати штатами є День хокею в Америці, який святкується 3 березня. Хоч в країні є понад 350 локацій святкування, фанати подорожують в найбільші хокейні міста, такі як Чикаго, Філадельфію, Міннесоту та Вашингтон, де проводяться найбільші дійства. Окрім цієї події, серед любителів і фанатів хокею також популярна церемонія вручення нагород – NHL Awards. У 2018 році сотні туристів їхали в Лас-Вегас, щоб бути присутнім на цій події [21]. Тут вручають премії найкращим гравцям, тренерам, менеджерам та командам. Ще однією популярною подією в американському хокеї є NHL Draft, на якому передають права на молодих хокеїстів клубам Ліги, якщо вони відповідають критеріям відбору. Це дійство проходить раз в рік в одному з міст на одній з хокейних арен країни. У 2018 році, місто Даллас приймало туристів зі всієї країни [4].

Щодо недоліків Національної хокейної ліги для відвідувачів, то одним з них є відсутність великої кількості глядацьких місць. Було організовано прекрасну систему для збільшення кількості іноземних глядачів та внутрішніх спортивних туристів, проте ліга не передбачила досить швидке їх збільшення. Наприклад, найбільш популярну команду Чикаго Блекхокс за рік в середньому відвідують 23 тисячі глядачів, але максимальна вмістимість їхньої основної арени 21,893 місць. Цей факт змушує менеджерів клубу винаймати бейсбольні або стадіони з американського футболу, для проведення популярних ігор, або обмежуватись тільки можливими місцями в арені, що залишає частину фанатів та любителів хокею без можливості перегляду матчу з трибун. Такі проблеми також популярні в містах Міннесота, Лас-Вегас, Нешвіл, Пітсбург, Бостон та Вашингтон [16]. Ця проблема має бути вирішена, тому що кількість хокейних глядачів з кожним роком зростає, тому потрібно надати їм всі можливості для комфортного перегляду матчу з трибун арен. Окрім цього, слід зазначити, що ще одним фактором для збільшення кіль-

кості місць є висока різниця цін квитків у різних аренах. У глядачів є можливість подорожувати в інші міста для перегляду матчу, де вартість за дорогу та квиток може коштувати дешевше ніж квиток на матч у їх власному місті. Наприклад, Бостон Брюїнс, де квиток за склом коштує 375\$ [9]. В Баффало Сабрс квиток коштує 110\$ [18]. Переліт з Бостона в Баффало, який займає 1, 30 години, та назад буде коштувати 165\$ [8]. Це заощаджує бостонським жителям 100\$. Тому, власникам стадіонів з дешевими квитками потрібно проводити розширення власних арен.

Ще однією важливою, для глядачів, проблемою є локауті. У загальному термін означає закриття підприємств і масове звільнення робітників з виробництва [1]. Проте, в Національній хокейній лізі, в цей час скасовується частина матчів або всі ігри сезону. Всього, за останній час, було 3 локауті – у 1994-1995, 2004-2005, та у 201-2013, і всі були спричинені під час погодження нового договору між профспілкою та лігою. Через це, у сезоні 1994-1995 було проведено всього 48 ігор замість 84, ігри проводились тільки в межах власних конференцій, що стало негативною новиною для глядачів, які подорожували, щоб дивитися ігри обох конференцій. Шоком для усіх фанатів і любителів хокею став 2004 рік, оскільки не було проведено жодної гри у всьому сезоні. У сезоні 2012-2013 через зменшення кількості ігор, замість стандартного числа відвідувачів, а саме більше 21 мільйона, прийшло всього близько 13 мільйонів [15]. Тому є перспектива, що згодом фанати знову можуть опинитися без перегляду матчів, коли ліга та профспілка знову будуть готувати підписання нового договору.

Щодо перспектив розвитку ліги та збільшення кількості глядачів, що подорожують, то в 2021 році гарантовано буде додана ще одна команда в Тихоокеанський дивізіон – Сіетл, що було прийнято 4 грудня 2018 року [25]. Це призведе до збільшення кількості внутрішніх спортивних туристів, які будуть відвідувати матчі нової команди, щоб прослідкувати її потенціал у майбутньому. Окрім цієї команди, ще декілька міст претендують на участь в лізі, такі як Х'юстон, Атланта, Сан-Дієго, Балтимор та Портленд. Ці міста мають можливості стати учасниками ліги у недалекому майбутньому. Особливо можна звернути увагу на Х'юстон, одне з найбільш населених міст США, яке має потужну фанатську базу, учасники якої мають їздити в інші штати для перегляду хокейних матчів. Хокей настільки популярний у місті, що менеджери місцевої баскетбольної арени Тойота Центр погодилися проводити матчі нижчої хокейної ліги. Окрім цього є ще один фактор, який збільшить притік

іноземних фанатів та любителів хокею до США, а саме перебазування команди. Це відбувається тоді, коли основна база команди банкрутує або змінюється місце перебування команди через більшу зручність проведення ігор. Тому, бувають моменти, коли канадські команди переміщуються у США, що змушує їхніх глядачів подорожувати у Штати, щоб підтримати власну команду. До прикладу можна привести команду Аризона Койотс, яка до 1996 року базувалась у канадському місті Вінніпег, а зараз перебуває в місті Фінікс, штат Аризона. Через це справжні фанати команди долали сотні кілометрів, щоб відвідати матчі власної команди. У 2021 році команда буде переміщена до Центрального дивізіону, який знаходиться відносно недалеко до канадського кордону, що полегшить іноземним спортивним туристам відвідувати матчі минулої канадської команди. Окрім цього, слід зазначити про підтримку фанатської бази хокею самою Лігою. Вже четвертий рік проводиться Kraft Hockeyville USA – змагання між хокейними аренами та їх спільнотою фанатів у форматі історій. У цих історіях має йтися про історію арени, про хокейний дух у групі фанатів цієї арени тощо [11]. Також арена, яка підтримується, має відповідати всім параметрам НХЛ. Щодо призу, то в 2019 році він становить 150 тисяч доларів та проведення передсезонних ігор на виграшній арені. Гроші інвестуються у покращення стадіону та на підтримку спільноти. Цей захід закликає місцевих жителів брати участь у хокейних заходах та підтримувати власні арени. Також він рекламує місцеві стадіони іншим хокейним спільнотам, щоб вони подорожували в ці міста та відвідували їх.

Слід зазначити, що окрім Національної хокейної ліги в США існують й інші професійні ліги, які позиціонуються як нижчі професійні, але, на жаль, вони набагато менш відвідувані фанатами ніж основна ліга. Всього їх є чотири – Американська хокейна ліга, Хокейна ліга східного узбережжя, Південна професійна хокейна ліга та Федеральна хокейна ліга. Перші дві ліги об'єднують американські і канадські команди, а до двох останніх входять тільки команди з США. Найпопулярнішою з них є Американська хокейна ліга, яка позиціонує себе як друга ліга після НХЛ. В середньому матчі у сезоні 2017-2018 відвідувало 5,897 людей [6]. Також, слід зазначити, що основні сезонні матчі не дуже цікаві для відвідування спортивним туристам. Згідно зі статистикою, найбільше хокейних туристів з'їжджаються на фінальні матчі, що не скажеш про НХЛ, де статистика відвідування відносно рівна під час всього сезону [13]. Друга за популярністю нижча ліга – це Хокейна ліга східного узбережжя. Серед спортивних туристів вона, як і попередня, популярна тільки

у період фінальних ігор, тому в цей час матчі відвідує в середньому 7 тисяч людей, а середній показник глядачів у сезоні 2017-2018 становив близько 4 тисяч глядачів [10]. Щодо Південної професійної хокейної ліги, то вона у 2017-2018 сезоні мала в середньому на матчах 3 тисячі глядачів, що досить непогано, як для меншої ліги, до якої не входять канадські команди [19]. Остання, Федеральна хокейна ліга є найменш популярною серед трьох. Матчі в середньому відвідує всього 878 глядачів, більшість з яких є місцевими жителями, тому вона майже не відвідується хокейними туристами. Говорячи про інші хокейні ліги країни, слід зазначити, що Хокейна ліга Сполучених Штатів, яка є першою юніорською лігою США, є досить популярною серед внутрішніх спортивних туристів. Найбільше туристів з'їжджаються на матчі Су-Фолс Стемпід. В сезоні 2017-2018 середнє число глядачів становило близько 7 тисяч, що більш ніж у два рази більше ніж в інших командах ліги [23]. Окрім хокейних ліг, в країні є також хокейна збірна, яка є однією з найкращих у світі. Граючи на високому рівні, вони показують рівень хокею в країні, тим самим запрошуючи іноземців до перегляду матчів у США. Таку можливість збірна буде мати й в 2019 році на Чемпіонаті світу у Словаччині [22].

Підсумувавши все, слід сказати, що хокейний туризм стрімко розвивається в наш час, що активно підтримується основними хокейними лігами та державою загалом. Основною масою хокейних туристів є саме жителі Штатів, хоча, окрім них, є висока доля іноземних туристів, найбільше з яких є канадці. До основних причин хокейного подорожування належать: інтерес до перегляду матчів відомих команд, нижча вартість квитків в інших містах, більші хокейні арени в інших містах та в загальному інтерес громадян США до цього виду спорту, який вже десятки років рекламується державою. Основними заходами, які відвідують спортивні туристи є головна ліга країни – Національна хокейна ліга. Інші, нижчі ліги, менш популярні серед глядачів, хоча, слід зазначити, що юніорська ліга користується популярністю серед туристів. Окрім матчів туристи в основному їздять на церемонії вручення хокейних призів або на святкування Дня хокею в США. Також слід зазначити про вагомий вклад хокейного туризму для економіки країни. Кожного року в США надходить більше 180 мільйонів доларів в державний та більше 10 мільйонів в міський бюджет з усіх хокейних ліг. Звісно, хокейний туризм не зможе стати основним видом туризму в країні, але в майбутньому державі потрібно підтримувати різні хокейні заходи та продовжувати розвивати хокейну індустрію в країні. Ту-

ристичним фірмам теж слід взяти за увагу перспективи хокейного туризму та заохочувати іноземних глядачів до перегляду справжнього американського хокею з трибун.

Джерела та література:

1. Локаут. Словопедія. URL: <http://slovopedia.org.ua/36/53403/243079.html>.
2. НХЛ объявила даты и места Global Series 2018. NHL. 2018. URL: <https://www.nhl.com/ru/news/nhl-announces-2018-global-series-details/c-296640416>.
3. 2018 – 2019 ANAHEIM DUCKS SEASON TICKET PRICING. NHL. 2018. URL: <https://www.nhl.com/ducks/tickets/join-the-orange-alliance>.
4. 2018 NHL Draft. NHL. 2018. URL: <https://www.nhl.com/nhl-draft>.
5. 2018-19 CHICAGO BLACKHAWKS SEASON TICKET PRICING. NHL. 2018. URL: <https://nhl.bamcontent.com/images/assets/binary/297410610/binary-file/file.pdf>.
6. AHL 2017/18. Ice hockey attendance stats. 2018. URL: <http://sigmagfx.com/hockey/league/ahl/1718>.
7. Avalanche Season Memberships. NHL. 2018. URL: <https://www.nhl.com/avalanche/tickets>.
8. Book Cheap Airline Tickets & Flights with CheapOair. URL: <https://www.cheapoair.com/fpnext/air/Listing/s/1/su/784f88b8-1268-4030-8740-c1ddab07d3b3>.
9. BRUINS SEASON TICKETS. Boston's Team. 2018. URL: <https://tdgardenapps.com/b Bruins-season-tickets/w3/>.
10. ECHL 2017/18. Ice hockey attendance stats. 2018. URL: <http://sigmagfx.com/hockey/league/echl/1718>.
11. KRAFT HOCKEYVILLE USA 2019 (the “Contest”) OFFICIAL RULES. *Krafthockeyville*. 2018. URL: <https://kraft.promo.eprize.com/hockeyville2019/public/share/fulfillment/rules.pdf>.
12. Maple Leafs. NHL. URL: <https://www.nhl.com/mapleleafs>.
13. NHL 2017/18. Ice hockey attendance stats. 2018. URL: <http://sigmagfx.com/hockey/league/nhl/1718>.
14. NHL All – Star Game History & Statistics. Hockey Reference. 2018. URL: <https://www.hockey-reference.com/allstar/>.
15. NHL Attendance (1975-76 through 2017-18). NHL Records. 2018. URL: <https://records.nhl.com/history/attendance>.
16. NHL Attendance. Hockey Reference. URL: <https://www.hockey-reference.com/friv/attendance.cgi>.
17. NHL SEASON TICKET PRICES. URL: <https://docs.google.com/spreadsheets/d/1H7JVv0bqVjvGtOWWNy1f4EaeEFllnOR4F80V13fTpA/edit#gid=0>.

18. Season Tickets / TICKETS. NHL. 2018. URL: <https://www.nhl.com/sabres/tickets/season-tickets>.

19. Southern Professional Hockey League 2017-18 Attendance Graph. *HockeyDB*. 2018. URL: http://www.hockeydb.com/nhl-attendance/att_graph_season.php?lid=SPHL2005&sid=2018.

20. Stanley Cup Playoffs format, qualification system. NHL. 2018. URL: <https://www.nhl.com/news/stanley-cup-playoffs-format-qualification-system/c-711015>.

21. The NHL Awards™ presented by Hulu. NHL. 2018. URL: <https://www.nhl.com/fans/nhl-awards-event>.

22. TOURNAMENT INFO. IIFH. 2018. URL: <https://www.iihf.com/en/events/2019/wm/tournamentinfo/3951/tournament-info>.

23. United States Hockey League 2017-18 Attendance Graph. *HockeyDB*. 2018. URL: http://www.hockeydb.com/nhl-attendance/att_graph_season.php?%20lid=USHL1999&sid=2018.

24. USA National Hockey League – total league revenue from 2005/06 to 2017/18. *Statista*. 2018. URL: <https://www.statista.com/statistics/193468/total-league-revenue-of-the-nhl-since-2006/>.

25. ‘We’re Getting Hockey’: NHL Adding Seattle as League’s 32nd Team. *NBCPhiladelphia*. 2018. URL: <https://www.nbcphiladelphia.com/news/sports/NHL-Approves-Expansion-to-Seattle-2021-501894532.html>.

Владислав Яворський,

Національний університет «Острозька академія»

КУЛЬТУРНО-ПІЗНАВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ В НОРВЕГІЇ

У статті викладено матеріал стосовно культурно-пізнавального туризму в Норвегії, визначено актуальність цього виду туризму, а також проаналізовано історичний процес формування культури норвежців. Також, наведено приклади історико-культурних та природних пам'яток в Норвегії. Додатково розглянуто основні перспективи та проблеми культурно-пізнавального туризму в Норвегії.

Ключові слова: пам'ятка, культурно-пізнавальний, турист, Норвегія.

Vladyslav Yavorskyi

CULTURAL AND COGNITIVE TOURISM IN NORWAY

In the article, a material concerning cultural and cognitive tourism in Norway is described, the relevance of this type of tourism, and historical process of forming Norwegian culture are determined and analyzed. Also, the examples of historical and cultural and natural attractions in Norway are given. In addition, basic perspectives and problems of cultural and cognitive tourism in Norway are researched.

Key words: attraction, cultural and cognitive, tourist, Norway.

Культурно-пізнавальний туризм виступає одним із засобів інформування громадян про регіони світу та нівеляції стереотипів. Культурний туризм включає відвідання історичних, культурних або географічних визначних місць. Основна мета даних мандрівок – ознайомлення з пам'ятками історії, архітектури, мистецтва; природними та етнічними особливостями; сучасним життям народу і т.п. [5]. Однак, цей вид туризму включає дещо більше ніж лише культурні пам'ятки. З його допомогою турист отримує нові знання про країну, яку він відвідує. Від початку ХХІ ст. культурно-пізнавальний туризм є одним з найпопулярніших серед відвідувачів, адже в багатьох випадках метою поїздки туриста є саме вивчення культури та історії країни.

© Владислав Яворський, 2019

На сьогодні явище культурно-пізнавального туризму є досить актуальним як серед туристів, так і дослідників. Дослідженням та аналізом цієї теми займалися такі науковці, як О.Т.Лойко, В.С.Пазенок, В.Г.Гуляєв, Д.М. Стеченко та інші. Вони досліджували тему туризму, його вплив на культурне та духовне життя людей, зокрема шляхом пізнання історії та культури інших країн, народів. У своїх працях вони характеризують як теоретичні, так і практичні аспекти розвитку регіонального та світового туризму, однак лише поверхнево досліджують саме культурно-пізнавальний туризм, тому ця тема є досить актуальною та потребує подальшого дослідження.

Також, далеко не кожен турист націлюється на подорож до Норвегії. На туристичному ринку серед усіх країн світу Норвегія знаходиться на 51 місці за кількістю прибулих у 2017 році, з чисельністю 6,2 млн. людей. У 2016 році кількість прибулих становила 5,9 млн. людей, а 10 років до того у 2007 – 4,3 млн. людей [2]. Тому можна із впевненістю сказати, що кількість відвідувань Норвегії невинно росте. Це явище є позитивним для бюджету Норвегії в цілому, однак існує і негативний ефект. Починаючи з 2016 року в Норвегії набуває популярності прагнення скоротити потік туристів для того, щоб зберегти природні пам'ятки країни. Мова йде про скелі Прекестулен та інші природні пам'ятки. Останніми роками потік туристів тут значно збільшився. З цього приводу виступила провідна група пішого туризму Норвегії Friluftsliv. Їх головна мета — обмежити кількість мандрівників. Лідер групи Лассе Аймдаль стурбований тим, що величезна кількість людей зіпсує природне надбання країни, і каже, що заходи потрібно приймати вже зараз, щоб переконатися, що природа в цілості [3]. Питання продовжують обговорювати і у 2019 році. Виходить, що культурно-пізнавальний туризм, а саме – відвідування природних пам'яток має як позитивні, так і негативні наслідки. При дослідженні цієї теми необхідно дослідити джерела та отриману інформацію. Актуальність теми культурно-пізнавального туризму, на сьогодні, має високий пріоритет в Норвегії, тому варта дослідження та аналізу в цій статті.

Норвегія – скандинавська країна, яка в усьому світі відома завдяки низці цікавих для туризму пам'яток. Варто також зазначити, що Норвегія є однією з небагатьох європейських країн, в яких в непоганому стані збереглися пам'ятки культурної спадщини країни. Дуже популярні серед туристів норвезькі фіорди є важливими пам'ятками природи, які уже десятиліттями є цікавими для туристів об'єктами, і це лише частина усіх пам'яток цієї країни.

Для кращої оцінки місця та ролі культурно-пізнавального туризму в Норвегії, насамперед, необхідно детальніше розглянути структуру реалізації культурно-пізнавального туризму в Норвегії. В країні є багато пам'яток природного походження, усі вони входять до списку тих місць, які часто відвідують туристи [13, 119]. Оскільки, саме пам'ятки мають одне з найважливіших місць в культурно-пізнавальному туризмі, адже вони є об'єктами уваги туристів, то необхідно детальніше дослідити саме їх, та охарактеризувати, чому вони є такими цінними для туризму в Норвегії та чому користуються популярністю серед відвідувачів.

Серед найпопулярніших природних пам'яток варто згадати гору Гаустатоппен. Її також називають найбільшою та найгарнішою горою Норвегії. Висота гори становить 1883 м, а відвідують її вершину щорічно близько 30 000 людей. Цікавим також є те, що при вдальй ясній погоді з висоти цієї гори можна побачити близько шостої частини усієї країни [1].

Архіпелаг Вега – важлива частина природних пам'яток Норвегії та популярне місце серед туристів. Відомо, що навіть у 2004 році ЮНЕСКО надала цьому острову та островам, розташованим навколо нього, статус Всесвітньої спадщини. У складі архіпелагу понад 6500 практично пустельних островів, що з'єднуються мілководдям на тлі значних, грізних прибережних гір [4]. Ці острови є населеними, люди в цих краях займаються рибальством та збиранням пуху птахів. На островах можна відвідати рибальські селища, ферми з розведення гаг, маяки та інше.

Індре Остфолд – важливе місце як для норвежців, так і для туристів. Це регіон, розташований між столицею Осло та кордоном зі Швецією, особливістю якого є відсутність вторгнення людей в ті місця. Щодо історії цього місця, то Індре Остфолд відіграв одну з найважливіших ролей в історії країни, тому там можна знайти оборонні споруди, найпопулярнішою з яких є форт Хейторп, який, за різними оцінками, є найміцнішим у всій Норвегії серед тих, що знаходяться на материку. Також тут знаходиться Халденський канал з відомими шлюзами, найглибшими в усій Північній Європі.

Водоспад Вьорінгсфоссен – найвищий з водоспадів Норвегії. Його висота становить 182 м, а в свою чергу висота вільного падіння води складає 145 м. До підніжжя цього водоспаду веде дорога туристичного маршруту, яка йде через Хардангер. Цікавим є факт: ніхто, крім місцевих жителів, аж до 1821 року не знав, про цей водоспад із райдужним каскадом [6].

Популярним місцем серед туристів також є Ведмежий парк Вассфаре – це чудове місце, де судячи з назви можна зустріти ведмедів, але не тільки їх, а й багатьох інших тварин, як домашніх, так і диких. В долині Вассфарет, де розташований цей парк, було створено поселення стародавнього типу. Це і не тільки може зацікавити як дорослих туристів, так і дітей. Протягом року парк відвідує не одна тисяча гостей, до складу яких відносяться і іноземні туристи.

Місце, яке також входить до найпопулярніших серед туристів – Гейрангер-фіорд, що занесений до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Його довжина складає понад 15 кілометрів. Популярними пам'ятками природи фіорда є водоспади, найвідоміші з яких – Сім сестер, Фата нареченої та Наречений. Береги обриваються прямовисними скелями висотою до 1400 метрів та вкриті льодовиками.

Мис Нордкап – місце, де можна побачити північне саяво. Усе літо сонце не заходить, а в полярну ніч можна побачити кольорове саяво в небі. Назва Нордкап перекладається як «північний мис» [11]. За оцінками дослідників, мис є найбільш північною точкою світу. Північне саяво, яке також має назву «*auroa borealis*», є проявом кольорів від світло-зеленого, до темно-червоного. Полярне саяво можна побачити по всій Норвегії, однак найкраще його спостерігати за Полярним колом, тобто в Північній Норвегії, а найкраща пора для цього видовища – пізня осінь або ж рання весна, тобто у жовтні, лютому або під час березня. Найвища активність полярного саява спостерігається від 18:00 аж до 1 години ночі.

Важливим в структурі місць, які входять до культурно-пізнавального туризму в Норвегії, посідає парк Йотунхеймен. Його назва пішла від норвезьких легенд. Парк складає місцевість гірського походження площею 3 500 км². Саме тут знаходиться найбільша вершина Норвегії, а саме гора Галхьопігген. Також там присутні водоспади, озера та льодовики, й багато чого іншого. Для туристів тут була створена низка маршрутів, як для невеличких прогулянок, так і для кількаденних походів між базами відпочинку. Це місце буде до вподоби і любителям спорту, адже парк забезпечений усім необхідним обладнанням для альпінізму, лижників та сноубордистів та велосипедистів. Також, в Йотунхеймені практикується рафтинг, сходження на льодовики, та багато інших розваг. В парку також можна зустріти різні види тварин, а в озерах навіть плаває форель.

Довреф'ель – загальновідомий та популярний гірський хребет, серед функцій якого є пішохідні прогулянки, катання на велосипедах в теплу погоду та на лижах взимку. Яскраво виражена місцевість чудово підходить для риболовлі, яка, як відомо, є дуже поширеним

видом діяльності в Норвегії. Це місце відрізняється від деяких інших тим, що Довреф'ель простягається на довгі кілометри, а відстань між житловими будинками часто є немалою. Також нерідко дорога до них веде через ділянки, на яких немає ні будинків, ні доріг, а разом з цим в тій місцевості спостерігається нестійка погода. Усе разом робить це місце незвичайним, тому не кожен турист погоджується на такі умови, однак тисячі туристів щороку відвідують це місце. Варто також додати, що на території є 2 національних парки. Наприклад, національний парк «Довреф'ель-Сунндалсф'елла» – норвезький національний парк, що покриває територію площею 1 693 км² в межах губерній Оппланд, Сьор-Трьонделаг і Мьоре ог Ромсдал.

Оскільки Норвегія – гірська країна, то гори є популярним місцем для туризму, спорту та відпочинку. Тому гори Люнгсальпене є місцем, де туристи часто відпочивають. Вони виростили на більше ніж тисячу метрів прямо з фіорду, що робить їх унікальним явищем. Ці гори знаходяться на півострові та досить успішно користуються популярністю серед достатньо досвідчених туристів для умов цієї природної пам'ятки туризму. Як взимку, так і влітку великою популярністю користується сходження на Стургалтен. При підйомі в зимовий час потрібно бути по-справжньому досвідченим лижником, так як маршрут не розмічений [12].

Підсумовуючи, можна сказати, що Норвегія з кожним роком стає все популярнішою серед туристів, що відображається і у відвідуванні природних пам'яток. Фіорди та льодовики є тим, що привертає увагу більшості туристів та відрізняє Норвегію від інших туристичних країн. У багатьох туристів вони асоціюються з цією європейською країною.

Окрім природних пам'яток, варто згадати і культурно-історичні пам'ятки. Одним з найвідоміших місць є популярна пам'ятка – Нідароський собор. Збудований він був на місці могили Улава Святого. З цим собором пов'язана довга історія, важлива для Норвегії. Саме в цьому соборі століттями монархи Норвегії отримують благословення на правління. Цей собор має державне значення й лише через цю традицію, туристи часто відвідують це місце. Важливість цього собору місця для історії робить його чудовою пам'яткою історико-культурного походження та яскравим прикладом для цього туризму. За оцінками, навіть після кількох перебудов через не одну пожежу, собор все ще залишається одним з найкрасивіших готичних споруд в Північній Європі. Нідароський собор – одне з найбільш важливих місць для паломників, щорічно подивитися на храм

приїжджає близько 400 тис. відвідувачів з усього світу. Знаходиться в норвезькому місті Тронгейм [9].

Ще однією важливою пам'яткою історико-культурного та державного значення є Королівська резиденція Стіфсгорден. В неї також є цікава історія. Побудована резиденція була між 1774-1778 роками з дерева. Наразі вона є найбільшим з дерев'яних палаців усієї Скандинавії. У 1800 році резиденція була продана з приватної власності державі, а до сьогоднішнього дня й досі є офіційною Королівською Резиденцією в Тронгеймі.

Любителям музики та тим, хто нею цікавиться варто відвідати музей Рінгве – це відомий національний музей музичних інструментів та, звичайно, музики. В наш час в музеї є понад 2 тис. музичних інструментів. Сам музей поділяється на 2 частини-експозиції:

- «Музей у коморі», який, на відміну від іншої експозиції, відкритий увесь рік, відкритий був у 1999 році. В ньому показані усі нові як світлові, так і звукові технології;

- «Музей у маєтку» є відкритим лише кілька місяців, а саме з квітня по жовтень. Він є більш старою частиною музею та має вигляд, збережений ще з 1952 року, року заснування цього музею. Експозиція розповідає про старіше становище музики.

Лофотр – музей, який був створений завдяки випадковості. В 1981 році один селянин під час сільськогосподарської роботи абсолютно випадково наштотхнувся на якусь руїну. У 1983 р. в селі Борг на Лофотенских островах розпочалися археологічні розкопки, в результаті яких були виявлені руїни житла вікінгів. Це найбільша споруда, побудована вікінгами на території не лише Норвегії, але й всієї Європи. Немає сумнівів в тому, що це житло вождя [7]. На сьогодні, в будинку представлена реконструкція житла вождя вікінгів. За оцінками фахівців, в цьому будинку люди жили понад чотири століття. Також там було відновлено корабель вікінгів за реальними розмірами, який мав назву Гокстад. Також в музеї є справжня кузня Залізного віку.

Ставкірка в Хеддалі – найбільша в Норвегії дерев'яна церква. Коли вона була побудована, точно невідомо, однак, точно відомо, що це відбувалось на початку 13 століття. У церкві зберігся рунічний напис, який повідомляє, що в 1242 році церква була освячена іменем діви Марії [14]. З цієї церквою пов'язана досить цікава легенда, яка розповідає про її будівництво за 3 дні. Завдяки легенді, церква регулярно має велику кількість відвідувачів.

Ще одне цікаве місце – це Музей кораблів вікінгів. Музей був створений в 1926 році, проект будівлі був розроблений Арнштай-

ном Арнебергом, одним з кращих норвезьких архітекторів [8]. Саме тут знаходяться уцілілі знахідки X століття, знаряддя, необхідне для корабля, предмети побуту норвезьких моряків. Музей знаходиться на півострові Бюгде. Основними експонатами музею є три підняті з дна моря тури, кожен з яких має власну назву. Відомо, що в Норвегії давньою традицією було проводити похорон вождя у вигляді його відправлення в останню подорож на кораблі. Тому, завдяки цим та іншим обрядам, на морському дні, окрім кораблів та їх частин, було знайдено багато предметів побуту вікінгів, різні тканини, знаряддя та інше. Усе це також виставлено в цьому музеї.

Можна зробити висновок, що Норвегія – багата на історико-культурні пам'ятки країна. Саме вони стали джерелом отримання інформації, завдяки якій ми можемо дізнатись про історичну та культурну спадщину усіх народів світу, зокрема норвезького. Разом пам'ятки складають цілісну систему, яка характеризує схему культурного життя народу в давні часи та окреслює їхню діяльність протягом історичного розвитку. На сьогодні, це далеко не все. Продовжуються пошуки нових пам'яток та дослідження уже знайдених.

На початку XXI століття подорожі до Норвегії є модним та популярним способом відпочинку, а саме до норвезьких фіордів. Варто додати, що був навіть проведений конкурс за участі провідних фахівців в галузі туризму, метою якого було визначення найпопулярнішого місця на планеті. Конкурс був проведений відомим «National Geographic Traveler». Усього було понад 100 претендентів, однак переможцем стали саме норвезькі фіорди.

Звісно, як і в багатьох країнах, в Норвегії основною проблемою в туристичній галузі є недостатній рівень реклами та високі ціни. Однак, незважаючи на це, потік туристів до країни з роками росте, що позитивно впливає на економіку країни, адже туризм – це важлива галузь в економіці Норвегії. За підрахунками, лише в'їзний туризм в 2017 році приніс до ВВП країни 5,2 млн. дол. США, більше, ніж в попередньому році, що означає те, що в'їзний туризм дає прибутки, які з часом зростають. Щодо витрат, то за 2017 рік витрати туристів в країні дали Норвегії прибуток в 6,9 млн. дол. США, що так само позитивно впливає на стан туризму та його зв'язок з економікою країни. Якщо аналізувати загалом, то туризм в 2017 році приніс у ВВП 36,3 млн. дол. США, дещо більше ніж у 2016 та 2015 роках. Це свідчить про те, що існує позитивна тенденція в збільшенні прибутку Норвегії від туризму. В свою чергу, це позитивно впливає на розвиток цієї галузі економіки країни. Щоб підсумувати, варто сказати, що у 2017 році частка туризму у ВВП країни становила 9%

від усіх прибутків, що робить туризм досить прибутковою галуззю в Норвегії [2].

Норвезьке управління туризму має в країні 17 основних туристичних інформаційних бюро, а крім того, є безліч місцевих туристичних довідкових бюро, хоча деякі з них працюють лише влітку. На всіх бюро вивішений міжнародний туристичний знак [10]. На сьогодні в Норвегії продовжує розвиватись туристична інфраструктура, а також ставати якомога ефективнішою та кращою для кожного туриста, тому перспективи в Норвегії переважають проблеми туризму.

Джерела та література:

1. Gaustatoppen. URL: <https://www.visitrjukan.com/de/attractions/gaustatoppen>.
2. Кноема. Мировой атлас данных. URL: <https://knoema.ru/atlas/Норвегия/Количество-прибывших>.
3. MapMe. Норвегія хоче скоротити потік туристів, щоб зберегти природні пам'ятки. URL: <http://mapme.club/poradi/5415-norvegiya-xoche-skorotiti-potik-turistiv-shhob-zberegti-prirodni-pamyatki.html#sel>.
4. Достопримечательности Скандинавии. Архипелаг Вега. URL: <http://www.norsktour.com/norway/priroda-i-kurorty/arkhipelag-vega/>.
5. Культурний туризм як інструмент формування національної ідентичності. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/kuzmuk.htm.
6. Моя планета. Краса Норвегії у її водоспадах. URL: <http://myplanet.com.ua/?p=8646>.
7. Музей вікінгів в Норвегії. Навколо світу. URL: <http://navkolosvitu.net.ua/viking-museum/>.
8. Музей кораблів вікінгів. Туристичний ресурс «Країни світу». URL: <https://stranamira.com/pamyatki/muzey-korabley-vikingov/>.
9. Нідароський собор. Туристичний ресурс «Країни світу». URL: <https://stranamira.com/pamyatki/nidaroskiy-sobor/>.
10. Норвегія туризм. Туристичний ресурс «Країни світу». URL: <https://stranamira.com/turizm/norvegiya/>.
11. Північний мис – Нордкап. Острів знань. URL: <http://podorozg.ostriv.in.ua/publication/code-45F6B15679529/list-191380E1727>.
12. Прогулянки по норвегії: гори люнґсальпене : Подорожі та туризм. URL: <https://yakpros.ru/podorozhi-ta-turizm/44627-proguljanki-po-norvegii-gori-ljungsalpene.html>.
13. Сапожнікова О. Країнознавство. Теорія і методика туристського вивчення країн : посібник. Москва: Вид. центр «Академія», 2007. 240 с.
14. Ставкірка в Хеддалі. *Sygic Travel*. URL: <https://travel.sygic.com/uk/poi/stavkirka-v-heddali-poi:25671>.

Надія Яцун,

Національний університет «Острозька академія»

ЕКОТУРИЗМ У ШВЕЦІЇ

У статті розглянуто поняття «екологічний туризм» і те, як він впливає на навколишнє середовище. Розповідається про особливості цього виду туризму. Досліджено важливість екотуризму в країні, а також, роль його культурних цінностей, як для жителів певної природної зони так і для подорожуючих. Сьогодні Швеція це один з найпопулярніших напрямків для екотуристів. Країна надає і використовує всі можливості для розвитку екологічного туризму. Тому, проаналізовано розвиток та стан екотуризму у Швеції. Зокрема, охарактеризовано культурно-історичні пам'ятки та туристичні комплекси. Оскільки Швеція з кожним роком привертає до себе все більше і більше екотуристів. У статті розглянуто роль екологічного туризму у туристичній інфраструктурі країни та охарактеризовано місця проведення екотурів.

Ключові слова: Швеція, екотуризм, зелений туризм.

Yatsun Nadiia

ECO TOURISM IN SWEDEN

This article discusses the concept of «ecological tourism» and how it affects the environment. It talks about the features of this type of tourism. The importance of ecotourism in the country, as well as the role of its cultural values, both for residents of a certain natural zone and for travelers, is investigated. Today, Sweden is one of the most popular destinations for ecotourists. The country provides and uses all opportunities for the development of environmental tourism. Therefore, the development and state of ecotourism in Sweden are analyzed. In particular, the cultural-historical monuments and tourist complexes are described. In so far as Sweden attracts more and more ecotourists every year. The article considers the role of ecological tourism in the tourist infrastructure of the country and describes the place of ecotourism.

Key words: Sweden, ecotourism, ecological tourism, green tourism.

Актуальність. Швеція – це країна, яка в останні роки перетворилася в популярний туристичний напрям, особливо серед любителів екотуризму, завдяки своїм чудовим природним особливостям. Варто зазначити, що на сучасному етапі екологічний туризм швидко розвивається і з кожним роком все більше захоплює нових прихильників. Завдяки цьому країна отримує більше надходжень до державного бюджету, що сприяє збільшенню інвестицій та розширенню інфраструктури країни. Швеція має велику кількість природних ресурсів і приділяє особливу увагу їх збереженню і охороні. Швеція друга країна в світі після Австралії, яка прийняла хартію з екотуризму. Завдяки їй відвідувачі мають рідкісну можливість насолодитися кращими екологічними чудесами, які вона може запропонувати. Крім того, це заохочує їх вносити позитивний внесок в навколишнє середовище.

Метою статті є дослідити екологічний туризм в Швеції, визначити його особливості та розвиток на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Лише невелика кількість науковців вивчали екотуризм Королівства Швеції як окремий предмет дослідження, тому що більшість дослідників розглядали його в контексті Скандинавського півострова. І на сьогоднішній день багато особливостей екологічного туризму Швеції, не є чітко висвітленими або взагалі залишаються недослідженими, і тому деякі питання потрібно дослідити глибше. Саме в цьому полягає актуальність теми. Щодо дослідження розвитку екотуризму та його особливостей, ці питання висвітлюють у своїх працях такі учені, як: М. Біржаков, В. Бондар, О. Дмитрук, М. Голуб, О. Мотузенко, С. Новицька, та ін. У своїх роботах автори розглянули важливість вивчення такого напрямку туризму, як екологічний туризм. І охарактеризували його як один з перспективних напрямів розвитку туризму. Крім того, розглянули фактори які впливають на розвиток цієї сфери та який вплив здійснили туристи на навколишнє середовище.

Сьогодні у світі надзвичайно популярним став такий напрям туризму, як екологічний туризм або екотуризм. І в цей час існує безліч визначень поняття «екологічний туризм». Міжнародний Союз охорони природи (МСОП) під екологічним туризмом, розуміє «подорож із відповідальністю перед навколишнім середовищем на відносно незайманих природних територіях із метою вивчення й насолодження природою та видатними пам'ятками культури, що сприяє охороні природи, «м'яко» впливає на навколишнє середовище, забезпечує активну соціально-економічну участь місцевих жителів і отримання ними переваг від цієї діяльності» [7]. Всесвітній Фонд дикої природи

визначає екологічний туризм як «...туризм, що включає в себе подорожі в місця з відносно незміненою природою з метою отримати уявлення про природні та культурно-етнографічні особливості даної місцевості, який не порушує при цьому цілісності екосистем і створює такі економічні умови, за яких охорона природи і природних ресурсів стає вигідною для місцевого населення» [5].

Резюмуючи все вищесказане, можна визначити кілька основних принципів екотуризму, за якими його відрізняють від звичайних походів на природу:

- об'єктом екотуризму виступає природний об'єкт (ландшафт, озеро, печера, різні види тварин, птахів, рослин і т. д.);

- відсутність ризику негативного впливу на навколишнє середовище або зведення цього ризику до мінімуму;

- позитивний економічний вплив на райони, що стали об'єктами екотуризму;

- збереження місцевого соціокультурного середовища (шанобливе ставлення до місцевих культурних і релігійних традицій).

Екологічний туризм – це не завжди активні піші прогулянки і ночівлі в спартанських умовах. Еко тури можуть бути досить комфортними, а основне завдання, не завдати шкоди навколишньому середовищу. Тому тури або маршрути мають певні особливості:

- використання екологічного транспорту: велосипедів, безмото-рних човнів або екологічного виду палива;

- організація привалів, туалетів, багать, приготування їжі (з екологічно чистих місцевих продуктів) в лише відведених для цього місцях;

- утилізація сміття (сміття не викидають на маршруті, а збирають, після чого його віддають на переробку);

- будівництво місць відпочинку: котеджів, готелів, кемпінгів, хатин тощо, лише з екологічно нешкідливих матеріалів і з урахуванням безпеки і гармонії навколишнього середовища [2].

Таким чином, еко туристи – це не просто організовані групи людей, об'єднані з метою вивчення і пізнання природи, незайманої сучасною цивілізацією, а й активні захисники цієї природи.

Як правило, екологічні тури включають в себе відвідування особливо охоронюваних територій (заповідників, національних парків), знайомство з унікальними пам'ятками природи (печерами, водоспадами, мальовничими ландшафтами та ін.) і рідкісними видами тварин і рослин.

З кожним роком все більше і більше еко туристів приїжджає у Швецію. Геотуристичне положення Швеції є дуже вигідним, а роз-

виток туризму в ній базується здебільшого на використанні природних туристичних ресурсів. Швеція розташована в Північній Європі на Скандинавському півострові. Держава межує з Норвегією на заході, Фінляндією на північному сході і Данією на південному заході. На півдні і сході омивається водами Ботнічної затоки і Балтійського моря. Площа Швеції – 450,3 км² [8]. За класифікацією Всесвітньої туристичної організації (ВТО), Швеція належить до Північноєвропейського туристичного району, що є частиною Європейського туристичного регіону. Природа, клімат і розвинена транспортна інфраструктура Швеції дає великі можливості для розвитку екологічного туризму. Половину території цієї країни займають заповідники і національні парки, які знаходяться під надійною охороною не тільки місцевих державних структур, але і деяких всесвітньо відомих організацій з охорони навколишнього середовища [6]. Місцеве населення також активно бере участь у створенні комфортних умов для відпочинку іноземних туристів, надаючи різні варіанти проведення дозвілля для будь-якого, навіть найвимогливішого мандрівника. Прекрасні національні парки дбайливо охороняються і дають відвідувачам можливість пройти незабутніми маршрутами.

Швеція славиться своїми озерами, яких на її території досить багато. На їх берегах можна знайти безліч невеликих будиночків, і практично кожен має свій причал. Будь-який гість країни може винайняти подібний будинок і насолодитися природою і водними прогулянками. Провінції Вестманланд і Вермланд – справжній рай для любителів риболовлі та піших прогулянок. Територією провінції Вермланд протікає найдовша річка Швеції Кларельвен, що впадає в найбільше озеро країни Венерн. У літні місяці погодні умови дозволяють не тільки прогулятися лісом, але і зробити сплав. Один з найпопулярніших туристичних маршрутів Вермланда – сплав на плоту або весловому човні по ріці Кларельвен [9]. Також, турист має можливість взяти напрокат велосипед.

У знаменитій Лапландії, розташовані найкращі заповідники Швеції, і тут же проходить піший маршрут під назвою «Королівська стежка» довжиною 425 км. Лапландія – батьківщина саамів. Цей народ береже свою культуру і розмовляє своєю власною мовою – саамською [6]. Влітку по Лапландії можна пересуватися на велосипеді, взимку – на лижах або оленячій упряжці. На території Лапландії знаходиться знаменитий Крижаний готель, який знаходиться в 200 км на північ від Полярного кола. З грудня по квітень в номерах зберігається приємна температура, всього мінус 5 градусів, і це при тому, що на вулиці мінус 30 за Цельсієм [10].

Швеція має 29 національних парків, загальною площею 731 589 гектарів, і це практично один величезний національний парк. Перший національний парк з'явився в Швеції в 1909 році, і тоді ж знамениті шведські хвойні ліси опинилися під охороною. Серед любителів піших прогулянок особливою популярністю користуються національні парки: Абіску, Піелькеайсе, Седеросен, Стенсгувуд, Стуре Моссе, Трестікла, Тіведен, Фулуф'єлет, Юре [3].

Особливою увагою слід відзначити найстаріший національний парк Швеції – Сарек, площею 530 тис. га. Однак на території парку не обладнано комфортабельних ночівель і немає прокладених стежок. Це маршрут тільки для досвідчених туристів. Крім того, парк Сарек включено до списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО [4]. За станом парків спостерігають фахівці Шведського агентства з охорони навколишнього середовища.

Швеція першою в Європі ввела екологічну сертифікацію «Nature's Best», що гарантує якість близько 147 турів, організованих 87 сертифікованими туроператорами країни [1]. Позитивним фактором організації поїздки через одного з тур-операторів «Nature's Best» є дотримання ними суворих правил поведінки, до того ж туристи можуть зробити вклад в охорону навколишнього середовища.

В останні роки в Швеції отримав розвиток новий вид туризму під назвою Wwoofing (World Wide Opportunities on Organic Farms). Місцеві еко ферми запрошують волонтерів з усього світу попрацювати у них в обмін на харчування і проживання. Деякі туристи вважають такий вид туризму прекрасним способом провести свою відпустку. Число подібних еко ферм в Швеції, господарі яких запрошують до себе добровольців з усього світу через об'єднання Wwoof, постійно зростає. Якщо в 2005 році їх було всього кілька десятків, то тепер – понад 160. Так, більше 20 еко ферм знаходиться в провінції Вестманланд і близько 12 в Скараборг [8].

Замовляючи готель в Швеції, слід перевірити наявність сертифікату «Nordic Eco-labeled hotels», який гарантує дотримання екологічних норм. Такі суворі правила виконують понад двісті п'ятдесят готелів, відмічені «Swan label». Нарешті, покупка продуктів також може стати максимально екологічно повірною, потрібно лише звернути увагу на знак «KRAV», який свідчить, що товар є органічним і безпечним для вживання [2].

Отже, екологічний туризм в Швеції – це можливість зануритись в дивовижний світ, який створений природою і не зіпсований людиною. Сьогодні цей вид туризму у Швеції розвинений на дуже високому рівні. Цьому сприяє чудова природа, мальовничі ландшаф-

ти, хороший рівень державної підтримки та охорони національних парків і заповідників. Важливу роль, також відіграє зацікавленість місцевого населення в підтримці об'єктів екологічного туризму в належному стані та створення комфортних умов для відпочинку як іноземних туристів, так і власних громадян, які вважали за краще провести свою відпустку або вихідні під відкритим небом. І завдяки цьому, Швеція з кожним роком привертає до себе все більше і більше екотуристів.

Джерела та література:

1. About Nature's Best Sweden. URL: <https://naturesbestsweden.com/en/about-natures-best/>.
2. Ecotourism. URL: <https://visitsweden.com/ecotourism/>.
3. Ecotourism in Scandinavia. Lessons in Theory and Practice. URL: https://bsc.smebg.net/ecotourguide/best_practices/articles/files/Ecotourism_Scandinavia.pdf.
4. «We Cannot Love Nature to Death». An evaluation of the implementation of Nature's Best ecotourism certification in Sweden. URL: <http://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=8911635&fileId=8911637>.
5. Види та базові принципи екологічного туризму. URL: http://tourlib.net/books_ukr/shkola6-2.htm.
6. Географія туризма. Западная и северная Европа. Япония. Учебник для СПО. URL: https://books.google.com.ua/books?id=gWB2DwAAQBAJ&pg=PA211&lpg=PA211&dq=%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9+%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC+%D0%B2+%D0%A8%D0%B2%D0%B5%D1%86%D0%B8%D0%B8&source=bl&ots=XfAOEIPEBR&sig=ACfU3U18LXm4y mX_H5-NUx1Fo0zsBP90xw&hl=uk&sa=X&ved=2ahUKEwiojaTCqePgAhWntIsKHXLnBfk4ChDoATAlegQIAxAB#v=onepage&q=%D1%8D%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC%20%D0%B2%20%D0%A8%D0%B2%D0%B5%D1%86%D0%B8%D0%B8&f=false.
7. Екологічний туризм як феномен у галузі туризму. URL: http://eprints.ksname.edu.ua/48292/1/ilovepdf_com-100-101.pdf.
8. Основні чинники та сучасний стан розвитку туризму у Швеції. URL: <https://internationalconference2014.wordpress.com/2015/12/18/963/>.
9. Экотуризм в Швеции. URL: http://www.visitsweden.com/shveciya/Things-to-do/Nature_Outdoors/ecotourism.
10. Экологический туризм: Швеция. URL: <http://ecologytour.ru/zarub/39-shveciya.html>.

Збірник наукових праць

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія «Країнознавство і міжнародний туризм»

Випуск 6

**Комп'ютерна верстка Наталії Крушинської
Художнє оформлення обкладинки Катерини Олексійчук**

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 14,76. Наклад 100 прим. Зам. № 21–19.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура «TimesNewRoman».

Оригінал-макет виготовлено у видавництві
Національного університету «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2.
Свідोцтво суб'єкта видавничої справи РВ № 1 від 8 серпня 2000 року.

Видавець О. О. Євенок,
м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А,
тел.: (0412) 422-106.

Свідоцтво ДК № 3544 від 05.08.2009 р.

Друк та палітурні роботи ФОП О. О. Євенок
10014, м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17А
тел.: (0412) 422-106, e-mail: book_druk@i.ua